แนวพระราชดำริ
การพัฒนาสู่ความยั่งยืน

แนวพระราชดำริ
การพัฒนาสู่ความยั่งยืน

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

"...เวลานี้เราทุกคนมีภาระสำคัญรออยู่ ที่จะต้องร่วมมือกัน
เสริมสร้างความเป็นปรกติเรียบร้อยให้แก่บ้านเมือง
เพื่อให้ประชาราษฎร์ชาติภูมิมีความผาสุกสงบ.
ภาระทั้งนี้มิใช่หน้าที่ของบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ
หากเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของทุกฝ่ายทุกคน ที่จะต้องร่วมกันคิด
ร่วมกันทำให้พรักพร้อม และสอดคล้องเกื้อกูลกัน
โดยมีจุดหมายและอุดมคติร่วมกัน.
ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้
ตลอดจนประชาชนทุกหมู่เหล่า ทำความคิดจิตใจให้หนักแน่นแน่วแน่
และเที่ยงตรงเสมอเหมือนกัน ที่จะร่วมมือร่วมความคิดกัน
ให้เต็มกำลังความสามารถและสติปัญญา ด้วยความสุจริตบริสุทธิ์ใจ
และด้วยความสามัคคีปรองดอง โดยยึดเอาประโยชน์ยั่งยืนยิ่งใหญ่
คือความมั่นคงผาสุกของบ้านเมืองเป็นเป้าหมายสูงสุด. ..."

พระราชดำรัส
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ในการเสด็จออกมหาสมาคม ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช ๒๕๔๗
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
วันอาทิตย์ ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๗

คำนำ

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ให้พสกนิกรชาวไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จนเป็นที่ตระหนักแก่ชาวโลกว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่ทรงนำความสุขอย่างยั่งยืนสู่ชาวไทยและชาวโลก สำนักงานฯ จึงขอน้อมรำลึกและแสดงความอาลัยด้วยความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้น โดยได้จัดทำหนังสือ **"แนวพระราชดำริการพัฒนาสู่ความยั่งยืน"** เพื่อเฉลิมพระเกียรติ และเผยแพร่ให้ประชาชนและหน่วยงานทั่วไปได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ตลอดจนดำเนินตามรอยเบื้องพระยุคลบาท โดยนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศและตนเองต่อไป

หนังสือเล่มนี้ นำเสนอเนื้อหาสาระเกี่ยวกับหลักการทรงงาน แนวพระราชดำริ และทฤษฎีในการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ตลอดจนประโยชน์สุขที่เกิดขึ้นแก่ประชาชน จากผลการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ และการน้อมนำแนวพระราชดำริมาใช้ในการดำเนินชีวิต โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น ๕ ส่วน

บทนำ ประกอบด้วย **ธ สถิตในใจนิรันดร์** นำเสนอบทความ ***"สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพระมหากษัตริย์นักพัฒนาแห่งแผ่นดิน"*** เพื่อแสดงความอาลัยและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของ**พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร** พระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก เพื่อแก้ไขปัญหาของประชาชนและประเทศชาติ บรรเทาความเดือดร้อนของพสกนิกรทุกหนแห่งให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเมื่อ**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑๐ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสืบสานพระราชปณิธานและงานต่าง ๆ ที่พระราชบิดาทรงริเริ่มดำเนินการไว้ โดยการ **"สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา"** เพื่อให้ปวงชนชาวไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดี และนำประเทศสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสืบไป

และ ***"ศาสตร์แห่งกษัตริย์นักพัฒนา" บทสัมภาษณ์ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล*** กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ผู้ถวายงานใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และอดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ส่วนที่ ๑ "ธรรมชาติ" ปัจจัยแห่งชีวิตตามแนวพระราชดำริ นำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา พัฒนา บำรุงรักษาและอนุรักษ์ ดิน น้ำ และทรัพยากรป่าไม้ ที่ทรงถือเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุลและยั่งยืน

ส่วนที่ ๒ ตามรอยชัยชนะแห่งการพัฒนา... ของกษัตริย์นักพัฒนา นำเสนอตัวอย่างความสำเร็จของการพัฒนาตามแนวพระราชดำริที่สอดคล้องกับภูมิสังคม ทั้งด้านภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ชีวภาพ วิถีชีวิต ประเพณี ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้การพัฒนามีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับความเป็นจริงในทุกด้าน โดยสื่อให้เห็นถึงสภาพก่อนและหลังการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ

ส่วนที่ ๓ สืบสาน "แนวพระราชดำริการพัฒนา" นำไทยสู่ความยั่งยืน นำเสนอแนวพระราชดำริทฤษฎีและพระอัจฉริยภาพในการบริหารจัดการของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการทรงงานด้านการพัฒนาประเทศและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้านต่าง ๆ

ส่วนที่ ๔ สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา นำเสนอพระราชกรณียกิจที่**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ทรงสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ทั้งที่ทรงสืบสาน รักษา และต่อยอดโครงการต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รวมทั้งทรงปฏิบัติในส่วนของพระองค์เอง เพื่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทย

ทั้งนี้ สำนักงานฯ ได้รับความกรุณาจาก **ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล** กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้กรุณาเป็นประธานที่ปรึกษาการจัดทำหนังสือเล่มนี้ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ สำนักงานฯ จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ มูลนิธิชัยพัฒนา และสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและภาพพระราชกรณียกิจ สำนักงานฯ จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	๔
ธ สถิตในใจนิรันดร์	๘
บทนำ	๑๑
• สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ พระมหากษัตริย์นักพัฒนาแห่งแผ่นดิน	๑๒
• "ศาสตร์แห่งกษัตริย์นักพัฒนา"	๒๔
บทสัมภาษณ์ **ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล** กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา	
ส่วนที่ ๑ : "ธรรมชาติ" ปัจจัยแห่งชีวิตตามแนวพระราชดำริ	๔๐
๑. ทรัพยากรดิน	๔๒
๒. ทรัพยากรน้ำ	๕๐
๓. ทรัพยากรป่าไม้	๗๔
ส่วนที่ ๒ : ตามรอยชัยชนะแห่งการพัฒนา... ของกษัตริย์นักพัฒนา	๙๖
• ตัวอย่างความสำเร็จภาคเหนือ	๑๐๒
• ตัวอย่างความสำเร็จภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๐๙
• ตัวอย่างความสำเร็จภาคกลาง	๑๑๗
• ตัวอย่างความสำเร็จภาคตะวันออก	๑๒๓
• ตัวอย่างความสำเร็จภาคตะวันตก	๑๓๐
• ตัวอย่างความสำเร็จภาคใต้	๑๓๗

ส่วนที่ ๓ : สืบสาน "แนวพระราชดำริการพัฒนา" นำไทยสู่ความยั่งยืน **๑๔๖**

๑. "ครองแผ่นดินโดยธรรม" : พระราชปณิธานการครองแผ่นดินของราชาผู้ทรงธรรม ๑๔๗

๒. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รากฐานการพัฒนาคนและสังคมที่ยั่งยืน ๑๗๑

๓. จากแนวพระราชดำริ สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ๑๘๗

- "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" ตอบสนองความต้องการของประชาชน ๑๙๑
- เรียนรู้จากหลักธรรมชาติ ๒๐๓
- บริหารงานแบบประสานเชื่อมโยงกัน ๒๐๙
- มุ่งผลสัมฤทธิ์ ๒๒๐
- ชัยชนะแห่งการพัฒนา ๒๓๘

๔. ทฤษฎีใหม่ : แนวคิดแห่งการพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริ ๒๕๓

๕. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แหล่งศึกษาและเผยแพร่ความรู้การเกษตรครบวงจร ๒๖๐

ส่วนที่ ๔ : สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา **๒๗๘**

๑. ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ๒๘๐

๒. ด้านการศึกษาและพัฒนาศักยภาพเด็กไทย ๒๘๔

๓. ด้านศาสนา ๒๘๙

๔. ด้านการทหาร ๒๙๐

๕. ด้านสังคมสงเคราะห์ ๒๙๒

๖. ด้านการพัฒนาการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติ ๒๙๒

๗. ด้านการต่างประเทศ ๒๙๗

๘. โครงการจิตอาสา "เราทำความดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์" ๒๙๘

๙. จิตอาสาเฉพาะกิจ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ๒๙๘

บรรณานุกรม **๓๐๒**

รายนามที่ปรึกษาและคณะทำงานจัดทำหนังสือ "แนวพระราชดำริการพัฒนาสู่ความยั่งยืน" **๓๐๔**

ธ สถิตในใจนิรันดร์

พระบาทสมเด็จพระนวมินทร์ คือพลังแห่งแผ่นดินถิ่นพิสัย
โลกยกย่องพร้องพระองค์พระทรงชัย คือกษัตริย์แห่งกษัตริย์ไท้ในสากล

เจ็ดสิบปีที่พระองค์ทรงครองราชย์ เสด็จยาตรเยือนทุกแหล่งทุกแห่งหน
พร้อมดินสอกล้องถ่ายภาพแผนที่ยล เสด็จดลแม้ป่าเขาลำเนาไพร

พระพักตร์พรายเสโทพร้อยย้อยหยดหยาด พระโลหิตสีแดงชาดหยาดหยดไหล
ทากเกาะกัดไม่กังวลสนพระทัย ทั้งรินไรตามตอมไต่ในมรรคา

ทั่วแดนไทยพร่างพรายพร้อยรอยพระบาท แผนที่นาถทรงแก้ไขง่ายยามหา
ภาพทรงถ่ายค่าจรัสยามพัฒนา ความเหน็ดเหนื่อยแห่งไท้พาชนาปรีดิ์

แม้ประชวรไม่ห่วงองค์ยังทรงงาน เพื่อสร้างสานความร่มเย็นเป็นสุขศรี
ทรงห่วงนักเตือนไทยรักสามัคคี รวมไมตรีร่วมสร้างชาติพิลาสไกร

พร้อมพระราชทานโครงการกว่าสี่พัน ปัญหาสรรพ์พระองค์ทรงแก้ไข
ปัญโญภาสราชดำริตริวิจัย ล้วนเกรียงไกรเจิดจรัสมหัศจรรย์

ทุกวิทย์ศิลป์โลกขึ้นชมนิยมนาถ วิศวกรรมวิทยาศาสตร์เกษตรสรรพ์
จิตรกรรมการกีฬาสารพัน พระราชนิพนธ์เพลงสวรรค์สรรค์สราญ

"สุธีกษัตริย์" พิพัฒน์ไทยในเบื้องต้น บรรเจิดผลสู่โลกามหาศาล
แม้ตามรอยพระบาทนาถภูบาล ย่อมบันดาลศานต์สุขแท้แก่โลกา

เช่นยามเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ทรงประสิทธิ์หนทางพลันแก้ปัญหา
ใช้ "เศรษฐกิจพอเพียง" เลี้ยงชีวา รู้คุณค่าความเพียงพอก่อสุขใจ

แม้ยามนี้พระเสด็จสวรรค์แล้ว หากทุกแนวพระราชดำริพระตริไข
ข้าบาทยังตามรอยบาทนาถทรงชัย พัฒนาไทยก้าวไกลพร้อมน้อมคำนึง

ทุกวันวานที่ผ่านพ้นจนวันนี้ ไม่เคยมีวันไหนไม่คิดถึง
น้อมสำนึกพระคุณไท้แนบใจตรึง พระองค์จึงสถิตในใจนิรันดร์

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้าคณะผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่
สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
(นางสาววันเพ็ญ เซ็นตระกูล – ร้อยกรอง)

"...จะต้องช่วยกันทุกวิถีทางที่จะทะนุบำรุงให้บ้านเมืองเจริญ
ให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความสงบไม่เบียดเบียนกันและกัน
จะทำอย่างไรก็ตาม ด้วยวิธีใดก็ตามไม่สำคัญ
สำคัญอยู่ที่การกระทำนั้นทำด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
เพราะว่าทำอะไรเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนั้น ก็นับว่าทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัวทั้งนั้น
ถ้าบ้านเมืองมีความสงบมีความเจริญ ประชาชนที่อยู่อาศัยในบ้านเมืองนั้นก็จะมีความเจริญ
มีความสงบ และสามารถที่จะทำมาหากิน มีชีวิตที่เจริญก้าวหน้าได้
ไม่ทำให้ต้องหวาดกลัวต่ออันตราย ต่อความยากลำบาก..."

พระบรมราโชวาท
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
พระราชทานแก่ คณะกรรมการจัดการแข่งขันฟุตบอล "ส.ส. มหากุศล"
ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
วันศุกร์ ที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๑๒

บทนำ

ธ สถิตในใจนิรันดร์

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
พระมหากษัตริย์นักพัฒนาแห่งแผ่นดิน

"...ข้าพเจ้าได้เรียนรู้โดยการทำงานที่นี่ว่า ที่ของข้าพเจ้าในโลกนี้ คือการได้อยู่ท่ามกลางประชาชนของข้าพเจ้า นั่นคือ คนไทยทั้งปวง..."

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระสหายสมัยทรงศึกษาในทวีปยุโรป ดังข้อความตอนหนึ่งจากหนังสือความรักของพ่อ หน้า ๑๗๘ ความว่า

"...เมื่อข้าพเจ้าเป็นนักเรียนยุโรป ข้าพเจ้าไม่เคยตระหนักว่าประเทศของข้าพเจ้าคืออะไร และเกี่ยวข้องกับข้าพเจ้าแค่ไหน ไม่ทราบจนกระทั่งข้าพเจ้าได้เรียนรู้ที่จะรักประชาชนของข้าพเจ้า เมื่อได้ติดต่อกับเขาเหล่านั้น ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าสำนึกในความรักอันมีค่ายิ่ง ข้าพเจ้าไม่เป็นโรคคิดถึงบ้านที่จริงจังอะไรนัก ข้าพเจ้าได้เรียนรู้โดยการทำงานที่นี่ว่า ที่ของข้าพเจ้าในโลกนี้คือ การได้อยู่ท่ามกลางประชาชนของข้าพเจ้า คือ คนไทยทั้งปวง..."

เมื่อกาลผ่านมาเจ็ดทศวรรษเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ทรงอุทิศเวลาส่วนใหญ่กับการเสด็จพระราชดำเนินไปในถิ่นทุรกันดารห่างไกลทุกหนแห่ง เพื่อทรงเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขของราษฎร ดังภาพคุ้นตาของทั้งชาวไทยและชาวโลก ที่มักจะเห็นพระองค์ประทับอยู่ท่ามกลางหมู่มวลประชาชน เพื่อทรงไต่ถามถึงสภาพปัญหาทั้งด้านสุขภาพ ความเป็นอยู่ การดำรงชีพ และใช้เป็นข้อมูลในการพระราชทานความช่วยเหลือ ขจัดทุกข์ และบำรุงสุข แก่พสกนิกร ที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นลำดับแรก

พระประมุขผู้ทรงเป็นที่เคารพรักยิ่ง ไม่ทรงเคยห่างไกลจากพสกนิกรของพระองค์

นอกจากนี้ หากย้อนกลับไปในช่วงต้นรัชสมัยของพระองค์ จะพบว่าทรงใช้เวลาเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศเพียงในช่วง ๒๐ ปีแรกของการครองราชย์เท่านั้น โดยในช่วงแรกเพื่อทรงศึกษาต่อในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และในช่วงต่อมาเพื่อการเจริญสัมพันธไมตรี

การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศของพระองค์สิ้นสุดลงในปี ๒๕๑๐ ซึ่งเป็นเวลาเกือบ ๕๐ ปีจนสิ้นรัชสมัยที่พระองค์มิได้เสด็จพระราชดำเนินออกนอกแผ่นดินไทยเลย เนื่องด้วยเพราะพระองค์ทรงไม่ต้องการอยู่ห่างจากประชาชนของพระองค์ ดังพระราชปณิธานว่า**จะไม่เสด็จออกจากประเทศไทยอีก หากประชาชนของพระองค์ยังทุกข์ยากลำบาก** โดยมีเพียงครั้งเดียวที่เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ในวันที่ ๘-๙ เมษายน ๒๕๓๗ โดยทรงเป็นองค์ประธานร่วมกับนายหนูฮัก พูมสะหวัน ประธานประเทศ สปป.ลาว ในพิธีเปิดสะพานมิตรภาพ แห่งที่ ๑ ที่จังหวัดหนองคาย และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโครงการศูนย์พัฒนาและบริการด้านการเกษตรห้วยซอน - ห้วยซั้ว อันเป็นโครงการในพระราชดำริ ที่เมืองนาทรายทอง แขวงเวียงจันทน์

ประชาชนชาวไทยจึงรู้สึกอบอุ่นใจที่องค์พระประมุขอันเป็นที่เคารพรักยิ่งไม่ทรงเคยห่างไกลจากพสกนิกรของพระองค์เลย ดังพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในหนังสือ “ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ” ความตอนหนึ่งว่า

“...นับแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นต้นมา เมื่อข้าพเจ้ามีอายุเพียง ๑๙ ปี ได้ตามเสด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับมาเมืองไทย พร้อมด้วยลูกสาวคนโต ซึ่งมีอายุไม่ถึงขวบในครั้งนั้นแล้ว จนมีอายุ ๒๗ ปี ข้าพเจ้ายังไม่ได้ย่างกรายไปจากบ้านเกิดเมืองนอนอีกเลย ทั้งนี้ก็เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งพระทัยไว้อย่างแน่วแน่ว่าจะไม่เสด็จออกนอกประเทศ ถ้าไม่ทรงมีเหตุที่สำคัญพอ ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของชาวไทย สมควรจะประทับอยู่ในบ้านเมือง เพื่ออยู่ใกล้ชิดกับราษฎรของท่านให้มากที่สุด ถึงแม้เมื่อเสด็จแปรพระราชฐาน ก็ทรงแปรอยู่ในประเทศเรานี่เองทางเหนือบ้าง ทางใต้บ้างแล้วแต่โอกาสจะอำนวย...”

ทรงพระราชดำริว่าการช่วยเหลือประชาชนเป็นหน้าที่ของพระองค์

เคยมีผู้กราบบังคมทูลถามว่า ทรงเคยรู้สึกเบื่อหน่ายในการที่ต้องเสด็จพระราชดำเนินไปที่โน่นที่นี่บ่อย ๆ หรือไม่ ได้มีรับสั่งว่า ไม่ทรงเหนื่อย เพราะเป็นหน้าที่ของพระองค์ ที่จะต้องทำให้ประชาชนอย่างเต็มที่

อีกทั้งรับสั่งถึงพระราชภารกิจของพระองค์ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่คณะบุคคลต่าง ๆ เข้าเฝ้า ฯ รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหรียญรัตนาภรณ์ ณ ศาลาบุหลัน ทักษิณราชนิเวศน์ วันเสาร์ ที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๖ ความตอนหนึ่งว่า

"...การที่ไปในส่วนไหนของประเทศก็ตาม ข้าพเจ้าก็ได้เห็นว่า
มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะได้สอดส่องความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดี
เพราะถ้าหากว่าความเป็นอยู่ของประชาชนในส่วนใดของประเทศมีความบกพร่อง
ก็ทำให้ประเทศชาติเป็นส่วนรวมเสียหายไปได้ อ่อนแอลงไปได้..."

เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา : ทุกพื้นที่ทั่วภูมิภาคของประเทศ

ในตลอดรัชสมัย พระองค์จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เพื่อที่จะได้เข้าใจปัญหาสภาพความเป็นจริงของประชาชนในประเทศ ทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและรับทราบความทุกข์ยาก รวมถึงปัญหาของราษฎรอย่างใกล้ชิดด้วยพระองค์เอง ตามหลักการทรงงานและศาสตร์แห่งการพัฒนา คือ **"เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา"** โดยช่วงแรกของการเสด็จพระราชดำเนิน พระองค์ทรงใช้เวลาในการเรียนรู้ทำความรู้จักประชาชนของพระองค์ และแม้ว่าทางที่จะเสด็จพระราชดำเนินจะห่างไกล ทุรกันดาร เป็นป่าเขา ไม่มีทางถนนเข้าถึง หรือแม้ว่าเต็มไปด้วยอันตรายถึงพระชนม์ชีพด้วยเป็นช่วงที่บ้านเมืองระส่ำระสายจากภัยคอมมิวนิสต์ แต่พระองค์ยังทรงดั้นด้นบากบั่นเสด็จพระราชดำเนินไปด้วยพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะบรรเทาทุกข์ให้แก่พสกนิกร

ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดภาพที่คุ้นตาของคนไทยคือ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงแผนที่กับดินสอในพระหัตถ์ ทรงมีกล้องถ่ายภาพคล้องอยู่กับพระศอ และทรงมีวิทยุสื่อสารในกระเป๋าฉลองพระองค์ พระองค์ประทับราบอยู่บนพื้นดินแวดล้อมด้วยชาวบ้าน มีพระราชปฏิสันถารถึงทุกข์สุขอย่างใกล้ชิด ด้วยพระพักตร์ที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาแต่ชุ่มไปด้วยพระเสโท และเป็นความจริงที่ว่าไม่มีพื้นที่แห่งใดในประเทศไทยที่พระองค์ไม่เคยเสด็จฯ ถึง ดังพระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระราชทานแก่คณะบุคคลที่มาเข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๓ จากหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๓ ความตอนหนึ่งว่า

"...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงงานเกี่ยวกับโครงการพระราชดำริ พระองค์ท่านจะใช้แผนที่ทุกครั้ง ในห้องทรงงานที่พระตำหนักทุก ๆ แห่งทั่วประเทศ จะมีแผนที่ประเทศไทยขนาดใหญ่ติดฝาห้อง และแผนที่ที่ขยายเฉพาะส่วนก็มีอีกหลายแผ่น ฉบับที่ทรงถือติดพระหัตถ์ความจริงมีขนาดใหญ่มาก เพราะทรงนำแผนที่มาต่อกันถึง ๙ แผ่น หรือ ๙ ระวาง แต่ทรงหาวิธีพับแบบพิเศษ จนมีขนาดที่ทรงถือได้สะดวกและพลิกออกมาทอดพระเนตรได้ง่าย ทรงตรวจสอบแผนที่เสมอ ไม่ว่าจะเสด็จฯ ที่ไหน แม้ขณะทรงขับรถเอง ก็มีแผนที่วางอยู่ข้างพระองค์ตลอดเวลา ถ้าประทับเฮลิคอปเตอร์ก็จะทอดพระเนตรสภาพพื้นที่จริงเบื้องล่าง เปรียบเทียบไปกับแผนที่ตลอดทาง ไม่มีการหลับเด็ดขาด เมื่อเสด็จฯ ไปถึงที่หมายแล้ว ทรงถามชาวบ้านว่าชื่อหมู่บ้าน แม่น้ำลำคลอง หรือถนนตรงกับแผนที่ไหม มีหมู่บ้านใดเกิดขึ้นมาใหม่บ้าง ถ้ามีข้อมูลที่ต่างไปจากแผนที่ จะโปรดให้นายทหารแผนที่จดไว้และนำไปแก้ไขในการพิมพ์แผนที่ครั้งต่อไปให้ถูก หากมีโครงการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ ทรงสามารถคำนวณพื้นที่รับน้ำคร่าว ๆ ได้จากแผนที่ของพระองค์เอง ทรงชำนาญมาก จนทอดพระเนตรความสูงต่ำของภูมิประเทศได้ ราวกับทอดพระเนตรพื้นที่จริง นักวิชาการหลายท่านทราบดีถึงพระปรีชาสามารถด้านการทรงงานแผนที่ของพระองค์ท่านดี และความที่ทรงแม่นยำในแผนที่นี้ ทำให้ข้าราชการที่ปฏิบัติงานด้วย พลอยกระตือรือร้นศึกษาหาความรู้เรื่องแผนที่ไปด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริ เริ่มโครงการเพื่อช่วยเหลือประชาชนไว้เป็นจำนวนมากทุกภาค เช่นที่โครงการอ่างเก็บน้ำเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทรงเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ จากนั้น ระหว่างประทับวังไกลกังวล ได้เสด็จฯ เยี่ยมราษฎรที่จังหวัดเพชรบุรี และราษฎรในพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นประจำ ทรงพบว่าปัญหาหลัก คือดินเป็นทราย ปลูกพืชไม่ค่อยขึ้น จึงทรงพระราชดำริริเริ่มโครงการเกษตรขึ้นหลายแห่ง เช่น ที่หุบกะพง ดอนขุนห้วย ที่สำคัญคือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี ทดลองการปรับปรุงบำรุงสภาพดินจากดินที่แห้งแข็งจนสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้หลายชนิด และทรงสร้างอ่างเก็บน้ำไว้แก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในพื้นที่ด้วย

ผลงานสำคัญเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมน้ำแล้งในภาคกลาง เช่น เขื่อนป่าสัก ชลสิทธิ์ และเขื่อนขุนด่านปราการชล..."

ทรงงานหนัก ด้วยทรงรักและห่วงใยพสกนิกร

การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขราษฎรทั่วทุกภูมิภาคดังกล่าว พระองค์จึงทรงทราบปัญหา ความเป็นอยู่ และอุปสรรคในการประกอบอาชีพของพสกนิกร ซึ่งแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น อาทิ การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร การไร้ที่ดินทำกิน การขาดแคลนอาหาร เครื่องอุปโภค บริโภค ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นอุปสรรคทำให้ประชาชนขาดโอกาสในการพัฒนา อันเป็นสาเหตุหลักแห่งความยากจน

สิ่งเหล่านี้พระองค์ทรงนำมาประมวล ศึกษาไตร่ตรอง ค้นคว้าอย่างลึกซึ้ง ทดลองจนแน่พระราชหฤทัยในผลที่ได้รับ แล้วจึงพระราชทานแนวทางแก้ไขให้เหมาะสมไปตามพื้นที่ เพื่อให้ประชาชนมีกินมีใช้ หลุดพ้นจากความยากจน และมุ่งไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด ตลอดจนยังทรงติดตามทอดพระเนตรโครงการต่าง ๆ ที่ได้พระราชทานไปแล้วอย่างใกล้ชิด เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้เกิดประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป

อาจกล่าวได้ว่าในขณะที่เกษตรกรผู้ยากจนต้องทำงานหนักอย่างหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดินอยู่นั้น ที่แท้จริง**พระองค์ทรงงานหนักเคียงบ่าเคียงไหล่กับประชาชนตลอดมา** โดยทรงคอยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นน้ำน้อยน้ำมาก ฝนไม่ตก น้ำท่วม ดินเค็ม ดินเปรี้ยว ฯลฯ และไม่มีพระราชวังไหนในโลกเหมือนพระตำหนักจิตรลดารโหฐานที่เต็มไปด้วยบ่อเลี้ยงปลา ไร่นาทดลอง โรงสี โรงงาน ฯลฯ ที่ล้วนทรงทำเพื่อพสกนิกรของพระองค์ อันก่อให้เกิดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากถึง ๔,๗๔๑ โครงการ

การที่ทรงปฏิบัติพระองค์ได้เช่นนี้ก็ด้วยทรงรัก ทรงห่วงใยปวงชนชาวไทย ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อราษฎรทั้งแผ่นดินเป็นที่ตั้ง โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ชนบทห่างไกลเพื่อที่จะพระราชทานแนวทางขจัดหรือบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ราษฎรของพระองค์อย่างสม่ำเสมอ นับตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยสิริราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ ต่อเนื่องมาโดยตลอด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระขัตติยมานะ พระวิริยอุตสาหะ และพระปรีชาสามารถอันสูงเลิศด้วยพระเมตตาคุณ

พระบารมีปกเกล้าที่แผ่ไพศาลเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้แก่ราษฎรนั้นเป็นที่ประจักษ์และซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณยิ่งนักว่า **ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงยอมตรากตรำพระวรกายทรงงานมากที่สุดในโลกเพื่อประชาชน โดยไม่มีพระราชประสงค์สิ่งใดเป็นการตอบแทน นอกจากทรงปรารถนาที่จะได้เห็นราษฎรในชาติพออยู่ พอกิน มีความร่มเย็นเป็นสุข สามัคคี รักใคร่ปรองดองกัน**

...ทรงตรากตรำพระวรกายทรงงานมากที่สุดในโลกเพื่อประชาชน

ความทุกข์ของประชาชนไม่มีวันหยุด เขาทุกข์เดี๋ยวนี้ ต้องไปเดี๋ยวนี้

นอกจากนี้ ตลอดเวลาที่ทรงครองราชย์ พระองค์ไม่เคยทรงหยุดทรงงานเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของพสกนิกรของพระองค์เลย ดังคำบอกเล่าของ **ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล** เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ในหนังสือ “ตามรอยพระยุคลบาท... ครูแห่งแผ่นดิน” ความตอนหนึ่งว่า ครั้งหนึ่งประเทศไทยกำลังเผชิญกับวิกฤติน้ำท่วม พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเรียกประชุมบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อทรงเตือนถึงอันตราย ผู้เข้าประชุมวันนั้นรับใส่เกล้าฯ กราบบังคมทูลว่า พรุ่งนี้จะเริ่มดำเนินการ นั่นหมายถึงเวลาราชการคือ ๘.๓๐ น. ของวันรุ่งขึ้น

“...พระองค์ก็ตรัสถามว่า น้ำหยุดแล้วหรือ ไปเดี๋ยวนี้แหละ คืนนี้เลย น้ำไม่ใช่ว่าจะเริ่มไหลเวลาแปดโมงครึ่งแล้วสี่โมงครึ่งหยุดพักตามริมตลิ่ง ผมก็เคยถูกพระองค์ทรงสั่งสอนเช่นเดียวกัน รับสั่งให้ผมเข้าเฝ้าฯ ในวันศุกร์ พระองค์ตรัสว่าที่ตรงนี้ที่ตรงนั้นเขาอดอยากอยู่ ผมกราบบังคมทูลว่า เดี๋ยววันจันทร์ข้าพระพุทธเจ้าจะรีบไปพระพุทธเจ้าข้า...พระองค์รับสั่งทันทีว่า ความทุกข์ความทรมานไม่มีวันหยุดหรอกพอวันศุกร์หยุด เดี๋ยวตอนเช้าวันจันทร์มาทรมานใหม่ยังงั้นหรือ ไม่ใช่อย่างนั้น ดังนั้น เขาทุกข์เดี๋ยวนี้ต้องไปเดี๋ยวนี้เลย...”

เมื่อประชาชนอยู่ดีกินดี เมื่อนั้นจึงเป็นชัยชนะของการพัฒนา

๗๐ ปีที่ทรงงานเพื่อพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของราษฎรให้ดีขึ้นนั้น ไม่ได้เกิดจากน้ำพระราชหฤทัยที่หลากมาชั่วครั้งชั่วคราว หากแต่เกิดจากพระราชปณิธานอันมั่นคงและสม่ำเสมอ โดยไม่ทรงหวั่นไหวท้อแท้เมื่อมีปัญหา และไม่ทรงละความพยายามโดยง่าย โดยทรงตระหนักว่าการพัฒนานั้นจำเป็นต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ จนเกิดความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ก่อน จึงค่อยสร้างความเจริญและเศรษฐกิจชั้นสูงในลำดับต่อไป รวมทั้งทรงเปรียบการพัฒนานั้นเสมือนการทำสงคราม เมื่อใดที่ประชาชนอยู่ดีกินดี และประเทศชาติมีความสงบ ความเจริญ เมื่อนั้นจึงถือว่าประสบความสำเร็จ เป็นชัยชนะของการพัฒนาอย่างแท้จริง

เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงครององค์ และครองแผ่นดินจนเป็นที่ประจักษ์แก่อาณาประชาราษฎร์ว่า พระองค์คือประมุขของประเทศ ซึ่งทรงเป็นผู้นำแห่งแผ่นดินอย่างแท้จริง ทรงพระปรีชาสามารถดำเนินการบรรลุพระราชสัตยาธิษฐานตามพระปฐมบรมราชโองการ กล่าวคือ ไม่ทรงทอดทิ้งประชาชนของพระองค์ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมือง ทรงครองแผ่นดิน ดูแลพสกนิกรของพระองค์โดยธรรม การบรรลุพระราชสัตยาธิษฐานบังเกิดผลได้ด้วยพระราชจริยวัตรที่งดงามเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระปรีชาสามารถ พระเมตตาที่ทรงมีต่อพสกนิกร กอปรด้วยพระราชปณิธานที่มุ่งมั่นในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร ซึ่งนำมาสู่การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างหนักตามพระราชปณิธานจนเกิดผลเป็นรูปธรรม พสกนิกรทั่วแผ่นดินจึงล้วนมีความจงรักภักดี เลื่อมใสศรัทธาอย่างไม่เสื่อมคลาย ด้วยพระองค์ทรงขจัดปัดเป่าความทุกข์ยากของปวงชนให้กลับมามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และทรงชี้นำแนวทางการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืน อันส่งผลต่อความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงของประเทศชาติ สมดังพระราชปณิธานและพระราชสัตยาธิษฐานในพระปฐมบรมราชโองการ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันศุกร์ ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ ความว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

พระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก... ทรงสถิตอยู่ในใจชาวไทยตราบนิรันดร์

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่นี้ จึงได้ก่อให้เกิดคุณูปการอเนกอนันต์แก่ประชาชน และประเทศชาติโดยรวม และมีความหมายต่อพสกนิกรชาวไทยมากเกินกว่าจะคณานับได้ เป็นที่ประจักษ์ของชาวไทยและชาวโลก ต่างทราบและถวายการยกย่องเทิดพระเกียรติคุณว่า **ในบรรดาพระมหากษัตริย์ที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ ไม่มีพระองค์ใดทรงงานหนัก เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเท่ากับพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร อีกแล้ว** จึงนับเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ที่ได้เกิดมาเป็นคนไทย อยู่บนผืนแผ่นดินไทย ภายใต้พระบรมโพธิสมภารขององค์พระผู้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงเป็นแบบอย่างที่ประเสริฐอย่างหาที่สุดมิได้

วันนี้ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จสวรรคตแล้ว แต่พระองค์ยังคงสถิตอยู่ในใจชาวไทยตราบนิรันดร์ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้ จึงขอเชิญชวนประชาชนคนไทยทั้งประเทศร่วมกันถวายสัจจะ ทำความดี ที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน รู้ รัก สามัคคี มีสติ เสียสละเพื่อส่วนรวม ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง ผู้อื่น ชุมชน สังคม และประเทศชาติ เป็นการสืบสานพระราชปณิธาน เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลอย่างพร้อมเพรียงกัน

คนไทยโชคดีนัก เพราะไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในโลกนี้ที่จะทรงงานหนักเพื่อพสกนิกรได้เทียบเทียมพระองค์อีกแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงสืบสานพระราชปณิธานสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

ท่ามกลางความเศร้าโศกอาดูรอย่างยิ่งในการเสด็จสู่สวรรคาลัยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่เปรียบเสมือนพ่อของปวงชนชาวไทยทั้งประเทศนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามมินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑๐ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๙ พสกนิกรต่างปลื้มปีติและมีความอบอุ่นใจ ด้วยทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของปวงชนชาวไทย

เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ไปทรงเยี่ยมราษฎรในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทรงซึมซับแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อทรงเจริญวัยจึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ เพื่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทย โดยมิได้ทรงย่อท้อ ทั้งที่ทรงปฏิบัติแทนพระบรมชนกนาถและทรงปฏิบัติในส่วนของพระองค์เองนานัปการ

ครั้นเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ ทรงได้ปฏิบัติพระราชกรณียกิจสืบสานพระราชปณิธานและงานต่างๆ ที่พระราชบิดาทรงริเริ่มดำเนินการไว้ โดยการ **“สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา”** โดยทรงดำเนินตามรอยเบื้องพระยุคลบาทในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ การพัฒนางานด้านต่าง ๆ ทรงทุ่มเทพระวรกาย พระวิริยอุตสาหะ เพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรในทุกด้านอย่างต่อเนื่อง

เหนือสิ่งอื่นใด นั่นคือ ความทุ่มเทพระราชหฤทัยในการทรงงานเพื่อประชาชนเช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนี พระองค์ทรงเสียสละเพื่อประชาชนโดยเสมอมา และด้วยพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกล ทรงตระหนักและทรงเล็งเห็นในคุณค่าแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงทรงสืบสานต่อยอดแนวพระราชดำริต่าง ๆ เพื่อความผาสุกของประชาชน ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันเสาร์ ที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒ พระองค์ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ ความว่า

“เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม
เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป”

แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงยึดมั่นที่จะสืบสาน รักษา และต่อยอดแนวพระราชดำริต่าง ๆ ดังพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่จะกล่าวถึงโดยสังเขปในบทต่อ ๆ ไป อันจะเป็นแสงสว่างนำทางตามรอยพระราชปณิธานไปสู่ความสุขอย่างยั่งยืนของประชาชนและประเทศชาติสืบไป

ศาสตร์แห่งกษัตริย์นักพัฒนา

บทสัมภาษณ์ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล

เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา

อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ*

อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เป็นผู้ที่มีโอกาสถวายงานใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยดูแลรับผิดชอบการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งแต่ปี ๒๕๒๔ เมื่อครั้งปฏิบัติงานที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ* (สศช.) จนกระทั่งได้มีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเลขาธิการฯ ท่านแรกของ

** ปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เปลี่ยนชื่อเป็น สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ*

สำนักงาน กปร. และเมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงจัดตั้งมูลนิธิชัยพัฒนาขึ้น ทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งกรรมการและเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนาจวบจนถึงปัจจุบัน

ท่านได้กรุณาให้คณะทำงานจัดทำหนังสือ "แนวพระราชดำริการพัฒนาสู่ความยั่งยืน" เข้าพบเพื่อเรียนสัมภาษณ์เกี่ยวกับการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ณ มูลนิธิชัยพัฒนา

เส้นทางรับราชการก่อน "ถวายงาน" ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ผมเริ่มรับราชการที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือที่เรียกกันว่า "สภาพัฒน์" ในตำแหน่งหัวหน้ากองวางแผนเตรียมพร้อมด้านเศรษฐกิจ และปฏิบัติภารกิจในฐานะเลขานุการของคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่เพื่อความมั่นคง ในเขตกองทัพภาคที่ ๑-๔ ซึ่งช่วยให้ผมได้มีโอกาสสัมผัสงานในพื้นที่ โดยทำหน้าที่เป็นเลขาฯ ของแม่ทัพภาคต่าง ๆ

ต่อมาเมื่อ **ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์** เป็นนายกรัฐมนตรี มีดำริให้จัดตั้งสำนักงานเพื่อถวายงานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้วยทราบว่าไม่มีองค์กรใดที่จะเป็นหน่วยงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จนบางครั้งเกิดความซ้ำซ้อน หรืออาจจะไม่มีพระราชดำริก็ไปอ้างว่ามีพระราชดำริ ซึ่งก่อให้เกิดความสับสน โดยได้มอบหมายให้ **ดร.เสนาะ อูนากูล** เลขาธิการสภาพัฒน์ในขณะนั้น ศึกษาและกำหนดว่าควรจะเป็นองค์กรรูปแบบใดและมีระบบงานอย่างไร

โครงการพระราชดำรินั้นส่วนมากอยู่ในเขตชนบทและแหล่งทุรกันดาร อาจารย์เสนาะจึงมอบหมายให้ผมศึกษางานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งขณะนั้นผมรับผิดชอบงานพัฒนาชนบทอยู่ และบังเอิญว่ามีประสบการณ์เรื่องการพัฒนาองค์กรความมั่นคงด้วย ผมจึงดำเนินการโดยยึดตามแบบระบบที่เคยดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรความมั่นคง คือออกเป็นระเบียบ

สำนักนายกรัฐมนตรี มีคณะกรรมการควบคุมดูแล โดย**จะต้องมีความคล่องตัวในการปฏิบัติงานอันเป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จ เนื่องจากงานโครงการพระราชดำริมีลักษณะเหมือนการพัฒนาความมั่นคงที่ต้องการความฉับไว รวดเร็ว**

พลเอก เปรม พิจารณาแล้วบอกว่าดี และให้หาคนมาทำงานนี้ อาจารย์เสนาะจึงเสนอชื่อผมและเริ่มจัดตั้งองค์กรขึ้นตาม "ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. ๒๕๒๔" ซึ่งกำหนดให้มีองค์กรระดับชาติ มีหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินการโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียกว่า **"คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ"** มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ และผมเป็นกรรมการและเลขานุการ ทำหน้าที่ดำเนินการควบคุม อำนวยการ กำกับ ดูแลติดตามผลประสานการดำเนินงาน นอกจากนั้นเป็นหน่วยปฏิบัติทั้งหมด กรรมการ ได้แก่ ปลัดกระทรวงสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานพระราชดำริ โดยมี**สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ** (สำนักงานเลขานุการ กปร.) สังกัดสภาพัฒน์ ทำหน้าที่ฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการฯ

จากสภาพัฒน์ สู่สำนักงาน กปร.

ขณะนั้นผมทำงานในตำแหน่งผู้อำนวยการกองวางแผนเตรียมพร้อมด้านเศรษฐกิจของสภาพัฒน์ จึงมีหน้าที่หลากหลาย และหนึ่งในนั้นยังเป็นผู้อำนวยการสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รับผิดชอบงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้วย ต่อมาได้เลื่อนตำแหน่งเป็นรองเลขาธิการสภาพัฒน์ ต้องดูแลเรื่องงานบริหารและงานวิชาการเพิ่มขึ้น เมื่อปริมาณงานมากขึ้น โครงการต่าง ๆ ขยายเพิ่มมากขึ้น เจ้าหน้าที่สภาพัฒน์ต้องสวมหมวกหลายใบ ทำหน้าที่หลายอย่าง งานล้นคน จึงขอแยกสำนักงานเลขานุการ กปร. ออกจากสภาพัฒน์ โดยผมดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) เป็นคนแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๖

ต่อมาในปี ๒๕๓๗ ทางรัฐบาลได้ขอให้ผมกลับสภาพัฒน์ เพื่อดำรงตำแหน่งเลขาธิการฯ ตอนนั้นผมมีเพียงเงื่อนไขเดียวที่ขอไว้คือ ผมขอทำงานรับใช้เบื้องพระยุคลบาทด้วยระหว่างดำรงตำแหน่งเลขาธิการสภาพัฒน์ ผมจึงรักษาการตำแหน่งเลขาธิการ กปร. ไปพร้อมกันด้วย จนกระทั่งครบ ๒ ปี

วันที่โชคดีที่สุดในชีวิต

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมีหลากหลายรูปแบบมาก ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพของประชาชน ปัญหาสังคม และพื้นที่ดำเนินการก็กระจายทั่วทุกภูมิภาค ซึ่งในปีหนึ่ง ๆ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะเสด็จฯ ไปทรงงานและประทับในภูมิภาคต่าง ๆ ภูมิภาคละประมาณ ๒ เดือน ๔ ภาค ๘ เดือน **หน้าที่การเป็นเลขาธิการ กปร. ประการแรกจึงเป็นการตามเสด็จฯ** วันที่เริ่มถวายงาน ด้วยความกังวลว่าจะไม่สามารถถวายงานได้ และไม่ทราบว่ามีอะไรดลใจให้เข้าไปกราบบังคมทูลตรง ๆ ว่าวิตกและกังวลมากที่รัฐบาลมอบหน้าที่ให้ถวายงาน พระองค์ทรงถามว่ากังวลเรื่องอะไร ผมกราบบังคมทูลว่า กังวลจะถวายงานไม่ได้ พระองค์ทรงถามว่าทำไม ผมกราบบังคมทูลว่า ผมจบรัฐศาสตร์การทูต พื้นฐานการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องที่พระองค์ทรงงานทั้งเรื่องดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อม ไม่ได้เรียนมาสักอย่าง

พระองค์ตรัสว่า “แค่นั้นหรือ ฉันทำใหม่ ๆ ก็ไม่รู้เหมือนกัน ไม่เป็นไรหรอก ฉันสอนเอง” วันนั้นผมได้รู้ว่า**ผมโชคดีที่สุด เป็นวันที่ผมได้รับโชคอย่างมหาศาล แทนที่จะเป็นข้าราชบริพารตามถวายงาน กลับกลายเป็นนักเรียน ที่มีชีวิตการเรียนยาวนานที่สุดถึง ๓๕ ปี** พระองค์ทรงหยุดสอนก่อน **ถ้าพระองค์ยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ผมคงได้รับพระราชทานความรู้ต่อไปไม่รู้จบ**

มองทุกอย่างที่ฉันทำ จดทุกอย่างที่ฉันพูด สรุปสิ่งที่ฉันคิด

ตลอดระยะเวลา ๓๕ ปีที่ได้ถวายงานนั้น พระองค์ได้**ทรงสอนเรื่องของแผ่นดิน สอนให้รู้จักและเข้าใจธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ สอนให้รู้จักการใช้ชีวิต สอนให้ทำงานเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับผู้อื่น** ซึ่งผมคิดว่าไม่มีมหาวิทยาลัยแห่งไหนสอนได้ครบถ้วนเช่นนี้ และคิดว่าไม่มีอยู่ในตำราใด ๆ ด้วย เพราะที่พระองค์ทรงสอนทุกสิ่งทุกอย่างนั้น ทรงสอนในสถานที่ปฏิบัติจริงทั้งสิ้น

พระองค์ทรงมีพระเมตตามาก ทรงเริ่มสอนเกือบเรียกว่าตั้งแต่วันแรกที่เข้าไปถวายงาน อย่างที่ผมกล่าวแล้วว่าเมื่อเริ่มแรกถวายงานนั้นผมไม่มีพื้นฐานความรู้เรื่องการเกษตร พระองค์ทรงสอนด้วยวิธีที่แยบยลมาก รับสั่งให้ทำ ๓ ข้อ คือ **"มองทุกอย่างที่ฉันทำ จดทุกอย่างที่ฉันพูด สรุปสิ่งที่ฉันคิด"**

ประการแรก ทรงรับสั่งว่า **"มองทุกอย่างที่ฉันทำ"** ต้องตั้งข้อสังเกตดี ๆ ว่า ทรงใช้คำว่า มอง ไม่ใช่แค่เห็น ไม่ใช่แค่ดู ให้มองเพื่อหาความเข้าใจ หาความรู้ต้นเหตุปลายเหตุอย่างไร ให้มองทุกอย่างที่ฉันทำ

ประการที่สอง "จดทุกอย่างที่ฉันพูด" จะเห็นว่าผมเดินตามเสด็จฯ นั้น ตอนแรก ๆ มีสมุดจด ตอนหลังจดไม่ไหว จึงใช้เทปตามอัดพระสุรเสียง มีคนเดียวที่ทำอย่างนั้น แล้วกลับมาประมวล จดทุกอย่างที่ฉันทำ จะได้เป็นหลักฐาน เหมือนเราไปเรียนหนังสือจดเล็คเชอร์

ประการที่สาม "สรุปสิ่งที่ฉันคิด" คำว่าสรุปสิ่งที่ฉันคิดคืออะไร ในการทรงงานของพระองค์คือ ทรงให้จดบันทึกไว้เพื่อกันลืมอดีต จดแล้วมองไปในอนาคต จะเรียกว่าวิสัยทัศน์หรือพันธกิจในอนาคต ซึ่งต้องเตรียมตัวรับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นด้วย ต้องสรุปบันทึกแล้วทูลเกล้าฯ ถวายพระองค์เป็นทางการทุกวัน ทรงตรวจเหมือนตรวจข้อสอบ วันไหนไม่มีแก้คือสอบผ่าน โดยแนวทางการสรุป ๓ ประการ คือ กิจกรรม พระราชกรณียกิจ พระราชกระแส มีอะไรบ้าง และแนวพระราชดำริของพระองค์ที่มีต่อพื้นที่ หรือกิจกรรมนั้นๆ จะดำเนินการในทิศทางใด มีผลกระทบต่อประชาชนอย่างไร ต้องสรุปให้ครบถ้วน ถ้าไม่มีอะไรแก้ไข พระองค์จะพระราชทานกลับมา ถือเป็นคัมภีร์นำมาใช้เป็นแนวทางในการทำงานต่อไป ใครจะมากล่าวอ้างเป็นอย่างอื่นไม่ได้ รวมทั้งต้องทำบันทึกให้ทีมงานนำไปประสาน ถ้าหากจำเป็นจะตั้งเป็นคณะทำงานหรือเป็นกรรมการในระดับโครงการในพื้นที่ ก็ทำเป็นโครงการเล็ก ๆ และประสานการจัดสรรงบประมาณจนครบถ้วนกระบวนการตามพระราชดำริ

หน้าที่หลัก ๆ ของสำนักงานเลขานุการ กปร. อีกประการหนึ่งจึงคอยเป็นตัวกลางประสาน เพื่อให้งานลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งจะทำให้ดีได้ต้องเข้าใจพระราชดำริอย่างแท้จริง พระองค์ทรงมีพระราชกระแสหรือพระราชดำริอะไรต้องจดให้หมด

ทรงสอนงานอย่างชาญฉลาด ต่อวิชาความรู้ให้คิดเป็น

จากการที่ได้ถวายงานพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาตลอด ๓๕ ปี จนกระทั่งถึงขณะนี้ ผมยังแปลกใจที่ได้รับเชิญไปบรรยายในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านน้ำและดิน รวมถึงได้รับดุษฎีบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งด้านเกษตร วิทยาศาสตร์การเกษตร ไม่ใช่เพราะเราเก่งเรารู้ แต่เป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร **ทรงสอนเก่ง สอนให้คนที่ไม่มีความรู้สามารถเรียนรู้และเข้าใจได้ ทรงมีวิธีการสอนที่มีศิลปะสูง พระราชทานคำอธิบายที่มีแง่มุมต่าง ๆ โดยจะทรงอธิบายทุกหน้าของเหรียญ** ไม่ใช่อธิบายของอย่างเดียว หรือปัญหาอย่างเดียว เพราะบางสิ่งบางอย่างอธิบายหน้าเดียวอาจจะเข้าใจผิดได้ เบื้องหน้าของเหรียญเป็นอย่าง เบื้องหลังเป็นอีกอย่าง ทรงอธิบายจนเราเข้าใจแจ่มกระจ่าง

นอกจากนี้ จุดเด่นอีกอย่างคือ เวลาทรงมีรับสั่งกับพวกเรา จะให้เราคิดตามไปด้วย จะไม่รับสั่งสำเร็จรูป น้อยครั้งที่จะรับสั่งสำเร็จรูปแล้วให้เราไปทำ มักจะทรงให้เราคิดตาม ใช้ดุลยพินิจ ใช้สติและปัญญาประกอบ **ทรงสอนแบบวิธีโบราณที่เรียกว่า ต่อวิชา ต่อความรู้ แล้วนำมาคิดต่อ เปรียบเหมือนการลับมีดให้คมอยู่เสมอ** เพราะถ้าสำเร็จรูปมีแนวโน้มว่าเราจะหยุดคิด ก้มหน้าก้มตาปฏิบัติอย่างเดียว ไม่ทรงโปรดเช่นนั้น

พระองค์ทรงเป็นมหาบรมครู สุดยอดแห่งแผ่นดิน ผมได้เรียนหลักสูตรที่ยาวนานที่สุดในชีวิต เรียนปริญญาตรี ๔ ปีจบ ปริญญาโทปีกว่าจบ ปริญญาเอก ๒ ปีจบ แต่ผมได้เรียนรู้จากพระองค์ ๓๕ ปี สนุกและมีความสุขมาก ขอให้เราทำตามพระองค์ เรียนรู้จากสิ่งที่พระองค์ทรงสอนแล้วไปปฏิบัติ บ้านเมืองจะไม่เจอปัญหา

“ทางสายกลาง พอเพียง คิดถึงส่วนรวม” หลักการดำเนินพระชนม์ชีพและการทรงงาน

หลักการสอนของพระองค์จะทรงเน้นการปฏิบัติให้ลูกศิษย์ดูและจูงใจนักเรียนให้มาสนใจ แต่ไม่ทรงเคยสั่งหรือทรงบังคับให้ทำ จะทรงสอนอย่างละเอียดให้เข้าใจทุกแง่มุม และที่สำคัญทรงเน้นเสมอว่า การสอนควรยึดรากฐานเดิมของสังคมไทยไว้ ไม่ควรคัดลอกจากต่างประเทศมากเกินไป แต่อาจนำหลักการมาเปรียบเทียบปรับปรุงได้ ไม่เช่นนั้นจะทำให้ขาดความเป็นตัวของตัวเอง หากสนใจศึกษาโครงการฯ ที่พระองค์พระราชทานพระราชดำริที่มีมากกว่า ๔,๗๔๑ โครงการ จะได้รับความรู้ที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายและสอดคล้องกับวิถีชีวิตไทยและภูมิประเทศในบ้านเรา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร **ทรงมีหลักในการดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่าย บนทางสายกลาง รักษาความพอดี และพอเพียง** รับสั่งว่า อย่าส้น อย่าโลภ อย่าตาโต คนทั้งโลกรวมถึงคนไทยอยากรวย แต่ลืมว่าความรวยต้องแลกด้วยอะไรหลายอย่าง ต้องทำลายธรรมชาติ ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ บางครั้งโลภเกินไป ใช้มากเกินพอดี สุดท้ายเกิดผลกระทบที่เรียกว่า **“ได้ไม่คุ้มเสีย”** ทรงสอนให้เราอยู่อย่างเรียบง่าย พอเพียง ใน ๒ ข้อนี้เป็นหลัก และพระองค์ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้ดู แต่เรามองไม่เห็นเอง เช่น ฉลองพระองค์ ฉลองพระบาท พระองค์ไม่ทรงใช้ของราคาแพง ฉลองพระบาทที่ใช้เสด็จประพาสไปทั่วประเทศ เป็นรองเท้าผ้าใบที่ผลิตในเมืองไทย ไม่ได้เป็นของต่างประเทศเหมือนพวกเราที่ยึดติด ต้องเป็นของแบรนด์เนม ยี่ห้อนั้นยี่ห้อนี้ ผมถวายงานเห็นทุกวันก็ทำตามไปโดยไม่รู้ตัว สักพักก็เป็นนิสัย

พระองค์ทรงสอนให้เราฉลาดคิด แต่เราคิดไม่ฉลาด เพราะเราคิดด้วยกิเลส อยากได้นั่นได้นี่ อยากรวย **ทรงสอนให้คิดถึงส่วนรวมและคนอื่นก่อน** แต่คนส่วนมากมักจะคิดถึงตัวเองก่อน คิดถึงพรรคพวกญาติพี่น้องก่อน ไม่ค่อยมีใครคิดถึงเรื่องของส่วนรวม หรือคิดถึงคนอื่นทั่ว ๆ ไป ซึ่งที่จริงแล้วต้องคิดถึงส่วนรวม เพราะเราอยู่ในส่วนรวม หากส่วนรวมไม่ดีเราจะอยู่รอดได้อย่างไร เราต้องเอาตัวรอดบนแผ่นดินนี้ก่อน จึงต้องรักษาของใหญ่ รักษาดิน น้ำ ลม ไฟ ของประเทศไว้ เพราะคนมากขึ้น ทรัพยากรน้อยลง เกิดการแย่งชิงกัน ถ้าไม่สร้างความพอดีตั้งแต่ตอนนี้ ความไม่สมดุลก็จะเกิดขึ้น

"เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน" ท่องจำกันเป็นสูตร เศรษฐกิจดีเป็นอย่างไร วางแผนไว้ให้คนร่ำรวย เราต้องเอาสังคมและสิ่งแวดล้อมไปแลก คุ้มหรือไม่ ได้อย่างเสียสองอย่าง ผลการพัฒนาที่ผ่านมาได้สอนเรา เพราะเราอยากรวย อยากได้การเจริญเติบโต อยากให้เศรษฐกิจขยายตัวสูง เราได้มาแต่คุ้มไหมกับสิ่งที่เราต้องเสียไป ฉะนั้น ความยั่งยืนที่พูด ๆ กันไม่เกิด เพราะทุกคนอยากรวย แต่เราต้องรวยอย่างยั่งยืนด้วย รวยถึงลูกหลาน ไม่ใช่แค่ชั่วชีวิตเรา ต้องคิดให้ดี

บ้านเราส่วนมากจะแก้ปัญหาอะไรมักคิดถึงงบประมาณ คิดใช้เทคโนโลยีระดับสูง เครื่องจักรเครื่องกล มาแก้ปัญหา แต่พระองค์ทรงคิดกลับกัน ทรงคิดอย่างเรียบง่าย ธรรมดา ใช้ธรรมชาติ ไม่ต้องลงทุนมากมาย อย่างเช่นเรื่องน้ำเสีย ไม่ได้ทรงคิดตั้งโรงงานบำบัดน้ำเสียซึ่งต้องใช้งบประมาณเป็นพันล้านหมื่นล้าน พระองค์ทรงคิดแบบเรียบง่าย ทรงนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ มาช่วยในการแก้ไขปัญหา ไม่ทรงคิดอะไรที่สับสนวุ่นวาย ทรงใช้ผักตบชวา สายลมแสงแดดมาบำบัด ตรงนี้เรายังควบคุมความคิดในลักษณะดังกล่าวไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงคิดและทรงทำให้ดูทุกอย่างที่กล่าวมา จับต้องได้ ฉะนั้นจะทำอะไรให้ยั่งยืนนั้น ต้องคิดใหม่ทำใหม่

เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

คำว่า **"พระเจ้าแผ่นดิน"** ตามรูปศัพท์หมายถึงผู้ปกครองที่เป็นเจ้าของแผ่นดิน คือผู้นำที่มีสิทธิ์ขาดในกิจการของแผ่นดินและสามารถพระราชทานที่ดินให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งได้ แต่**ในสังคมไทย พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินผู้ทรงบำรุงรักษาแผ่นดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้ประชาชนสามารถใช้ที่ดินในพระราชอาณาเขตของพระองค์ให้เกิดประโยชน์** พระองค์จึงทรงดูแล

ดิน น้ำ ลม ไฟ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน เช่น ทำการเพาะปลูกให้ได้ผล ตลอดจนเอาพระราชหฤทัยใส่ในการบำรุงแผ่นดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ พระองค์ทรงทุ่มเทพระวรกายและพระราชหฤทัย ทรงทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อรักษาแผ่นดิน รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ฟื้นฟูกลับคืนมา ดังที่ทรงกำหนดเป้าหมายในการครองแผ่นดินในพระปฐมบรมราชโองการว่า ***"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"*** โดยการพัฒนาช่วยเหลือประชาชน ผลของการดำเนินการพัฒนาดังกล่าวจะต้องนำมาซึ่งประโยชน์สุข นั่นคือประโยชน์ที่มาพร้อมกับความสุขของประชาชนเป็นสำคัญ

ทรงกำหนดเป้าหมายของพระองค์ชัดเจน ทรงใช้คำว่าเราจะครองแผ่นดิน คำว่า "ครอง" เหมือนครองชีวิตเรา ครองชีวิตครอบครัว ไม่มีอะไรบังคับ เป็นความรับผิดชอบ ไม่ต้องใช้อำนาจอะไรเลย แต่ทรงทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์สุขของคนไทย เมื่อคนไทยสร้างความร่ำรวย กอบโกยและนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้จนกระทั่งแทบไม่เหลืออะไรในประเทศ พระองค์ทรงสอนให้เรารู้จักคำว่า **"พอเพียง"** มีเงินก็ดีแล้ว แต่ต้องใช้เงินให้เกิดประโยชน์ ให้เกิดความสุข ไม่ใช่เกิดประโยชน์แต่เกิดความทุกข์ด้วย คดโกงก็ทุกข์ พวกเราฟังแล้วปฏิบัติตามกันบ้างหรือเปล่า ถึงทำให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันเต็มบ้านเต็มเมือง หากเรานำสมบัติของแผ่นดินไปกองไว้กับตัว คนที่เหลือจะทำอย่างไร

ความยั่งยืนของสังคมไทยสู่สังคมโลก

ปัจจุบันองค์การสหประชาชาติให้ความสำคัญกับการพาสังคมไปสู่ความยั่งยืน ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในทางปฏิบัติเป็นอย่างนั้นหรือเปล่า เราชอบพูดถึงความยั่งยืน แต่ความเป็นจริงยังคงมีการทำลายอยู่ทุกวัน ตอนผมเป็นเด็ก ประชากรในประเทศไทยมี ๑๘ ล้านคน ขณะนี้กระโดดไปที่ ๖๖ ล้านคน เพิ่มขึ้นถึงเกือบ ๔ เท่า แต่ขนาดและทรัพยากรของประเทศเรายังเท่าเดิม ความจริงเล็กกว่าเดิมเพราะถูกนำไปใช้หรือทำลาย ความยั่งยืนที่ง่าย ๆ คือ อยู่รอดตลอดไปเป็นมรดกตกทอดจากรุ่นลูกไปสู่รุ่นหลาน เหลน โหลน ไม่รู้จบ แต่ขณะนี้ ป่าไม้ถูกทำลาย น้ำเน่าเสียแล้วจะเหลืออะไรไว้ให้ลูกหลาน เพราะเรากิน ใช้ และทำลายกันจนหมดแล้ว

๗๐ ปีที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพยายามรักษาสิ่งที่มีอยู่และฟื้นฟูสิ่งที่เสียไป เพราะทรงรู้และเข้าใจ คำสอนของพระองค์นั้นลุ่มลึกไม่ใช่ทรงสอนเพียงคนไทย แต่**ทรงสอนมนุษย์ทั้งโลกให้ความเคารพปัจจัยแห่งชีวิต คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สิ่งรอบตัว** เราเคยให้ความเคารพอะไรบ้าง เจอต้นไม้ก็ตัด เทของเสียลงพื้น ทิ้งขยะลงพื้น เทน้ำเสียลงน้ำ เพราะความเห็นแก่ตัว เท่ากับเป็นการทำลายตัวเองไปด้วย ฉะนั้น ต้องเดินทางสายกลางตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนไว้เป็นสัจธรรม และพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงนำสัจธรรมนั้นมาย้ำให้เราทราบ ต้องแบ่งปัน เพียงเราอยู่เฉย ๆ เราก็หายใจนำออกซิเจนเข้า แล้วคายคาร์บอนไดออกไซด์ออก ดังนั้น ถ้าเราใช้ไปหนึ่งต้องชดเชยกลับมาอย่างน้อยหนึ่ง ไม่เช่นนั้นจะไม่เหลืออะไรไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ต่อไป

"น้ำคือชีวิต" สำคัญยิ่ง

ในชีวิตเราต้องการปัจจัย ๔ ซึ่งได้จากดิน น้ำ ลม ไฟ โดย**ปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ "น้ำ" การทรงงานส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๗๐ มุ่งไปที่เรื่องน้ำ** พระองค์ทรงคิดศิลปะการบริหารจัดการน้ำไว้มากมาย เวลาน้ำมามาก ต้องหาทางกักเก็บไว้ก่อน ทั่วประเทศไทยแต่ละแห่งต้องประเมินตัวเอง เข้าใจตัวเอง และถามตัวเองว่าใช้น้ำประมาณไหน ต้องเก็บไว้ให้ได้ ไม่มีภาชนะเก็บก็ต้องสร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นหนอง คลอง คู บึง เพราะเวลาน้ำมาเหมือนได้เงินเดือน เดือนหนึ่งออกหนเดียว ยังต้องกินต้องใช้อีก ๒๙ วัน

ในปีหนึ่ง ๆ น้ำมาแค่ ๓ เดือน แล้วอีก ๙ เดือนจะทำอย่างไร ประเด็นสำคัญคือ เราเก็บไว้เพียงพอหรือไม่ เราต้องเก็บน้ำไว้ ไม่ใช่สูบน้ำทิ้งไป อย่างภาคอีสานสูบทิ้งลงแม่น้ำโขง ภาคกลางสูบทิ้งลงทะเล เราต้องเข้าใจจริง ๆ ว่าคำว่าของเหลือทิ้งในสำนวนไทยคืออะไร คือ เหลือแล้วค่อยทิ้ง ที่เราต้องประสบกับปัญหาน้ำแล้งน้ำท่วมอยู่ทุกวันนี้ เพราะยามมีเราไม่เก็บ พระองค์ทรงสอนวิธีเก็บน้ำไว้หลากหลายวิธี เราต้องบริหารจัดการน้ำให้ดี ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นอย่างทุกวันนี้ ซึ่งจะทำให้พบปัญหาทับถมอยู่อย่างนี้ตลอดไป

กษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก และทรงงานยาวนานถึง ๗๐ ปี ในแต่ละปีทรงใช้เวลา ๘ เดือนประทับอยู่ในชนบทตามภูมิภาคต่าง ๆ ผมเองได้มีโอกาสถวายงานรับใช้พระองค์เพียงครึ่งเดียวของเวลาที่พระองค์ทรงงานคือ ๓๕ ปี ทุกวันนี้ผมรู้สึกผิดเป็นอย่างมาก เพราะที่ผ่านมาในแต่ละปีนั้น ๘ เดือนเราอยู่บ้าน ส่วนพระองค์เสด็จฯ ทรงงานทั่วทุกภูมิภาคของไทย ทรงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มากมาย เพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทย **เวลาทรงงานในชนบทจะเสด็จพระราชดำเนินทั้งครอบครัว โดยแต่ละพระองค์จะทรงมีหน้าที่แตกต่างกันไป** พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงงาน ทอดพระเนตรกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ส่วนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จฯ ทรงช่วยเหล่าแม่บ้าน ส่วนทูลกระหม่อมพระราชโอรสและพระราชธิดาที่ตามเสด็จฯ ทรงแบ่งหน้าที่กัน ทรงงานทั้งครอบครัว ไม่มีสถาบันไหนในโลกนี้ที่ทำอย่างนี้

พระองค์รับสั่งว่า พระองค์ทรงมีอาชีพทำราชการ จึงทรงงานอย่างหนักและเหนื่อยยาก ทั้งในยามกลางวันและค่ำคืน เพื่อช่วยเหลือราษฎรให้พ้นจากความทุกข์ยาก และมีความสุขท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ โดยไม่ทรงเลือกว่าเขาเหล่านั้นเป็นใคร ด้วยทรงห่วงใยในชีวิตความเป็นอยู่ของพสกนิกรทั่วหล้า พระองค์ทรงงานไม่มีวันหยุด ในพระราชหฤทัยมีแต่งาน งาน งาน เพราะพระองค์ทรงเป็นประมุขของประเทศ พระองค์ไม่ทรงเคยนึกถึงพระองค์เองเลย ส่วนพวกเราคิดถึงแต่ตัวเองก่อน

มีเวลาที่ทรงท้อแท้บ้างเหมือนกัน แต่พระองค์ไม่ทรงเคยหยุดทรงงาน เรื่องที่ทำให้ทรงท้อ คือ ทรงสอนอะไรพวกเราแล้วไม่จำ หรือไม่นำไปทำต่อ

ทรงงานหนักตลอดพระชนม์ชีพ และทรงวางกลไกการทำงานไว้อย่างต่อเนื่อง

ผมเคยเข้าเฝ้าฯ กราบพระบาทพระองค์ในวันที่ผมอายุ ๖๐ ปี เป็นวัยที่จะเกษียณอายุราชการ พระองค์รับสั่งว่า ***"แล้วฉันล่ะ"*** วันนั้นผมอายุ ๖๐ ปี ในขณะที่พระองค์ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗๒ พรรษา นับตั้งแต่วันนั้นผมไม่กล้าเอ่ยถึงคำว่าเกษียณอีกเลย ผมจึงเปลี่ยนเป็นขอพระราชทานพรในวันคล้ายวันเกิดแทน พระองค์มักจะทรงให้พรที่จบลงด้วยงาน หรือการทำเพื่อคนอื่นว่า ***"ขอให้มีพละกำลังกายที่แข็งแรง เพื่อที่จะทำประโยชน์ให้คนอื่นได้"*** หรือ ***"ขอให้มีความสุขในการทำประโยชน์เพื่อคนอื่น"***

ต่อมาอีก ๑๒ ปี เมื่อผมเข้าเฝ้าฯ กราบบังคมทูลว่าผมอายุครบ ๗๒ ปี พระองค์ทรงนิ่งไปสักพักหนึ่ง แล้วทรงยกพระหัตถ์มาจับบ่าผมเขย่า แล้วรับสั่งว่า ***"สุเมธ งานยังไม่เสร็จ"*** พระองค์ทรงห่วงเรื่องงานอย่างแท้จริง เพราะพรสุดท้าย เป็นข้อความสั่งเสียสุดท้ายว่า ***"งานยังไม่เสร็จ"***

ผมจึงต้องทำงานต่อ เมื่อพระองค์ไม่ทรงหยุดการทรงงานมา ๗๐ ปีแล้ว เราจะหยุดได้อย่างไร ตอนนี้ผมอายุ ๘๐ ปีแล้ว คนทั่วไปหยุดทำงานอยู่กับบ้าน แต่ตอนนี้ผมไม่เคยอยู่บ้านสักวัน ทำตัวให้เกิดประโยชน์ตามคำสอนของพระองค์

ตอนที่พระองค์ประทับอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช ทรงติดตามงานในทุกเรื่องทุกด้านตลอดเวลาทุกวัน ครั้งใดที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพีรยพัฒน รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ลงพื้นที่ใด เมื่อเสด็จฯ กลับมาจะถวายรายงาน พระองค์จะรับสั่งแนะนำทุกครั้ง ส่วนงานอื่น ๆ จะทรงใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาเป็นเครื่องมือในการทรงงาน โดยทรงสามารถค้นหาข้อมูลและติดตามงานได้ตลอดเวลา

แม้เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว งานของพระองค์ก็ยังคงดำเนินต่อได้ เพราะทรงวางกลไกการทำงานไว้อย่างรอบคอบ โดยทรงตั้งหน่วยงานต่าง ๆ เป็นมูลนิธิ มูลนิธิในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิ

ส่วนพระองค์ เมื่อจัดตั้งเป็นมูลนิธิตามกฎหมายจะมีกระบวนการดูแล ตราบใดที่มีคนมาบริจาค ก็สามารถดำเนินการต่อไปได้ ทรงมองการณ์ล่วงหน้ามาก่อนแล้ว การทำงานของแต่ละมูลนิธิเมื่อพิจารณารายละเอียดแล้วจะพบว่า ทรงแบ่งงานไว้ไม่ซ้ำซ้อนกัน อาทิ ถ้าเกิดน้ำท่วม มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์จะไปแจกถุงพระราชทานก่อน เพื่อช่วยเหลือประชาชนในเบื้องต้น เมื่อน้ำลดแล้ว มูลนิธิชัยพัฒนาจะเข้าไปช่วยฟื้นฟู เรียกว่างานไม่หยุด และไม่มีวันจากไป

ประทับใจที่ได้เรียนรู้ มีความสุขจากการขจัดทุกข์ บำรุงสุขให้ประชาชน

ถ้าถามถึงความประทับใจที่ได้ถวายงานพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร คือ **ความรู้ที่พระองค์พระราชทานให้** ผมได้เรียนรู้เรื่องต่าง ๆ มากมาย ได้เรียนรู้ถึงการปฏิบัติ ความเสียสละ ความรู้ที่จะอ่านธรรมชาติ ให้สามารถรักษา อนุรักษ์ พัฒนา ฟื้นฟูได้ **ผมได้เรียนรู้ว่าการขจัดความทุกข์ของประชาชนให้ได้รับความสุขนั้น เราก็มีความสุขไปด้วย และเหนือสิ่งอื่นใด ผมได้เรียนรู้ชีวิต เข้าใจชีวิต ไม่เช่นนั้นแล้วคงหมกมุ่นอยู่กับกิเลส ตัณหา ความอยาก และทุกข์ทรมาน**

เมื่อเราเข้าใจชีวิต เราก็ไม่ทุกข์ คือ ตรรกะของคำว่าพอ ถ้าคนไม่รู้จักพอ ก็จะมีแต่ความทุกข์จริง ๆ เป็นเรื่องของธรรมดา ธรรมชาติ ผมได้เรียนรู้มากมาย เรียนรู้โดยไม่ต้องอ่านหนังสือ ผมมองพระองค์ ตามที่ทรงสอน “มองทุกอย่างที่ฉันทำ” มองแล้วเราก็เข้าใจ เข้าใจแล้วก็ปฏิบัติตามโดยไม่รู้ตัว

นอกจากนี้ ผมประทับใจในความเสียสละ ความเมตตา ความรับผิดชอบของพระองค์ ที่**ทรงดูแลประชาชนประดุจ “พ่อ” ดูแลลูก พระองค์ทรงเป็นพ่อแห่งแผ่นดิน พ่อที่ดูแลเอาใจใส่ และให้ความเมตตากับลูกทุก ๆ คนอย่างแท้จริง**

สานต่องานของพ่อแห่งแผ่นดิน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ ศูนย์ ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศไทย คือ สรุปแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทุกเรื่องที่ทรงทำมารวมอยู่ในที่เดียวกัน ทั้งเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ และโครงการปลีกย่อย รวมถึงบทเรียนต่าง ๆ รวบรวมประมวลไว้ที่นี่ทั้งหมดแล้ว พระองค์ทรงให้ความสำคัญในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มาก ทรงกำหนดพื้นที่และภารกิจ โดยการสรุปรวมความคิด แนวคิด แนวทางการพัฒนาของพระองค์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของประชาชน ไม่ต้องเดินทางไปศึกษาไกล ตอนนี้ถึงเวลาสรุปเพราะทำมาประมาณ ๔๐ ปี ผมภูมิใจมากที่มีโอกาสได้ถวายงานเรื่องนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ๕ ใน ๖ แห่ง ผมเป็นผู้ถวายงานในการนำแนวพระราชดำริมาดำเนินการให้สำเร็จ

พระองค์ทรงพยายามชี้วิธีการดูแล รักษา ฟื้นฟู ดิน น้ำ ลม ไฟ ตัวอย่างความสำเร็จมีอยู่ทั่วประเทศ ทรงสอนจนครบหมดแล้ว เพียงเราปฏิบัติตามพระองค์ นำสิ่งที่พระองค์ทรงทำให้ดูและพิสูจน์ว่าสำเร็จแล้วมาช่วยกันทำ ช่วยกันต่อยอด ทั้งเรื่องน้ำ ดิน และป่า จะช่วยให้ประเทศไทยพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

ตอนนี้งานที่พระองค์ทรงทำไว้ให้คนไทยมีครบแล้วทั้งในเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่มีอะไรที่ไม่สำเร็จ แต่อาจจะมีที่สำเร็จแล้วแต่ยังไม่ได้นำไปขยายผล ถ้าขยายผลคนไทยจะไม่เจอปัญหาเรื่องน้ำ ดิน ป่า อย่างที่เราเจอกันทุกวันนี้ แค่ทุกคนลุกขึ้นมาช่วยกันทำ พระองค์ทรงมีบทเรียนพร้อมหมดแล้ว ไม่ต้องคิดอะไรเพิ่ม ลอกแบบได้เลย เพราะมีวิชาความรู้สำเร็จรูปแล้ว

ธ สถิตในดวงใจไทยนิรันดร์

ถึงวันนี้ แม้พระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว แต่ผมเชื่อว่า **พระองค์ไม่ทรงจากไปไหน คำสอนของพระองค์จะอยู่ในหัวใจคนไทยตลอดไป** เพราะเราทุกคนต่างรักและเคารพพระองค์เป็นที่สุด การจากไปครั้งนี้เป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ อย่างเราเป็นชาวพุทธนับถือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานจากไปสองพันห้าร้อยหกสิบปีแล้ว แต่เรารู้สึกว่าพระองค์ยังทรงอยู่ โดยมีพระพุทธรูปเป็นที่สักการะ เคารพ และเพื่อน้อมระลึกถึงพระคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านนบีมูฮัมมัดในศาสนาอิสลาม จากไปพันกว่าปีชาวมุสลิมก็ยังนับถือท่านอยู่ ชาวคริสต์ก็ยังนับถือพระเยซูอยู่ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ก็เช่นเดียวกัน ถึงพระองค์จะเสด็จสวรรคตจากคนไทยไปแล้ว แต่สิ่งที่พระองค์พระราชทานให้กับคนไทยยังอยู่นั่นคือ **"ความรู้"** องค์ความรู้เกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ ยังมีอยู่ครบ เพราะฉะนั้นพระองค์จึงไม่ได้จากไปไหน

ถ้าคนไทยรักและคิดถึงพระองค์ ขอให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ดังเช่นชาวพุทธเคารพสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ต้องปฏิบัติ ไม่ใช่นั่งกราบอย่างเดียวไม่เกิดประโยชน์ ต้องปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสก่อนเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานว่า ให้ยึดพระธรรมวินัยเป็นตัวแทนของพระองค์ เช่นเดียวกัน**หากเราระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ขอให้น้อมนำคำสอนของพระองค์ น้อมนำบทเรียนที่ทรงสอนมาปฏิบัติ จึงจะถือว่าเป็นการเคารพพระองค์อย่างแท้จริง**

"...ทุกวันนี้ประเทศไทยยังมีทรัพยากรพร้อมมูล
ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล
ซึ่งเราสามารถนำมาใช้เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์
และเสถียรภาพอันถาวรของบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี.
ข้อสำคัญเราจะต้องรู้จักใช้ทรัพยากรทั้งนั้นอย่างฉลาด
คือไม่นำมาทุ่มเทใช้ให้สิ้นเปลืองไปโดยไร้ประโยชน์
หรือได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า
หากแต่ระมัดระวังใช้ด้วยความประหยัดรอบคอบ
ประกอบด้วยความคิดพิจารณาตามหลักวิชา
เหตุผล และความถูกต้องเหมาะสม
โดยมุ่งถึงประโยชน์แท้จริงที่จะเกิดแก่ประเทศชาติ
ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันยืนยาว. ..."

พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ในการเสด็จออกมหาสมาคม
ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช ๒๕๒๙
วันศุกร์ ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๙

๑ “ธรรมชาติ”

ปัจจัยแห่งชีวิตตามแนวพระราชดำริ

ส่วนที่ ๑

"ธรรมชาติ" ปัจจัยแห่งชีวิต ตามแนวพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักว่า "ปัจจัยแห่งชีวิต" คือ ทรัพยากรธรรมชาติอันได้แก่ ดิน น้ำ และป่าไม้ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการผลิตเพื่อการอุปโภคบริโภคทั้งปวง ประกอบกับที่ทรงเป็นนักพัฒนาบนพื้นฐานของความยั่งยืน พระองค์จึงทรงมีแนวทางการพัฒนาที่เริ่มจากพื้นฐานลำดับแรกคือ เพื่อปากท้องประชาชน ต่อมาคือเพื่อความมั่นคงของสังคม และสุดท้ายคือ เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ด้วยสายพระเนตรอันยาวไกล พระองค์จึงทรงมีแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม โดยทรงมุ่งรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและความสมดุลของระบบนิเวศ ตลอดจนส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ เพื่อให้ **"คน"** และ **"ธรรมชาติ"** อยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยและเอื้อประโยชน์ต่อกัน อันเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศในระยะยาวสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ด้วยพระปรีชาชาญในงานด้านการชลประทานซึ่งพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะกรรมการสโมสรไลออนส์สากล

ภาค ๓๑๐ (ประเทศไทยและประเทศลาว) ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๑๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...มาตอนหลังนี้ จะทำอะไรก็ใช้หลักที่ได้เคยเห็นมาแล้ว เกี่ยวข้องกับงานต่าง ๆ เมื่อเห็นอะไรเมื่อเด็ก ทั้งเรียนในโรงเรียน หรือเห็นในพิพิธภัณฑ์ จะทำให้เกิดความคิด อย่างเช่นในด้านชลประทาน หรือในด้านป่าไม้นี่ ก็อาจมีบางคนเข้าใจว่าทำไมจึงสนใจ และบางคนไม่เข้าใจว่าทำไมฉันเองทำไมสนใจเรื่องชลประทานหรือเรื่องป่าไม้ จำได้ว่าเมื่ออายุ ๑๐ ขวบ ที่โรงเรียนมีครูคนหนึ่งซึ่งเดี๋ยวนี้ตายไปแล้ว สอนเรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องการอนุรักษ์ดิน แล้วให้เขียนว่า ภูเขาต้องมีป่าไม้อย่างนั้น เม็ดฝนลงมาแล้วจะชะดินลงมาเร็วทำให้ไหลตามน้ำไป ไปทำให้เสียหาย ดินหมดจากภูเขา เพราะไหลตามสายน้ำไป ก็เป็นหลักของป่าไม้เรื่องการอนุรักษ์ดิน และเป็นหลักของชลประทานที่ว่าถ้าเราไม่รักษาป่าไม้ข้างบน จะทำให้เดือดร้อนตลอด ตั้งแต่ดินบนภูเขาจะหมดไปกระทั่งการที่จะมีตะกอนลงมาในเขื่อน มีตะกอนลงมาในแม่น้ำ ทำให้เกิดน้ำท่วม นี่น่ะ เรียนมาตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ..."

กอปรกับเมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษา พระองค์ยังทรงศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการชลประทานและป่าไม้ด้วยพระองค์เอง และเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งทำให้ทรงพบว่าประชาชนส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประสบปัญหามากมายในการดำรงชีวิต ตั้งแต่การขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค ความเสื่อมโทรมของดินอันเกิดจากสาเหตุทางธรรมชาติ เช่น บางแห่งเป็นดินเปรี้ยว ดินด่าง ดินเค็ม และบางแห่งก็ไม่มีดินเลย ซึ่งทรงเรียกดินเหล่านี้ว่า "ดินแร้นแค้น" รวมถึงทรัพยากรที่ถูกทำลายโดยมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการใช้อย่างสิ้นเปลือง การไม่บำรุงรักษา จนก่อให้เกิดมลภาวะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นน้ำเน่าเสีย ดินเสื่อมสภาพ และอากาศเป็นพิษ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ทำอย่างไรให้ทรัพยากรที่เสื่อมโทรมแล้วฟื้นกลับคืนมา โดยพระองค์ทั้งทรงแก้ไข ฟื้นฟู และบำรุงรักษา เพื่อช่วยเหลือให้เหล่าพสกนิกรได้ใช้สิ่งเหล่านี้อันเป็นปัจจัยแห่งชีวิตทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยาก โดยพระองค์มีพระราชดำริศึกษาค้นคว้า และทดลองโครงการต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง และนำความรู้ที่ผ่านการทดลองจนได้ผลเป็นที่แน่ชัดแล้ว จึงพระราชทานแนวพระราชดำริในการป้องกัน แก้ไข ฟื้นฟู และพัฒนาแก่พสกนิกรอย่างเหมาะสมกับสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริส่วนใหญ่จึงเป็นวิธีการแก้ไข ทำนุบำรุงรักษา และปรับปรุงสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ ดังนี้

๑. ทรัพยากรดิน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเข้าพระราชหฤทัยถึงปัญหาด้านปัจจัยการเกษตรของเกษตรกรไทย โดยเฉพาะปัญหาดินเพื่อการเพาะปลูกที่เกิดจากสาเหตุการมุ่งเปิดพื้นที่ทำการเกษตรด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ขาดความระมัดระวังในการใช้ ขาดการบำรุงรักษาคุณภาพดินอย่างยั่งยืน ดินในเขตพื้นที่เกษตรกรรมของประเทศจึงกลายสภาพเป็นดินไม่มีคุณภาพ และยังมีปัญหาของดินทราย ดินดาน ดินลูกรัง ดินเปรี้ยว ดินเค็ม ดินพรุ และหน้าดินถูกชะล้าง เป็นต้น

พระองค์ทรงเห็นว่า “ดิน” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญมาก จึงได้พระราชทานพระราชดำริในการแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพดิน ทั้งในแง่ปัญหาดินที่เสื่อมโทรม ขาดคุณภาพ ด้วยวิธีการแบบง่าย ๆ อาทิ การใช้ปุ๋ยหมัก การให้ดินตกตะกอนในอ่างเก็บน้ำหรือตามลำห้วย เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน เป็นต้น ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่ผู้เข้าร่วมสัมมนา เรื่องการประยุกต์เทคโนโลยีการถ่ายทำภาพถ่ายทางอากาศและดาวเทียม ในการวางแผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำทางเหนือของประเทศไทย ณ โรงแรมรินคำ จังหวัดเชียงใหม่ วันจันทร์ ที่ ๗ มกราคม ๒๕๒๓ ความตอนหนึ่งว่า

"...ก็ขอกล่าวว่าดินในที่ไหนที่ไม่ดีนั้นไม่ค่อยเป็นห่วง เพราะดินนั้นพัฒนาขึ้นมาได้โดยไม่ยากนัก ดินจะเค็ม จะเปรี้ยว จะจืดอะไรก็ตาม สามารถที่จะทำให้ดีขึ้นได้ภายในไม่กี่ปี โดยใช้เทคนิคแบบโบราณ ๆ ไม่ใช่สมัยใหม่ แบบโบราณ ๆ คือใช้ปุ๋ยหมักหรือใช้ตะกอนที่ลงมาตามลำห้วย โดยที่ได้ทำเป็นอ่างเก็บน้ำมาพัฒนาดินและรักษาดินไม่ให้ไหลลงไป ไม่ให้เกิดการสึกหรอ erosion ไป อันนี้เป็นวิธีที่ง่ายโดยมากทางด้านพัฒนาที่ดินก็ออกจะเห็นคุณภาพของดินปัจจุบันเป็นสิ่งที่ขึ้นสมอง เพราะว่าดินที่ไหนไม่ดีก็บอกไม่ดี ใช้ไม่ได้ ความจริงพัฒนาที่ดินนั้น คำนี้ก็หมายความว่าทำให้ดินดีขึ้น ไม่ใช่ดูว่าดินเดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร แต่ว่าพัฒนาให้ดีขึ้น ซึ่งทำได้แน่นอนบางประเทศเป็นหินแท้ ๆ เขายังพัฒนาขึ้นมาให้เป็นสวนได้ ฉะนั้น นี่ก็เป็นเทคนิคที่สมควรจะใช้ เพื่อที่จะให้ทั้งบริเวณที่เป็นบริเวณปฏิบัติการของเราเจริญขึ้นมา..."

นอกจากนี้ เกษตรกรยังมีปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน จากปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น พระองค์จึงมีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับทรัพยากรดินที่สำคัญ สรุปโดยสังเขปดังนี้

๑.๑ การจัดการและพัฒนาที่ดิน เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเริ่มงานพัฒนาประเทศ **ทรงนำวิธีการปฏิรูปที่ดินมาใช้ในการจัดและพัฒนาที่ดินที่เป็นป่าเสื่อมโทรม ทิ้งร้าง ว่างเปล่า มาจัดสรรให้เกษตรกรที่ไร้ที่ทำกิน** ได้ประกอบอาชีพในรูปของหมู่บ้านสหกรณ์ และโครงการจัดและพัฒนาที่ดินในรูปแบบอื่นๆ โดยให้สิทธิทำกินชั่วลูกชั่วหลาน แต่ไม่ให้กรรมสิทธิ์ในการถือครอง พร้อมกับจัดบริการพื้นฐานให้ตามความเหมาะสม โดยทรงมีหลักการว่าต้องมี**การวางแผนการจัดการให้ดีเสียตั้งแต่ต้น โดยใช้แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศช่วยในการวางแผน ไม่ควรทำแผนผังที่ทำกินเป็นลักษณะตารางสี่เหลี่ยมเสมอไป** โดยไม่คำนึงถึงสภาพภูมิประเทศ แต่ควรจัดสรรพื้นที่ทำกินตามแนวพื้นที่รับน้ำจากโครงการชลประทาน

นั่นคือจะต้องดำเนินโครงการเกี่ยวกับการพัฒนาที่ดินเพื่อการเกษตรควบคู่ไปกับการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยทรงเริ่มโครงการพัฒนาที่ดินหุบกะพง เมื่อปี ๒๕๑๑ เนื่องจากราษฎรขาดที่ดินทำกิน พระองค์จึงพระราชทานพื้นที่จำนวน ๑๐,๐๐๐ ไร่ ให้เกษตรกรจำนวน ๑๒๐ ครอบครัวเข้าไปทำกิน และมีส่วนราชการต่าง ๆ เข้าไปช่วยเหลือราษฎรบุกเบิกที่ทำกิน อันเป็นการแก้ไขปัญหาการไม่มีที่ดินทำกินของเกษตรกร

๑.๒ การดำเนินการเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชดำริว่าปัญหาการบุกรุกเข้าไปครอบครองที่ดินของรัฐโดยราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นหลักแหล่งจะทวีความรุนแรงขึ้น จึงพระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ สำหรับที่ดินป่าสงวนที่เสื่อมโทรมและราษฎรได้เข้าไปทำกินอยู่แล้วนั้น เพื่อแก้ปัญหาการบุกรุกเข้าไปครอบครองที่ดินของรัฐโดยราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกิน โดยให้ภาครัฐดำเนินการให้กรรมสิทธิ์แก่ราษฎรในการทำกินตามกฎหมาย ตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่นั้น ๆ แต่ไม่สามารถซื้อขายได้ เช่น ให้หนังสือรับรองสิทธิทำกิน (สทก.) ที่สามารถเป็นมรดกตกทอดแก่ทายาท

ให้ทำกินได้ตลอดไป ด้วยวิธีการนี้จะช่วยให้ราษฎรมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองและครอบครัว โดยไม่อาจนำที่ดินนั้นไปขาย และจะไม่ไปบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนอื่น ๆ อีก ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ประธานกรรมการสมาคมธนาคารไทยและคณะผู้แทนธนาคารต่าง ๆ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันจันทร์ ที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๔ ความตอนหนึ่งว่า

"ขอขอบใจที่ผู้แทนของสมาคมธนาคารไทยได้มาให้พรและให้เงินเพื่อที่จะช่วยในการพัฒนาประเทศ

การที่ได้นำเงินจำนวนนี้มาให้ก็จะเป็นประโยชน์เป็นอเนกประการต่อไป ตั้งใจว่าจะนำเงินจำนวนนี้ไปสำหรับที่จะช่วยให้โครงการสร้างหมู่บ้านหรือจัดสรรที่ให้ประชาชนได้อยู่ได้ทำมาหากิน เพราะว่าในขณะนี้ข้อที่สำคัญสำหรับประชาชน คือจะต้องมีที่ทำมาหากิน และโดยเฉพาะสำหรับผู้ที่เป็นกสิกร จำเป็นที่จะให้เขามีที่ดินของตนเอง ต้องสามารถที่จะผลิตผลผลิตหาเลี้ยงชีพตนเองให้ได้ดี และต้องรักที่ทำกิน ฉะนั้น การที่จะจัดตั้งหมู่บ้านที่จะเรียกว่าเป็นหมู่บ้านกสิกรขึ้นมา ก็เพื่อที่จะให้ประชาชนเหล่านั้นสามารถที่จะทำมาหากินได้ดี และทำให้ครอบครัวของเขามีความมั่นคงขึ้น เมื่อมีความมั่นคงแล้วก็จะเป็นกำลังสำหรับช่วยให้ประเทศชาติมีความมั่นคงขึ้น..."

๑.๓ การแก้ไขและฟื้นฟูทรัพยากรดิน หลังจากงานจัดสรรที่ดินทำกินในระยะแรกแล้ว แนวพระราชดำริในการจัดการทรัพยากรดินของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ได้**ขยายขอบเขตไปสู่การแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูทรัพยากรดิน เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตรให้สูงขึ้น** โดยทรงให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูที่ดินที่มีสภาพธรรมชาติและปัญหาที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค จึงมีพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาที่ดินที่เน้นเฉพาะเรื่องมากขึ้น เช่น การศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาดินเค็ม ดินเปรี้ยว ดินทราย ในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัญหาดินพรุ ในภาคใต้ และที่ดินชายฝั่งทะเล รวมถึงงานในการแก้ไขปรับปรุงและฟื้นฟูดินที่เสื่อมโทรมพังทลายจากการชะล้างหน้าดิน ตลอดจนการทำแปลงสาธิตการพัฒนาที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมในบางพื้นที่ที่มีปัญหาในเรื่องดินเสื่อมโทรมด้วยสาเหตุต่าง ๆ ทั้งนี้ เพื่อให้พื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องดินทั้งหลาย สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้อีก โครงการต่าง ๆ ในระยะหลังจึงเป็นการรวบรวมความรู้ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติจากหลากหลายสาขามาใช้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

พระราชดำริและพระราชกรณียกิจในการดำเนินงานด้านการแก้ไขและฟื้นฟูทรัพยากรดินด้วย**แบบจำลองการฟื้นฟูบำรุงดินที่มีสภาพขาดความสมบูรณ์** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชดำริเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคุณภาพของดินตามสภาพของพื้นที่ โดยทรงทดลองปฏิบัติในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ๖ แห่ง เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ตามสภาพภูมิสังคมของแต่ละแห่ง ตลอดจนเป็นแหล่งศึกษาดูงานและนำความรู้ไปปรับใช้ตามสภาพปัญหาของดินในพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

(๑) ปัญหาดินทราย สภาพของดินทรายจะมีลักษณะโปร่ง น้ำและรากพืชผ่านไปได้ง่าย มีอาหารพืชอยู่น้อย ในฤดูฝนต้นไม้ที่ปลูกจะงอกงาม แต่ในฤดูแล้ง น้ำไม่เพียงพอ ต้นไม้มักเหี่ยวแห้ง อีกทั้งต้นไม้ที่ปลูกใหม่มักจะตายเพราะร้อนและแห้งจัด พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานแนวทางแก้ปัญหาคือ ให้ปลูกหญ้าตามแนวระดับเพื่อยึดดินและให้เกิดปุ๋ยอินทรีย์ จากนั้นจึงปลูกต้นไม้นานาชนิดเพื่อรักษาความชื้น

พระองค์ทรงยกตัวอย่างจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเป็นดินทรายมีแร่ธาตุน้อย เนื่องจากมีการทำลายป่าและปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด และมันสำปะหลัง เป็นต้น ทำให้ดินจืด และกลายเป็นดินทรายในที่สุด ดินจึงขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่สามารถเพาะปลูกพืชและเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เต็มประสิทธิภาพ จึงได้มีการพัฒนาที่ทำกินของราษฎรให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น โดยการพัฒนาที่ดินไปพร้อมกับการพัฒนาแหล่งน้ำ การฟื้นฟูสภาพป่า โดยได้มีการทดลองศึกษาการทำเกษตรผสมผสาน ทำให้เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนมาปลูกพืชที่หลากหลายมากขึ้น คือ ปลูกทั้งข้าว พืชผัก ผลไม้ ร่วมกับการเลี้ยงปลา หรือเลี้ยงกบในสระน้ำประจำไร่นา เลี้ยงเป็ดไก่ ในที่ทำกินของตนเอง แทนการปลูกมันสำปะหลังหรือข้าวเพียงชนิดเดียว

(๒) ปัญหาดินดาน ดินแข็ง และดินลูกรัง ซึ่งมีลักษณะเป็นดินเนื้อละเอียด มีน้ำหนักมาก น้ำและอากาศผ่านเข้าออกยาก ฤดูแล้งจะแห้งแข็งแตกระแหง รากไม้แทรกเข้าไปได้ยาก พืชที่ปลูกจึงไม่ค่อยเจริญเติบโต พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพบลักษณะดินดังกล่าวในพื้นที่เขตจังหวัดเพชรบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดใกล้เคียงอื่น ๆ ทั้งที่เคยเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ แต่ดินเกิดปัญหาจากการแผ้วถางป่าของราษฎรเพื่อเพาะปลูกพืชรวมถึงการทำเกษตรกรรมอย่างผิดวิธี ใช้สารเคมีที่ส่งผลเสียต่อดินและน้ำ

ในเบื้องต้น พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พัฒนาพื้นที่ในเขตพระราชนิเวศน์มฤคทายวันก่อน เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้กลับคืนโดยเร็ว โดยเฉพาะการปลูกป่าและจัดหาแหล่งน้ำเพื่อสร้างความชื้นให้แก่พื้นที่ จากนั้นมีพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

นอกจากนี้ พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชบาย **"ป่าไม้หมู่บ้าน"** ให้ราษฎรเป็นเจ้าของ ดำเนินการปลูกป่าและบำรุงรักษาต้นไม้เอง โดยระยะแรกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หน่วยงานราชการเข้าไปสาธิตให้ราษฎรรู้จักการเพาะต้นกล้าไม้โตเร็ว ไม้ผล และไม้เศรษฐกิจ พร้อมให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันไฟป่าด้วยระบบป่าเปียก และการปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดินและรักษาความชุ่มชื้นของดิน รวมทั้งส่งเสริมพัฒนาการเพาะปลูกด้วยวิธีการต่าง ๆ จนสามารถฟื้นฟูสภาพดินดานให้กลายเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ได้สำเร็จ

(๓) ปัญหาดินปนหินและกรวด ปัญหาของดินมีสาเหตุมาจากการทำลายป่า เมื่อถึงฤดูฝนหน้าดินจึงถูกชะล้างพังทลาย เหลือแต่หินและกรวด จนเป็นดินที่ขาดคุณสมบัติ ไม่สามารถเพาะปลูกพืช ให้เจริญเติบโตได้

เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนิน ไปทรงเยี่ยมราษฎรที่ห้วยฮ่องไคร้ ตำบลป่าเมือง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีพระราชดำริที่จะเลี้ยงสัตว์ แต่ผู้เชี่ยวชาญกราบบังคมทูลว่าอาจจะเลี้ยงได้ไม่กี่ตัวเพราะดินมีแต่หินและกรวด อันเป็นที่มาของพระราชดำริจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยแนวพระราชดำริในการฟื้นฟูสภาพดินที่นี่คือ การสร้างอ่างเก็บน้ำและฝายเพื่อคืนความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่และพัฒนาคุณภาพของดิน นอกจากนี้ ให้ทำการฟื้นฟูดิน ซึ่งส่วนมากเป็นหิน กรวด ทราย หินและดินลูกรัง ให้สามารถทำเป็นทุ่งหญ้าสำหรับปศุสัตว์ ปลูกพืชไร่ พืชสวน พร้อมกับการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อเก็บกักน้ำรักษาความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ และพัฒนาคุณภาพของดินไปพร้อมกัน

(๔) ปัญหาดินเค็ม เป็นดินที่มีเกลืออยู่ในปริมาณมาก มีความเป็นด่างสูง จนมีผลต่อการเจริญเติบโตและผลผลิตของพืช เกลือในดินเค็มของภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นเกลือแกงที่อยู่ในรูปของโซเดียมคลอไรด์ สาเหตุที่ดินเค็มประการหนึ่งเกิดจากการสร้างอ่างเก็บน้ำบนพื้นที่ที่มีชั้นหินเกลืออยู่ใต้ดิน หรือการตัดไม้เพื่อทำนาเกลือ ทำให้เกลือในดินเกิดการละลายและกระจายสู่ผิวดินมากยิ่งขึ้น ส่วนการกระจายของเกลือลงในแหล่งน้ำ เกิดจากน้ำทิ้งจากการต้มเกลือลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ

ทั้งนี้ พื้นที่บริเวณอันเป็นที่ตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร มีสภาพดินเค็มเนื่องจากเดิมเป็นป่าโปร่ง คนตัดไม้เพื่อทำเป็นฟืนและใช้พื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรม เป็นเหตุให้ป่าไม้ที่อยู่เหนือพื้นที่ถูกทำลายไปมาก จึงไม่มีน้ำในหน้าแล้ง และน้ำไหลแรงในหน้าฝน ทำให้มีการชะล้างหน้าดินบางลง และเกลือที่อยู่ข้างใต้จะขึ้นเป็นหย่อม ๆ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริแก้ปัญหาดินเค็มและน้ำเค็มด้วยการใช้ระบบชลประทานในการล้างเกลือที่ตกค้างบริเวณผิวดินหรือลำห้วย เพื่อพลิกฟื้นให้เป็นพื้นดินที่ใช้ในการเพาะปลูกได้ และทำให้น้ำในลำห้วยเจือจางจนใช้ประโยชน์ได้

นอกจากนี้ ทรงดำเนินโครงการแก้ปัญหาดินเค็มบริเวณห้วยบ่อแดง อำเภอบ้านม่วง จังหวัดสกลนคร ซึ่งมีการทำนาเกลือสินเธาว์บริเวณลำห้วย พระองค์ทรงให้ขุดลอกแหล่งน้ำสาธารณะเป็นแนวยาว ๑๐ กิโลเมตร เพื่อขนย้ายคราบเกลือที่สะสมอยู่บนดินและทำการล้างดิน เพื่อให้เกลือเจือจางและราษฎรสามารถนำน้ำในลำน้ำไปใช้ในการเกษตรได้ ในส่วนศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกิดปัญหาดินเค็มเพราะน้ำทะเลขึ้นถึง พระองค์มีพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาดินเค็มโดยการใช้ระบบชลประทานในการล้างเกลือที่ตกค้างบริเวณผิวดินและลำห้วย

(๕) ปัญหาดินเปรี้ยว ในระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม ๒๕๒๔ ขณะที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรนั้น ทรงพบว่าหลังจากมีการระบายน้ำออกจากพื้นที่พรุ เพื่อให้สามารถใช้ทำการเกษตรและเป็นการบรรเทาอุทกภัยที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีนั้น ปรากฏว่าดินในพื้นที่พรุแปรสภาพเป็นดินเปรี้ยวจัด ราษฎรทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล เนื่องจากดินในพื้นที่พรุมีลักษณะเป็นอินทรีย์วัตถุ หรือซากพืชที่เน่าเปื่อยอยู่ข้างบน และช่วงระดับความลึกประมาณ ๑-๒ เมตร มีลักษณะเป็นดินเลนสีเทาปนน้ำเงิน ซึ่งมีสารประกอบกำมะถันที่เรียกว่า สารประกอบไพไรท์ (Pyrite : FeS2) อยู่มาก ดังนั้น เมื่อดินแห้ง สารประกอบไพไรท์จะทำปฏิกิริยากับอากาศ ปลดปล่อยกรดกำมะถันออกมา ทำให้ดินดังกล่าวแปรสภาพเป็นกรดจัดหรือเปรี้ยวจัด เพราะเมื่อน้ำออกจากดินพรุเมื่อใด อากาศก็จะลงไปทำปฏิกิริยาในดิน เกิดเป็นกรดทำให้ดินเปรี้ยว

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงพระราชทานพระราชดำริ **"ทฤษฎีแกล้งดิน"** เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๒๗ ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยทรงให้มีการทดลองทำดินให้เปรี้ยวจัดโดยการระบายน้ำให้แห้ง และศึกษาวิธีการแก้ดินเปรี้ยวเพื่อนำผลไปแก้ปัญหาดินเปรี้ยวให้แก่ราษฎรที่มีปัญหาในเรื่องนี้ ในเขตจังหวัดนราธิวาส โดยให้ทำโครงการศึกษาทดลองในระยะเวลา ๒ ปี และให้ใช้ข้าวเป็นพืชสำหรับทำการทดลอง

พระราชดำริ **"แกล้งดิน"** ดังกล่าว พระองค์ทรงใช้วิธีเลียนแบบธรรมชาติ โดยทรงร่นระยะเวลาช่วงแล้งและช่วงฝนในรอบปีให้สั้นลง คือ ปล่อยให้ดินแห้ง ๑ เดือน และขังน้ำให้ดินเปียก ๒ เดือน สลับกันไป เพื่อเร่งปฏิกิริยาให้ดินเปรี้ยวจัดขึ้น และทรงใช้ปูนมาร์ลซึ่งมีคุณสมบัติเป็นด่างผสมคลุกเคล้ากับหน้าดิน เพื่อลดความเป็นกรดได้ดีในระดับหนึ่ง จากนั้น ทรงใช้น้ำชะล้างและทรงควบคุมระดับน้ำใต้ดินควบคู่ไปด้วย อันเป็นวิธีการที่สมบูรณ์ที่สุดและใช้ได้ผลมากกับที่ดินที่เป็นกรดรุนแรง ความเปรี้ยวของดินจะค่อย ๆ เจือจาง จนดินมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น โดยขณะเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรการดำเนินงานของโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๓๕ พระองค์ทรงพระราชดำริว่า โครงการแกล้งดินเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่มีพระราชดำรัสมา ๓-๕ ปีแล้ว โดยทรงใช้หลักการให้น้ำมาทำให้ดินทำงาน ดินทำงานแล้วดินจะหายโกรธ และมาทำที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ แล้วได้ผล ดังนั้นผลงานของพระองค์ที่ทำที่นี่จึงเป็นงานสำคัญที่สุด พระองค์ทรงเชื่อว่าชาวต่างประเทศที่มาศึกษาดูงานจะต้องพอใจ เพราะช่วยให้เขาแก้ไขปัญหาได้ ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริที่ไม่มีในตำราใดมาก่อน

๑.๔ การพัฒนาและอนุรักษ์ดิน ในระยะต่อมาพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้ความสำคัญในงานอนุรักษ์ทรัพยากรดินมากขึ้น เช่น การวิจัยและการวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับลักษณะสภาพดิน โดยวิธีส่วนใหญ่เป็นวิธีการตามธรรมชาติที่พยายามสร้างความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม เช่น ให้มีการปลูกไม้ใช้สอยร่วมกับการปลูกพืชไร่ เพื่อประโยชน์ให้ได้ร่มเงาและรักษาความชุ่มชื้น หรือการปลูกพืชบางชนิดในพื้นที่ซึ่งดินไม่ดี แต่พืชชนิดนั้นให้ประโยชน์ในการบำรุงดินให้อุดมสมบูรณ์ขึ้นโดยไม่ต้องลงทุนใช้ปุ๋ยเคมี พื้นที่บางแห่งไม่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชผล ทรงแนะนำให้ใช้ประโยชน์ด้านอื่น เช่น ฟื้นฟูเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

พระราชดำริและพระราชกรณียกิจในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่สำคัญได้แก่

(๑) การอนุรักษ์ดินด้วยหญ้าแฝก ในปี ๒๕๓๔ **พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงศึกษาเอกสารเกี่ยวกับหญ้าแฝกของธนาคารโลก** (World Bank) และทรงพบว่าหญ้าแฝก (Vetiver) เป็นพืชที่มีระบบรากลึกแผ่กระจายลงไปในดินตรง ๆ เป็นแผง ซึ่งช่วยกรองตะกอนดินและรักษาหน้าดินได้ดี จึงควรนำมาใช้ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งปรับสภาพแวดล้อม ดินให้ดีขึ้น โดยทรงให้ศึกษาดำเนินการทั้งในพื้นที่เพาะปลูกและในพื้นที่ป่าไม้ และได้ทรงทอดพระเนตรการทดลองเกี่ยวกับหญ้าแฝกอยู่เป็นระยะ ๆ รวมทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้ธนาคารโลกผ่านทางเครือข่ายข่าวสารหญ้าแฝก (The Vetiver Information Network (VIN) established under the Asia Region Agricultural Technical Division (ASTAG) of the World Bank) เพื่อสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับหญ้าแฝกด้วย

นอกจากนี้ ได้**พระราชทานพระราชดำริให้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะหญ้าแฝก** และทรงให้นำไปทดลองปลูกที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทรา และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี และในบริเวณที่ต่าง ๆ จึงได้มีการค้นหาพันธุ์หญ้าแฝก และพัฒนาสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพดินของประเทศ เพื่อขยายพันธุ์และส่งเสริมให้มีการปลูกอย่างกว้างขวาง

เมื่อนำหญ้าแฝกมาปลูกเป็นแถวตามแนวระดับขวางความลาดเทของพื้นที่แล้ว หญ้าแฝกจะแตกหน่อเจริญเติบโตชิดติดกันจนมีลักษณะเหมือนมีกำแพงที่กั้นขวางน้ำที่ไหลบ่า **ลดความรุนแรงและชะลอความเร็วของกระแสน้ำ** โดยน้ำส่วนใหญ่จะซึมลงไปในดินช่วยให้ดินมีความชุ่มชื้นอยู่ได้ยาวนาน และประการสำคัญคือ **เป็นหญ้าที่มีความทนทาน ปลูกง่าย ขึ้นได้ดีในดินหลาย ๆ ประเภท** ทั้งในดินดีและดินไม่ดี ซึ่ง**เป็นวิธีง่าย ๆ ประหยัดค่าใช้จ่าย และเกษตรกรก็สามารถทำได้ด้วยตนเอง** นอกจากนี้ ระบบรากที่แข็งแรงและหยั่งลึกลงไปในดินตามแนวดิ่ง รวมทั้งสานกันอย่างหนาแน่นมากกว่าที่จะแผ่ขยายในแนวกว้าง **รากหญ้าแฝกจึงช่วยยึดเกาะดิน ป้องกันการสูญเสียดินที่เกิดจากการกัดเซาะของน้ำได้เป็นอย่างดี** จึงมีหลายคนเรียกหญ้าแฝกว่า **"กำแพงที่มีชีวิต"**

(๒) การห่มดิน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการดูแลและรักษาดินอีกทางหนึ่งคือ **"การห่มดิน" เพื่อให้ดินมีความชุ่มชื้น จุลินทรีย์ทำงานได้ดี อันจะส่งผลให้ดินบริเวณนั้นทำการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และพัฒนาทรัพยากรดินให้เกิดแร่ธาตุ** การห่มดินมีหลายวิธีการ เช่น ใช้ฟางและเศษใบไม้มาห่มดิน หรือวัสดุอื่นตามที่หาได้ตามสภาพทั่วไปของพื้นที่ การใช้พรมใยปาล์ม (Wee Drop) ซึ่งทำมาจากปาล์มที่ผ่านการรีดน้ำมันแล้ว เริ่มจากการนำทะลายปาล์มมาตะกุยให้เป็นเส้น ๆ ก่อนจะนำไปอัดให้เป็นแผ่นเป็นผ้าห่มดิน นอกจากประโยชน์ที่กล่าวไปแล้ว การห่มดินยังจะช่วยคลุมหน้าดินไม่ให้วัชพืชขึ้นรบกวนต้นไม้หรือพืชหลักอีกด้วย

๒. ทรัพยากรน้ำ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักถึงความสำคัญของน้ำต่อความอยู่รอดของชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืช เนื่องจากน้ำเป็นองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศนำคณะเอกอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ไทยประจำภูมิภาคยุโรป แอฟริกา และตะวันออกกลาง พร้อมด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงการต่างประเทศ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันศุกร์ ที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...เรื่องน้ำนี้ก็เป็นปัจจัยหลักของมวลมนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์เท่านั้นเอง แม้สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายทั้งสัตว์ทั้งพืชก็ต้องมีน้ำ ถ้าไม่มีก็อยู่ไม่ได้ เพราะว่าน้ำเป็นสื่อหรือเป็นปัจจัยสำคัญของการเป็นสิ่งมีชีวิต แม้สิ่งไม่มีชีวิตก็อาจต้องการน้ำเหมือนกัน มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นอะไรไม่ทราบ เช่นที่ในวัตถุต่าง ๆ ในรูปผลึกก็ต้องมีน้ำอยู่ในนั้นด้วย ถ้าไม่มีน้ำก็ไม่เป็นผลึก กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีรูป ฉะนั้นน้ำนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญที่กล่าวถึงข้อนี้ก็จะได้ให้ทราบถึงว่าทำไมการพัฒนาขั้นแรกหรือสิ่งแรกที่นึกถึง ก็คือทำโครงการชลประทาน แล้วก็โครงการสิ่งแวดล้อมทำให้น้ำดี สองอย่างนี่ อื่น ๆ ก็จะไปได้ถ้าหากว่าปัญหาของน้ำนี้เราได้สามารถที่จะแก้ไขหรืออย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เราได้มีน้ำใช้ได้อย่างเพียงพอ ฉะนั้นการพัฒนานั้นสิ่งสำคัญก็อยู่ที่ตรงนี้ นอกจากนี้ก็เป็นสิ่งที่ต่อเนื่อง เช่นวิชาการในด้านการเพาะปลูกเป็นต้น ตลอดจนถึงวิชาการเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม หรือการค้า หรือการคลังอะไรพวกนี้ก็ต่อเนื่องต่อไป..."

นอกจากนี้ พระองค์รับสั่งอยู่เสมอว่า **"น้ำคือชีวิต"** และทรงตระหนักว่า ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม แหล่งน้ำจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดหาและพัฒนาให้มีปริมาณมากเพียงพอที่จะใช้ได้ตลอดปี **พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงสนพระราชหฤทัยและทรงทุ่มเทพระวรกายในการศึกษา ค้นคว้า และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องน้ำจากทุกแหล่งด้วยพระองค์เอง** ทั้งจากเอกสารและรายงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งทรงศึกษารายละเอียดจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ตลอดจน**เสด็จฯ ไปทรงตรวจสภาพพื้นที่ภูมิประเทศ**

จากนั้นทรงร่างโครงการต่าง ๆ ขึ้นบนแผนที่ และทรงวิเคราะห์อย่างถ้วนถี่อีกครั้งถึงความคุ้มค่าของโครงการ โดยเปรียบเทียบค่าลงทุนกับประโยชน์ที่ราษฎรในท้องถิ่นจะได้รับ เพื่อมีพระบรมราชวินิจฉัยว่าสมควรดำเนินการหรือไม่ จากนั้นจึง**พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานที่รับผิดชอบรับไปพิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสม ซึ่งโครงการต่าง ๆ ได้ช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำของราษฎร โดยช่วยให้มีน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและทำการเกษตรตามความต้องการอย่างเพียงพอในทุกฤดูกาล**

พระองค์ทรงมีหลักและวิธีการการจัดการทรัพยากรน้ำที่สำคัญ คือ การพัฒนาแหล่งน้ำจะเป็นรูปแบบใด ต้องเหมาะสมกับรายละเอียดสภาพภูมิประเทศแต่ละท้องที่เสมอ และต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมในด้านเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น หลีกเลี่ยงการเข้าไปสร้างปัญหาความเดือดร้อนให้กับคนกลุ่มหนึ่ง โดยสร้างประโยชน์ให้กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง โดยมุ่งขจัดปัญหาความแห้งแล้งอันเนื่องมาจากสภาพของป่าไม้ต้นน้ำเสื่อมโทรม และลักษณะดินที่เป็นปัญหา

นอกจากนี้ พระองค์ทรงมองว่า แม้ประเทศไทยมีปริมาณน้ำต้นทุนอย่างมาก แต่ไม่สามารถเก็บกักหรือนำมาใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้งยังประสบปัญหาซ้ำซากเป็นประจำทุกปีจากอุทกภัยและมลภาวะทางน้ำ ทำให้ต้องเผชิญกับการขาดน้ำ อันนำไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ และมีแนวโน้มว่าปัญหาดังกล่าวจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น และด้วยทรงตระหนักในความสำคัญของน้ำต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของพสกนิกร **จึงทรงมองทางแก้ปัญหาจากน้ำฝนที่ตกลงมาสู่พื้นโลกว่าจะบริหารจัดการน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้อย่างไร โดยสามารถนำน้ำนั้นมาใช้เพื่อเอื้อประโยชน์แก่ราษฎรได้ ไม่ว่าจะเป็นน้ำที่มีมากจนท่วมล้น หรือน้ำเสียที่ต้องได้รับการฟื้นฟู รวมถึงการดำเนินการต่อพื้นที่ที่ขาดแคลนน้ำ** ดังพระราชดำรัสในพิธีเปิดการประชุมวิชาการนานาชาติ The Third Princess

Chulabhorn Science Congress (P C III) เรื่อง “น้ำและการพัฒนา : น้ำเปรียบดังชีวิต” ณ โรงแรมแชงกรี-ลา วันจันทร์ ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๘ ความตอนหนึ่งว่า

“...การพัฒนาแหล่งน้ำนั้น ในหลักใหญ่ ก็คือการควบคุมน้ำให้ได้ดังประสงค์ ทั้งปริมาณและคุณภาพ. กล่าวคือ เมื่อมีปริมาณน้ำมากเกินไป ก็ต้องหาทางระบายออกให้ทันการณ์ ไม่ปล่อยให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายได้ และในขณะที่เกิดภาวะขาดแคลน ก็จะต้องมีน้ำกักเก็บไว้ใช้อย่างเพียงพอ ทั้งมีคุณภาพเหมาะสมแก่การเกษตร การอุตสาหกรรม และการอุปโภคบริโภค. ปัญหาอยู่ที่ว่า การพัฒนาแหล่งน้ำนั้นอาจมีผลกระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมบ้าง. แต่ถ้าไม่มีการควบคุมน้ำที่ดีพอแล้ว เมื่อเกิดภัยธรรมชาติขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนสูญเสีย ทั้งในด้านเศรษฐกิจและในชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งส่งผลกระทบกระเทือนแก่สิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรง. ...”

โดยพระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริไว้มากมาย รวมทั้งทรงคิดค้นวิธีการแก้ไขปัญหาตลอดเวลาทั้งจากภัยน้ำแล้ง น้ำท่วม และน้ำเน่าเสีย เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎร ให้มีน้ำกินน้ำใช้ที่พอเพียงและมีคุณภาพ โดยมีหลักการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ และหลักการสร้างแหล่งเก็บน้ำเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วยแก้ไขและป้องกันปัญหาจากน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง สรุปได้โดยสังเขป ดังนี้

๒.๑ หลักการบริหารจัดการน้ำเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดตามแนวพระราชดำริ ซึ่งประกอบด้วยการบริหารจัดการน้ำแล้ง การบริหารจัดการน้ำท่วม การจัดการน้ำเสีย การจัดการน้ำเค็ม และน้ำกร่อย ดังนี้

๒.๑.๑ การบริหารจัดการน้ำแล้ง

จากการเสด็จฯ ทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ทุรกันดารในภูมิภาคต่าง ๆ ปัญหาที่พระองค์ทรงพบอยู่เสมอคือ ราษฎรขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร จึงมีพระราชดำริแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำให้กับราษฎร อันประกอบด้วย

(๑) การพัฒนาแหล่งน้ำผิวดิน

ประกอบด้วย

- **อ่างเก็บน้ำ** แนวพระราชดำริลำดับแรก ๆ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของเกษตรกร คือ **การสร้างอ่างเก็บน้ำ** เพื่อเก็บกักน้ำมิให้ไหลทิ้งไปอย่างสูญเปล่า โดยทรงเชิญนักวิชาการมาร่วมปรึกษาหารือและช่วยดำเนินโครงการต่าง ๆ โดยโครงการพระราชดำริโครงการแรกเกิดที่ภาคกลาง ได้แก่ **โครงการอ่างเก็บน้ำที่เขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์** เพื่อช่วยชาวบ้านเขาเต่าที่ขาดแคลนน้ำ จากนั้นมาพื้นที่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์และจังหวัดเพชรบุรีได้รับการพัฒนาด้านแหล่งน้ำ และขยายไปยังพื้นที่แห้งแล้งในภูมิภาคอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง จนปัจจุบันมีอ่างเก็บน้ำและเขื่อนตามแนวพระราชดำริกระจายอยู่ทุกภูมิภาค โดยเขื่อนนี้นอกจากเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ด้านชลประทานและป้องกันน้ำท่วมแล้ว ยังสามารถนำไปใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าด้วย

- **ฝายทดน้ำ** พระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้สร้างฝายทดน้ำในกรณีที่มีพื้นที่ทำการเกษตรสูงกว่าลำห้วย ทรงเลือกใช้วิธีการก่อสร้างปิดขวางทางน้ำไหล เพื่อทำให้น้ำที่ไหลมามีระดับสูงขึ้นจนสามารถผันน้ำเข้าไปตามคลองหรือคูส่งน้ำ ส่วนน้ำที่เหลือจะไหลล้นข้ามฝายไปเอง รวมถึงพระราชทานแนวพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขุดลอกหนองบึง เพื่อให้การระบายน้ำตามธรรมชาติเป็นไปอย่างสะดวก ตลอดจนทรงแนะนำให้ขุดสระเก็บน้ำในไร่นา ซึ่งเป็นการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูก เป็นต้น

- **อุโมงค์ผันน้ำ** เป็นอีกหนึ่งแนวพระราชดำริที่พระองค์ได้พระราชทานให้กรมชลประทานดำเนินการ เช่น **อุโมงค์ผันน้ำลำพะยังภูมิพัฒน์** ซึ่งครอบคลุมจังหวัดกาฬสินธุ์และมุกดาหาร โดยแนวพระราชดำรินี้เริ่มจากเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๕ พระองค์พระราชทานพระราชดำริให้ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยัง และขยายระบบส่งน้ำของอ่างเก็บน้ำลำพะยัง พร้อมทั้งให้พิจารณาขุดสระน้ำประจำไร่นาตามแนวทฤษฎีใหม่ ต่อมาในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ ได้พระราชทานพระราชดำริให้พิจารณาผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ ซึ่งอยู่ทางฟากจังหวัดมุกดาหารมาเติมให้แก่อ่างเก็บน้ำลำพะยัง เพื่อขยายพื้นที่รับน้ำชลประทานได้มากขึ้น

และเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๔๒ ได้พระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติม สรุปความว่า ให้รีบดำเนินการผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่มายังพื้นที่โครงการอ่างเก็บน้ำลำพะยัง และให้พิจารณาดูว่าพื้นที่ที่จะส่งน้ำออกจากอุโมงค์มีพื้นที่ว่างหรือไม่ ให้ดำเนินการปลูกป่าโดยทำเป็นอุทยานเล็ก ๆ เพื่อทดแทนผลกระทบที่จะเกิดกับป่าไม้ เพราะหากไม่ดำเนินการช่วยเหลือราษฎรในพื้นที่นั้น ราษฎรก็จะบุกรุกป่าและทำลายพื้นที่ลุ่มน้ำ ๑ เอ จนหมด ส่วนน้ำที่ออกมาก็ให้พิจารณาว่าจะนำไปช่วยพื้นที่ลุ่มน้ำ ๑ เอ ในการบำรุงรักษาป่าให้เกิดความชุ่มชื้นได้มากเพียงใด ตัวอย่างเช่น โครงการลำตะคองพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติยังทำได้ เพราะทำแล้วได้ประโยชน์มาก

อุโมงค์ผันน้ำลำพะยังภูมิพัฒน์นี้ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางอุโมงค์ ๓ เมตร ระยะทางประมาณ ๗๑๐ เมตร จากอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ ฝั่งจังหวัดมุกดาหาร ลอดใต้เขาภูบักคี มาสู่อ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบน บ้านนาวี ตำบลสงเปลือย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีระบบท่อส่งน้ำขนาดความยาวรวม ๓๓.๕๗ กิโลเมตร จำนวนท่อส่งน้ำ ๑๒ สาย หัวจ่ายน้ำ ๑๓๘ หัวจ่าย ครอบคลุม ๒ ตำบล เนื้อที่ ๑๒,๐๐๐ ไร่ ช่วยให้พื้นที่การเกษตรโดยรอบเกิดเป็นพื้นที่สีเขียวจากการเพาะปลูกได้ โดยจากการประเมินก่อนหน้านี้พบว่า มีพื้นที่รับผลประโยชน์มากถึง ๔๐ หมู่บ้าน ๑,๐๓๗ ครัวเรือน แบ่งเป็นพื้นที่ตำบลสงเปลือย ๑๕ หมู่บ้าน ตำบลคุ้มเก่า ๑๘ หมู่บ้าน และตำบลคุ้มใหม่ ๗ หมู่บ้าน นอกจากโครงการอ่างเก็บน้ำและอุโมงค์ผันน้ำลำพะยังแล้ว ยังมีสระเก็บน้ำประจำไร่นา ตามรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ รวมขุดสระตั้งแต่ปี ๒๕๓๙ – ๒๕๕๓ แล้วเสร็จ ๑๖๘ สระ อยู่ในเขตพื้นที่รับน้ำจากอ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบน ๙๑ สระ และพื้นที่รับน้ำจากอุโมงค์ผันน้ำลำพะยังภูมิพัฒน์ ๗๗ สระ ในเขตพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์ของโครงการอุโมงค์ผันน้ำลำพะยังภูมิพัฒน์ ช่วยให้เกษตรกรในพื้นที่สามารถเพาะปลูกทั้งข้าวที่ให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ๒ – ๓ เท่า และพืชไร่อื่น ๆ เช่น ข้าวโพด เผือก กล้วย มะละกอ ฯลฯ ช่วยให้ปัจจุบันราษฎรมีอาชีพ มีฐานะ จึงนับเป็นหนึ่งในโครงการที่ได้รับชัยชนะจากการพัฒนาที่แท้จริง

(๒) การจัดการทรัพยากรน้ำในบรรยากาศ ประกอบด้วย

- **การปฏิบัติการฝนหลวง** เนื่องจากขณะเสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกร ทรงพบว่าพื้นที่ในภูมิภาคหลายแห่งประสบปัญหาจากภาวะฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วง อันเป็นสาเหตุที่ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนและยากจน โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ **พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงได้มีพระราชดำริแก่ ม.ร.ว.เทพฤทธิ์ เทวกุล ว่าจะทรงค้นหาวิธีการที่จะทำให้เกิดฝนตกนอกเหนือจากที่จะได้รับจากธรรมชาติ** และ

ทรงให้ ม.ล.เดช สนิทวงศ์ คิดค้นหาเทคนิคหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ด้านการแปรสภาพอากาศมาช่วยให้เกิดการก่อและรวมตัวของเมฆให้เกิด "ฝน" โดยทรงเชื่อมั่นว่า ด้วยลักษณะภูมิอากาศและภูมิประเทศของบ้านเราจะสามารถดำเนินการให้บังเกิดผลสำเร็จได้อย่างแน่นอน

การพัฒนาค้นคว้าเกี่ยวกับฝนหลวงได้พัฒนาก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงทำการทดลองวิจัยด้วยพระองค์เอง รวมทั้งได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อทำการทดลองปฏิบัติการฝนหลวง และทรงลำดับขั้นตอนในกรรมวิธีการทำฝนหรือการดัดแปรสภาพอากาศให้เกิดฝนจากเมฆอุ่นไว้เป็น ๓ ขั้นตอน คือ **ขั้นตอนที่ ๑ "ก่อกวน"** เป็นการกระตุ้นให้เมฆรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนเพื่อเป็นแกนกลางในการสร้างกลุ่มเมฆฝน แล้วจึงให้สารเคมีเข้าก่อให้เกิดการกลั่นตัวของไอน้ำในอากาศ **ขั้นตอนที่ ๒ "เลี้ยงให้อ้วน"** คือใช้สารเคมีตามสูตร เพื่อให้เกิดแกนเม็ดไอน้ำให้กลุ่มเมฆหนาแน่นเพิ่มขึ้น **ขั้นตอนที่ ๓ "โจมตี"** ใช้สารเคมีที่เป็นสารเย็นจัด เพื่อให้เกิดภาวะที่ไม่สมดุลมากที่สุด เพื่อให้เกิดเม็ดน้ำขนาดใหญ่มากและตกลงมาเป็นเม็ดฝนในที่สุด

พระองค์ได้**พระราชทานคำแนะนำและมีพระราชดำริเพิ่มเติมในการปรับปรุงหลายประการจนสามารถปฏิบัติการฝนหลวงได้ดี และทรงให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะทรงติดตามการปฏิบัติงานทดลองอย่างใกล้ชิดทุกระยะ** พร้อมกันนี้ได้จัดตั้งส่วนราชการ **"สำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง"** ขึ้น รับผิดชอบการดำเนินงานฝนหลวง ซึ่งต่อมาได้รวมกับกองบินเกษตร และจัดตั้งเป็น **"สำนักฝนหลวงและการบินเกษตร"** ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ พระองค์ทรงจัดทำ**ตำราฝนหลวง**พระราชทานชื่อว่า **"ซุปเปอร์แซนด์วิช"** โดยทรงใช้คอมพิวเตอร์ประดิษฐ์ภาพการ์ตูนเพียงหนึ่งหน้ากระดาษ แสดงรายละเอียดขั้นตอนกรรมวิธี**การดัดแปรสภาพอากาศให้เกิดฝน** หรือ**การทำฝนหลวง** รวม ๖ ขั้นตอน มีภาพ "พระมหาชนก"

เป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์โดยทรงค้นคิดวิธีโจมตีเมฆที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นอีก ๑ วิธี รวมไว้ในตำราฝนหลวงนี้ ซึ่งได้พระราชทานแก่คณะปฏิบัติการฝนหลวงพิเศษเพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติการฝนหลวง เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๒

คณะปฏิบัติการฝนหลวงพิเศษประสบความสำเร็จในการกู้ภัยแล้งเมื่อปี ๒๕๔๒ ด้วยตำราในการดำเนินการที่พระราชทาน ซึ่งได้มีการพัฒนาปรับแผนโครงการและการปฏิบัติการเชิงรุก เพิ่มมาตรการเฝ้าระวัง ติดตามสถานการณ์ความต้องการน้ำ น้ำที่มีอยู่เป็นต้นทุน สภาวะแห้งแล้งตั้งแต่ระยะเริ่มก่อตัว และการเตรียมพร้อมปฏิบัติการทั้งในช่วงฤดูฝนและฤดูแล้ง เพื่อแก้ปัญหาภัยแล้ง สร้างความชุ่มชื้นแก่พื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ป่าไม้ ปฏิบัติการเพื่อให้มีฝนตกกระจายโดยสม่ำเสมอ ไม่ทิ้งช่วงนานในฤดูฝน และเพื่อให้มีฝนตกเติมน้ำกักเก็บไว้ในอ่างน้ำหรือเขื่อนไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๘๐ ก่อนฤดูฝนจะสิ้นสุดลง ด้วยพระปรีชาชาญอย่างยิ่งเทคโนโลยีปฏิบัติการฝนหลวงจึงประสบความสำเร็จอย่างดียิ่งตลอดมาตราบจนปัจจุบัน

หลังจากที่ทรงประสบผลสำเร็จและมีการยอมรับจากทั้งภายในและต่างประเทศแล้ว ปริมาณความต้องการฝนหลวงเพื่อช่วยพื้นที่เกษตรกรรม และการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ประโยชน์สำคัญอีกประการหนึ่งคือ **ช่วยเพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนให้แก่อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำตามธรรมชาติ และเขื่อนกักเก็บน้ำเพื่อการชลประทานและผลิตกระแสไฟฟ้า อีกทั้งยังเป็นการช่วยทำนุบำรุงป่าไม้** โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ความชุ่มชื้นที่ได้รับเพิ่มขึ้นจากฝนหลวงช่วย**ลดการเกิดไฟป่า**ได้มาก รวมทั้งช่วย**แก้ไขและลดปัญหาสิ่งแวดล้อม**ในการบรรเทามลภาวะที่เกิดขึ้น จึงนับว่า**ฝนหลวงเป็นความสำเร็จที่เกิดจากพระอัจฉริยภาพ และความสนพระราชหฤทัยอย่างจริงจังของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยแท้ โดยมีพระราชประสงค์เพื่อช่วยเหลือประชาชนของพระองค์**

- **เครื่องดักหมอก** พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากหมอกที่ล่องลอยในอากาศว่าหมอกสามารถกลายเป็นหยดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้ได้ เช่น ในกรณีหมอกปลิวมากระทบก้อนหินแล้วจับตัวเป็นหยดน้ำไหลลงสู่พื้นดิน ทำให้ต้นไม้สามารถเจริญงอกงามได้ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ในบางประเทศใช้ได้ผล โดยในภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๕๐๐ เมตรขึ้นไปมักจะมีหมอกหนาแน่น ถ้าหากสามารถนำไอน้ำที่มีอยู่ในหมอกมาใช้ได้ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาลทางด้านการเกษตรเช่น การปลูกป่า เป็นต้น

เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๓๖ พระองค์จึงมีพระราชดำริให้จัดทำแผงดักหมอกและทดลองใช้ที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ เพื่อให้แผงดักหมอกช่วยบังแดดและลมกับต้นไม้ในระยะแรก ส่วนวัสดุที่จะนำมาใช้ในการดักหมอกนี้ ควรเป็นวัสดุประเภทที่รูพรุน เช่น ตาข่ายไนล่อน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการจับตัวของหยดน้ำได้ดี หากใช้เสื่อลำแพน ไม่ควรสานให้ทึบ ควรสานให้โปร่ง เนื่องจากในอากาศมีความชื้นอยู่แล้ว จะทำให้เกิดการควบแน่นและกลั่นตัวเป็นหยดน้ำได้

สำหรับวิธีการทำเครื่องดักหมอกอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประกอบด้วย (๑) ใช้วัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่ายและราคาถูก เช่น ตาข่ายไนล่อน เสื่อลำแพน ถุงปุ๋ยไนล่อน มาเป็นอุปกรณ์ทำเครื่องดักหมอก (๒) สร้างแผงขึงด้วยวัสดุดังกล่าวดักไอน้ำจากหมอก โดยวางให้ตั้งฉากกับทิศทางลมพัด ซึ่งจะทำให้ดักหมอกได้ในอัตราสูง (๓) ในบางกรณีอาจสร้างขึ้นได้หลายรูปแบบตามความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น บางแบบอาจติดตั้งบนกังหันลม เพื่อให้แผงดักหมอกหันสู้ลมอยู่ตลอดเวลา หรือบางครั้งแผงดักหมอกอาจทำลักษณะอ่อนตัว เพื่อมิให้แผงโค่นล้มยามลมพัดแรง และ (๔) ไอน้ำจากหมอกจะกระทบกับแผงดักหมอกทำให้เกิดลักษณะคล้ายหยดน้ำ

ทั้งนี้ น้ำ ที่เกิดขึ้นสามารถใช้ประโยชน์ในการปลูกป่า โดยอาจจะไม่ต้องเอาใจใส่ดูแลรดน้ำมากนัก เพราะได้หยดน้ำธรรมชาตินี้ช่วยเหลืออยู่แล้ว ซึ่งจะช่วยให้ต้นไม้เจริญเติบโตได้แม้ในพื้นที่แห้งแล้ง

เครื่องดักหมอกจึงเป็นนวัตกรรมรูปแบบหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเลือกใช้ให้เกิดประโยชน์แก่พสกนิกร เป็นแนวคิดที่แสนง่ายแต่ไม่มีผู้ใดคิดถึงเรื่องใกล้ตัวเช่นนี้ทัดเทียมพระองค์ จึงนับเป็นพระปรีชาสามารถที่กอปรด้วยพระอัจฉริยภาพสูงส่งยิ่ง

๒.๑.๒ การบริหารจัดการน้ำท่วม

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงห่วงใยในปัญหาภัยธรรมชาติ ทั้งอุทกภัย และดินถล่มในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วม ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนในหลายจังหวัด **พระองค์จึงทรงวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่ประสบปัญหาน้ำท่วม โดยทรงศึกษาทั้งจากเอกสาร แผนที่ และรายงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง** ตลอดจนเสด็จพระราชดำเนินโดย**ทรงพระดำเนินลุยน้ำเพื่อตรวจสภาพพื้นที่จริง รวมถึงทรงวางแนวทางการแก้ไขด้วยพระองค์เอง และพระราชทานวิธีแก้ไขและป้องกันอันหลากหลายตามสภาพพื้นที่และสถานการณ์** ให้แก่หน่วยงานที่รับผิดชอบรับไปพิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสม

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริและแนวทางบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมอันหลากหลาย อาทิ

(๑) การสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไขปัญหาน้ำท่วมด้วยการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำในหลายพื้นที่ อาทิ **เขื่อนขุนด่านปราการชล** จังหวัดนครนายก เพื่อบรรเทาปัญหาวิกฤต ๓ ประการคือ น้ำท่วม น้ำแล้ง และปัญหาดินเปรี้ยว และ **เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์** จังหวัดลพบุรี เพื่อแก้ปัญหาอุทกภัยในช่วงฤดูน้ำหลากบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนล่างและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ส่งผลสืบเนื่องถึงกรุงเทพฯ และปริมณฑลอีกด้วย

(๒) การก่อสร้างทางผันน้ำ

การก่อสร้างทางผันน้ำหรือขุดคลองสายใหม่เชื่อมต่อกับแม่น้ำที่มีปัญหาน้ำท่วม ทรง**มีหลักการอยู่ว่า จะผันน้ำในส่วนที่ไหลล้นตลิ่งออกไปจากลำน้ำโดยตรง ปล่อยน้ำส่วนใหญ่ที่มีระดับไม่ล้นตลิ่งให้ไหลอยู่ในลำน้ำเดิมตามปกติ** วิธีการนี้จะต้องสร้างอาคารเพื่อควบคุมและบังคับน้ำบริเวณปากทางให้เชื่อมกับลำน้ำสายใหญ่ และกรณีต้องการผันน้ำทั้งหมดให้ไหลไปตามทางน้ำที่ขุดใหม่ ควรขุดลำน้ำสายใหม่แยกออกจากลำน้ำสายเดิมตรงบริเวณที่ลำน้ำเป็นแนวโค้ง และระดับท้องน้ำของคลองขุดใหม่จะต้องเสมอกับท้องลำน้ำเดิมเป็นอย่างน้อย หลังจากนั้นก็ปิดลำน้ำสายเดิม เช่น **การผันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาโดยทางตะวันตก** ผันเข้าแม่น้ำท่าจีน แล้วผันลงสู่ทุ่งบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี ก่อนระบายออกสู่ทะเล **ส่วนด้านตะวันออกผันน้ำเข้าคลองระพีพัฒน์เข้าสู่คลอง ๑๓ จากนั้นระบายออกคลอง ๑๔** โดยน้ำส่วนหนึ่งผันไปลงแม่น้ำบางปะกง อีกส่วนหนึ่งลงคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ผ่านสู่คลองชายทะเล หรือการผันน้ำออกสู่ทะเลโดยคลองสนามบิน คลองโคกเกลือ คลองบางเกวียนหัก คลองนิน และคลองทะเลน้อย

(๓) การสร้างคันกั้นน้ำ

เป็นวิธีป้องกันมิให้น้ำไหลล้นตลิ่งเข้าไปท่วมพื้นที่ให้ได้รับความเสียหายด้วยการเสริมขอบตลิ่งของลำน้ำให้มีระดับสูงมากขึ้นกว่าเดิม เช่น การทำคันดินป้องกันน้ำท่วมบริเวณต่าง ๆ ในโครงการป้องกันน้ำท่วมกรุงเทพฯ และปริมณฑล ซึ่งสามารถป้องกันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาและน้ำตามคลองไม่ให้ไหลบ่าเข้ามาท่วมกรุงเทพฯ ชั้นใน และพื้นที่เศรษฐกิจ

(๔) การปรับปรุงสภาพลำน้ำ

โดยการขุดลอกลำน้ำในบริเวณที่ตื้นเขิน ตกแต่งดินตามลาดตลิ่งที่ถูกกัดเซาะ กำจัดวัชพืช หรือทำลายสิ่งกีดขวางทางน้ำไหล และกรณีลำน้ำมีแนวโค้งมากเป็นระยะไกล อาจพิจารณาขุดคลองลัดเชื่อมบริเวณด้านเหนือโค้งกับด้านท้ายโค้ง ซึ่งจะทำให้น้ำไหลผ่านได้เร็วขึ้น เช่น **โครงการปรับปรุงคลองลัดโพธิ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชกระแสรับสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันวางโครงการขุดลอกคลองลัดโพธิ์ขึ้น เนื่องจากทรงเห็นว่าแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในเขตจังหวัดสมุทรปราการ มีลักษณะโค้งอ้อมคล้ายกระเพาะหมูเป็นระยะทางถึง ๑๘ กิโลเมตร หากสามารถขยายและปรับปรุงคลองลัดโพธิ์ที่เชื่อมต่อด้านเหนือโค้งแม่น้ำและปลายโค้งแม่น้ำ มีความยาวเพียง ๖๐๐ เมตร จะช่วยย่นระยะทางระบายน้ำได้สั้นลงและเร็วขึ้นนั้น จะสามารถบรรเทาปัญหาน้ำท่วมได้

นอกจากนี้ พระองค์มีพระราชดำริสร้างประตูระบายน้ำที่คลองลัดโพธิ์เพื่อปิด-เปิดในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น ประตูระบายน้ำจะปิดในช่วงหน้าแล้ง เพื่อป้องกันน้ำทะเลไหลกลับเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา และจะเปิดประตูเพื่อระบายน้ำในช่วงน้ำหลากที่มีน้ำไหลบ่ามาจากทางภาคเหนือเป็นต้น และมีพระราชดำริให้ศึกษาการใช้พลังงานน้ำที่ระบายผ่านคลองลัดโพธิ์ให้เกิดประโยชน์

(๕) การระบายน้ำออกจากพื้นที่ลุ่ม : โครงการแก้มลิง

เมื่อเกิดสภาวะน้ำท่วมหนักในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในปี ๒๕๓๘ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานแนวพระราชดำริการป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่บริเวณกรุงเทพฯ และปริมณฑล ด้วยพระราชวินิจฉัยของพระองค์ไม่มีระบุไว้ในตำราใด ๆ ทั้งนี้ได้ทรงเปรียบเทียบการกินอาหารของลิงหลังจากที่ลิงเคี้ยวกล้วยแล้วจะยังไม่กลืน แต่จะเก็บไว้ภายในแก้มทั้งสองข้างแล้วค่อย ๆ ดุนกล้วยมากินในภายหลัง เช่นเดียวกับกรณีการผันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งน้ำที่ขึ้นมาตามคลองซอยต่าง ๆ เมื่อน้ำทะเลหนุนให้ไปเก็บไว้ที่บึงใหญ่ที่อยู่ใกล้กับพื้นที่ชายทะเล และมีประตูน้ำขนาดใหญ่ปิดกั้นน้ำ เมื่อเวลาน้ำทะเลลดลงให้เปิดประตูระบายน้ำออกไป บึงจะสามารถรับน้ำชุดใหม่ต่อไป ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันจันทร์ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๘ ความตอนหนึ่งว่า

"...เราจำได้เมื่ออายุ ๕ ขวบ มีลิง เอากล้วยไปให้. มันก็เคี้ยว เคี้ยว เคี้ยว แล้วใส่ในแก้มลิง. ตกลง "โครงการแก้มลิง" นี้มีที่เกิดเมื่อเราอายุ ๕ ขวบ. เมื่ออายุ ๕ ขวบ ก็นี่เป็นเวลา ๖๓ ปีมาแล้ว. ลิงสมัยโน้น ลิงโบราณเขาก็มีแก้มลิงแล้ว. เขาเคี้ยวแล้ว เอาเข้าไปเก็บในแก้ม. น้ำท่วมลงมา ถ้าไม่ทำ "โครงการแก้มลิง" น้ำท่วมนี้จะเปรอะไปหมด อย่างที่เปรอะปีนี้ เปรอะไปทั่วภาคกลาง. จะต้องทำ "แก้มลิง" เพื่อที่จะเอาน้ำนี้ไปเก็บไว้ เวลาน้ำทะเลขึ้นไม่สามารถที่จะระบายออก. เมื่อไม่สามารถระบายออก น้ำทะเลก็ขึ้นมา ดันขึ้นไปตามแม่น้ำขึ้นไปเกือบถึงอยุธยา ทำให้น้ำลดลงไปไม่ได้. แล้วเวลาน้ำทะเลลง น้ำที่เอ่อขึ้นมานั้นก็ไม่สามารถที่จะกลับเข้าในแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ท่วมต่อไป. จึงต้องมีแก้มลิง เราพยายามที่จะเอาน้ำออกมาเมื่อมีโอกาส. ..."

พระองค์ทรงให้ดำเนินโครงการแก้มลิงที่สำคัญในเขตกรุงเทพฯ ได้แก่ โครงการแก้มลิงฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และโครงการแก้มลิงนอกเขตกรุงเทพฯ ที่เอื้อประโยชน์กับในเขตกรุงเทพฯ ได้แก่ โครงการแก้มลิงแม่น้ำท่าจีนตอนล่าง โครงการแก้มลิงคลองมหาชัย-สนามชัย และโครงการแก้มลิงคลองสุนัขหอน

ทั้งนี้พระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในหลายครั้ง อาทิ

- **เหตุการณ์น้ำท่วมกรุงเทพฯ ในปี ๒๕๒๓** พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้**พระราชทานพระราชดำริแนวทางแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ๕ ประการ** ได้แก่ (๑) เร่งระบายน้ำออกสู่ทะเล โดยผ่านแนวคลองทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ (๒) จัดให้มีพื้นที่

สีเขียว (Green Belt) เพื่อกันการขยายตัวของเมือง และเพื่อแปรสภาพให้เป็นทางระบายน้ำเมื่อมีน้ำหลาก (๓) สร้างระบบป้องกันน้ำท่วมในเขตกรุงเทพฯ (๔) สร้างสถานที่เก็บกักน้ำตามจุดต่าง ๆ ในพื้นที่กรุงเทพฯ เพื่อช่วยในโครงการป้องกันน้ำท่วม และ (๕) ขยายทางน้ำหรือเปิดทางน้ำในจุดที่ผ่านทางหลวงหรือทางรถไฟ

- **เหตุการณ์น้ำท่วมอำเภอหาดใหญ่ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร** ได้พระราชทานแนวพระราชดำริ **โครงการบรรเทาอุทกภัย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา** โดยทรงเห็นว่าหากน้ำท่วมอำเภอหาดใหญ่ซึ่งเป็นเมืองธุรกิจอยู่เนือง ๆ ย่อมส่งผลที่ไม่ดีต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้กรมชลประทานร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินโครงการดังกล่าว เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๓๑ ณ อาคารชัยพัฒนา สวนจิตรลดา ซึ่งคัดมาจาก “วารสารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ เดือนเมษายน - มิถุนายน ๒๕๔๗ ดังนี้

การเกิดน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ในเขตธุรกิจ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีสาเหตุสำคัญต่อเนื่องมาจากน้ำลำคลองอู่ตะเภาที่ไหลผ่านเขตอำเภอ มีระดับสูงล้นตลิ่งแล้วไหลบ่าเข้าไปท่วมบริเวณกลางเมืองหาดใหญ่และพื้นที่ทั่วไปเป็นบริเวณกว้าง ซึ่งน้ำที่ไหลบ่ามานั้นได้ท่วมพื้นที่ต่าง ๆ อย่างรวดเร็วและน้ำท่วมขังมีความลึกมาก ทำให้สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของอำเภอหาดใหญ่และทรัพย์สินของราษฎรได้รับความเสียหายอย่างไม่เคยปรากฏเช่นนี้มาก่อน

การแก้ไขและบรรเทาอุทกภัยโดยมีการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่คลองอู่ตะเภาหรือตามลำน้ำสาขา เพื่อสกัดกั้นน้ำจำนวนมากไม่ให้ไหลลงมาอำเภอหาดใหญ่นั้น คงไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะไม่มีทำเลที่เหมาะสมในการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำที่มีขนาดใหญ่ดังกล่าวได้เลย ดังนั้นการแก้ไขและบรรเทาน้ำท่วมที่ควรพิจารณาดำเนินการน่าจะได้แก่ การขุดคลองระบายน้ำขนาดใหญ่ ให้ทำหน้าที่แบ่งน้ำจากคลองอู่ตะเภา หรือช่วยรับน้ำที่ไหลลงมาท่วมตัวอำเภอหาดใหญ่ให้ระบายลงสู่ทะเลสาบสงขลาโดยเร็ว นอกจากนั้นหากต้องการที่จะป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ธุรกิจให้ได้ผลโดยสมบูรณ์แล้ว หลังจากที่ก่อสร้างคลองระบายน้ำเสร็จ ก็จะพิจารณาสร้างคันกั้นน้ำรอบบริเวณดังกล่าว พร้อมกับติดตั้งระบบสูบน้ำออกจากพื้นที่ไม่ให้ท่วมขังตามความจำเป็น ทั้งนี้ให้พิจารณาร่วมกับระบบผังเมืองให้มีความสอดคล้องและได้รับประโยชน์ร่วมกันด้วย

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานแนวทางและวิธีการแก้ไข เพื่อบรรเทาปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ธุรกิจในเขตอำเภอหาดใหญ่ โดยกรมชลประทานได้น้อมรับมาดำเนินการ โดยแบ่งงานออกเป็น ๕ กิจกรรม คือ (๑) การขุดลอกคลองธรรมชาติเดิม (๒) การขุดลอกคลองระบายน้ำสายใหม่ จำนวน ๕ สาย (๓) การก่อสร้างประตูระบายน้ำในคลองระบายน้ำต่าง ๆ (๔) การติดตั้งระบบเตือนภัย (๕) ออกแบบก่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดต่าง ๆ และสระเก็บน้ำขนาดใหญ่ในรูปแบบแก้มลิง

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปอย่างล่าช้าในช่วงต้น เนื่องจากติดปัญหาเรื่องการเวนคืนที่ดินที่จะใช้ในการขยายคลองธรรมชาติเดิม และขุดคลองระบายน้ำสายใหม่ทั้ง ๕ สาย แต่หลังจากเกิดเหตุน้ำท่วมครั้งใหญ่อีกครั้ง ในปี ๒๕๔๓ ทำให้ประชาชนตื่นตัวและให้ความร่วมมือกับทางราชการ ผลักดันโครงการบรรเทาอุทกภัยอำเภอหาดใหญ่ฯ ที่อยู่ในแผนระยะเร่งด่วนแล้วเสร็จอย่างรวดเร็ว **สามารถบรรเทาวิกฤตน้ำท่วมในปี ๒๕๕๓** ที่มีปริมาณน้ำถึง ๑,๖๒๓.๕๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที สูงมากกว่าปี ๒๕๓๑ ที่มีปริมาณน้ำ ๘๓๙ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที โดยสามารถแบ่งรับน้ำและระบายน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดความรุนแรงของอุทกภัยที่เกิดขึ้น กล่าวคือ **น้ำลดลงภายใน ๓ วัน ซึ่งก่อนหน้านี้ใช้เวลาถึง ๗ วัน**

นอกจากนี้ แม้ในขณะทรงประทับอยู่ ณ โรงพยาบาลศิริราช ยังทรงห่วงใยและทรงงานติดตามสถานการณ์น้ำอยู่เสมอ โดยได้พระราชทานพระราชดำริและแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเป็นระยะ ซึ่งได้ช่วยให้การแก้ไขได้ผลอย่างรวดเร็วสถานการณ์น้ำท่วมและน้ำท่วมขังในหลายพื้นที่ได้ผลอย่างรวดเร็ว รวมทั้งลดระดับความเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และเป็นขวัญกำลังใจแก่ผู้ประสบอุทกภัย

๒.๑.๓ การจัดการน้ำเน่าเสีย

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริในการจัดการน้ำเสียแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยทรงให้ศึกษาทดลองและดำเนินการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งโดยกระบวนการทางธรรมชาติ ฟิสิกส์ เคมี การใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น หรือผสมผสานวิธีต่าง ๆ เข้าด้วยกัน **โดยทรงเน้นการใช้วิธีการที่เป็นรูปแบบง่าย ๆ ด้วยกรรมวิธีแบบธรรมชาติ เสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่มีประสิทธิภาพสูง และให้พิจารณาดำเนินการให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาของแต่ละท้องที่ และเมื่อผลการศึกษาทดลองได้ผลหรือประสบความสำเร็จแล้ว พระองค์จึงได้พระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อเป็นต้นแบบสำหรับนำไปใช้บำบัดน้ำเสียในพื้นที่ต่อไป** ซึ่งแต่ละโครงการได้ช่วยส่งผลให้ได้น้ำคุณภาพดีกลับคืนมาอีกครั้ง และเป็นตัวอย่างให้หน่วยงานต่าง ๆ น้อมนำพระราชดำริไปใช้ ซึ่งได้ผลสัมฤทธิ์เป็นที่น่าพอใจอย่างมาก

หลักการสำคัญของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในการจัดการน้ำเน่าเสีย ประกอบด้วยวิธีการโดยทางธรรมชาติ การใช้เครื่องกลเติมอากาศ และการผสมผสานทั้ง ๒ อย่าง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

(๑) การบำบัดน้ำเสียโดยวิธีทางธรรมชาติ ทรงใช้กลไกทางธรรมชาติในระบบนิเวศในการบำบัดน้ำเสีย อาทิ

- **น้ำดีไล่น้ำเสีย** เป็นหลักการบำบัดน้ำเสียโดยการทำให้เจือจาง (Dilution) ตามแนวทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ **"น้ำดีไล่น้ำเสีย"** พระองค์ทรงใช้ปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลงตามกฎแรงโน้มถ่วงของโลก (Gravity Flow) โดยการใช้น้ำที่มีคุณภาพดีช่วยผลักดันน้ำเน่าเสียออกไป และช่วยให้น้ำเน่าเสียมีสภาพเจือจางลง ทั้งนี้โดยรับน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา หรือจากแหล่งน้ำภายนอก ส่งเข้าไปตามคลองต่าง ๆ เช่น คลองบางเขน คลองบางซื่อ คลองแสนแสบ คลองเทเวศร์ หรือคลองบางลำพู เป็นต้น ซึ่งกระแสน้ำจะไหลแผ่กระจายขยายไปตามคลองซอยที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาอีกด้านหนึ่ง

ดังนั้น เมื่อการกำหนดวงรอบเกี่ยวกับการไหลของน้ำไปตามคลองต่าง ๆ นับแต่ปากคลองที่น้ำไหลเข้าจนถึงปลายคลองที่น้ำไหลออกได้อย่างเหมาะสม โดยที่น้ำสามารถไหลเวียนไปตามลำคลองได้ตลอดแล้ว ย่อมสามารถเจือจางน้ำเน่าเสียและชักพาสิ่งโสโครกไปได้มาก ซึ่งจะเป็นวิธีการช่วยบรรเทาน้ำเน่าเสียในคลองต่าง ๆ ตอนช่วงฤดูแล้งได้อย่างดี โดยอาศัยปรากฏการณ์น้ำขึ้น-น้ำลงควบคุมระบบการถ่ายเทของน้ำ ซึ่งช่วยให้น้ำเน่าเสียมีสภาพเจือจางลง

- **เครื่องกรองน้ำธรรมชาติ** โดยการนำ**ผักตบชวา**มาทำหน้าที่ดูดซับความสกปรกและโลหะหนัก รวมทั้งสารพิษจากน้ำเน่าเสีย ซึ่งทรงเรียกว่า **"ใช้อธรรมปราบอธรรม"** ในโครงการปรับปรุงบึงมักกะสัน ที่ทรงวางแผนศึกษาด้วยพระองค์เอง และจากการทดสอบคุณภาพน้ำในบึงพบว่าออกซิเจนที่ละลายในน้ำตามจุดต่าง ๆ มีปริมาณเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า น้ำในบึงหลังปรับปรุงโดยทั่วไป

มีคุณภาพดีขึ้น สามารถช่วยแก้ไขปัญหาได้ผลในระดับหนึ่ง

ทั้งนี้ พระองค์ได้ทรงวางแนวพระราชดำริพระราชทานไว้ว่า เมืองใหญ่ทุกแห่งต้องมี **"ปอด"** คือสวนสาธารณะไว้หายใจหรือฟอกอากาศ ในขณะเดียวกันควรมีแหล่งน้ำไว้สำหรับกลั่นกรองสิ่งโสโครกเน่าเสีย ทำหน้าที่เสมือนเป็น **"ไตธรรมชาติ"** จึงได้ทรงใช้ **"บึงมักกะสัน"** เป็นแหล่งน้ำที่รองรับน้ำเสียจากชุมชนในเขตปริมณฑลและในกรุงเทพมหานคร โดยทรงเปรียบเทียบว่า "บึงมักกะสัน" เป็นเสมือนดัง "ไตธรรมชาติ" ของกรุงเทพมหานคร ที่เก็บกักและฟอกน้ำเสียด้วยวิธี **"น้ำดีไล่น้ำเสีย"** และ **"เครื่องกรองน้ำธรรมชาติ"** ดังกล่าวข้างต้น โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการทดลองใช้ผักตบชวา ซึ่งเป็นวัชพืชที่ต้องการกำจัดอยู่แล้วมาช่วยดูดซับความสกปรกปนเปื้อน รวมตลอดทั้งสารพิษต่าง ๆ จากน้ำเน่าเสีย ประกอบเข้ากับเครื่องกลบำบัดน้ำเสียแบบต่าง ๆ ที่ได้ทรงคิดค้นประดิษฐ์ขึ้นเอง โดยเน้นวิธีการที่เรียบง่าย ประหยัด และไม่สร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชนในพื้นที่นั้น ตลอดจนเป็นแหล่งเก็บกักและระบายน้ำในฤดูฝน

บึงมักกะสันในปัจจุบันได้ทำหน้าที่ "ไตธรรมชาติ" ของกรุงเทพมหานครอย่างมีประสิทธิภาพ ได้มีส่วนช่วยบรรเทามลพิษทางน้ำ และเป็นแหล่งศึกษาทดลองด้านการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมอาชีพ และการนำของเสียมาใช้ให้ก่อประโยชน์ได้อย่างดียิ่ง

● **การบำบัดน้ำเสียด้วยระบบบ่อบำบัดและพืชน้ำ** เป็นการบำบัดน้ำเสียชุมชนด้วยวิธีการธรรมชาติ ประกอบด้วย ๔ ระบบ คือ ระบบบ่อบำบัดน้ำเสีย ระบบบ่อชีวภาพ ระบบหญ้ากรอง และระบบบำบัดน้ำเสียโดยใช้ป่าชายเลน เช่น โครงการศึกษาวิจัยพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาทดลองการบำบัดน้ำเสียด้วยระบบบ่อและวัชพืชตามแนวพระราชดำริ โดยนำน้ำเสียมาจากเทศบาลเมืองเพชรบุรี แล้วส่งต่อด้วยระบบท่อมายังพื้นที่โครงการฯ

การบำบัดดังกล่าวประกอบด้วย **ระบบบ่อบำบัดน้ำเสีย** (Lagoon Treatment) กักพักน้ำเสียไว้ในระยะเวลาที่เหมาะสม เติมออกซิเจนด้วยกระบวนการสังเคราะห์แสงของแพลงค์ตอนและสาหร่าย อาศัยแรงลมช่วยเติมอากาศ การย่อยสลายสารอินทรีย์ เป็นต้น **ระบบพืชและหญ้ากรองน้ำเสีย** (Plant and Grass Filtration) ใช้พืชช่วยบำบัด ระบบพื้นที่ชุ่มน้ำเทียม (Constructed Wetland) ทำแปลงหรือบ่อน้ำเพื่อบำบัดน้ำเสียโดยปลูกพืชน้ำ ๒ ชนิด คือกกกลม (กกจันทรบูร) และธูปฤาษี ช่วยในการบำบัดน้ำเสีย **ระบบแปลงพืชป่าชายเลน** (Mangrove Forest Filtration) ใช้หลักการเจือจาง

ระหว่างน้ำเสียกับน้ำทะเล ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ว่าระบบบำบัดน้ำเสียด้วยบ่อบำบัดและพืชนี้สามารถบำบัดน้ำเสียได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ยังมีโครงการตามพระราชดำริเพื่อบำบัดน้ำเสียบริเวณหนองหาร อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดยน้ำเสียจากตัวเมืองสกลนครจะถูกรวบรวมโดยระบบท่อ ส่งผ่านการบำบัดให้ดีในระดับหนึ่งก่อนส่งต่อไปยังแปลงพืชน้ำบำบัด แล้วระบายลงสู่หนองหารต่อไป

(๒) การบำบัดน้ำเสียโดยใช้เครื่องกลเติมอากาศ

เนื่องจากสภาพความเน่าเสียของน้ำบริเวณต่าง ๆ ยังคงมีแนวโน้มรุนแรงมากยิ่งขึ้น การใช้วิธีธรรมชาติไม่อาจบรรเทาความเน่าเสียของน้ำอย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร **พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงได้พระราชทานพระราชดำริการแก้ไขปัญหาน้ำเสีย โดยการเติมออกซิเจนในน้ำเสีย** ซึ่งมี ๒ วิธี คือ **วิธีที่หนึ่ง** ใช้อากาศอัดเข้าไปตามท่อเป่าลงไปใต้ผิวน้ำแบบกระจายฟอง และ**วิธีที่สอง** ใช้กังหันวิดน้ำตักขึ้นไปบนผิวน้ำ แล้วปล่อยให้ตกลงไปยังผิวน้ำตามเดิม โดยทรงได้แนวทางจาก **"หลุก"** ซึ่งเป็นอุปกรณ์วิดน้ำเข้านาอันเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน

พระองค์ทรงมุ่งช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในการบรรเทาน้ำเน่าเสียอีกทางหนึ่ง จึงได้ทรง**พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิชัยพัฒนาสนับสนุนงบประมาณ เพื่อการศึกษาและวิจัยสิ่งประดิษฐ์ใหม่นี้ และให้ดำเนินการจัดสร้างเครื่องมือบำบัดน้ำเสียร่วมกับกรมชลประทาน ซึ่งได้มีการผลิตเครื่องกลเติมอากาศขึ้นในเวลาต่อมาและรู้จักกันแพร่หลายทั่วประเทศว่า "กังหันน้ำชัยพัฒนา"**

ต่อมา **พระองค์ได้พระราชทานรูปแบบและพระราชดำริในการสร้างและพัฒนาเครื่องต้นแบบกังหันน้ำชัยพัฒนา หรือ "เครื่องกลเติมอากาศที่ผิวน้ำหมุนช้าแบบทุ่นลอย"** (Chaipattana Low Speed Surface Aerator) ซึ่งมีใบพัดขับเคลื่อนน้ำและซองวิดน้ำไปสาดกระจายเป็นฝอยเพื่อให้สัมผัสกับอากาศได้อย่างทั่วถึง เป็นผลให้ออกซิเจนในอากาศสามารถละลายเข้าไปในน้ำได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งในช่วงที่น้ำเสียถูกยกขึ้นมาและกระจายสัมผัสกับอากาศตกลงไปยังผิวน้ำ จะทำให้เกิดฟองอากาศจมตามลงไป ก่อให้เกิดการถ่ายเทผสมผสานและการไหลตามทิศทางที่กำหนด โดยได้นำไปทดลองติดตั้งใช้ในกิจกรรมบำบัดน้ำเสียที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า และที่วัดบวรนิเวศวิหาร

ทั้งนี้ **"กังหันน้ำชัยพัฒนา"** เป็น Model RX-2 หมายถึง Royal Experiment แบบที่ ๒ ซึ่งสามารถบำบัดน้ำเสียอย่างมีประสิทธิภาพ สะดวกในการใช้งาน ประหยัดค่าใช้จ่ายและบำรุงรักษาได้ง่าย ตลอดจนมีอายุการใช้งานที่ยาวนาน จึงเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ทูลเกล้าฯ ถวายสิทธิบัตรในพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖ **นับเป็นสิ่งประดิษฐ์เครื่องกลเติมอากาศเครื่องที่ ๙ ของโลกที่ได้รับสิทธิบัตร และเป็นครั้งแรกที่ได้มีการรับจดทะเบียนและออกสิทธิบัตรถวายแด่พระมหากษัตริย์**

ต่อมา**พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริให้กรมชลประทานพิจารณาศึกษาและสร้างต้นแบบเครื่องกลเติมอากาศแบบ RX-5C ตามภาพฝีพระหัตถ์ และได้นำไปพัฒนาปรับปรุงให้เครื่องมีขนาดเล็ก** จนในที่สุดพัฒนาเป็น **"เครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ RX-5C"** มีขนาดเพียง ๖๐ เซนติเมตร และมีประสิทธิภาพการใช้งานสูงสุด โดยมีค่าใช้จ่ายในการจัดสร้างน้อย ขนย้ายและติดตั้งง่าย สามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงคุณภาพน้ำในแหล่งชุมชนและสถานที่ต่าง ๆ ที่ไม่สามารถติดตั้งกังหันน้ำชัยพัฒนาได้ หรือนำไปใช้งานร่วมกับกังหันน้ำชัยพัฒนา ซึ่งมูลนิธิชัยพัฒนาได้รับพระบรมราชานุญาตให้จดสิทธิบัตรเครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ RX-5C ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ออกสิทธิบัตรการประดิษฐ์ เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๔๔ ในชื่อ "เครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ"

"กังหันน้ำชัยพัฒนา" และ "เครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ RX-5C" ดังกล่าว สามารถบำบัดน้ำเสียได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยคืนสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่หน่วยงานและชุมชนใกล้เคียง ด้วยค่าใช้จ่ายและภาระในการดูแลและบำรุงรักษาเพียงเล็กน้อย เมื่อเทียบกับการกลับคืนมาของคุณภาพน้ำ สิ่งแวดล้อม และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด **นับเป็นอีกหนึ่งพระอัจฉริยภาพในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่าย แต่สามารถแก้ไขและปรับปรุงคุณภาพน้ำให้ดีขึ้นได้ และผลที่ได้รับนั้นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างแท้จริง**

(๓) การบำบัดน้ำเสียด้วยวิธีผสมผสาน

● **การผสมผสานระหว่างพืชน้ำกับระบบเติมอากาศ** เป็นระบบบำบัดน้ำเสียอีกระบบหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริ โดยมีแนวทางการดำเนินงานประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ

การบำบัดน้ำเสียด้วยกกอียิปต์ โดยการปล่อยน้ำเสียเข้าไปบนลานก้อนกรวดเสียก่อน เพื่อให้ก้อนกรวดทำหน้าที่กรองสารแขวนลอยออกจากน้ำเสีย พร้อมกับช่วยเติมก๊าซออกซิเจน ซึ่งจะช่วยให้เกิดจุลินทรีย์เกาะตามก้อนกรวดมากขึ้น อันจะนำไปสู่การย่อยสลายสารอินทรีย์ที่มีอยู่ในน้ำเสียได้มากขึ้น แล้วจึงปล่อยน้ำเสียผ่านตะแกรงดักเศษขยะที่ติดตั้งไว้ทางด้านท้ายของลานนั้นออกไปยังบ่อที่ปลูกกกอียิปต์ไว้ เพื่อกำจัดสารอินทรีย์ในน้ำเสียอีกต่อหนึ่ง จากนั้นจึงปล่อยให้ไหลเข้าสู่บ่อตกตะกอนตามธรรมชาติ

การเร่งการตกตะกอนและการลดสารพิษ โดยใช้กังหันน้ำชัยพัฒนาเติมก๊าซออกซิเจนเข้าไปในน้ำเสียในขั้นตอนสุดท้ายของการบำบัดน้ำเสียด้วยกกอียิปต์เพื่อเร่งการย่อยสลายสารอินทรีย์ที่ละลายอยู่ในน้ำนั้นให้กลายเป็นตะกอนจุลินทรีย์ (sludge) ที่ตกตะกอนได้รวดเร็ว แล้วปล่อยน้ำเสียที่ตกตะกอนดังกล่าวแล้วนั้นเข้าสู่บ่อผักตบชวา เพื่อให้ผักตบชวาดูดซับสารพิษต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ไว้ ต่อจากนั้น จึงส่งน้ำเสียนั้นกลับเข้าสู่บ่อตกตะกอนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้น้ำที่ใสสะอาดยิ่งขึ้น

การปรับปรุงคุณภาพน้ำให้ดียิ่งขึ้น โดยใช้กังหันน้ำชัยพัฒนาเติมอากาศเข้าไปเป็นขั้นสุดท้าย พร้อมกับปลูกผักตบชวากั้นเป็นคอกเรียงสลับกันเป็นแถว ๆ ไว้ เพื่อดูดซับสารพิษอีกครั้งหนึ่ง และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำด้วย การทดลองที่หนองสนม จังหวัดสกลนคร พิสูจน์ได้ว่าคุณภาพน้ำในหนองสนมใสสะอาดยิ่งขึ้น

● ***ระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำด้วยรางพืชร่วมกับเครื่องกลเติมอากาศ*** ในการบำบัดน้ำเสียจากเดิมที่ใช้การเติมอากาศลงไปในน้ำเพียงอย่างเดียว แม้จะทำให้น้ำมีออกซิเจนและคุณภาพดีขึ้น แต่มีแหล่งน้ำบางแห่งที่มีสาหร่ายเซลเดียวสีเขียวและสารปนเปื้อนที่เป็นอาหารของสาหร่ายปะปนอยู่ในน้ำด้วย ทำให้น้ำยังคงมีสีเขียวคล้ำและดูเหมือนว่าน้ำยังเสียเหมือนเดิม พระองค์จึงมีพระราชดำริให้พัฒนาระบบการปรับปรุงคุณภาพน้ำ ด้วยการใช้ระบบรางพืชร่วมกับเครื่องกังหันน้ำชัยพัฒนา หรือเครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ โดยนำต้นพืชบางชนิดที่สามารถดูดซึมสารปนเปื้อน มาเป็นอาหารในการเจริญเติบโต เช่น ต้นกก ต้นเตย ต้นพุทธรักษา บัว เป็นต้น นำมาปลูกร่วมด้วย ทำให้สาหร่ายขาดอาหารมาช่วยให้เจริญเติบโต น้ำจึงใสขึ้น

ระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำด้วยรางพืชร่วมกับเครื่องกลเติมอากาศ ตามแนวพระราชดำริประกอบด้วยอุปกรณ์สำคัญ ๆ ดังนี้

กังหันน้ำชัยพัฒนา หรือเครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ จะเลือกใช้แบบใดนั้นขึ้นอยู่กับสภาพของแหล่งน้ำ หากแหล่งน้ำมีขนาดใหญ่และลึกควรใช้เครื่องกังหันน้ำชัยพัฒนา แต่ถ้าแหล่งน้ำไม่ลึกมากควรใช้เครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ

รางพืช จะสร้างไว้บริเวณขอบสระน้ำ ที่ใกล้กับจุดที่น้ำเสียมากที่สุด เป็นรางที่ทำด้วยคอนกรีตหรือไม้ก็ได้ ซึ่งมีอยู่ ๒ ขนาด คือ ขนาดเล็ก ๐.๕ x ๑๐ x ๐.๕ เมตร และขนาดใหญ่ ๑.๐ x ๒๐ x ๐.๕ เมตร จะวางในแนวเส้นตรง หรือโค้ง หรือแบ่งเป็นช่วง ๆ ก็ได้เช่นกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะและความเหมาะสมของพื้นที่

พืชแช่น้ำ เช่น พุทธรักษา ปักษาสวรรค์ ต้นเตย เป็นต้น ปลูกไว้ในรางพืชโดยใช้ทรายหยาบเป็นวัสดุสำหรับปลูกพืช ส่วนจะเลือกพืชแช่น้ำชนิดใดนั้นขึ้นอยู่กับพื้นที่ ความเหมาะสมและภูมิทัศน์ ซึ่งเมื่อปลูกแล้วจะต้องดูสวยงามกลมกลืนกับสถานที่

เครื่องสูบน้ำ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน ๒ นิ้ว เพื่อสูบน้ำจากแหล่งน้ำให้ไหลผ่านรางพืชอย่างช้า ๆ แล้วไหลกลับลงสู่แหล่งน้ำอีกครั้ง วนเป็นวัฏจักรอย่างนี้ประมาณวันละ ๖-๑๒ ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับสภาพแหล่งน้ำนั้นว่ามีน้ำเสียมากน้อยเพียงใด

ตู้ควบคุมไฟฟ้าและสายไฟใต้น้ำ เนื่องจากกังหันน้ำชัยพัฒนา หรือเครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ ตลอดจนเครื่องสูบน้ำจะต้องใช้ไฟฟ้าในการขับเคลื่อนระบบดังกล่าว

ผลจากการทดลองใช้พบว่าสามารถลดปริมาณสาหร่ายชั้นต่ำ ซึ่งเป็นสาเหตุของน้ำที่มีสีเขียว ลดจำนวนการใช้เครื่องกลเติมอากาศ ลดพื้นที่ที่ใช้ในการปรับปรุงคุณภาพน้ำ ทำให้น้ำใสขึ้น น้ำสีเขียวลดลง กลิ่นเหม็นหายไป สามารถวัดสภาพน้ำได้ง่าย และดูการเจริญเติบโตของพืชโดยไม่ต้องใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งหากสาหร่ายหยุดเจริญเติบโตแสดงว่าแหล่งน้ำนั้น ๆ มีคุณภาพน้ำดีขึ้น นอกจากนี้ราคายังถูก ดูแลรักษาง่ายและช่วยทำให้ภูมิทัศน์ของพื้นที่สวยขึ้นอีกด้วย เป็นไปตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

ปัจจุบันได้ติดตั้งในแหล่งน้ำต่าง ๆ ไปแล้วกว่า ๑๗๑ แห่ง อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โรงพยาบาลมวกเหล็ก เทศบาลตำบลท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี หนองโสน จังหวัดนครราชสีมา สระมุจลินท์ ในวัดมหาโพธิ์ ประเทศอินเดีย ซึ่งกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ทูลเกล้าฯ ถวายการจดทะเบียน และออกสิทธิบัตรเลขที่ ๒๙๐๙๑ ให้กับระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำด้วยรางพืชร่วมกับเครื่องกลเติมอากาศ เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

๒.๑.๔ การจัดการน้ำเค็มและน้ำกร่อย

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาแก้ไขปัญหาน้ำเค็มรุกล้ำเข้าไปตามแม่น้ำหลายสายในภาคใต้ เพื่อช่วยเหลือราษฎรและพื้นที่เพาะปลูกบริเวณสองฝั่งแม่น้ำและลำน้ำสาขาต่าง ๆ ให้มี

น้ำจืดใช้ทำการเกษตรและใช้อุปโภคบริโภคตลอดปี โดย**พระองค์พระราชทานพระราชดำริให้พิจารณาสร้างประตูบังคับน้ำปิดกั้นปากแม่น้ำ เพื่อกันน้ำเค็มไม่ให้ไหลเข้าไปในพื้นที่เพาะปลูก และเก็บกักน้ำจืดไว้ในแม่น้ำหรือลำธาร เพื่อใช้ประโยชน์ในการเกษตรและการอุปโภคบริโภค** มีโครงการที่ดำเนินการแล้วเสร็จ ได้แก่ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำบางนราอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนราธิวาส โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งผู้ประกอบการทำนาเกลือมักปล่อยน้ำเค็มจากลานตากเกลือหรือน้ำฝนที่ตกชะลานตากเกลือลงไปตามร่องน้ำและลำห้วยบริเวณข้างเคียงโดยไม่มีการควบคุม น้ำเค็มจึงไหลตามร่องน้ำและลำห้วยต่าง ๆ แพร่กระจายเข้าไปในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นบริเวณกว้าง จนเกษตรกรไม่สามารถใช้พื้นที่เหล่านั้นปลูกข้าวได้ หรือได้รับผลผลิตข้าวน้อยลง ทำความเสียหายให้แก่ชาวนา **พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงได้พระราชทานพระราชดำริแนวทางแก้ไขที่ผู้ประกอบการทำนาเกลือสามารถดำเนินการได้โดยไม่ทำความเสียหายแก่พื้นที่ปลูกข้าวใกล้เคียง** ซึ่งผู้ประกอบการทำนาเกลือทั้งหลายจะต้องจัดพื้นที่ส่วนหนึ่งที่บริเวณลานตากเกลือ ขุดเป็นสระเก็บน้ำใหญ่สำหรับรองรับน้ำเค็มที่ปล่อยทิ้งจากลานตากเกลือทั้งหมดเก็บไว้ในสระ เพื่อรอการระเหยหรือไหลลงในดิน

ทั้งนี้ ขนาดของสระน้ำดังกล่าวจะมีขนาดและความลึกเท่าใด ต้องกำหนดให้สัมพันธ์กับปริมาณน้ำทิ้งจากลานตากเกลือและความสามารถของน้ำในสระที่ไหลลงไปใต้ดิน ให้มีความสมดุลพอดีกันโดยไม่ทำให้น้ำเค็มไหลล้นไปยังลำห้วยข้าง ๆ อีกต่อไป พระราชดำริในการแก้ไขปัญหาน้ำเค็มอันเนื่องจากการทำนาเกลือในภาคตะวันออกเฉียงเหนือดังกล่าว ได้น้อมนำไปปฏิบัติอย่างได้ผลในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น อำเภอวานรนิวาสและอำเภอบ้านม่วง จังหวัดสกลนคร อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ยังได้ทรงแก้ไขปัญหาน้ำเค็มรุกล้ำเข้าไปในแม่น้ำในบริเวณลุ่มน้ำบางนรา จังหวัดนราธิวาส กล่าวคือ เมื่อฝนตกหนักจะเกิดปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่เกษตรกรรมเป็นบริเวณกว้าง ขณะเดียวกันไม่มีแหล่งน้ำและระบบเก็บกักน้ำ จึงทำให้ขาดแคลนน้ำจืด อีกทั้งน้ำป่าไหลผ่านพื้นที่พรุกลายเป็นน้ำเปรี้ยวไม่สามารถนำมาใช้อุปโภคบริโภคได้ **พระองค์ทรงใช้หลักความเข้าใจในวิถีธรรมชาติการขึ้นลงของน้ำตามแรงโน้มถ่วงของโลก ความแปรเปลี่ยนของสภาพแวดล้อม และการนำระบบชลประทานสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการจัดการน้ำให้เกิดความสมดุล และสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของราษฎร** โดยพระราชทานพระราชดำริให้กรมชลประทานก่อสร้างประตูระบายน้ำที่ปากแม่น้ำบางนรา พร้อมระบบชลประทานและระบบระบายน้ำในพื้นที่ตามความเหมาะสม เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือราษฎรในการกักเก็บน้ำจืด บรรเทาอุทกภัย และป้องกันน้ำเค็มด้วย

๒.๒ หลักการสร้างแหล่งเก็บน้ำเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริในการสร้างแหล่งเก็บน้ำเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมว่า **ควรควบคุมปริมาณและคุณภาพน้ำให้พอดี ไม่มากและไม่น้อยเกินไป หากปริมาณน้ำมากเกินไปก็ต้องหาทางระบายออกให้ทันการณ์ และในขณะที่เกิดภาวะขาดแคลนก็จะต้องมีน้ำกักเก็บไว้ใช้อย่างเพียงพอ** โดยมีคุณภาพเหมาะสมแก่การเกษตร อุตสาหกรรม และอุปโภคบริโภค การพัฒนาแหล่งน้ำอาจจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จึงมีหลักในการสร้างแหล่งเก็บน้ำเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนี้

๒.๒.๑ การกักเก็บน้ำไว้บนที่สูงให้มากที่สุด แล้วจ่ายปันลดหลั่นลงมา โดยพยายามเก็บน้ำไว้ในดินให้มากที่สุด ควบคุมและจัดการสภาวะการไหลของน้ำให้สม่ำเสมอ

๒.๒.๒ การจ่ายปันน้ำ เพื่อแผ่ขยายความชุ่มชื้นแก่สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ การอุปโภค บริโภค และการเพาะปลูก โดยการทำท่อและลำเหมืองส่งน้ำ ซึ่ง**พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการใช้วัสดุในพื้นที่ที่หาง่ายและประหยัดเป็นหลัก ด้วยหลักง่าย ๆ คือ “ธรรมชาติและธรรมดา”**

๒.๒.๓ การสร้างฝายทดน้ำ สำหรับพื้นที่ทำกินที่อยู่สูงกว่าลำห้วย **ทรงเลือกใช้วิธีการก่อสร้างอาคารปิดขวางทางน้ำไหลที่เรียกว่า "ฝายทดน้ำ" เพื่อทดน้ำที่ไหลมาให้มีระดับสูงขึ้นจนสามารถผันน้ำเข้าไปตามคลองหรือคูส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูก** ส่วนปริมาณน้ำที่เหลือจะไหลข้ามสันฝายไปเอง การก่อสร้างฝายจะต้องกำหนดให้มีขนาดความสูงความยาวมากพอที่จะทดน้ำให้ไหลเข้าคลองส่งน้ำและสามารถจะระบายน้ำในฤดูน้ำหลากให้ไหลข้ามสันฝายไปได้ทั้งหมด สามารถแก้ปัญหาน้ำล้นตลิ่งและปัญหาขาดน้ำในพื้นที่เพาะปลูกได้

๒.๒.๔ การขุดดินลอกดิน ในท้องที่ซึ่งมีหนองและบึงธรรมชาติที่ตื้นเขินหรือถูกมนุษย์บุกรุกทำลายนั้น **มีพระราชดำริให้ขุดลอกดินเพื่อเพิ่มพื้นที่รองรับปริมาณน้ำฝนได้มากขึ้น เมื่อมีฝนตกมาก น้ำจะไหลลงไปในหนองน้ำ บางส่วนก็จะไหลล้นไป และอีกส่วนหนึ่งเก็บกักไว้ในหนองและบึง** ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการทำการเกษตรฤดูแล้ง

สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติโดยรวม อาทิ **ช่วยให้พื้นที่การเกษตรมีน้ำอุดมสมบูรณ์** สามารถทำการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี โดยหลายพื้นที่สามารถทำการเพาะปลูกได้มากกว่า ๑ ครั้งต่อปี ช่วยให้ได้ผลผลิตมากขึ้นและราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น **ช่วยบรรเทาอุทกภัยและปัญหาน้ำท่วมขัง**ในพื้นที่เกษตรกรรมและในเขตชุมชนเมือง เช่น พื้นที่

ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง กรุงเทพฯ และปริมณฑล อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งช่วยลดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ **ช่วยให้ราษฎรมีน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคที่สะอาด** อย่างเพียงพอตลอดปี ส่งผลให้ราษฎรมีสุขภาพพลานามัยดีขึ้น และยังสามารถใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับการเลี้ยงสัตว์ด้วย อันเป็นการ**เสริมสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตให้แก่พสกนิกรชาวไทยทั่วประเทศอย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบไป**

การพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ดังกล่าว นับเป็นการจัดการน้ำอย่างครบวงจร รวมทั้งทรงคิดค้นนวัตกรรมที่หลากหลาย และโครงการต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำริในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง การเกิดน้ำท่วมในฤดูฝน และปัญหาน้ำเน่าเสีย

แนวพระราชดำริเหล่านี้สะท้อนแนวคิดที่เป็นระบบอย่างครบถ้วน ทรงมองปัญหาในองค์รวม หาวิธีการว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถนำน้ำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาหรือบรรเทาความเดือดร้อน และแก้ไขปัญหาสภาพความยากจนของประชาชนให้อยู่ในฐานะพอมีพอกิน หรือถึงขั้นมีกินมีใช้ ทั้งน้ำจากบนฟ้า น้ำจากใต้ดิน น้ำดีที่มีมากเกินไป น้ำเสียที่ต้องได้รับการบำบัด **ทรงเป็นเสมือนจุดศูนย์รวมที่เป็น "แรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่" ให้ประชาชนได้น้อมนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติ** เพื่อสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตให้แก่พสกนิกรชาวไทยทั่วประเทศอย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

๓. ทรัพยากรป่าไม้

ในช่วงเริ่มแรกของการเสด็จขึ้นครองราชย์ สถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทยมีปริมาณลดน้อยลง ในขณะที่อัตราการปลูกป่าไม้ทดแทนมีจำนวนน้อยกว่าปริมาณป่าไม้ที่ถูกทำลาย เนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ อาทิ ประชากรเพิ่มขึ้นจึงต้องการพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยมากขึ้น นโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออก การทำการเกษตรผิดวิธี และการขยายตัวอย่างรวดเร็วของวงการอุตสาหกรรม

การที่ป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างมากได้ก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้งเนื่องจากต้นน้ำลำธารถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อยามน้ำหลากก็เกิดน้ำท่วมฉับพลัน และมีการพังทลายของดินอย่างรุนแรง จนเป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพของประชาชน ตลอดจนปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและต้นทุนทางเศรษฐกิจ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักว่า **"ป่า"** เป็นแหล่งกำเนิดของสิ่งมีชีวิต อันได้แก่ คน สัตว์ และพืช โดยเป็นทั้งแหล่งให้อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค รวมทั้งเป็นที่สะสมอินทรียวัตถุ และน้ำที่จะหล่อเลี้ยงการเกษตรอื่น ๆ ตลอดจนเป็นแหล่งดูดซับป้องกันมลพิษ และป้องกันหรือชะลอความรุนแรงจากภัยธรรมชาติ เช่น ลมพายุ กระแสน้ำหลาก ดินและหินพังทลาย พระองค์จึงทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวข้างต้น รวมถึง

ทรงเล็งเห็นสภาวะภัยแล้งที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านอื่น ๆ ไม่เฉพาะปัญหาเรื่องดิน น้ำ และระบบนิเวศเท่านั้น แต่โยงใยถึงปัญหาทางสังคมในด้านต่าง ๆ ด้วย

พระองค์จึงทรงพยายาม**ปกป้องพื้นที่ป่าส่วนที่เหลือและฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** โดยมีแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย และปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมที่มิได้ดำเนินการในด้านใดด้านหนึ่งอย่างโดด ๆ หากแต่ทรงรวมงานพัฒนาที่เกี่ยวเนื่องทั้งหมดเข้าไปทำงานในพื้นที่อย่างประสานสัมพันธ์กัน โดยแนวพระราชดำริด้านอนุรักษ์ ฟื้นฟูป่าไม้รวมถึงทรัพยกรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำแนกเป็นหมวดหมู่โดยสรุปได้ดังนี้

๓.๑ ป่าไม้สาธิต

ในระยะต้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เป็นประจำแทบทุกปี โดยในระยะแรกจะเสด็จฯ ด้วยรถไฟพระที่นั่ง ต่อมาเมื่อมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมดีขึ้น จึงเสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่ง ประมาณปี ๒๕๐๓ - ๒๕๐๔ ขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่านจังหวัดนครปฐม ราชบุรี และเพชรบุรี เมื่อรถยนต์พระที่นั่งผ่านอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรีนั้น มีต้นยางขนาดใหญ่ปลูกเรียงรายทั้งสองข้างทาง จึงมีพระราชดำริที่จะสงวนบริเวณป่ายางนี้ไว้ให้เป็นสวนสาธารณะ แต่ในระยะนั้นไม่อาจดำเนินการได้ เนื่องจากต้องจ่ายเงินค่าทดแทนในอัตราที่สูง เพราะมีราษฎรมาทำไร่ทำสวนในบริเวณนั้นจำนวนมาก

พระองค์จึงได้ทรงเริ่มทดลองปลูกต้นยางด้วยพระองค์เอง โดยทรงเพาะเมล็ดยางในกระถางบนพระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล และทรงปลูกต้นยางนั้นในแปลงป่าไม้ทดลองในบริเวณแปลงทดลองปลูกต้นยางนาพร้อมข้าราชบริพาร จำนวน ๑,๒๕๐ ต้น ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ทั่วประเทศมาปลูกในบริเวณที่ประทับสวนจิตรลดาในลักษณะป่าไม้สาธิต นอกจากนี้ยังได้**สร้างพระตำหนักเรือนต้นในบริเวณป่าไม้สาธิตนั้น เพื่อทรงศึกษาธรรมชาติวิทยาของป่าไม้ด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้ง**

๓.๒ การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า พระองค์มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า ดังนี้

๓.๒.๑ "ปลูกป่าในใจคน" พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเล็งเห็นว่าการจะแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนนั้น จะต้องปลูกจิตสำนึกการรักผืนป่าให้แก่คนเสียก่อน เพื่อให้พวกเขารักและดูแลผืนป่าของตนเองด้วยตนเอง ด้วยการทำความเข้าใจกับราษฎรให้รู้ถึงประโยชน์ของป่าและการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ให้ราษฎรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่า และช่วยกันดูแลรักษาป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ ดังพระราชดำริที่พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ณ หน่วยงานพัฒนาต้นน้ำทุ่งจ๊อ เมื่อปี ๒๕๑๙ จากหนังสือจอมปราชญ์แห่งการพัฒนา รักษ์ป่า : รักษาสิ่งแวดล้อม จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็พากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง

พระองค์ทรงสร้างความเข้าใจกับราษฎรให้รู้ถึงประโยชน์ของป่า และการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่ง **ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล** เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้ขยายความถึงแนวพระราชดำริปลูกป่าในใจคนในบทความเรื่องสวนพฤษศาสตร์กับบทบาทการอนุรักษ์พรรณไม้ หนังสือพิมพ์แนวหน้า วันจันทร์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๓ ว่า *"...คำว่าปลูกต้นไม้ในใจคนหมายถึง ประการที่ ๑ ต้องเข้าใจว่าเราปลูกต้นไม้ทำไม ไม่ใช่แค่เอาต้นไม้ลงหลุม ถ่ายรูปกันเสร็จแล้วก็ทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ จริง ๆ คือต้อง*

ให้เห็นประโยชน์ ว่าประโยชน์คืออะไร จำเป็นต่อชีวิตอย่างไร ประการที่ ๒ ปลูกต้นไม้เป็นการปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่อยู่รอบตัวเรา...”

๓.๒.๒ การปลูกป่าทดแทน ข้อมูลจากกรมป่าไม้ ในปี ๒๕๕๙ ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้เหลือเพียง ๑๐๒,๑๗๔,๘๐๕ ล้านไร่ของพื้นที่ทั้งประเทศ ๓๒๓,๕๒๘,๗๐๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๕๘ หากจะเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ให้ได้ประมาณร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศแล้ว คนไทยจะต้องช่วยกันปลูกป่าถึง ๔๘ ล้านไร่ โดยใช้กล้าไม้ปลูกไม่ต่ำกว่าปีละ ๑๐๐ ล้านต้น ใช้เวลา ๑๐ ปีกว่าจึงจะเพิ่มป่าไม้ได้ครบเป้าหมายที่กำหนดไว้

การปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระองค์ได้พระราชทาน เพื่อคืนธรรมชาติสู่แผ่นดินตามวิธีการแบบผสมผสานกันในเชิงปฏิบัติ โดย**ต้องทำอย่างมีแผน ดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาชาวไทยภูเขา ซึ่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทาน และฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง** ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานคำแนะนำให้ดำเนินการโดยพิจารณาให้เหมาะสมแก่สภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อม และจัดจำแนกการใช้ที่ดินตามลักษณะโครงสร้างของดิน ตลอดจนรู้จักนำพืชมาใช้สอยอย่างถูกต้อง ดังนี้

(๑) การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกแผ้วถางและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรมหรือพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่ถูกบุกรุกแผ้วถางจนเป็นภูเขาหัวโล้นแล้ว จำเป็นต้องปลูกป่าทดแทนอย่างเร่งด่วนนั้น ควรจะทดลองปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเสียก่อน เพื่อทำให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทวีขึ้น แผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ต้นไม้งอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่า เพราะไฟจะเกิดง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น ในปีต่อไปก็ให้ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ถัดขึ้นไป ความชุ่มชื้นก็จะแผ่ขยายกว้างต่อไปอีก ต้นไม้จะงอกงามดีตลอดทั้งปี

(๒) การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา จะต้องปลูกต้นไม้หลาย ๆ ชนิด เพื่อให้ได้ประโยชน์อเนกประสงค์ คือ มีทั้งไม้ผล ไม้สำหรับก่อสร้าง และไม้สำหรับทำฟืน ซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องใช้ประจำ เมื่อตัดไปใช้แล้วก็ปลูกทดแทนเพื่อหมุนเวียนทันที

(๓) การปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินสูง ต้องมีการปลูกป่าโดยปลูกไม้ยืนต้นและปลูกไม้ฟืน ซึ่งไม้ฟืนนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้ แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ยืนต้นจะช่วยให้อากาศมีความชุ่มชื้น ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนแบบธรรมชาติ ทั้งยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย

(๔) การปลูกป่าบนยอดเขา ให้ปลูกป่าบนยอดเขาสูงที่ป่ามีสภาพทรุดโทรม ซึ่งจะมีผลกระทบต่อลุ่มน้ำตอนล่าง โดยคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีเมล็ดเป็นฝักไปปลูกบนยอดเขาสูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกเองในที่ต่ำจนถึงตีนเขาต่อเนื่องกันตลอดไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ

ทั้งนี้ สามารถสรุปหลักและแนวทางการปลูกป่าทดแทนตามแนวพระราชดำริ ได้ดังนี้

- ปลูกป่าทดแทนพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกแผ้วถางและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม
- ปลูกป่าตามบริเวณอ่างเก็บน้ำหรือเหนืออ่างเก็บน้ำ เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นยาวนานและยั่งยืน
- ปลูกป่าบนภูเขาสูง เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน รวมทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร
- จำแนกสมรรถนะของที่ดินให้เหมาะสม พื้นที่ใดที่ไม่สามารถทำการเกษตรกรรมได้ ให้มีการรักษาสภาพป่าไม้ และให้มีการปลูกป่าโดยใช้ไม้ ๓ ชนิด ได้แก่ ไม้สำหรับใช้สอย ไม้ผล และไม้สำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิง
- วิธีการปลูกป่า ควรศึกษาพื้นที่พร้อมระบบเรื่องน้ำด้วย ในพื้นที่ภูเขาควรสร้างฝายแม้ว หรือ Check Dam เพื่อกักน้ำไว้สร้างความชุ่มชื้นให้ยาวนาน และเป็นระบบกันไฟเปียกด้วย
- วิธีการปลูกป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าต้นน้ำลำธารควรศึกษาดูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้างแล้วปลูกแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษามาได้ ไม่ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ต่างถิ่นเข้ามาปลูก
- ควรปลูกแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายพร้อมทั้งรักษาหน้าดินให้สามารถเก็บความชุ่มชื้นไว้พร้อม ๆ กับการปลูกป่า
- ไม่ควรถอนวัชพืชที่คลุมดินออกเพราะเป็นสิ่งป้องกันการเซาะพังทลายของหน้าดินเป็นอย่างดี และไม่ควรใช้ยาฆ่าวัชพืชหรือยาฆ่าหญ้า เนื่องจากพิษของยาจะตกค้างอยู่ในพื้นดินเป็นเวลานาน

- ปลูกป่าเสริมธรรมชาติเป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า

- ปลูกป่าต้นน้ำลำธาร โดยไม่ให้มีผู้บุกรุกเข้าไปตั้งหลักแหล่งใหม่ ป่าก็จะสามารถฟื้นฟูและขยายพันธุ์ได้เองตามธรรมชาติ

- ปลูกป่าเพื่อให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้นโดยให้ราษฎรในท้องที่นั้น ๆ เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจให้ราษฎรเห็นความสำคัญของป่าและการปลูกป่า

- ส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมตั้งแต่ต้น และมีส่วนร่วมให้มากที่สุด

การฟื้นฟูป่าและปลูกป่าทดแทนตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นี้ ช่วยคืนผืนป่าและความอุดมสมบูรณ์ให้ผืนดินเป็นอย่างดี เช่น โครงการปลูกป่าชัยพัฒนาแม่ฟ้าหลวงที่ดอยตุง จังหวัดเชียงราย และที่หนองพลับ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โครงการปลูกสร้างสวนป่าในศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ เช่น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการอื่น ๆ เช่น โครงการสวนป่าสิริเจริญวรรษ จังหวัดชลบุรี โครงการปลูกป่าห้วยองคต จังหวัดกาญจนบุรี โครงการปลูกป่าเสริมธรรมชาติในและนอกเขตภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร โดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้รับสนองพระราชดำริจัดโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าหลายโครงการ เช่น โครงการป่ารักน้ำ บ้านเล็กในป่าใหญ่ สวนป่าสิริกิติ์ เป็นต้น

๓.๒.๓ การสร้างและรักษา "ภูเขาป่า" เป็นการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้ โดยใช้ความรู้เบื้องต้นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นหลักในการดำเนินงาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานแนวพระราชดำริในการรักษาภูเขาป่า กล่าวคือ

เมื่อฝนตกน้อย จำเป็นต้องสร้างระบบการส่งน้ำ โดยวิธีการสูบน้ำไปพักไว้บนบ่อพักน้ำบนภูเขา แล้วทำระบบกระจายน้ำด้วยระบบท่อส่งน้ำและฝาย เพื่อช่วยกระจายน้ำไปยังพื้นที่ป่า ให้น้ำสามารถซึมลงดินรักษาความชุ่มชื้นไว้ในดินตลอดเวลา ต้นไม้ก็จะเจริญงอกงาม และเป็นการป้องกันไฟป่าอีกทางหนึ่ง

สำหรับวิธีการสร้างและรักษา "ภูเขาป่า" ดังกล่าว แบ่งเป็น ๒ กรณี คือ**หากมีน้ำใกล้เคียงบริเวณนั้น** ให้สำรวจแหล่งน้ำเพื่อการพิจารณาสร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำในเขตต้นน้ำลำธาร ทั้งนี้เพื่อแผ่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวางอันจะช่วยฟื้นฟูสภาพป่าในบริเวณที่สูงให้สมบูรณ์ขึ้น บริเวณดังกล่าวจะได้กลายเป็น "ภูเขาป่า" ในอนาคต ซึ่งหมายความว่า มีต้นไม้นานาชนิดซึ่งปกคลุมดินในอัตราหนาแน่นที่เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศแต่ละแห่ง ต้นไม้เหล่านั้นจะช่วยรักษาระดับความชุ่มชื้นในธรรมชาติให้อยู่ในเกณฑ์ที่พอเหมาะไม่แห้งแล้งเกินไป และยังช่วยยึดพื้นผิวดินอันมีค่าไม่ให้ถูกน้ำเซาะทลายลงมายังพื้นที่ราบอีกด้วย

หากไม่มีแหล่งน้ำในพื้นที่เพื่อการฟื้นฟูป่าไม้ในบริเวณเสื่อมโทรม ให้ส่งน้ำขึ้นไปยังจุดที่สูงที่สุดเท่าที่จะดำเนินการได้ โดยพิจารณาใช้เครื่องสูบน้ำพลังงานธรรมชาติ เช่น พลังงานแสงอาทิตย์กับพลังลม ซึ่งมีใช้งานอยู่แล้ว ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถจ่ายน้ำลงไปหล่อเลี้ยงกล้าไม้อ่อนที่ปลูกทดแทนไว้บนภูเขาได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งซึ่งกล้าไม้มักมีอัตราสูญเสียค่อนข้างสูง เมื่อกล้าไม้เจริญเติบโตพอสมควรจนสามารถทนทานต่อสภาวะแห้งแล้งได้แล้ว ในอนาคตภูเขาป่าก็จะมีความชุ่มชื้นพอสมควร ตลอดจนจะช่วยฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในตอนล่างไม่ให้กลายเป็นดินแดนแห้งแล้งต่อไป

ภูเขาป่าที่เขียวขจีจากแนวพระราชดำรินี้ สามารถพบเห็นและเข้าศึกษาวิธีการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงชี้แนะให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริหลายแห่งด้วยกัน โดยเฉพาะที่เด่นชัด คือที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

๓.๒.๔ การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก เป็นแนวพระราชดำริเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม โดยใช้กฎธรรมชาติ อาศัยวงจรป่าไม้และการทดแทนตามธรรมชาติ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันอาทิตย์ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ความตอนหนึ่งว่า

"...เรื่องต้นไม้ขึ้นเอง มีอีกแห่งหนึ่งที่ท่านทั้งหลายก็ควรจะไปได้ เพราะไปง่าย คือ โครงการเขาชะงุ้ม ที่จังหวัดราชบุรี. ที่ตรงนั้นอยู่ใกล้ภูเขา เป็นที่ที่ป่าเสียไป เป็นป่าเสื่อมโทรม. ที่เรียกว่าป่าเสื่อมโทรมเพราะมันไม่มีต้นไม้ ไม่มีชิ้นดี. เริ่มทำโครงการนั้นมาประมาณ ๗ ปีเหมือนกัน. ไปดูเมื่อสัก ๒ ปี หลังจากทิ้งป่านั้นไว้ ๕ ปี. ตรงนั้นไม่ได้ทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าอุดมสมบูรณ์. ไม่ต้องไปปลูกสักต้นเดียว. คือว่าการปลูกป่านี้สำคัญอยู่ที่ปล่อยให้เขาขึ้นได้. คืออย่าไปตอแยต้นไม้ อย่าไปรังแกต้นไม้ เพียงแต่ว่าคุ้มครองเขาหน่อย เขาขึ้นเอง. ..."

การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกนี้ คือ **การสร้างสมดุลธรรมชาติด้วยวิธีปล่อยให้ต้นไม้เติบโตอย่างอิสระ** ไม่เข้าไปรบกวน **ปล่อยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ** โดยในช่วงเวลา ๕ ปี ต้นไม้จะงอกงามโดยอาศัยวงจรการเจริญเติบโต การทับถมทดแทนตามธรรมชาติ เกิดเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตของกล้าไม้ และให้เวลาพันธุ์ไม้ที่ถูกทำลายได้มีช่วงฟื้นตัว พืช และพรรณไม้ต่าง ๆ จะค่อย ๆ เจริญเติบโต แตกหน่อ แตกกอ ช่วยให้ระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตเริ่มเกิดขึ้นและเกื้อกูลกัน ต้นไม้เล็ก ๆ สามารถขึ้นคลุมดินไว้ให้เกิดความชุ่มชื้น ไม้ยืนต้นก็สามารถเติบโตให้ร่มเงาช่วยปกป้องการระเหยของน้ำในดิน และหากปล่อยป่าทิ้งไว้ได้ถึง ๓๐-๕๐ ปี ป่าเต็งรังซึ่งเป็นป่าโปร่ง มีต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นกระจัดกระจาย จะกลายเป็นป่าเบญจพรรณ ซึ่งเป็นผืนป่าที่มีไม้ขนาดกลางและเป็นแหล่งกำเนิดของป่าไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้ประดู่ เป็นต้น

การส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ด้วยวัฏจักรธรรมชาติ ซึ่งเป็นการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัดในการดำเนินงาน ด้วยวิธีการตามแนวพระราชดำริ ดังนี้ **หนึ่ง เลือกที่ที่เหมาะสมแล้วทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น** ไม่ต้องไปทำอะไรเลย **สอง ไม่ไปรังแกป่าหรือตอแยต้นไม้** เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น และ **สาม ในสภาพป่าเต็งรัง ป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไร** เพราะตอไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีก ถึงแม้ต้นไม้ไม่สวย แต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ เจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์ได้

พื้นที่ตัวอย่างการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ได้แก่ ศูนย์ศึกษาวิธีการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้ม อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งช่วยให้เขาชะงุ้มที่เดิมมีสภาพเป็นภูเขาดินลูกรัง ดินร่วนปนลูกรังและกรวดหิน ไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ สภาพอากาศแห้งแล้ง ป่าเดิมเป็นป่าเต็งรัง แต่ถูกบุกรุกทำลายจนเป็นภูเขาหัวโล้นแห้งแล้งมาก เมื่อดำเนินการควบคุมมิให้มีการบุกรุกและป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า ส่งผลให้พืชพันธุ์ไม้ค่อย ๆ ฟื้นตัว งอกงามขึ้นทีละเล็กละน้อย จนกระทั่งมีไม้ใหญ่ปกคลุมป่าอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ช่วยให้สัตว์ป่ากลับมาอาศัยเพิ่มมากขึ้น

๓.๓ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม พื้นที่ต้นน้ำลำธารเป็นแหล่งผลิตน้ำให้แก่ลำธารส่วนใหญ่ จะประกอบด้วยภูเขาหรือเนินสูง ที่มีความลาดชันค่อนข้างมาก สำหรับพื้นที่ต้นน้ำลำธารซึ่งปกคลุมด้วยสภาพป่าไม้ตามธรรมชาติ ที่มีความสมบูรณ์ ป่าไม้จะช่วยป้องกันน้ำฝนขณะฝนตก มิให้กัดเซาะชะพาดินผิวหน้า และช่วยรักษาความสมบูรณ์ และความชุ่มชื้น มิให้เสื่อมสูญไป ส่วนเศษไม้ ใบไม้ ที่ทับถมผุพังอยู่บนผิวดินนั้น จะช่วยดูดซับน้ำฝน ทำให้น้ำมีโอกาสไหลซึมลงไปเก็บสะสมอยู่ในดินได้มาก แล้วจึงค่อยไหลระบายออกจากดิน ลงสู่ลำธารและลำห้วยอย่างสม่ำเสมอตลอดเวลา ดังนั้น ป่าไม้จึงมีความสำคัญ ช่วยให้มีน้ำไหลในลำธารตลอดทั้งปี มีดินอันอุดม มีความชุ่มชื้นของอากาศ และเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของคน สัตว์ และสิ่งมีชีวิต

จากการเสด็จฯ ทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือ พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางธรรมชาติ จึงพระราชทานแนวพระราชดำริในการจัดการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม ได้แก่

๓.๓.๑ การรักษาป่าต้นน้ำ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงสนพระราชหฤทัยในการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารอย่างยิ่ง ในระยะแรกที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนราษฎรตามท้องที่ต่าง ๆ ในภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามบริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ซึ่งหลายแห่งเป็นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำมาหากินของชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริที่สำคัญ ได้แก่ การหาทางยับยั้งราษฎรชาวไทยภูเขา ไม่ให้บุกรุกทำลายป่าบนภูเขาซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารเป็นอันดับแรกโดยเร่งด่วน ด้วยทรงตระหนักว่าปัญหาที่ราษฎรชาวไทยภูเขาจำนวนมากบุกรุกทำลายป่าตามยอดเขาต้นน้ำลำธาร เพื่อนำพื้นที่มาทำไร่เลื่อนลอย หรือปลูกฝิ่นนั้น นอกจากจะเป็นการผิดกฎหมายแล้ว ยังเป็นสาเหตุสำคัญต่อการทำลายป่าในบริเวณที่เป็นต้นกำเนิดของลำน้ำลำธารด้วย ถ้าหากไม่หาทางหยุดยั้งให้ได้แล้ว ผลเสียหายอาจเกิดขึ้นแก่ส่วนรวมในอนาคตอย่างประมาณมิได้

ด้วยเหตุนี้ ในปี ๒๕๑๒ จึงพระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการหลวงพัฒนาชาวเขาขึ้น หรือเรียกว่า **"โครงการหลวง"** ในระยะต่อมา **โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อที่จะให้ชาวไทยภูเขาได้ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอย่างถาวรเป็นหลักแหล่ง ส่งเสริมให้ปลูกผลไม้เมืองหนาว และพืชเมืองหนาวต่าง ๆ เพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น และการทำไร่เลื่อนลอย** ซึ่งจะมีผลช่วยในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร

ให้พ้นจากความเสื่อมโทรมได้ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณาจารย์และนักศึกษาคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันพฤหัสบดี ที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๑๗ ความตอนหนึ่งว่า

"...เรื่องที่ช่วยชาวเขาและโครงการชาวเขานั้นมีประโยชน์โดยตรงกับชาวเขา เพื่อที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถที่จะเพาะปลูกสิ่งที่จะเป็นประโยชน์และเป็นรายได้กับเขาเอง ที่มีโครงการเช่นนี้ จุดประสงค์อย่างหนึ่งก็คือมนุษยธรรม อยากที่จะให้ผู้ที่อยู่ในที่ทุรกันดารสามารถที่จะมีความรู้และพยุงตัวมีความเจริญได้

อีกอย่างหนึ่ง ก็เป็นเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่าควรจะช่วย เพราะเป็นปัญหาใหญ่ ก็คือปัญหาเรื่องยาเสพติด ถ้าเราสามารถที่จะช่วยชาวเขาให้ปลูกพืชผลที่เป็นประโยชน์มาก เขาจะเลิกปลูกยาเสพติด ปลูกฝิ่น ทำให้นโยบายการระงับการปราบการสูบฝิ่น และการค้าฝิ่นได้ผลดี อันนี้ก็เป็นผลอย่างหนึ่ง ผลอีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญมากก็คือ ชาวเขา ตามที่รู้ เป็นผู้ที่ทำการเพาะปลูกที่อาจทำให้บ้านเมืองเราไปสู่หายนะได้ โดยที่ถางป่า และปลูกโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ถ้าพวกเราทุกคนไปช่วยเขา ก็เท่ากับช่วยบ้านเมืองให้มีความดี ความอยู่ดีกินดี และปลอดภัยได้อีกทั้งประเทศ เพราะว่าถ้าเราสามารถทำโครงการนี้ให้สำเร็จ ให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักเป็นแหล่ง สามารถที่จะมีการอยู่ดีกินดีพอควร และสนับสนุนนโยบายที่จะรักษาป่าไม้ รักษาดินให้เป็นประโยชน์ต่อไป ประโยชน์อันนี้จะยั่งยืนมาก..."

การจัดตั้งโครงการหลวงในภาคเหนือดังกล่าว จึงนับเป็นการเริ่มงานอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารตามพระราชดำริขึ้นในภาคเหนืออย่างจริงจังเป็นครั้งแรก จนถึงปัจจุบันได้มีการดำเนินงานกระจายไปทั่วภูมิภาคนี้ และอีกหลายแห่งในภาคอื่นด้วย

๓.๓.๒ ทฤษฎีป่าเปียก เป็นกลยุทธ์การพัฒนาป่าไม้โดยใช้ทรัพยากรน้ำเข้ามาช่วยในการสร้างแนวป้องกันไฟ เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่าในระยะยาว โดยการใช้ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการสร้างแนวป้องกันไฟเปียก (Wet Fire Break) ซึ่ง**เป็นวิธีที่ทรงคิดค้นขึ้นจากหลักการที่แสนง่ายแต่ได้ประโยชน์มหาศาล** โดยได้พระราชทานคำแนะนำให้หาวิธีให้น้ำจากป่าไหลผ่านลึกลงไปใต้ดินเพื่อรักษาหน้าดินให้มีความชื้น รากของต้นไม้และพืชจะได้รับอาหารจากน้ำ ด้วยวิธีนี้ไม่เพียงป่าจะชุ่มชื้นขึ้นในฤดูแล้ง แต่ความชุ่มชื้นยังทำหน้าที่เป็นเขตกันชนคุ้มครองป่าอีกด้วย รวมทั้งทรงเน้นให้ทำวิจัยอย่างต่อเนื่อง เพื่อลดปัญหาน้ำเหือดแห้งจากบริเวณต้นน้ำลำธารด้วย

พระราชดำริป่าเปียกจึงเป็นแนวพระราชดำริหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงแนะนำให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทำการศึกษาทดลองจนได้รับผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ

สำหรับ**วิธีการสร้างป่าเปียกตามพระราชดำริ** มีขั้นตอนดังนี้ **ขั้นตอนแรก** ทำระบบป้องกันไฟไหม้ป่า โดยใช้คลองส่งน้ำและแนวพืชชนิดต่าง ๆ ปลูกตามแนวคลอง **ขั้นตอนที่ ๒** สร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก โดยอาศัยน้ำชลประทานและน้ำฝน **ขั้นตอนที่ ๓** ปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำ เพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทวีขึ้นและแผ่ขยายออกทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ต้นไม้งอกงาม และมีส่วนร่วมป้องกันไฟป่า เพราะหากป่าขาดความชุ่มชื้นจะเกิดไฟป่าได้ง่าย

ขั้นตอนที่ ๔ สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น หรือที่เรียกว่า**ฝายแม้ว** (Check Dam) เพื่อปิดกั้นร่องน้ำหรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะ ๆ เพื่อเก็บน้ำและกักตะกอนดินที่ไหลมากับน้ำไว้บางส่วน น้ำที่เก็บไว้นี้จะซึมเข้าไปสะสมในดิน ช่วยให้มีความชุ่มชื้น แผ่ขยายออกไปทั้งสองด้าน ป่าบริเวณนั้นจะกลายเป็น **"ป่าเปียก"** ยับยั้งไฟป่าได้ **ขั้นตอนที่ ๕** สูบน้ำเข้าไปในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วปล่อยน้ำลงทีละน้อยให้ค่อย ๆ ไหลซึมดิน เพื่อช่วยในการปลูกป่าบนพื้นที่สูง **ขั้นตอนที่ ๖** ปลูกกล้วยในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นช่องว่างของป่า ประมาณ ๒ เมตร หากเกิดไฟไหม้ป่าก็จะปะทะต้นกล้วย ซึ่งเป็นไม้อุ้มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชอื่น ป่าเปียกนี้ก็จะยับยั้งไฟและลดการสูญเสียน้ำลงได้มาก

แนวพระราชดำริป่าเปียก จึงนับเป็นทฤษฎีการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้โดยใช้ความชุ่มชื้นเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้ป่าเขียวสดอยู่ตลอดเวลา ไฟป่าจึงเกิดได้ยาก นับเป็นการพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ที่สามารถทำได้ง่ายและได้ผลดียิ่ง

๓.๓.๓ ฝายต้นน้ำ (Check Dam) หรือฝายต้นน้ำลำธาร หรือฝายกั้นน้ำ หรือฝายแม้ว หรือฝายชะลอความชุ่มชื้น คือสิ่งเดียวกันที่ก่อสร้างขวางหรือกั้นทางเดินของลำน้ำ ซึ่งปกติมักจะกั้นห้วยลำธารขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำหรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ให้สามารถกักตะกอนอยู่ได้ และหากช่วงที่น้ำไหลแรงก็สามารถชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลง และกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหลเทลงไปในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง นับเป็นวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำได้ดีมากวิธีการหนึ่ง

ในส่วนของรูปแบบและลักษณะฝายต้นน้ำนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงแนะนำให้พิจารณาดำเนินการสร้างฝายในราคาประหยัด โดยใช้วัสดุราคาถูกและหาง่ายในท้องถิ่น เช่น แบบทิ้งหินคลุมด้วยตาข่ายปิดกั้นร่องน้ำกับลำธารเล็กเป็นระยะ ๆ เพื่อใช้เก็บกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่กักเก็บไว้จะซึมเข้าไปในดิน ช่วยให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองข้าง ต่อไปจะสามารถปลูกพันธุ์ไม้ป้องกันไฟ พันธุ์ไม้โตเร็ว และพันธุ์ไม้ไม่ทิ้งใบ เพื่อฟื้นฟูต้นน้ำลำธารให้มีสภาพเขียวชอุ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้ ในการก่อสร้างฝายต้นน้ำมีวัตถุประสงค์และความเหมาะสมของพื้นที่ที่ใช้ในการก่อสร้างในการก่อสร้าง อาทิ ช่วยลดการพังทลายของดินและลดความรุนแรงของกระแสน้ำในลำห้วย ทำให้ระยะเวลาการไหลของน้ำเพิ่มมากขึ้น ความชุ่มชื้นมีเพิ่มขึ้น และแผ่ขยายกระจายความชุ่มชื้นออกไปเป็นวงกว้างในพื้นที่ทั้งสองฝั่งของลำห้วย ช่วยกักเก็บตะกอนที่ไหลลงมากับน้ำ ในลำห้วยได้ดี เป็นการช่วยยืดอายุแหล่งน้ำตอนล่างให้ตื้นเขินช้าลง คุณภาพของน้ำมีตะกอนปะปนน้อยลง เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้แก่พื้นที่ จากการที่ความชุ่มชื้นเพิ่มมากขึ้น ความหนาแน่นของพันธุ์พืชก็ย่อมจะมีมากขึ้น และการที่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้บางส่วนนี้ทำให้เกิดเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ และใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคของมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนนำไปใช้ในการเกษตรได้อีกด้วย

๓.๓.๔ การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ป่าชายเลน เรียกชื่อกันหลายอย่างว่า ป่าชายเลน น้ำเค็ม ป่าเลน หรือป่าโกงกาง เป็นป่าที่เกิดตามชายฝั่งทะเลและปากแม่น้ำของประเทศไทย มีลักษณะเป็นป่าผลัดใบ ต้นไม้ขึ้นหนาแน่น มีรากค้ำยัน รากหายใจซึ่งมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศน์ แต่เนื่องจากมีการบุกรุกเปลี่ยนสภาพป่าชายเลนเป็นนากุ้ง นาเกลือ แหล่งอุตสาหกรรม การทำเหมืองแร่ เกษตรกรรมบางประเภท รวมถึงการขยายตัวของชุมชน การสร้างท่าเทียบเรือและถนน ทำให้สภาพป่าชายเลนของไทยเสื่อมโทรมและลดน้อยลง

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเล็งเห็นสภาพปัญหาดังกล่าว จึงได้พระราชทานพระราชดำริแก่ **นายโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์** รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในขณะนั้น ในพระราชพิธีแรกนาขวัญ บริเวณสวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๓๔ สรุปใจความสำคัญได้ว่า ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศของพื้นที่ชายทะเลและอ่าวไทย แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศไทยกำลังถูกบุกรุกและถูกทำลายไป โดยผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน จึง**ควรหาทางป้องกัน อนุรักษ์ และขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะต้นโกงกางเป็นไม้ชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโต** จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องคือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน และกรมอุทกศาสตร์ ร่วมกันหาพื้นที่ที่เหมาะสม ในการทดลองขยายพันธุ์โกงกาง และปลูกสร้างป่าชายเลน เพื่อเป็นแนวป้องกันลมและป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง และเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการช่วยสร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม

นอกจากนี้ ได้มีพระราชดำริให้มีการศึกษาวิจัยพันธุ์ไม้ป่าชายเลน รักษาสภาพแวดล้อม สนับสนุนจัดระเบียบที่อยู่อาศัยของชุมชน รวมถึงเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำด้วยวิธีการทำประมงที่ถูกต้อง เสริมสร้างความเข้าใจภายในชุมชนเกี่ยวกับป่าชายเลนและวิถีการดำรงชีวิตของชาวชุมชน ตลอดจนสร้างทัศนคติให้เกิดความหวงแหนป่าชายเลนให้คงอยู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน โดยตัวอย่างของการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลน ได้แก่ โครงการชุมชนพัฒนาป่าชายเลน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา โครงการศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าชายเลนยะหริ่ง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และโครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูป่าชายเลน อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

๓.๓.๕ การอนุรักษ์สัตว์ จากวิกฤตการณ์การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า การคุกคามชีวิตสัตว์ป่า จนสัตว์ป่าได้สูญพันธุ์ไปเป็นจำนวนมาก และอีกหลายชนิดอยู่ในสภาวะที่ใกล้จะสูญพันธุ์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์สัตว์ป่า รวมทั้งแหล่งที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของสัตว์ป่า ดังโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมาย อาทิ **การจัดตั้งสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าโคกไม้เรือ จังหวัดนราธิวาส** ในคราวเสด็จฯ ทรงเยี่ยมเยียนราษฎร จังหวัดนราธิวาส เมื่อปี ๒๕๒๔ ได้มีพระราชดำริที่จะยกระดับความเป็นอยู่และสภาวะเศรษฐกิจของประชาชนให้ดีขึ้น จึงได้เกิดโครงการศูนย์เพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์ป่าโคกไม้เรือ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าโคกไม้เรือ

การจัดตั้งสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าปางตอง เมื่อปี ๒๕๒๕ ได้มีพระราชดำริให้มีการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าในรูปแบบสวนสัตว์เปิด โดยในขั้นต้นให้จัดทำคอกอนุบาลเพื่อเป็นที่พักของสัตว์ป่าในระยะต่อไปให้พิจารณานำสัตว์ไปเลี้ยงในสวนสัตว์เปิด เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ราษฎรได้ยึดเป็นอาชีพหลัก

อย่างหนึ่งและเป็นที่พักผ่อนของประชาชนทั่วไป รวมทั้งได้มีพระราชดำริให้จัดตั้งสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าบางละมุง จังหวัดชลบุรี สถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ สถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ สถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี สถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าดอยตุง จังหวัดเชียงราย เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาชีโอน จังหวัดชลบุรี ฯลฯ

๓.๔ การพัฒนาเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยพยายามเปลี่ยนราษฎรจากผู้บุกรุกทำลายป่าให้กลายมาเป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากรป่า ด้วยทรงตระหนักถึงการพึ่งพาของคนและป่า เนื่องจากผลิตผลจากป่าและพื้นที่ป่ามีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตของประชาชน ด้วยการผสมผสานความต้องการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับการตอบสนองความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ไม่เกิดความขัดแย้งกับราษฎรที่ครอบครองพื้นที่ป่าทำกิน โดยราษฎรยังสามารถเก็บเกี่ยวพืชผลจากป่ามาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร สมุนไพร ไม้ฟืน ฯลฯ เป็นการสร้างแรงจูงใจให้รักป่า ไม่อพยพโยกย้ายไปบุกรุกทำลายป่าเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ด้วย โดยพระองค์มีแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาให้คนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน อาทิ

๓.๔.๑ ป่าไม้หมู่บ้าน เป็นการส่งเสริมให้ราษฎรมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกป่า และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง โดยทรงแนะนำให้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ราษฎรเพาะต้นกล้าให้แก่ราชการ เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อกัน และ**เสริมสร้างคุณธรรมและจิตสำนึก** อันเป็นปัจจัยอันสำคัญที่จะช่วยให้ต้นน้ำลำธารยังมีอยู่ การสร้างจิตสำนึกแก่ราษฎรตามแนวพระราชดำริ เป็นการร่วมกันดำเนินการ ซึ่งชาวบ้านเห็นและสัมผัสได้ ตลอดจนได้รับประโยชน์ได้จริงจากความอุดมสมบูรณ์ของป่า ดิน และน้ำ

๓.๔.๒ ปลูกป่า ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงห่วงใยปัญหาป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อใช้ทำการเกษตร จึงได้พระราชทานแนวทางดูแลพื้นที่ป่าไม้ ควบคู่ไปกับการดูแลราษฎรให้มีอาชีพ มีกิน มีใช้อย่างพอเพียง พระองค์จึงทรงแนะนำการปลูกป่าในเชิงผสมผสาน โดยได้พระราชทานพระราชดำริให้มีการปลูกต้นไม้ ๓ ชนิด ที่แตกต่างกันคือ ไม้ผล ไม้โตเร็ว และไม้เศรษฐกิจ เพื่อสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์ดิน น้ำ และการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่กับความต้องการด้านเศรษฐกิจ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริ ในพิธีปิดการสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ ณ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ วันพฤหัสบดี ที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔ สรุปสาระสำคัญได้ว่า ป่า ๓ อย่างนี้ มีประโยชน์ ๔ อย่าง “ป่า ๓ อย่าง” เป็นไม้ฟืน ไม้ผล และไม้สร้างบ้าน ซึ่งไม้ฟืนและไม้สร้างบ้านก็คือไม้ใช้สอย แต่เราแบ่งออกไปเป็นไม้ทำฟืน ไม้สร้างบ้านเรือน รวมทั้งไม้ทำศิลปหัตถกรรมและไม้ผล

ป่า ๓ อย่างนี้ มีไว้สำหรับให้เป็นประโยชน์ต่อราษฎร ช่วยให้ราษฎรไม่ไปตัดและหวงแหนไว้ไม่ให้ใครมาตัด ซึ่งนับเป็นเรื่องที่สำคัญมากพระองค์เคยทรงถามราษฎรว่าป่าตรงนั้นเป็นอย่างไร ราษฎรกราบบังคมทูลว่าป่ายังดี และทรงถามว่าจะไปตัดไหม ราษฎรกราบบังคมทูลว่าไม่ตัด “ถ้าไปตัดเฮาแย่” แสดงให้เห็นว่าราษฎรมีความเข้าใจว่าถ้าตัดไม้แล้วจะแห้งแล้งและดินจะทลายลงมา ถ้าเป็นที่ทำนาก็จะเสียหายหมด

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร เป็นตัวอย่างโครงการที่มีการปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้ และไม้เศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ภูเขาที่เคยถูกบุกรุกทำลายจนมีสภาพแห้งแล้งกลับฟื้นคืนสภาพอุดมสมบูรณ์ ร่มเย็น และชุ่มชื้นตลอดปี หรือศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีการปลูกไม้เพื่อใช้สอยและเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้ไผ่หวาย ไม้ฟืนเชื้อเพลิง เช่น ไม้กระถินยักษ์ ไม้กินได้ เช่น สะเดา แค ขี้เหล็ก มะไฟ มะขามป้อม มะเกี๋ยง ซึ่งล้วนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และให้ประโยชน์คือช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร

สำหรับพันธุ์ไม้ทั้ง ๓ ประเภทที่เหมาะแก่การใช้ปลูก พระองค์ทรงเน้นให้ใช้พันธุ์ไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพราะสามารถเจริญเติบโตได้ดี เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ควรปลูกในสภาพพื้นที่ที่เสื่อมโทรมหรือใกล้บริเวณป่า เพื่อการพึ่งพิงของราษฎรที่อยู่บริเวณใกล้หมู่บ้านหรือชุมชน โดยการปลูกเสริมป่าในลักษณะธรรมชาติ เมื่อต้นไม้โตขึ้น พื้นที่จะมีสภาพเป็นป่าธรรมชาติ ดังนี้

ไม้ใช้สอยและเชื้อเพลิง เป็นไม้สำหรับการหุงต้ม เป็นฟืนถ่าน และเป็นเชื้อเพลิงของชุมชน รวมทั้งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือทางการเกษตร เครื่องจักสาน และอื่น ๆ ได้แก่ สะเดา ขี้เหล็ก ตีนเป็ด มะขามป้อม ตะคร้อ หว้า ไม้ไผ่ เป็นต้น

ไม้กินได้ เป็นไม้ที่เป็นแหล่งอาหาร รวมทั้งพืชสมุนไพรของชุมชน ได้แก่ มะหาด สมอไทย เพกา มะม่วงป่า ลำไย มะเม่า มะไฟ หวาย ผักหวานป่า เป็นต้น

ไม้เศรษฐกิจ เป็นไม้ที่สามารถนำไปใช้ในการปลูกสร้างและตกแต่งอาคารบ้านเรือน ได้แก่ สัก ประดู่ แดง เต็ง รัง พลวง พะยอม ตะเคียน ไม้ไผ่ เป็นต้น

ทรงอนุรักษ์ไว้ซึ่ง "ธรรมชาติ" ปัจจัยแห่งชีวิตอย่างครบวงจรและยั่งยืน

จากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการอนุรักษ์และพัฒนา "ธรรมชาติ" ดังกล่าวข้างต้น **สะท้อนแนวคิดที่เป็นระบบอย่างครบถ้วน** ทรงมองปัญหาในองค์รวม หาวิธีการว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาหรือบรรเทาความเดือดร้อน และแก้ไขปัญหาสภาพความยากจนของประชาชนให้อยู่ในฐานะพอมีพอกิน หรือถึงขั้นมีกินมีใช้ ด้วยแนวพระราชดำริที่ใช้ทรัพยากรให้ได้ประโยชน์สูงสุด ด้วยวิธีที่เรียบง่าย ตั้งแต่การพัฒนาและฟื้นฟูดิน จากดินเสื่อมสภาพมาเป็นดินที่สามารถปลูกพืชผลได้อุดมสมบูรณ์ การบริหารจัดการน้ำ ทั้งน้ำจากบนฟ้า น้ำจากใต้ดิน น้ำดีที่มีมากเกินไป น้ำเสียที่ต้องได้รับการบำบัด จนถึงการฟื้นฟูป่าไม้ การอนุรักษ์สัตว์ และทรัพยากรประมง รวมทั้งทรงคิดค้นนวัตกรรมที่หลากหลาย และโครงการต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งล้วนเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เหล่าพสกนิกรได้ใช้สอยและดำรงชีพได้จากรุ่นสู่รุ่น **พระองค์จึงทรงเป็นเสมือนจุดศูนย์รวมที่เป็น "แรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่" ให้ประชาชนได้น้อมนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติ** เพื่อสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตให้แก่พสกนิกรชาวไทยทั่วประเทศอย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

"...ประโยชน์อันพึงประสงค์ของการพัฒนานั้น
ก็คือ ความผาสุกสงบ ความเจริญมั่นคง
ของประเทศชาติและประชาชน.
แต่การที่จะพัฒนาให้บรรลุผลเป็นประโยชน์ดังกล่าวได้
จำเป็นที่จะต้องพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ของประชาชน
ให้อยู่ดีกินดี เป็นเบื้องต้นก่อน
เพราะฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนนั้น
คือรากฐานอย่างสำคัญของความสงบและความเจริญมั่นคง.
ถ้าประชาชนทุกคนมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว
ความสงบ และความเจริญ ย่อมจะเป็นผลก่อเกิดต่อตามมาอย่างแน่นอน.
จึงอาจพูดได้ว่า การพัฒนาก็คือการทำสงครามกับความยากจน
เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนโดยตรง.
เมื่อใดก็ตาม ที่ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี
และประเทศชาติมีความสงบ มีความเจริญ
เมื่อนั้นการพัฒนาจึงจะถือได้ว่าประสบความสำเร็จ
เป็นชัยชนะของการพัฒนาอย่างแท้จริง. ..."

พระบรมราโชวาท
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ
วันศุกร์ ที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๓๙

๒ ตามรอยชัยชนะ แห่งการพัฒนา... ของกษัตริย์นักพัฒนา

ส่วนที่ ๒

ตามรอยชัยชนะแห่งการพัฒนา... ของกษัตริย์นักพัฒนา

นับตั้งแต่ปี ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในชนบททั่วทุกภูมิภาคอย่างมิทรงเหน็ดเหนื่อย หลากหลายปัญหาปรากฏต่อสายพระเนตร ความยากจนและความทุกข์ยากลำบากแทรกซึมอยู่ทุกหย่อมหญ้า พระองค์ทรงประจักษ์ว่าการที่จะช่วยเหลือพสกนิกรของพระองค์ได้นั้น ต้องใช้อาวุธที่เรียกว่า **"การพัฒนา"** เพื่อ **"ทำสงครามกับความยากจน"**

ตลอดเวลาของการทำสงครามกับความยากจน พระองค์ได้พระราชทานความรู้และแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับภูมิสังคม ทั้งด้านภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ชีวภาพ วิถีชีวิต ประเพณี ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้การพัฒนามีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับความเป็นจริงในทุกด้าน เป็นอาวุธให้แก่ราษฎร โดยเฉพาะเกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศใช้ในการต่อสู้กับความยากจนและสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชาวไทย อาวุธที่พระราชทานอย่างต่อเนื่องตลอดเวลากว่า ๗๐ ปี ได้แก่แนวพระราชดำริ ทฤษฎีต่าง ๆ รวมถึงโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ๔,๗๔๑ โครงการที่กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริอีก ๖ ศูนย์ เพื่อเป็นตัวแทนของสภาพแวดล้อมและภูมิสังคมในแต่ละภูมิภาคให้ประชาชนเข้ามาศึกษาหาความรู้ใกล้กับบ้านของพวกเขา เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้นั่นเอง

นอกจากนี้ พระองค์ได้พระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติแก่พสกนิกรชาวไทย ทรงเน้นย้ำแนวทางการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัว ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤต และให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ความรู้ที่พระราชทานผ่านโครงการพระราชดำริมาอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ เป็นอาวุธทางปัญญาที่ทรงสร้างจากความเข้าใจในพื้นฐานของวิถีชีวิตคนไทย และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อช่วยขจัดอุปสรรคให้กับราษฎรในการต่อสู้กับความยากจน จนปัจจุบันมีตัวอย่างความสำเร็จของการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ และการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองและส่วนรวมเป็นจำนวนมาก **อันนำมาซึ่งชัยชนะที่แท้จริง** ที่ช่วยให้คนไทยกินดีอยู่ดี และสามารถก้าวเดินได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

๑. แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance)

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชนหรือการพัฒนาชนบทที่สำคัญ ๆ คือ การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก กิจกรรมและโครงการตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศในปัจจุบันนั้น ล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎรทั้งสิ้น ตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

๑.๑ ทรงยึดหลักที่ไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม เพราะไม่อาจช่วยให้คนเหล่านั้นพึ่งตนเองได้ เนื่องจากเป็นการปฏิบัติงานโดยไม่ได้เกิดจากความพึงใจ

๑.๒ ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ พระองค์มักจะทรงทำหน้าที่กระตุ้นให้เกษตรกรทั้งหลายคิดหาลู่ทางที่จะช่วยตนเอง พึ่งตนเอง โดยไม่มีการบังคับ การแสวงหาความร่วมมือจากภายนอกต้องกระทำเมื่อจำเป็นจริง ๆ

๑.๓ ทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหลักสำคัญในการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพราะการบริหารงานโครงการต่าง ๆ ให้ประสบผลดีนั้น ต้องอาศัยความรักชาติ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี และความร่วมมือของประชาชน ดังนั้น ประชาชนจะต้องทำหน้าที่ของตนเอง โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขที่ทุกคนปรารถนา ดังกระแสพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ ๒๕๐๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...ภาระในการบริหารนั้นจะประสบผลด้วยดี ย่อมต้องอาศัยความรักชาติ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสมัครสมานกลมเกลียวกัน ประกอบกับความร่วมมือของประชาชนพลเมืองทั่วไป ข้าพเจ้าจึงหวังว่า ท่านทั้งหลายคงจะพยายามปฏิบัติกรณียกิจในส่วนของแต่ละท่านด้วยใจบริสุทธิ์ โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อได้มาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชนทั่วไป อันเป็นยอดปรารถนาด้วยกันทั้งสิ้น..."

๑.๔ ทรงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ เห็นได้ชัดเจนในทุกคราที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนประชาชน และเกษตรกรร้องทุกข์เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น หากเจ้าหน้าที่ทักท้วงสิ่งใดทางวิชาการ จะทรงรับฟังข้อสรุปอย่างเป็นกลาง หากสิ่งใดที่เจ้าหน้าที่กราบบังคมทูลว่าปฏิบัติได้ แต่ผลลัพธ์อาจไม่คุ้มค่ากับเงินที่ลงไป พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้เปลี่ยนแปลงโครงการได้เสมอ

๑.๕ ทรงยึดหลักสภาพของท้องถิ่นเป็นแนวทางในการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เพราะทรงตระหนักดีกว่าการเปลี่ยนแปลงใดที่ดำเนินการโดยฉับพลันอาจก่อผลกระทบต่อค่านิยม ความคุ้นเคย และวิถีการดำรงชีพเป็นอย่างมาก ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่กลุ่มสโมสรโรตารี่ต่าง ๆ ทั่วประเทศและผู้มีจิตศรัทธา เข้าเฝ้า ฯ ทูลเกล้า ฯ ถวายเงิน โดยเสด็จพระราชกุศล สมทบทุนโครงการเนินดินแดง ณ ศาลาดุสิดาลัย วันพฤหัสบดี ที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา เพื่อที่จะให้เหมาะสมทุกประการและให้ผู้ที่เราจะไปช่วยไม่กลายเป็นศัตรูของเรา..."

๑.๖ การสร้างความแข็งแรงให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต อันจะเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ คือ แหล่งน้ำ เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝน มีโอกาสที่จะปลูกพืชได้ตลอดปี ซึ่งเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารได้ระดับหนึ่ง และเมื่อชุมชนแข็งแรงดีแล้ว ก็อาจจะมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการยกระดับรายได้ของชุมชน เช่น เส้นทางคมนาคม ฯลฯ ซึ่งการพัฒนาในลักษณะที่เป็นการมุ่งเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกอย่างเป็นขั้นตอน

วิธีการพัฒนาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้นี้พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงชี้แนะว่าควรจะต้องค่อย ๆ กระทำตามลำดับขั้นตอน โดยต้องสร้างพื้นฐานให้ประชาชนมีความพอกินพอใช้ก่อน เมื่อมีพื้นฐานมั่นคงแล้วจึงค่อย ๆ เสริมสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจในขั้นที่สูงขึ้นตามลำดับต่อไปได้ ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย วันศุกร์ ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๓ ความตอนหนึ่งว่า

"...ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะต้องค่อยสร้างค่อยเสริม
ทีละเล็กละน้อยตามลำดับ ให้เป็นการทำไป พิจารณาไป และปรับปรุงไป
ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหาย ที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกความใหม่
เพราะความจริงสิ่งที่ใหม่แท้ ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่า
และต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า ในเมื่อมีวิวัฒนาการคืบหน้าต่อไปอีกลำดับหนึ่ง
การพัฒนาปรับปรุงงานจึงควรจะค่อย ๆ ทำด้วยความมีสติรู้เท่าทัน
ไม่จำเป็นต้องรีบร้อนแต่ประการใด..."

๑.๗ การส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลน และเป็นความต้องการอย่างสำคัญ คือ ความรู้ด้านต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักว่า ชาวชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่องของการทำมาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีตัวอย่างแห่งความสำเร็จในเรื่องการพึ่งตนเอง กระจายไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรในชนบทได้มีโอกาส ได้รู้ได้เห็นถึงตัวอย่างของความสำเร็จนี้ และนำไปปฏิบัติได้เอง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงจัดตั้งขึ้นเพื่อสนองพระราโชบายในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชนในชนบท ให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเป็นแหล่งค้นคว้าหาความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ของเกษตรกร ทำหน้าที่เสมือนพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต เป็นศูนย์รวมของการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย และแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ในภูมิประเทศนั้น ๆ และเมื่อค้นพบพิสูจน์ได้ผลแล้วจะนำผลที่ได้ไปพัฒนาในหมู่บ้านใกล้เคียงขยายผลแผ่กระจายวงกว้างออกไป เพื่อให้สำเร็จสูงสุดสู่ราษฎรต่อไป โดยทรงให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กระจายอยู่ในภาคต่าง ๆ

ทั้ง ๔ ภาค รวมจำนวน ๖ ศูนย์ ได้แก่ (๑) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (๒) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (๓) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (๔) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (๕) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (๖) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในส่วนที่ ๓

๑.๘ ทรงนำความรู้ในด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเข้าไปถึงมือชาวชนบทอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยทรงมุ่งเน้นให้เป็นขบวนการเดียวกับที่เป็นเทคโนโลยีทางการผลิตที่ชาวบ้านสามารถรับไปและปฏิบัติได้ผลจริง ซึ่งในทางปฏิบัติเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเลือกใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ หลายประการ เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายที่ทรงมุ่งหวังดังกล่าวนั้น ซึ่งมีหลายแนวทาง เช่น

- **การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาหลักของชุมชนชนบท** ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง โดยเฉพาะการรวมตัวกันเป็นรูปของสหกรณ์ ดังนั้น ในทุกพื้นที่ที่เสด็จพระราชดำเนิน และมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไม่ว่าลักษณะใด จะทรงเน้นเสมอถึงความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน หรือเพื่อให้การทำมาหากินของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด เห็นได้ว่ากลุ่มสหกรณ์ในโครงการพระราชดำริที่ประสบความสำเร็จหลายโครงการนั้นพัฒนาขึ้นมาจากการรวมตัวกันของราษฎรกลุ่มเล็ก ๆ เช่น สหกรณ์หุบกะพงเกิดจากกลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนผักในย่านนั้น เป็นต้น

- **การส่งเสริมโดยกระตุ้นผู้นำชุมชนให้เป็นผู้นำในการพัฒนา** เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทรงใช้ในบางพื้นที่ตามความเหมาะสม ทรงพิจารณาผู้นำโดยเน้นในด้านคุณธรรม ความโอบอ้อมอารี ความเป็นคนในท้องถิ่นและรักท้องถิ่น จากนั้นทรงอาศัยโครงสร้างสังคมไทย โดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์กระตุ้นให้ผู้นำชุมชนที่มักจะมีฐานะดี ให้เป็นผู้นำในการสร้างสรรค์ความเจริญให้กับท้องถิ่น โดยชาวบ้านที่ยากจนให้ความสนับสนุนร่วมมือ ซึ่งในที่สุดแล้วผลแห่งความเจริญที่เกิดขึ้นจะตกแก่ชาวบ้านในชุมชนนั้นทุกคน ดังพระราชดำรัสพระราชทานในการอบรมกำนันผู้ใหญ่บ้านในเขตชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๐๕ ความตอนหนึ่งว่า

"...หน้าที่ของท่านทั้งหลายนั้นมีความสำคัญอยู่มาก
เพราะนอกจากที่ท่านจะเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ซึ่งใกล้ชิดกับราษฎรในท้องที่ของท่าน
คอยช่วยดูแลทุกข์สุขของเขาแล้ว ท่านยังเป็นตัวแทนของราษฎรเหล่านั้น โดยรับเลือก
และรับความไว้วางใจจากเขา เข้ามาช่วยเป็นสื่อในการติดต่อกับทางราชการบ้านเมืองอีกด้วย
งานบริหารปกครองจะอำนวยผลบังเกิดความร่มเย็นแก่ประชาราษฎรได้เพียงไร
ย่อมต้องอาศัยท่านทั้งหลายด้วยเป็นสำคัญ

ท่านเป็นผู้ที่ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎรในท้องที่ของท่านมาอย่างใกล้ชิด ย่อมเข้าถึงจิตใจและความต้องการของเขาเหล่านั้นได้ดีกว่าผู้ที่อยู่ห่างไกล ราษฎรย่อมจะต้องหวังพึ่งท่านเมื่อมีความเดือดร้อน ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงหวังว่าท่านทั้งหลาย จะเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของเขาให้มาก และทำตัวเองให้เป็นที่พึ่งแก่เขา สมกับที่เขาได้ไว้วางใจเลือกท่านขึ้นมาเป็นหัวหน้า จงพยายามบำเพ็ญตนให้สมกับตัวอักษร ที่ตราหน้าหมวกเครื่องแบบของท่านที่ว่า "ระงับทุกข์บำรุงสุข"..."

- **การส่งเสริมการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองนั้นจะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป** ไม่รีบร้อนที่จะให้เกิดผลในทางความเจริญอย่างรวดเร็ว สิ่งสำคัญที่มีพระราชดำริอยู่เสมอ คือ ชุมชนจะต้องพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารก่อนเป็นอันดับแรก จึงสร้างพื้นฐานให้ประชาชนมีความพอกินพอใช้ เมื่อมีพื้นฐานมั่นคงแล้วจากนั้นจึงค่อยก้าวไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นตามลำดับต่อไป ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ความตอนหนึ่งว่า

"...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น. ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป..."

๒. ตัวอย่างความสำเร็จ : ชัยชนะแห่งการพัฒนา

นับตั้งแต่ปี ๒๔๙๕ ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานโครงการถนนห้วยมงคล อันเป็นโครงการพัฒนาชนบทอันเนื่องมาจากพระราชดำริแห่งแรก จนกระทั่งปัจจุบันมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค และทุกจังหวัดของประเทศ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริล้วนมีการดำเนินการเป็นไปอย่างสอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ มีวัตถุประสงค์ที่มุ่งหวังให้เป็นต้นแบบและแหล่งเรียนรู้ที่เข้าใจง่ายสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง และเป็นการเรียนรู้ที่ล้วนมีรากฐานดั้งเดิมมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยที่แท้จริง ปัจจุบันมีผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้น และมีตัวอย่างให้เห็นแล้วทั่วทุกภาคของประเทศไทย ดังนี้

๒.๑ ตัวอย่างความสำเร็จภาคเหนือ

นางจรูญ ราชบรรจง

ที่อยู่ : เลขที่ ๑๓/๑ หมู่ ๒ ตำบลท่างาม อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก

เกตรกรกลุ่มผู้ใช้น้ำจากเขื่อนแควน้อยบำรุงแดน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ก่อนพระราชทานโครงการ

นางจรูญ ราชบรรจง มีอาชีพหลักในการทำนา โดยสามารถทำนาได้ปีละ ๑ ครั้ง ผลผลิตได้เพียง ๓๕-๔๕ ถังต่อไร่ เนื่องจากต้องรอน้ำฝนเพียงอย่างเดียว เมื่อปี ๒๕๕๑ ขณะนั้นมีรายได้จากภาคเกษตรเพียงปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท บนพื้นที่ทำกิน ๓๒ ไร่ ในขณะที่บางปีถ้าปริมาณน้ำฝนมีมาก ก็จะทำให้เกิดน้ำท่วม พืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย

พระราชทานสายน้ำแห่งชีวิต

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการจัดหาน้ำแก่ราษฎรให้มีน้ำในการเพาะปลูกได้ตลอดปี และช่วยแก้ไขปัญหาอุทกภัย จึงมีพระราชดำริให้จัดสร้างโครงการเขื่อนแควน้อยบำรุงแดน โดยได้ เริ่มดำเนินการเมื่อปี ๒๕๔๖ ซึ่งเป็นการดำเนินการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำกั้นลำน้ำแควน้อย ในช่วงพื้นที่หุบเขา เขตอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งน้ำต้นทุน ตลอดจนกักเก็บน้ำในช่วงที่มีปริมาณมากเกินความจำเป็น จากนั้นจึงระบายน้ำลงลำน้ำเดิม เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำให้กับโครงการชลประทานที่เกิดขึ้นใหม่ของเขื่อนแควน้อยบำรุงแดนและโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าด้านท้ายเขื่อน ตลอดจนช่วยบรรเทาอุทกภัยในพื้นที่ตอนล่างที่ราบระหว่างแม่น้ำแควน้อยและแม่น้ำวังทอง รวมทั้งเป็นเขื่อนที่มีศักยภาพในการติดตั้งเครื่องกังหันน้ำเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า อีกทั้งยังสามารถบริหารจัดการน้ำร่วมกับลุ่มน้ำอื่น ๆ ในลักษณะการประสานเชื่อมโยงระหว่างลุ่มน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ แล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อปี ๒๕๕๔

รายได้เพิ่ม ความสุขเพิ่ม ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ

ภายหลังโครงการเขื่อนแควน้อยบำรุงแดนแล้วเสร็จสมบูรณ์ เกษตรกรในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์จากโครงการอย่างทั่วหน้า เมื่อน้ำในคลองชลประทานเริ่มไหลผ่านพื้นที่การเกษตร นางจรูญ ได้วางแผนในการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตรให้เหมาะสมและคุ้มค่าทรัพยากรน้ำที่มีเพิ่มเติมขึ้นมา โดยสามารถทำนาได้ปีละ ๒ ครั้ง จากเดิมที่ทำได้เพียงนาปี และผลผลิตที่ได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน จากเดิมได้ผลผลิตเพียง ๔๐๐ กิโลกรัมต่อไร่ ปี ๒๕๕๖ ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นเป็น ๘๐๐-๙๐๐ กิโลกรัมต่อไร่ และยังได้ผลผลิตถึงปีละ ๒ ครั้ง ซึ่งเท่ากับว่าบนพื้นที่เท่าเดิมแต่ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นถึง ๔ เท่า ซึ่งเมื่อเทียบกับรายได้ของนางจรูญ เมื่อปี ๒๕๕๑ ซึ่งมีรายได้จากภาคเกษตรเพียง ๑๐๐,๐๐๐ บาท แต่ปี ๒๕๕๖ มีรายได้จากภาคเกษตรสูงขึ้น โดยมีรายได้ ๔๐๐,๐๐๐ บาท สร้างความสุขให้กับครอบครัวนางจรูญและเกษตรกรในพื้นที่รายอื่น ๆ เป็นอย่างมาก

นางวีรา จินะใจ

ที่อยู่ : เลขที่ ๗๐ บ้านตลาดขี้เหล็ก หมู่ที่ ๑ ตำบลแม่โป่ง
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

เกษตรกรร่วมโครงการศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ
ด้านการเพาะเห็ดเศรษฐกิจ
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ก่อนเข้าร่วมโครงการ

ก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการเดิมมีอาชีพทำนาปีละครั้งบนพื้นที่ ๑๔-๑๕ ไร่ เก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะเปลี่ยนมาปลูกถั่วลิสง ปลูกหอม และกระเทียม เมื่อหมดฤดูกาลทำการเกษตรจึงหันไปหางานรับจ้างทั่วไป เพื่อนำเงินมาจุนเจือครอบครัว ราวปี ๒๕๓๗ เกิดแรงบันดาลใจเข้าฝึกอบรมอาชีพการเพาะเห็ดเศรษฐกิจและเริ่มลงมือปฏิบัติทันทีจากการรวมกลุ่ม ๔-๕ คน ทางศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ให้การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์เริ่มต้นจากการเพาะเห็ดนางฟ้าและเห็ดนางรมเมื่อได้ผลผลิตจึงนำไปขายที่ตลาดใกล้ ๆ หมู่บ้าน จนกระทั่งขยับขยายเข้าไปขายที่ตัวอำเภอและพัฒนาสู่การนำเห็ดมาแปรรูป เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มได้หลากหลายผลิตภัณฑ์

“เมื่อก่อนลำบากมาก กลับจากทำสวนต้องออกไปรับจ้างหารายได้มาจุนเจือครอบครัว วันนี้ไม่ต้องไปทำงานนอกบ้าน อยู่กับเห็ดมีความสุขดี แต่ก่อนยากจนมากนึกไม่ถึงเหมือนกันว่าจะมาถึงวันนี้ เมื่อตัดสินใจเข้าร่วมโครงการพระราชดำริได้ศึกษาและเรียนรู้ หลังจากนั้นทำอะไรต้องคิดก่อนทำ ไม่เคยท้อแท้ แต่วางแผน ถ้าไม่มีแผนรองรับ พอถึงเวลาไม่มีก้อนเห็ดสำหรับเปิดดอก การผลิตจะขาดตอน ต้องวางแผนว่าต้นเดือนมกราคม-เมษายน ต้องทำอะไรบ้าง บางวันต้องตื่นเช้าหรือตื่นตีหนึ่งตีสอง เห็ดเรามีอยู่ตลอด ขายได้ก็สบายใจ มีรายได้เข้ามาเก็บส่วนหนึ่งเอาไว้บริหารกับครอบครัว ปัจจุบันชีวิตความเป็นอยู่ดีกว่าเมื่อก่อนมาก”

เรียนรู้ สู่การสร้างรายได้อย่างยั่งยืน

นางวีรา ใช้พื้นที่จำนวน ๑ ไร่ ๒ งาน สำหรับสร้างโรงเพาะเห็ด ทำบ่อเลี้ยงปลา และพื้นที่อยู่อาศัย โดยกิจกรรมหลักแบ่งออกเป็น การเพาะเห็ดเศรษฐกิจและการแปรรูปเห็ด ได้แก่ การผลิตเห็ดหลินจือ เนื่องจากสามารถนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เห็ดสมุนไพร ได้ผลตอบแทนสูง และสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน นอกจากนี้ยังมีเห็ดนางรม เห็ดลมป่า เห็ดหอม สลับหมุนเวียนตลอดทั้งปี ซึ่งการเพาะเห็ดที่หลากหลาย สามารถช่วยลดความเสี่ยงในเรื่องราคาที่ผันแปรตามท้องตลาด เพราะเห็ดแต่ละชนิดเกิดดอกได้ดีในฤดูกาลที่แตกต่างกันออกไป

ปัจจุบัน นางวีรามีรายได้หลักจากเห็ดหลินจือ สร้างรายได้มากเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาได้แก่ การผลิตก้อนเห็ดนางฟ้า และเห็ดชนิดอื่น ๆ เป็นรายได้รองลงมา ทำให้มีรายได้เฉลี่ยต่อปีมากกว่า ๙๐๐,๐๐๐ บาท

นอกจากนี้ ยังได้ร่วมก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนสำหรับแปรรูปเห็ดหลินจือ เห็ดหัวลิง เห็ดหอม เห็ดนางฟ้า เพื่อนำไปจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ทั้งยังได้รับเครื่องหมาย อย. จากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุขหลายรายการ

ชุมชนบ้านดอกบัว

ที่อยู่ : หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านตุ่น อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

รางวัลถ้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

ประเภท ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ชนะเลิศระดับประเทศ

จุดเริ่มต้นแห่งความพอเพียง

เริ่มแรกบ้านบัว (ดอกบัว) หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านตุ่น อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา เป็นป่า มีบ้านอยู่ ๒ หลังเท่านั้น ปัจจุบัน บ้านบัว (ดอกบัว) มีประชากรกว่า ๗๖๓ คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีอาชีพเสริมนอกฤดูกาลทำนา คือ การทำหัตถกรรมจักสานเข่งไม้ไผ่ สุ่มไก่ เมื่อทำกันมากขึ้นทำให้ขายไม่ได้มากเท่าที่ควร คนในชุมชนจึงได้หันมาร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มจักสานขึ้น โดยผู้นำหมู่บ้านเป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่ม และนำผลิตภัณฑ์จักสานออกจำหน่ายแพร่หลายไปทั่วทั้งจังหวัดและต่างจังหวัด จนกลายเป็นหมู่บ้านนักพัฒนา หมู่บ้านพึ่งพาตนเอง และเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง **“อยู่เย็น เป็นสุข”** ในที่สุด

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดอกบัว เป็นการอยู่รวมกันของชุมชนล้านนา มีวัฒนธรรมการเคารพผู้อาวุโสกว่าเป็นผู้นำ เพราะมีความรู้และประสบการณ์ชีวิตมากกว่าคนรุ่นหลัง ๆ ทำให้ชาวบ้านเชื่อฟังและยำเกรง ซึ่งเป็นผลทำให้สังคมเกิดความสงบสุข มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิด

ประโยชน์ และมีการปลูกทดแทนกลับคืนสู่ชุมชน ยึดหลักความพอดี ไม่มากไม่น้อยเกินไป ไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่นในชุมชน มีการร่วมกันศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรของชุมชนด้วยเหตุผล และความรู้ความเข้าใจแล้ว จึงตัดสินใจนำไปใช้ในการทำแผนพัฒนาชุมชน สมาชิกในชุมชนมีการลงทุนในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วยความมีเหตุผล โดยพิจารณาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง มีการวางแผน รู้จักแยกแยะปัญหา อุปสรรค ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำเหล่านั้นด้วย

เรียนรู้เพื่อการพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่ง

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านดอกบัวยังใฝ่หาความรู้โดยเข้าร่วมฝึกอบรมพัฒนาความรู้ต่าง ๆ ที่มีประโยชน์สำหรับการประกอบอาชีพกับหน่วยงานราชการเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และนำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับสมาชิกทุกคน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน มีการวางแผนการใช้จ่ายโดยการจัดทำบัญชีครัวเรือนด้วยความประหยัด และมีการเก็บออมอย่างต่อเนื่อง และสร้างเครือข่าย จัดตั้งองค์กรช่วยเหลือคนในชุมชนยามเดือดร้อน เช่น กองทุนหมู่บ้าน โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน มีการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาดและรอบคอบ ที่สามารถช่วยลดภาวะโลกร้อน ได้แก่ การผลิตแก๊สชีวภาพใช้เอง การปลูกป่าชุมชน การจัดการขยะ โดยการคัดแยกขยะ รณรงค์ลดการใช้ถุงพลาสติก การผลิตและใช้ปุ๋ยชีวภาพ เนื่องจากบ้านดอกบัว มีการเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะวัวจำนวนมาก เพื่อลดต้นทุนการผลิตและช่วยในการรักษาคุณภาพดิน ทำให้ลดรายจ่ายจากการซื้อปุ๋ยเคมี มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานของทุกคน และบุคคลทั่วไป รวมถึงสนับสนุนให้ชุมชนดูแลเรื่องสุขภาพ โดยการจัดลานออกกำลังกาย เพื่อให้คนในชุมชนมีสุขภาพแข็งแรง มีภูมิคุ้มกันที่ดี และมีจิตใจแจ่มใสอีกด้วย

ชุมชนได้ร่วมมือและช่วยเหลือแบ่งปันกันภายในชุมชน โดยร่วมกันจัดกิจกรรมเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัว เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมแข่งขันกีฬาในหมู่บ้านทุกปี การส่งเสริมและพัฒนาวัด ศาสนสถาน แหล่งเรียนรู้ทางคุณธรรมจริยธรรม มีอาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือส่วนรวมด้วยจิตอาสา โดยไม่หวังค่าตอบแทน เช่น กลุ่มสตรี แม่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน กลุ่มผู้สูงอายุ ฯลฯ เพื่อให้โครงการนี้เป็นต้นแบบในการขยายผลในการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเป็นรูปธรรม และแสดงถึงคุณธรรมชัดเจน ดังเช่น การงดดื่มเหล้าในงานศพ ซึ่งถือเป็นกฎเคร่งครัดภายในชุมชน

ก้าวสู่ความสำเร็จของชุมชน

ผลตอบแทนที่ชุมชนได้รับจากการร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยให้ชุมชนบ้านดอกบัว ได้รับการคัดเลือกจากหน่วยงานต่าง ๆ มากมายได้รับทั้งเงินรางวัล และโล่เกียรติยศ เช่น หมู่บ้านหลักนักพัฒนา หมู่บ้านพึ่งตนเองภายใต้การปกครองของกำนันดีเด่น ปี ๒๕๕๑ เป็นหมู่บ้านที่ผ่านระบบมาตรฐานชุมชนปี ๒๕๕๑ โดยมีนายบาล บุญก้ำ เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านดอกบัว มีผลงานเด่นเป็นหมู่บ้านที่ชนะเลิศตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น รวมทั้งกลุ่มจักสานเข่งได้รับรางวัลรองชนะเลิศประเภทกลุ่มอาชีพดีเด่นตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” ประจำปี ๒๕๕๑ และในปี ๒๕๕๒ บ้านดอกบัว เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ระดับ “มั่งมี ศรีสุข” ของจังหวัดพะเยา และยังได้รับรางวัลอันทรงเกียรติ คือ “รางวัลชนะเลิศ ระดับประเทศจากการประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากสำนักงาน กปร. ครั้งที่ ๒ ด้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ถ้วยรางวัลพระราชทาน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร”

จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านดอกบัว ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มอย่างดียิ่ง อันเป็นผลมาจากความร่วมแรงร่วมใจ ความรัก ความสามัคคี อันเป็นพลังสำคัญยิ่งของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นชุมชนต้นแบบของการขับเคลื่อนพะเยาโมเดล ที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาระดับพื้นที่ที่เห็นผลเป็นรูปธรรม คือ การส่งเสริมอาชีพ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบมีส่วนร่วม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนบ้านดอกบัว มีความรักความสามัคคี มีการบริหารจัดการชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยนำเครื่องมือ คือแผนชุมชน เป็นตัวขับเคลื่อนแสวงหาความร่วมมือจากทุกภาคส่วน รวมทั้งร่วมกันรักษาคุณค่าทางสังคมที่ดีงาม อันเป็นแบบอย่างที่ดี

๒.๒ ตัวอย่างความสำเร็จภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้บ้านห้วยยาง

ที่อยู่ : บ้านห้วยยาง ตำบลเหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยโท-ห้วยยาง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ชุมชนยากจน ขนานนามหมู่บ้านขอทาน

"หมู่บ้านขอทาน" เป็นชื่อเรียกขานของหมู่บ้านห้วยยางที่พูดกันติดปากและเคยเป็นข่าวบนหน้าหนังสือพิมพ์ชื่อดังฉบับหนึ่งมาแล้วเมื่อกว่า ๓๐ ปีที่ผ่านมา ย้อนกลับไปเมื่อปี ๒๔๘๙ จากคำบอกเล่า ชุมชนแห่งนี้เริ่มจากชาวลาวอพยพมาจากเมืองวัง ประเทศลาว โดยนายยางกับนายโต๊ะ บุกเบิกสร้างบ้านเรือนเป็นครั้งแรกและตั้งชื่อหมู่บ้านตามสิ่งแวดล้อมที่เห็นและขยายชุมชนเรื่อยมา กระทั่งปี ๒๕๑๘ – ๒๕๒๔ เกิดภัยแล้งครั้งใหญ่ติดต่อกัน จนชาวบ้านต้องนำสิ่งของที่มีไปแลกข้าวจากหมู่บ้านอื่นเพื่อประทังชีวิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **"อาชีพแลกข้าว"** จนถึงขั้นชาวบ้านกว่าร้อยละ ๙๐ ในหมู่บ้านต้องหาหนทางประทังชีวิตด้วยการอพยพไปขอทานตามจังหวัดใกล้เคียง กระทั่งปรากฏเป็นข่าวว่า **"พบหมู่บ้านขอทานแห่งแรกของเมืองไทย"** จนมีคนเรียกติดปากว่าหมู่บ้านขอทานนับแต่นั้นมา

พระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานน้ำเพื่อชีวิต

เมื่อปี ๒๕๒๗ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปพื้นที่หมู่บ้านโพนงามและบ้านห้วยยาง เพื่อทอดพระเนตรสภาพปัญหา และทรงเห็นว่าชาวบ้านเดือดร้อน จึงมีพระราชดำริให้พิจารณาสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยยางโดยเร่งด่วน เพื่อช่วยเหลือฟื้นฟูพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรในหมู่บ้าน จนกระทั่งปี ๒๕๓๒ อ่างเก็บน้ำห้วยโท-ห้วยยาง ก่อสร้างแล้วเสร็จด้วยความจุ ๙,๑๐๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ส่งผลให้ชาวบ้านห้วยยางและหมู่บ้านข้างเคียงในเขตตำบลเหล่าโพนค้อ มีน้ำทำการเกษตร เปิดหนทางทำกินใหม่ ๆ และอาชีพเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อวิถีชีวิตที่ดีก็เริ่มต้นขึ้นในหมู่บ้านแห่งนี้

พัฒนาอาชีพด้วยวิถีพอเพียง

ชาวบ้านห้วยยางเริ่มต้นเรียนรู้ ทดลอง เพาะพันธุ์กล้าไม้ เช่น มะกรูด มะนาว แล้วออกไปเร่ขาย จนกระทั่งตั้งกลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ขึ้นในปี ๒๕๔๒ มีสมาชิกเริ่มต้น ๒๗ คน ผลการดำเนินงานของกลุ่มมีความเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๓ นายหวล ยางธิสาร ผู้ใหญ่บ้านได้ประชุมชาวบ้านและจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้บ้านห้วยยางขึ้น โดยมีวิสัยทัศน์กลุ่มคือ **“สร้างงาน เพิ่มรายได้ กระจายการเรียนรู้ นำไปสู่การพัฒนา นำพาความสามัคคี มีชีวิตที่ดี พออยู่พอกิน”**

ปัจจุบัน สมาชิกในกลุ่มมีการเพาะกล้าไม้กว่า ๖๒ ชนิด เช่น ผักหวาน ยางนา มะนาว มะกรูด มะละกอ ไม้หอม เป็นต้น มีการเก็บออมจากสมาชิกเดือนละ ๔๐ บาทต่อคน การทำการตลาดแบ่งเป็น พ่อค้ามารับซื้อที่สวน จะขายถุงละ ๒ บาท (ยกเว้นผักหวานจะมีราคา ๕, ๑๐ และ ๑๕ บาท) และมีสมาชิกบางรายนำออกเร่ขายเองหรือออกบูทจัดงานก็จะได้ราคาที่สูงกว่า โดยสมาชิกมีรายได้เฉลี่ยต่อปี ๑๕๐,๐๐๐-๒๐๐,๐๐๐ บาท/คน/ปี

นายทองปาน พิมพานิช

ที่อยู่ : เลขที่ ๖ หมู่ ๔ ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

เกษตรกรต้นแบบตามแนวพระราชดำริ ด้านเกษตรผสมผสาน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ชีวิตวังวนในความยากจน

นายทองปาน พิมพานิช เกษตรกรจากบ้านคำประมง เล่าว่าเดิมมีอาชีพทำนาเป็นหลัก เมื่อหมดหน้านาจะรับจ้างทั่วไป ฐานะยากจน มีรายได้เพียงปีละ ๓,๐๐๐ บาท อีกทั้งยังติดหนี้ ธ.ก.ส. อีกจำนวนมาก พยายามคิดหาหนทางอยู่เสมอว่า ทำอย่างไรจึงจะหายจนและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงได้เขียนคติประจำใจว่า “ความจนมีแท้ ๆ เราต้องแก้ด้วยตนเอง” เพื่อเป็นสิ่งเตือนใจให้คิดหาทางต่อสู้เรื่อยมา จนกระทั่งในราวปี ๒๕๓๘ ได้มีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมเป็นหมอดินอาสา แล้วจึงนำความรู้จากการอบรมหมอดินอาสามาปรับปรุงดิน ต่อมาปี ๒๕๔๐ นายทองปาน จึงเริ่มปรับแนวความคิดโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เป็นที่ตั้ง

ปรับแนวคิดชีวิตเปลี่ยน

จากแนวคิดคติประจำใจ นายทองปาน ได้ลงมือแก้ปัญหาด้วยตนเองโดยไม่ต้องรอคนอื่นมาช่วย เริ่มจากสิ่งที่ใกล้ตนเองก่อน ลงมือทำการเกษตรผสมผสานตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร บนพื้นที่ ๑๗ ไร่ ทำนา ๑๔ ไร่ อีก ๓ ไร่ ปลูกมะม่วง บริเวณบ้านปลูกพืชสวนครัวพื้นบ้านทุกอย่างที่กินได้ เช่น มะละกอ ข่า ตะไคร้ พริก มะเขือ ของกินของใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ในบ่อน้ำก็เลี้ยงปลาและกบ บนบกเลี้ยงเป็ดและไก่ รวมทั้งเพาะเห็ด โดยได้นำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือนำทาง ลดรายจ่ายโดยการทำปุ๋ยใช้เองจากมูลสัตว์ และเศษซากพืชต่าง ๆ

จากการดำเนินวิถีชีวิตสอดคล้องกับแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่นานเกินรอ นายทองปาน สามารถเพิ่มพื้นที่ทำการเกษตรได้ถึง ๕๐ ไร่ แบ่งพื้นที่ทำเกษตรผสมผสาน ทำนา ปลูกข้าว จำนวน ๒๐ ไร่ ปลูกไม้ผลชนิดต่าง ๆ จำนวน ๒๐ ไร่ ได้แก่ มะม่วงงามเมืองย่า แก้วมังกร มะขามเปรี้ยว สับปะรด ฝรั่ง พุทรา และกล้วยหอมทอง เพื่อส่งขายประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งได้ก่อตั้งกลุ่มปลูกกล้วยหอมทองจังหวัดสกลนครและเพื่อนบ้านจังหวัดใกล้เคียง

ด้วยความมุ่งมั่น ขยัน อดทน หมั่นศึกษาหาความรู้อย่างสม่ำเสมอ จนผ่านพ้นอุปสรรคมาได้ด้วยความ **“พอเพียง”** ที่สำคัญคือสามารถปลดหนี้ และส่งเสียลูก ๆ ทั้ง ๖ คน จนเรียนจบโดยมีเคล็ดลับหลักที่สำคัญ คือ ไม่ต้องใช้สารเคมีให้ใช้เพียงปุ๋ยเคมีบำรุง ด้วยเป็นคนศึกษาหาความรู้ “ในการทำการเกษตร” อยู่เสมอจึงคิดค้นหาแนวทางปลดหนี้ให้เกษตรกรโดยมุ่งไปที่การปลูกกล้วยซึ่งเป็นความชอบส่วนตัว และเล็งเห็นว่าเป็นช่องทางที่เกษตรกรจะสร้างเงินได้จริง ๆ ซึ่งในปัจจุบันนายทองปาน มีรายได้เฉลี่ย ๓-๔ หมื่นบาทต่อเดือน และเป็นสถานที่ศึกษาดูงานให้ผู้สนใจ พร้อมทั้งเป็นวิทยากรให้ชุมชน เพื่อนำความรู้ใหม่ ๆ กลับไปพัฒนาต่อยอดอาชีพตัวเองและสามารถเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้

กิจกรรมในพื้นที่

กิจกรรมในพื้นที่ของนายทองปาน ประกอบด้วย การทำนาจำนวน ๒๐ ไร่ สำหรับไว้บริโภค ถ้าเหลือก็ขาย การปลูกไม้ผลแบบผสมผสาน โดยเฉพาะมะม่วงงามเมืองย่าและกล้วยหอม ซึ่งสร้างรายได้หลัก การปลูกพืชผักแบบริมรั้ว เลี้ยงปลา ๓,๐๐๐ ตัว เลี้ยงเป็ดและไก่ดำภูพานเพื่อบริโภค และโรงเรือนทำปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้ในแปลงเกษตรของตนเอง

หมู่บ้านท่าเรือ

ที่อยู่ : หมู่ที่ ๑๔ ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง

ตัวอย่างความสำเร็จการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ก่อนความสำเร็จของหมู่บ้านท่าเรือ

เมื่อปี ๒๔๔๕ มีราษฎรกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากหมู่บ้านนาซ่อม อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านเดิมคับแคบ จึงมีหัวหน้ากลุ่มนำคนเคลื่อนย้ายไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๑ กิโลเมตร ซึ่งเป็นพื้นที่เนินสูงกว่า ในช่วงฤดูฝนมีน้ำมากและไหลเชื่อมโยงกับแม่น้ำสายต่าง ๆ เช่น น้ำอูน น้ำสงคราม และน้ำโขง จะมีเรือพ่วงขนาดใหญ่บรรทุกสินค้าหลากหลายชนิด โดยเฉพาะของป่า มาจอดเทียบฝั่งทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน เพื่อมาแลกเปลี่ยนสินค้ากันทุกปี โดยในราวกลางปี ๒๔๙๓ นายเหลี่ยม บินศรี ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นได้ประชุมชาวบ้านและมีมติตกลงให้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากเดิมว่า “บ้านแต้” เป็น “บ้านท่าเรือ” จนถึงปัจจุบัน

บ้านท่าเรือ มีระยะห่างจากอำเภอนาหว้า ประมาณ ๘ กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีสภาพป่าเป็นไม้เต็งรัง และป่าละเมาะอยู่กระจัดกระจายทั่วไป ประมาณร้อยละ ๒ ของพื้นที่ทั้งหมด บางพื้นที่เป็นที่ราบสูงประมาณ ๑๐-๒๐ เมตร เรียงรายอยู่ตามลุ่มแม่น้ำ ทางทิศตะวันตกเป็นแหล่งดินเค็ม มีเกลือปนอยู่ประมาณร้อยละ ๕๐ เป็นแหล่งดินเค็มที่สุดของจังหวัดนครพนม

ความพอเพียงของชุมชน

ชาวบ้านชุมชนบ้านท่าเรือส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลัก และผลิตเครื่องดนตรีพื้นเมืองและทอผ้าไหมเป็นอาชีพเสริม โดยรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่ายในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่แบบพอกินพอใช้ มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้เก็บกิน ช่วยลดรายจ่ายภายในครัวเรือน นอกจากนั้น ชาวบ้านยังรวมตัวกันบริหารจัดการขยะและรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยจัดตั้งเป็นเงินกองทุนของชุมชน

มีเหตุผล

ชาวบ้านในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาหลายรุ่น ในด้านการผลิตเครื่องดนตรีอีสาน ได้แก่ แคน โหวด และการทอผ้าไหม รวมถึงองค์ความรู้ท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น หมอเป่าต่อกระดูก ผู้นำทางศาสนา หมอดูฤกษ์ยาม หมอสูตรขวัญ ทำขวัญ ดูแลศาลเจ้าปู่ประจำหมู่บ้าน และการทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ได้แก่ แห ข้อง ไซ และลอบ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนในชุมชน และรู้จักนำมาปรับใช้พัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยมีการจัดทำแผนชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนา และจัดกิจกรรมที่สร้างความสามัคคี สร้างประโยชน์สาธารณะ สร้างสิ่งแวดล้อม และสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่คนในชุมชน

เมื่อคนในชุมชนรู้จักตัวเอง และส่งเสริมการพัฒนาบนฐานวิถีวัฒนธรรมของคนไท-อีสาน จึงทำให้มีฐานที่แข็งแรง ผู้คนไม่อพยพย้ายถิ่นไปทำงานนอกชุมชน เพราะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ศักยภาพของตนเอง คนในชุมชนมีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ ประสบการณ์ มีชื่อเสียง ความมั่นคง ก้าวหน้า มีการสร้างรายได้ มีการออม มีคุณธรรมและศีลธรรม

๒. ศักยภาพของครอบครัว เช่น วิถีการดำรงชีวิต ภาวะเศรษฐกิจของครอบครัว ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี คุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว ฐานะทางสังคม ฐานะทางการเงิน ที่เป็นทรัพย์สินและหนี้สินของครัวเรือน รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน

๓. พัฒนาตนเอง ให้มีการเรียนรู้ต่อเนื่อง สร้างวินัยกับตนเอง โดยเฉพาะวินัยทางการเงิน

๔. สร้างนิสัยที่มีความคิดก้าวหน้ามุ่งมั่นในเป้าหมายของชีวิต หมั่นพิจารณาความคิด ตัดสินใจแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยใช้ความรู้ที่พิจารณาอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม และครอบครัว ควบคุมจิตใจให้ตนเองประพฤติในสิ่งที่ดีงาม สร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรือง

๕. เสริมสร้างและฟื้นฟูความรู้และคุณธรรมของตนเองและครอบครัว เช่น เข้ารับการฝึกอบรม ฝึกทักษะในวิชาการหรือวิชาชีพ หมั่นตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องอย่างสม่ำเสมอ มีการตั้งกลุ่ม องค์กร หรือกองทุนต่าง ๆ และมีการบริหารจัดการที่โปร่งใส

มีภูมิคุ้มกัน

ระดับครอบครัว ส่วนใหญ่มีการเก็บออมและทำบัญชีครัวเรือน **ระดับชุมชน** มีความสมานสามัคคี และเอื้อเฟื้อต่อกัน และมีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชาวไท-อีสาน เป็นภูมิคุ้มกันสิ่งแรกที่ช่วยพยุงความเป็นชุมชนไว้ มีการรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพและกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น กลุ่มปลูกไผ่ลูกแคนท่าเรือ กลุ่มอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตา และกลุ่มอาสาสมัครเรารักในหลวง เป็นต้น นอกจากนี้ยัง**มีภูมิคุ้มกันด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** โดยผสมผสานการรักษาป่าชุมชนกับความเชื่อท้องถิ่น คือ ศาลเจ้าปู่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปู่ตา” โดยปลูกฝังความเชื่อกันมาช้านานว่าป่าดอนปู่ตาเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดบุกรุกหรือเข้าไปตัดไม้ แม้จะเป็นไม้เล็ก ๆ เพื่อใช้ทำฟืน ผู้นั้นจะมีอันตราย ทำให้ชุมชนบ้านท่าเรือสามารถรักษาสภาพของป่าดอนปู่ตามาได้จนถึงปัจจุบัน

ใช้ความรู้คู่คุณธรรม

หมู่บ้านท่าเรือ มีศูนย์เรียนรู้ชุมชนและข้อมูลหมู่บ้าน ข้อมูล จปฐ./กชช. ๒ค ข้อมูลอื่น ๆ มีการใช้ประโยชน์จากข้อมูลหมู่บ้านและแผนชุมชน การเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงและนำมาปฏิบัติ มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การปฏิบัติตามศาสนกิจ งานบุญประเพณี ตลอดจนการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีในโรงเรียน

การยกย่องผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีคุณธรรมให้เป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชน มีกิจกรรมส่งเสริมการ ลด ละ เลิก อบายมุข โดยมีแหล่งสืบทอดความรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่

๑. วัดศรีโพธิ์ชัย เป็นวัดแรกที่ชาวบ้านท่าเรือร่วมแรงร่วมใจสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านหลังก่อตั้งหมู่บ้าน ปัจจุบันเป็นสถานที่จัดแสดงขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ และเป็นที่ประชุมของชาวบ้าน ภายในวัดยังเป็นที่ตั้งของศูนย์หัตถกรรมผ้าไหมบ้านท่าเรือ จึงเป็นแหล่งถ่ายทอดภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้สืบสานต่อไป

๒. หนองเรือ เป็นแหล่งน้ำที่เป็นสัญลักษณ์ของบ้านท่าเรือ พื้นที่เก็บกักน้ำขนาดใหญ่ประมาณ ๕๐ ไร่ ที่ช่วยหล่อเลี้ยงชาวบ้านให้มีน้ำใช้ตลอดปี แม้แทบทุกครัวเรือนจะยึดอาชีพการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน แต่ยังคงวิถีชีวิต ทำนา ปลูกผัก เลี้ยงวัว ควาย แบบชาวชนบทอีสานทั่วไป หลังเสร็จสิ้นจากการทำนา ชาวบ้านจะเริ่มปลูกพืชผักสวนครัวโดยเฉพาะแตงร้าน ที่ทุกครอบครัวจะต้องปลูกเพื่อนำผลผลิตไปร่วมทำบุญ

๓. ห้วยกอก เป็นเวิ้งน้ำผืนใหญ่ประมาณ ๑๐๐ ไร่ เป็นแหล่งหากินที่ชาวบ้านจะพายเรือเก็บผัก ดักนก ตกปลา ท่ามกลางบัวแดงที่บานสะพรั่ง ในห้วยกอกมีพืชน้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผักอีรวย” คล้ายสาหร่ายอยู่ใต้ผิวน้ำ บางครั้งอาจเห็นควายดำน้ำลงไปกิน

๔. ป่าชุมชน อยู่ในพื้นที่ติดกับป่าดอนปู่ย่า ชาวบ้านใช้ป่าชุมชนเป็นที่ปลูกไผ่แคนหรือไผ่เล็กสำหรับทำแคน โหวด เพื่อลดการซื้อวัตถุดิบจากนอกพื้นที่ ซึ่งต่อไปจะช่วยให้ชาวบ้านท่าเรือมีวัตถุดิบในการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอย่างเพียงพอ

๕. การทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน บ้านท่าเรือเป็นแหล่งผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เมื่อเดินทางเข้าเขตบ้านท่าเรือจะได้ยินเสียงแคน พิณ โหวด หรือโปงลาง ดังเป็นระยะ ๆ เพราะชาวบ้านต่างปรับแต่งเสียงเทียบเสียงเครื่องดนตรีที่ผลิตให้ได้มาตรฐาน ทั้งนี้ หลายคุ้มในชุมชนบ้านท่าเรือ จะมีจุดสาธิตการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านให้ผู้มาเยือนแวะชมและซื้อเครื่องดนตรีหรือของที่ระลึกกลับบ้านได้

๖. การทอผ้าไหม ชาวบ้านท่าเรือจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมศิลปาชีพบ้านท่าเรือ ในปี ๒๕๑๘ โดยเป็นศูนย์ศิลปาชีพแห่งแรกของประเทศไทย ในโครงการมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมมาอย่างต่อเนื่อง และนอกจากจะทอผ้าเพื่อจำหน่ายแล้ว สมาชิกของศูนย์ฯ ยังทอผ้าไหมส่งเข้าประกวด และได้รับรางวัลในระดับต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

๒.๓ ตัวอย่างความสำเร็จภาคกลาง

นายจรูญ จวนเจริญ

ที่อยู่ : เลขที่ ๘๑/๑ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

ศูนย์เรียนรู้เกษตรผสมผสาน (เครือข่ายเกษตรกรตัวอย่าง)

กลุ่มผู้รับน้ำในพื้นที่เขื่อนขุนด่านปราการชล (อันเนื่องมาจากพระราชดำริ)

ชีวิตหนี้

นายจรูญ จวนเจริญ อายุ ๗๑ ปี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เดิมมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งประสบปัญหาทุกปี บางปีน้ำท่วม ผลผลิตเสียหายทำให้มีหนี้สิน รายได้ไม่เพียงพอส่งให้ลูก ๆ เรียนหนังสือ ต้นทุนในการทำนา ๑ ไร่ เป็นเงิน ๒,๐๐๐ บาท ขายข้าวได้ไร่ละ ๒,๔๐๐ บาท ซึ่งได้ผลกำไรน้อยมาก ต่อมาในปี ๒๕๓๗ มีโอกาสได้เข้าร่วมโครงการระบบการผลิตการเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัดนครนายก จึงได้พัฒนาปรับเปลี่ยนจากการทำนาเพียงอย่างเดียวมาเป็นการทำไร่นาสวนผสม เพื่อลดความเสี่ยงและให้มีรายได้ตลอดปี

อบรมเตรียมความรู้สู่การพัฒนาตนเอง

หลังจากที่ได้เข้าร่วมอบรมเรียนรู้เรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กับเจ้าหน้าที่มาโดยตลอด จึงมีความคิดที่จะปรับเปลี่ยนจากการทำนาเพียงอย่างเดียวหันมาทำสวนควบคู่ไปด้วย โดยได้กู้เงิน ธ.ก.ส. มา ๑๘๐,๐๐๐ บาท ทำการขุดบ่อน้ำ กระจายทั่วบนพื้นที่ ๕ ไร่ของตนเอง เพื่อกักเก็บน้ำตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการขุดบ่อกักเก็บน้ำให้จำนวน ๑ บ่อ โดยปลูกมะยงชิด และสวนมะปรางแบบยกร่องเพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งและสามารถเลี้ยงปลาควบคู่กับการทำสวนได้ นอกจากนี้ยังปลูกกระท้อนและมังคุด เป็นไม้ผลเสริมอีกด้วย ปลูกพืชผักสวนครัว เช่น กะเพรา โหระพา แมงลัก และกล้วย พร้อมทั้งได้ขยายกิ่งพันธุ์มะยงชิดและพันธุ์มะปรางเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม โดยยังคงทำนาข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน

สู่เกษตรกรตัวอย่าง

จนกระทั่งปี ๒๕๔๘ นายจรูญ ได้เป็นเกษตรกรตัวอย่าง และได้คัดเลือกพื้นที่เกษตรของนายจรูญจัดสร้างเป็นศูนย์เรียนรู้ในพื้นที่รับน้ำเขื่อนขุนด่านปราการชลอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้านเกษตรผสมผสานเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่ส่วนรวม ในการทำการเกษตรผสมผสาน นายจรูญได้ให้คำปรึกษาแก่เกษตรกร ประชาชนทั่วไปที่เข้ามารับคำปรึกษาด้วยความเต็มใจที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ จากการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์เมื่อว่างเว้นจากการทำงาน ก็จะค้นคว้าทดลองริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพื่อทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ที่สร้างสรรค์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรียนรู้ต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่ง มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสม เช่น การนำหอยเชอรี่มาทำเป็นน้ำหมักร่วมกับสารเร่ง **พด.*** จนได้รับรางวัลเกียรติบัตรแห่งภูมิปัญญาเกษตรกรไทย

กิจกรรมในพื้นที่

บนพื้นดินจำนวน ๑๐ ไร่ ของนายจรูญ ได้ทำการเกษตรตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำกิจกรรมในพื้นที่ประกอบด้วย พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำสวนมะยงชิด และมะปรางหวาน จำนวน

**สาร พด. คือ กลุ่มจุลินทรีย์แห้งที่พัฒนาโดยกรมที่ดิน เพื่อใช้ในทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำปุ๋ยหมักหรือน้ำหมักชีวภาพ มีตั้งแต่สารเร่ง พด. ๑-๑๒ ซึ่งมีประสิทธิภาพการทำงานต่างกันออกไป*

๔๐๐ ต้น มีผลผลิตประมาณ ๔ ตันต่อปี ซึ่งเป็นรายได้หลักของครอบครัว มีบ่อน้ำกระจายอยู่ทั่วไปบนพื้นที่ สำหรับใช้น้ำและเลี้ยงปลารอบ ๆ บริเวณ ขอบบ่อปลูกพืชผักสวนครัว และพื้นที่สำหรับเพาะกิ่งพันธุ์มะยงชิด และมะปรางหวาน จำนวน ๓,๐๐๐ ต้น เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม

วันนี้ นายจรูญ เป็นเกษตรกรที่ยึดหลักแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต มีความภาคภูมิใจในการประกอบอาชีพของตนเอง ดังที่นายจรูญกล่าวไว้ว่า *"เศรษฐกิจพอเพียง คือ การทำให้ตนเองมีรายได้หมุนเวียนตลอดปี เป็นพอเพียง คือ มีเพียงพอ อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ยั่งยืนกว่าอุตสาหกรรม"*

นายยวง เขียวนิล

ที่อยู่ : เลขที่ ๙๑/๑ หมู่ ๗ บ้านราษฎร์นิยมคลองลากค้อน ตำบลราษฎร์นิยม อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี

เกษตรกรทฤษฎีใหม่

ก่อนเป็นเกษตรกร

นายยวง เคยทำงานเป็นข้าราชการในสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร เป็นระยะเวลาร่วม ๑๐ ปี จากนั้นจึงตัดสินใจลาออกมาทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง แต่ไม่ประสบความสำเร็จและมีหนี้สินจนต้องเลิกทำธุรกิจ ในปี ๒๕๓๑ จึงได้ตัดสินใจทำการเกษตรบนที่ดินมรดกของภรรยา เริ่มต้นด้วยการปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงปลาและเป็ด มีรายได้พออยู่พอกิน

เกษตรทฤษฎีใหม่ฟื้นชีวิต

ปี ๒๕๓๗ หลังจากผ่านพ้นวิกฤตต่าง ๆ นายยวงตั้งใจแน่วแน่ที่จะทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ จึงเดินทางไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ที่วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี เมื่อได้ความรู้กลับมาจึงเริ่มลงมือทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ตนเอง เมื่อพบปัญหา นายยวงใช้ความเพียรพยายามแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยขอคำปรึกษาจากสถานีพัฒนาที่ดินกำแพงแสน สำนักงานประมงจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ จนสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และประสบการณ์ตนเองเรื่อยมา

จนกระทั่งปี ๒๕๓๘ เกิดน้ำท่วมใหญ่พื้นที่การเกษตรทั้งหมดเสียหาย เมื่อน้ำลด บ่อน้ำที่นายยวงได้ขุดไว้ตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่กลับมีปลาเข้ามาอยู่มากมาย นายยวงจึงพ้นวิกฤตอุทกภัย

ได้ด้วยรายได้จากการขายปลา จากเหตุการณ์ดังกล่าว **ได้สร้างแรงศรัทธาต่อแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่** จึงมีเป้าหมายที่จะทำให้แปลงเกษตรของตนแห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นสวนป่าชุมชนที่สามารถเป็นตัวอย่างถ่ายทอดความสำเร็จตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่

ประกอบอาชีพด้วยความพอประมาณ

นายยวง ใช้หลักการพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพทั้งแรงงานและการลงทุนด้วย**ความพอประมาณ** สร้างรายได้โดยไม่เร่งผลผลิต มีการจดบัญชีครัวเรือนเพื่อเตือนตนเองให้รู้จักใช้จ่ายอย่างมีสติและใช้ชีวิตเรียบง่ายกับครอบครัว ไม่ฟุ้งเฟ้อ และมีความสุขตามอัตภาพ ใช้**ความมีเหตุผล**ในการบริหารจัดการพื้นที่ตามเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยจัดการน้ำและพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด บริหารแรงงานโดย**ใช้หลักพึ่งตนเอง** โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๗ ส่วน และปฏิบัติงานในพื้นที่แต่ละส่วนอย่างมีระบบตามวันของสัปดาห์ ไม่ลงทุนปลูกพืชตามกระแสแต่เน้นการปลูกพืชหลากหลายชนิดให้มีผลผลิตทุกฤดูกาล ขายผลผลิตได้ทั้งปีและมีรายได้ต่อเนื่อง **สร้างภูมิคุ้มกันที่ดี** โดยให้ความสำคัญในการทำเกษตรผสมผสาน ปลูกพืชหลากหลายชนิดเพื่อให้ได้ผลผลิตทุกฤดูกาล ทั้งที่ให้ผลผลิตในระยะสั้นและระยะยาว แม้ราคาพืชชนิดใดตกต่ำ ก็ยังมีผลผลิตจากพืชอื่นทดแทน แบ่งรายได้เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อลงทุน บริโภค และการออม อย่างเป็นสัดส่วน และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขใด ๆ ทั้งสิ้น รวมทั้ง**ใฝ่หาความรู้**ในการพัฒนาองค์ความรู้ของตนเองและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินงาน

องค์ความรู้ที่โดดเด่น คือ การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การเลี้ยงปลาดุกในบ่อพลาสติก การเลี้ยงกบแบบคอนโดและแบบแห้ง มีการแบ่งปันถ่ายทอดความรู้โดยเป็นครูท้องถิ่น สอนวิชาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่โรงเรียนราษฎร์นิยม เป็นวิทยากรบรรยายนอกสถานที่ และเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อร่วมขับเคลื่อนชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ยึด**คุณธรรม**ในการดำเนินชีวิตคือการเดินทางสายกลาง ดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาท ไม่เร่งผลผลิตจนผิดธรรมชาติ ไม่ตกเป็นทาสกระแสกระตุ้นของสังคม ใช้หลักธรรมแห่งความสำเร็จ คือ อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา หมายถึง การทำด้วยความขยัน ความใส่ใจ การไตร่ตรอง ประหยัด และพึ่งตนเอง

ปัจจัยของความสำเร็จการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นายยวงทำการเกษตรอินทรีย์ผสมผสานบนพื้นที่ ๔๔ ไร่ โดยจัดสรรเป็นพื้นที่นา ๑๘ ไร่ แปลงไม้ผล พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร จำนวน ๑๕ ไร่ บ้านพักอาศัย โรงเรือนและโรงเลี้ยงสัตว์ จำนวน ๔ ไร่ ส่วนพื้นที่เหลือ ๗ ไร่ ขุดเป็นบ่อน้ำ จำนวน ๕ บ่อ จุน้ำได้ ๑๘,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ซึ่งสามารถทำให้มีน้ำอุปโภคบริโภคได้ตลอดปี

รายได้หลักมาจากการทำนา ๒ ครั้งต่อปี และไม้ผล เช่น ขนุน มะปราง มะม่วง มะพร้าว กล้วยหอม กล้วยไข่ ฯลฯ รวมถึงพืชผักสวนครัว เช่น มะนาว มะเขือเปราะ กะเพรา โดยทั้งหมดเป็น**การทำเกษตรอินทรีย์และปฏิบัติตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่** คือ การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แบบผสมผสานเกื้อกูลกัน เน้นการบริโภคในครัวเรือนก่อนจำหน่าย มีการจัดการระบบต่าง ๆ ในพื้นที่ของตนเองอย่างลงตัว ไม่ผูกขาดรายรับกับการทำนาเพียงอย่างเดียว **โดยวางแผนสร้างรายได้หมุนเวียนจากพืชผักผลไม้อื่น ๆ ตลอดทั้งปี** ทำการเกษตรอย่างอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และคำนึงถึงสมดุลของระบบนิเวศวิทยาทั้งในและนอกแปลงเกษตรตนเอง สร้างแหล่งอนุรักษ์ปลาในคลองหน้าบ้าน และมุ่งเน้นการเกษตรแบบไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

นายยวงยัง**ให้ความสำคัญกับการทำบัญชีครัวเรือน** เพราะเป็นบัญชีที่ชี้ให้เห็นถึงรายรับรายจ่าย และเป็นเครื่องมือในการสร้างสมดุล ไม่ขาดทุน โดยแบ่งเป็นเรื่องความเป็นอยู่ของสมาชิกในครัวเรือนและการประกอบอาชีพ หากไม่นำมาจดบันทึกจะทำให้จำไม่ได้ว่าใช้จ่ายไปกับสิ่งใดบ้าง ดังนั้น การทำบัญชีครัวเรือนจะช่วยให้ทราบว่ารายจ่ายที่เกิดขึ้นมีความสมเหตุสมผลและสมดุลกับรายรับหรือไม่ เพื่อสนับสนุนการวางแผนการใช้จ่ายครั้งต่อไป

นายชั้น โสภา

ที่อยู่ : เลขที่ ๘๕ หมู่ที่ ๗ ตำบลพระยาทด อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี

เกษตรกรตัวอย่างด้านการทำนา

กลุ่มผู้ใช้น้ำเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ (อันเนื่องมาจากพระราชดำริ)

นายชั้น โสภา อายุ ๖๔ ปี จบการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย มีพื้นเพเดิมอยู่บ้านป่าคา ตำบลห้วยบง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี เมื่อจบการศึกษาได้ออกมาช่วยบิดามารดาประกอบอาชีพเกษตรกรรม ภายหลังแต่งงานมีครอบครัว ได้ย้ายมาทำการเกษตรในพื้นที่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ได้แก่การปลูกข้าวและปลูกผักหลังนา มีพื้นที่ ๖๐ ไร่ นอกจากนั้นได้รับซื้อพืชผักจากเกษตรกรในพื้นที่อำเภอเสาไห้เพื่อส่งไปขายยังตลาดไท กรุงเทพมหานคร ก่อนมีโครงการสูบน้ำแก่งคอย-บ้านหมอ ซึ่งเป็น

โครงการที่ช่วยนำน้ำจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์มายังพื้นที่เกษตรกร ก็จะเน้นการปลูกข้าวในฤดูฝน ตามด้วยการปลูกพืชผัก โดยใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติ ซึ่งในบางปีประสบปัญหาความแห้งแล้ง ทำให้ได้ผลผลิตไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่ยังคงประกอบอาชีพด้วยความอดทนมาโดยตลอด

พระราชทานน้ำ เปลี่ยนชีวิต

จนกระทั่งเมื่อปี ๒๕๔๘ ได้มีการสร้างระบบชลประทานจากโครงการสูบน้ำแก่งคอย-บ้านหมอ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ด้วยการได้รับจัดสรรน้ำจากโครงการ ทำให้การทำอาชีพเกษตรกรรมของนายชั้น ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าว หรือพืชผักสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี จากเดิมที่ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำจากธรรมชาติ บางปีประสบปัญหาน้ำขาดแคลนพืชผลเสียหายทำให้ขาดรายได้ เมื่อมีระบบชลประทานจากโครงการสูบน้ำแก่งคอย-บ้านหมอ ทำให้มีแหล่งน้ำต้นทุนที่อุดมสมบูรณ์ สามารถทำนาได้ปีละ ๒ ครั้ง และปลูกแตงกวา มะระ เป็นรายได้เสริม ผลผลิตสมบูรณ์ทุกฤดู ทำให้มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว ไม่ขาดแคลน แต่ละปีจะมีรายได้จากการทำนาไม่ต่ำกว่าปีละ ๒๐๐,๐๐๐ บาท และหากปีไหนข้าวราคาดีหรือมีระบบการจำนำข้าวจะมีรายได้เกือบถึง ๔๕๐,๐๐๐ บาทต่อปี

มีความสุขได้ เพราะพระมหากรุณาธิคุณ

นายชั้นได้เปลี่ยนรูปแบบจากการปลูกข้าวในฤดูฝน มาเป็นปลูกข้าวนาปรังปีละ ๒ ครั้งแทน นับแต่เริ่มโครงการเป็นต้นมา รวมถึงปรับวิธีการทำนาโดยการนำสารอินทรีย์มาใช้ควบคู่กับสารเคมีในนาข้าว เพื่อลดการใช้สารเคมี และส่งเสริมแนะนำเพื่อนเกษตรกรให้หันมาใช้สารอินทรีย์กันมากขึ้น เพราะช่วยลดต้นทุนการผลิตและมีความปลอดภัยกับตัวเองมากกว่าการใช้สารเคมี ทั้งยังเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ตำบลพระยาทด อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้ด้านการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และสารอินทรีย์แก่เกษตรกรผู้สนใจ

๒.๔ ตัวอย่างความสำเร็จภาคตะวันออก

นายบุญเยี่ยม ยะอะนันตร์

ที่อยู่ : เลขที่ ๖๕ หมู่ ๙ ตำบลบ้านซ่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ ด้านเกษตรทฤษฎีใหม่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

เกษตรกรที่ยากจน

นายบุญเยี่ยม ยะอะนันตร์ พื้นเพเป็นคนตำบลบ้านซ่อง จังหวัดฉะเชิงเทรา เติบโตมาในครอบครัวเกษตรกรที่ยากจน ทำให้เรียนหนังสือได้เพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ ก็ต้องออกมาช่วยพ่อแม่ทำนาและรับจ้างทั่วไป จนปี ๒๕๓๗ จึงตัดสินใจเสี่ยงโชคไปทำงานที่ประเทศซาอุดิอาระเบีย มีรายได้ดีพอสมควร แต่ทำงานได้เพียง ๒ ปี สุขภาพไม่เอื้ออำนวยจึงเดินทางกลับมาประเทศไทยเพื่อพักรักษาตัว เมื่อหายดีแล้วได้มายึดอาชีพเดิมคือ ทำนาบนพื้นที่ประมาณ ๒๙ ไร่ ได้ผลผลิตเพียงแค่ ๑๒ เกวียนต่อปี รายได้เฉลี่ยเพียงปีละ ๔๘,๐๐๐ บาท เพราะในระหว่างทำนา ประสบปัญหาน้ำท่วม น้ำหลากในฤดูฝน จนนาข้าวเสียหายเกือบทุกปี ส่วนในฤดูแล้งไม่มีน้ำสำหรับทำการเกษตร ต้องทำงานรับจ้างเพิ่มเติม

เมื่อมองย้อนอดีตไปเมื่อสมัยที่นายบุญเยี่ยมทำงานที่ประเทศซาอุดิอาระเบีย เห็นว่าขนาดบ้านเขาแห้งแล้งเพียงใดยังปลูกพืชอื่นได้ กลางทะเลทรายก็ยังทำการเกษตรได้ แล้วประเทศไทยบ้านเราอุดมสมบูรณ์กว่ามากมาย ทำไมกับปัญหาแค่นี้จะแก้ไม่ได้ นายบุญเยี่ยมจึงตัดสินใจกู้เงิน ธ.ก.ส. เพื่อขุดดินยกร่องกันน้ำท่วม และเก็บน้ำไว้ใช้หน้าแล้ง แต่ด้วยปัญหาดินขาดความสมบูรณ์ทำให้ไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร

พระราชทานศูนย์ศึกษาการพัฒนา แหล่งเรียนรู้แก่เกษตรกร

ปี ๒๕๔๒ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ดำเนินงานขยายผลในพื้นที่ตำบลบ้านซ่อง นายบุญเยี่ยมจึงได้รับการสนับสนุนสระน้ำพร้อมทั้งได้รับการฝึกอบรมด้านการปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยพืชสดและการปลูกหญ้าแฝก ช่วยให้สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น นายบุญเยี่ยมจึงหันมาพัฒนาการเกษตรแบบทฤษฎีใหม่ทันที ซึ่งสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง เลี้ยงปากเลี้ยงท้องครอบครัวให้สุขสบายตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงมาจนถึงทุกวันนี้

สู่ความสำเร็จด้วยทฤษฎีใหม่

ปัจจุบันพื้นที่ ๒๙ ไร่ ประกอบด้วย (๑) **พื้นที่ปลูกข้าว ๑๕ ไร่** ซึ่งทำนาในช่วงฤดูฝน และในบางปีหากน้ำมากพอสามารถผันน้ำ ไปทำนาปรัง เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะไถกลบตอซัง เพื่อเตรียมพื้นที่ไว้สำหรับการปลูกพืชฤดูแล้ง แตงไทย ฟักทอง และข้าวโพด และหากปีใดน้ำในบ่อสำรองมีมากจะนำพืชผักสวนครัวปลูกในนาเพิ่มเติมจากพืชฤดูแล้ง (๒) **บ่อปลาและบ่อเก็บกักน้ำ** ใช้ในฤดูแล้งสำหรับผันน้ำไปปลูกแตงไทยและข้าวโพด เมื่อบ่อแห้งขอดจะวิดบ่อจับปลาที่เลี้ยงไว้ไปจำหน่ายอีกทางหนึ่ง (๓) **ใช้พื้นที่ดอนน้ำไม่ขังในฤดูฝนปลูกพืชผักอายุสั้น** เช่น พริก มะเขือเทศ ถั่วฝักยาว และผักสวนครัวอีกหลายชนิด โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว และย่างเข้าสู่ฤดูแล้ง ที่ดอนจะถูกปล่อยให้ว่างเปล่าและได้รับการพักฟื้น และ (๔) **ปลูกไม้ผล และต้นไผ่ตง** สำหรับผลิตหน่อไม้ไว้ตามริมสระน้ำและกระจายทั่วพื้นที่

นายฉลวย จันทแสง

ที่อยู่ : เลขที่ ๑๘/๒ หมู่ ๗ ตำบลรำพัน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ ด้านผลิตผลไม้ปลอดภัยสารพิษ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ทำนาทำสวนเลี้ยงครอบครัว แต่ยังยากจน

นายฉลวย จันทแสง ในอดีตยึดอาชีพทำนาและทำสวนในการเลี้ยงครอบครัว แต่เนื่องจากพื้นที่ไม่เหมาะสมกับการทำนา ทำให้ผลผลิตไม่คุ้มค่ากับการลงทุน จึงเปลี่ยนจากทำนามาทำสวนผลไม้และปลูกยางพาราแทน ปี ๒๕๒๕ เกิดปัญหายางพาราตกต่ำประกอบกับช่วงนั้นทุเรียนราคาดี จึงโค่นยางพารา ๑๕ ไร่ มาปลูกทุเรียนทั้งหมด ผ่านไป ๑๐ ปี ดินในพื้นที่เริ่มเสื่อมสภาพ เกิดโรคในทุเรียนต้องพึ่งพาสารเคมีมากขึ้น ต้นทุนก็สูงตาม แต่ผลผลิตลดน้อยลง และเริ่มประสบปัญหาพืชพรรณไม้ทรุดโทรม ภาระหนี้สินเริ่มเกิดขึ้นตามมา อีกทั้งสุขภาพแย่ลงไปอีกด้วย ซึ่งนั่นเองเป็นเหตุผลให้นายฉลวยเริ่มสนใจการทำเกษตรอินทรีย์

เรียนรู้ทฤษฎีใหม่และเกษตรอินทรีย์

ต่อมาในปี ๒๕๔๔ เป็นการประจวบเหมาะที่นายฉลวยได้เข้าร่วมรับฟังงานเสวนาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในเรื่อง **“เกษตรยั่งยืน...พลิกฟื้นวิถีไทย”** ซึ่งให้ข้อคิดและแง่มุมหลากหลาย จากนั้นจึงเข้าไปฝึกอบรมต่อที่ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดจันทบุรี ช่วยให้ได้รับรู้และเข้าใจในเกษตรทฤษฎีใหม่และเกษตรอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น

หลังจากนั้นนายฉลวย ได้เริ่มลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ได้เข้ามาให้คำแนะนำและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้สวนผลไม้ลดการใช้สารเคมีลง มีการทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยน้ำหมักเพื่อใช้เอง สามารถลดค่าใช้จ่ายลงเป็นอย่างมาก นายฉลวย ยังได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่บางส่วนมาปลูกผลไม้แบบผสมผสาน เพื่อลดความเสี่ยงในกรณีราคาผลไม้บางชนิดตกต่ำ

ลดต้นทุนเพิ่มรายได้ ทำเกษตรอย่างพอเพียง

ผลจากการทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมากกว่า ๑๐ ปี ส่งผลให้ต้นทุนลดลงกว่าร้อยละ ๕๐ และสุขภาพแข็งแรงขึ้น ส่วนคุณภาพรสชาติของผลไม้นั้นรับประกันได้จากรางวัลชนะเลิศทุเรียนโลกหลายสมัย ได้รับการยกย่องให้เป็นสวนที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในจังหวัดจันทบุรี สามารถสร้างรายได้ไม่น้อยกว่า ๕๕๐,๐๐๐ บาทต่อปี

ปัจจุบันพื้นที่ ๑๕ ไร่ได้พัฒนาเป็นสวนผลไม้แบบผสมผสาน ซึ่งปลูกไม้ผลหลายชนิด มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพสูตรต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการผลิตและใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมีทางการเกษตรของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ มีผู้สนใจเข้าศึกษาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก พื้นที่ส่วนใหญ่ภายในสวนปลูกไม้ผล ได้แก่ ทุเรียน มังคุด ลองกอง และเงาะ มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อปลูกพริกไทย ผลิตน้ำหมักชีวภาพจากการเร่ง พด. ชนิดต่าง ๆ เช่น พด.๒ พด.๖ และ พด.๗ เพื่อใช้ภายในศูนย์เรียนรู้ โดยเกษตรกรในพื้นที่รอบ ๆ ได้รวมกลุ่มผลิตและใช้สารอินทรีย์ในชื่อ “กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านสองห้อง” มีสมาชิกจำนวน ๔๘ คน มีการบริหารจัดการกลุ่มการรวมหุ้นของสมาชิก เพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชนิดต่าง ๆ รวมถึงจัดสร้างบ้านพัก ในรูปแบบของโฮมสเตย์ จำนวน ๔ หลัง สำหรับผู้สนใจมาศึกษาความรู้ในศูนย์ ที่ต้องการพักค้างคืนราคาหลังละ ๒,๐๐๐ บาทต่อคืน พร้อมอาหารเช้าและผลไม้จากสวนอีกด้วย

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สมศักดิ์แกลง เซอร์วิส

ที่อยู่ : เลขที่ ๒๔๔ ถนนสุขุมวิท ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

รางวัลรองชนะเลิศโล่เกียรติยศ นายกรัฐมนตรี

การประกวดผลงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครั้งที่ ๑ ประเภทธุรกิจขนาดย่อม

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ก่อนทำธุรกิจอย่างยั่งยืน

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สมศักดิ์แกลง เซอร์วิส สถานีบริการน้ำมันบนพื้นที่ ๑๒ ไร่ เป็นธุรกิจเล็ก ๆ ของครอบครัวที่เริ่มเปิดบริการมาตั้งแต่ปี ๒๕๒๖ ดำเนินการก่อตั้งโดยนายสมศักดิ์ และนางปราณี หิริโอตัปปะ โดยในช่วงแรกดำเนินธุรกิจบริการน้ำมันเชื้อเพลิงและเปลี่ยนถ่ายน้ำมันเครื่อง จนผ่านมา ๑๐ ปี จึงได้ส่งต่อกิจการมาสู่รุ่นลูกคือ นายกรทัศน์ คุณาวุฒิ บุตรเขย และนางสาวมารยาท หิริโอตัปปะ บุตรสาวเป็นผู้ดูแลกิจการถึงปัจจุบัน

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สมศักดิ์แกลง เซอร์วิส ดำเนินกิจการขายน้ำมันเพียงอย่างเดียวมาจนถึงช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐-๒๕๔๔ ประสบปัญหาเศรษฐกิจจากคู่แข่งทางการค้าที่มากขึ้น จึงฉุกคิดว่าคงไม่สามารถขายแต่น้ำมันเพียงอย่างเดียวได้อีกต่อไปอีกแล้ว เนื่องจากมีความเสี่ยงสูง และเปรียบเสมือนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว จึงจำเป็นต้องพัฒนาสถานีบริการน้ำมันให้มีธุรกิจพร้อมบริการทั้งรถและคนโดยสาร เปรียบเสมือนการปลูกพืชหลายอย่าง**เพื่อลดความเสี่ยงตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่** เมื่อตัดสินใจได้ดังนั้นจึงปรับกลยุทธ์การดำเนินธุรกิจอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามความต้องการของลูกค้า และศึกษาข้อมูลในการขยายธุรกิจมาโดยตลอด โดยเริ่มจากการเปิดร้านกาแฟสด พร้อมปรับปรุงห้องน้ำใหม่ เปิดร้านขายข้าวแกงและร้านขายสินค้าโอทอป เพื่อให้เกิดการบริการที่ครบวงจร อีกทั้งยังคำนึงถึงการรักษาสิ่งแวดล้อมด้วยการบำบัดน้ำเสียจากการบริการต่าง ๆ ภายในสถานีบริการน้ำมัน จนเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์และบำบัดน้ำเสียให้แก่ผู้ที่สนใจจากภายในและภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสร้างความยั่งยืนให้ธุรกิจ

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ของห้างหุ้นส่วนจำกัด สมศักดิ์แกลง เซอร์วิส คือ มี**ความพอประมาณ** ดำเนินกิจการที่เกี่ยวข้องกับสถานีบริการน้ำมันและขยายกิจการตามความเหมาะสมและศักยภาพที่มีแบบค่อยเป็นค่อยไป เช่น เริ่มกิจการร้านกาแฟบ้านตากาแฟในปี ๒๕๔๔ ต่อมาเปิดร้านขายข้าวแกงคุณยาย และร้านขายสินค้าโอทอปบ้านตาพานิช ใช้ทุนส่วนตัวในการลงทุนดำเนินกิจการเป็นหลัก **ความมีเหตุผล** มีการวางแผนการขยายการลงทุนกิจการร้านค้าเพื่อดำเนินธุรกิจให้สอดคล้องกับธุรกิจหลักคือ สถานีบริการน้ำมัน โดยพิจารณาจากความต้องการของลูกค้าที่มาใช้บริการ เป็นการบริการแบบจุดเดียวเบ็ดเสร็จ และมีการส่งเสริมสินค้าในท้องถิ่นโดยเป็นช่องทางการตลาดให้กับชุมชนในท้องถิ่น **การมีภูมิคุ้มกันที่ดี** เน้นความซื่อสัตย์ในการให้บริการ และเน้นคุณภาพของสินค้า มีการบริหารจัดการร้านค้าในสถานีบริการน้ำมันและให้บริการที่หลากหลายสำหรับลูกค้า

ในส่วนของ**ความรู้** มีการแสวงหาความรู้ด้านการบริการที่มีประสิทธิภาพและตรงตามความต้องการของลูกค้า และเรียนรู้การใช้ธรรมชาติเป็นแนวทางในการบำบัดของเสียที่เกิดขึ้นจากกิจการ เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม และมี**คุณธรรม**ในการจ้างคนในชุมชนเป็นพนักงาน มีสวัสดิการและส่งเสริมให้พนักงานเข้ารับการอบรมในด้านต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพ รักษาสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน โดยมีบ่อบำบัดน้ำเสียจากการอุปโภคบริโภคในสถานีบริการ พร้อมทั้งพัฒนาสถานีบริการน้ำมันให้สะอาด สวยงาม เพื่อให้เป็นสถานที่พักผ่อนของผู้เดินทาง จนได้รับรางวัลสถานีบริการทองคำดีเด่นระดับภาค สถานีบริการมาตรฐาน ประเภทส่งเสริมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชน และรางวัลรองชนะเลิศสุดยอดส้วมสาธารณะ

ผลสำเร็จคือ ความสุขของลูกค้าและผู้ขาย

การบริหารภายในองค์กรที่ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมุ่งหวังให้ลูกค้าได้รับบริการที่ดี มีความสุข ด้วยเคล็ดลับ “องค์กรต้องสร้างความสุขให้พนักงานก่อน” ด้วยหลัก “ความสุข ๘ ประการ” หรือ Happy Workplace นำไปสู่การพัฒนาองค์กรที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพนักงานได้รับการดูแลอย่างดี มีความสุข ยิ้มแย้มแจ่มใส รักในงาน จะสามารถส่งความสุขไปยังลูกค้าได้ไม่รู้จบ และจะชักชวนคนที่รู้จักเข้ามาทำงานเพิ่มเสมอเมื่อมีตำแหน่งว่าง และเมื่อลูกค้ามีความสุขจะบอกกันปากต่อปาก ทำให้มีลูกค้าเข้ามาใช้บริการมากขึ้น พร้อมทั้งคืนกำไรให้กับลูกค้าและสังคม สร้างความสุขให้กับพนักงาน ตลอดจนเพิ่มพูนความรู้ให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการจ้างผู้สูงอายุภายในชุมชน ซึ่งสามารถกระจายรายได้และสร้างอาชีพให้กับผู้สูงอายุอีกด้วย

One Stop Service บริการลูกค้าครบวงจร

เมื่อประสบความสำเร็จจากการบริหารจัดการภายในองค์กรด้วยหลักความสุขแล้ว ยังมีแนวคิดการบริการแบบจุดเดียวเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) เพื่อบริการลูกค้าของสถานีบริการน้ำมันได้ครบวงจรและลดความเสี่ยงจากราคาน้ำมันและเศรษฐกิจ ที่ผกผัน ซึ่งการบริการต่าง ๆ ภายในสถานีน้ำมันประกอบด้วย

ห้องน้ำสะอาด มีการปรับปรุงห้องน้ำให้สะอาดถูกสุขลักษณะ สามารถสร้างความพึงพอใจให้กับผู้ใช้บริการได้ โดยในปี ๒๕๔๖ ได้ดำเนินการพัฒนาปรับปรุงห้องน้ำตามมาตรฐานของกรมอนามัย ๑๖ ข้อ และจัดให้มีแม่บ้านคอยทำความสะอาดและบริการลูกค้าตลอดเวลา จนเป็นสถานีบริการน้ำมันที่ขึ้นชื่อในเรื่องความสะอาดของห้องน้ำ ทำให้มีลูกค้าเข้าใช้บริการมากขึ้นเป็นเท่าตัว

บ้านตากาแฟ เกิดขึ้นเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับธุรกิจ เป็นแนวทางที่สามารถทำให้กิจการมีความมั่นคงได้ โดยเริ่มศึกษาเกี่ยวกับการทำร้านกาแฟสดและพัฒนาปรับปรุงสูตรกาแฟด้วย

ตนเอง จนกระทั่ง ปี ๒๕๔๕ จึงเปิดร้าน “บ้านตากาแฟ” ขึ้น และในระยะเวลาไม่นาน กาแฟสูตรเฉพาะของร้านในชื่อ บ้านตา ก็เป็นที่นิยมของลูกค้าทั้งผู้ที่มาใช้บริการเติมน้ำมันและลูกค้าคอกาแฟที่เข้ามาอุดหนุนโดยเฉพาะ

ข้าวแกงคุณยาย เปิดบริการขึ้นเพื่อรองรับผู้ใช้บริการที่ต้องการแวะพักรถ รวมถึงคนในชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งให้ความสำคัญในการจัดสรรเมนูต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าให้ดีที่สุด

บ้านตาพานิช จากการรับฟังความคิดเห็นของผู้ใช้บริการเพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงกิจการ จึงได้เปิดร้าน “บ้านตาพานิช” เพื่อจำหน่ายสินค้าโอทอป สนับสนุนสินค้าของชุมชน กระจายรายได้ให้กับคนในชุมชน และสอดคล้องกับแนวคิดในการบริหารจัดการให้เป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จอีกด้วย

รักษาสิ่งแวดล้อมสู่ความสุขอย่างยั่งยืน

นอกจากการพัฒนาปรับปรุงกิจการจนประสบความสำเร็จแล้ว บริษัทยัง**ตระหนักถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ** เพราะการบริการห้องน้ำ ร้านกาแฟ และร้านอาหารก่อให้เกิดน้ำเสียทิ้งลงสู่ลำคลองตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงมีการบริหารจัดการ**โดยสร้างระบบบ่อบำบัดน้ำเสียตามแบบโครงการแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ** โดยมีถังดักไขมัน พร้อมกับผลิตน้ำจุลินทรีย์ ด้วยเศษผักผลไม้จากร้านข้าวแกง ซึ่งส่วนหนึ่งใช้ย่อยสลายน้ำเสียและคราบไขมัน และอีกส่วนหนึ่งนำมาบรรจุขวดจำหน่ายภายในร้านโอทอปบ้านตาพานิช ทำให้มีผู้สนใจเข้ามาเยี่ยมชมศึกษาดูงานโครงการรักสิ่งแวดล้อมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

ปัจจุบัน สถานีบริการน้ำมันสมศักดิ์แกลง เซอร์วิส เป็นสถานีบริการน้ำมันที่มีมาตรฐานสูงและมีธุรกิจบริการครบวงจร ส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นศูนย์กระจายสินค้าของชุมชน ประสบความสำเร็จจากการประกอบธุรกิจแบบค่อยเป็นค่อยไป รับฟังความต้องการของลูกค้า และได้สร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ธุรกิจ ด้วยการใส่ใจผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งดำเนินธุรกิจอย่างรักษาสิ่งแวดล้อม จึงกล่าวได้ว่า เป็นการทำธุรกิจเล็ก ๆ ของครอบครัวที่ต้องการแบ่งปันความสุขให้คนรอบข้าง มิได้เป็นธุรกิจที่ดำเนินการแบบปกติทั่วไป จนกลายเป็นจุดพักรถที่คนพูดถึงปากต่อปากว่า “กาแฟหอมกลมกล่อม” “ห้องน้ำสะอาด” และ “อาหารอร่อย”

๒.๕ ตัวอย่างความสำเร็จภาคตะวันตก

กลุ่มสตรีผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน

ที่อยู่ : เลขที่ ๕๖/๑ หมู่ ๘ ตำบลเขาใหญ่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

รางวัลรองชนะเลิศถ้วยพระราชทานสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพรยพัฒน รัฐสีมา คุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี การประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครั้งที่ ๒ ประเภทธุรกิจขนาดย่อม

หาอาชีพเสริมกิจกรรมยามว่างหลังเลิกงานของสตรี

จุดเริ่มต้นของกลุ่มสตรีผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน เนื่องจากสตรีในชุมชนของสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง ตำบลเขาใหญ่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักทางด้านการเกษตร และมีเวลาว่างหลังจากการเลิกงาน จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อทำผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน ซึ่งเป็นสิ่งของจำเป็นที่ทุกครัวเรือนต้องใช้ ได้แก่ แชมพูและครีมนวดผมสมุนไพร น้ำยาล้างจาน และน้ำยาปรับผ้านุ่ม เป็นต้น เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวและเป็นอาชีพเสริม

เพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

ในปี ๒๕๔๗ ได้จัดตั้งกลุ่มสตรีผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน ในพื้นที่โครงการตามพระราชประสงค์หุบกะพง โดยได้รับคำแนะนำจากสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง จำกัด การก่อตั้งครั้งแรกมีสมาชิกจำนวน ๓๐ คน ถือหุ้นร่วมกัน มีการเลือกตั้งคณะกรรมการ และช่วยกันผลิตสินค้าให้กลุ่มนำไปใช้ โดยทดลองทำ แต่ยังไม่ได้ผลเป็นที่พอใจ จึงได้ติดต่อหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญในการทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากกรุงเทพฯ มาสอนวิธีทำ เพื่อเรียนรู้หลักการและวิธีทำ หลังจากนั้นได้ทดลองทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรอยู่ประมาณ ๑ ปี จึงได้ผลิตภัณฑ์เป็นที่พอใจ จนกระทั่งในปี ๒๕๔๙ จึงได้จัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกับกรมส่งเสริมการเกษตร และได้ขยายตลาดจำหน่ายสู่ภายนอก

ประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการผลิตสินค้าและบริหารงาน

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ของกลุ่มสตรีผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน

ด้านความพอประมาณ กลุ่มมีการนำวัตถุดิบที่ปลูกเองในพื้นที่มาแปรรูป เช่น ดอกอัญชัน ผลมะกรูด ขมิ้นชัน และมีการจ้างแรงงานจากชุมชนและสมาชิกในท้องถิ่น เพื่อสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรพื้นที่อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ ยังมีการวางแผนผลิตสินค้าให้เพียงพอกับความต้องการของตลาดและพอเหลือจำหน่ายให้แก่ชุมชนในหมู่บ้าน โดยดำเนินการผลิตแบบค่อยเป็นค่อยไป หักรายได้ไว้ร้อยละ ๑๐ เพื่อเป็นเงินออม พร้อมกับจัดทำเว็บไซต์เพิ่มช่องทางการขาย และกรณีสินค้าชำรุดเสียหายสามารถแลกเปลี่ยนได้

ด้านความมีเหตุผล เน้นนโยบายคุณภาพทั้งการผลิตและการให้บริการ มีตราสินค้าของตนเองที่ชัดเจน พร้อมกับคิดค้นพัฒนาปรับปรุงกระบวนการผลิตและพัฒนาสูตรผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง โดยคัดสรรวัตถุดิบที่มีคุณภาพภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการควบคุมคุณภาพเพื่อให้ได้มาตรฐานตามกระทรวงสาธารณสุข มีการวางแผนการผลิตสินค้าตามการสั่งซื้อ จึงไม่ทำให้สินค้าผลิตเกินความต้องการของตลาด และเป็นการวางแผนเพื่อไม่ให้เงินค้างอยู่กับสินค้าที่ยังขายไม่ได้

การมีภูมิคุ้มกันที่ดี เน้นการพึ่งตนเอง ผลิตสินค้าเพื่อใช้เองในครัวเรือน ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น การผลิต การจำหน่ายให้บริการ โดยมีการบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรมชัดเจน กระจายความเสี่ยงโดยมีผลิตภัณฑ์หลากหลายมีบุคลากรเหมาะสมกับงาน มีความรู้ ความสามารถ ส่งเสริมคนดีคนเก่งในการทำงาน รวมทั้งมีการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อทันต่อการเปลี่ยนแปลงเสมอ และนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ มีการดำเนินการวัดความพึงพอใจของลูกค้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำมาปรับปรุงการดำเนินงานและการบริการพร้อมทั้งขยายฐานลูกค้า

ความรู้ โดยการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ตามความนิยมของตลาดที่สอดคล้องกับวัตถุดิบที่มีอยู่

และความสามารถในการผลิต หลังจากนั้นจะมีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อให้สมาชิกทุกคนมีความรู้ความสามารถเท่าเทียมกัน ประธานกลุ่มมีวิสัยทัศน์ชัดเจนในการผลิตและการขาย มีความรอบรู้ รอบคอบในการจัดการการผลิต รวมทั้งพัฒนาธุรกิจแบบค่อยเป็นค่อยไปให้ยั่งยืน พร้อมกับมีการจัดการวัตถุดิบท้องถิ่นเพื่อลดค่าใช้จ่าย โดยการรับซื้อจากสมาชิกเพื่อลดต้นทุนการผลิต มีการตรวจสอบและควบคุมคุณภาพ ตลอดจนการพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์

คุณธรรม ดำเนินธุรกิจด้วยความอดทน มุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียรอย่างต่อเนื่อง เน้นนโยบายคุณภาพ ซื่อสัตย์สุจริตต่อลูกค้า มีการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นและการจ้างงานในท้องถิ่นเพื่อกระจายรายได้สู่ชุมชน เน้นวัตถุดิบในท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้และนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ มีการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก พร้อมส่งเสริมการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม โดยเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งศึกษาดูงานของกลุ่มต่าง ๆ ทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ

การบริหารจัดการกลุ่ม เป็นการบริหารงานในลักษณะของสหกรณ์ มีการกำหนดเป้าหมายและทิศทางในการดำเนินกิจกรรม คือ ผลิตภัณฑ์ต้องมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือในชุมชนเป็นหลัก โดยมีการวางแผนในการทำผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ และประสานแผนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขอสนับสนุนวิทยากร และสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรม ทั้งนี้ ยังให้ความสำคัญกับบทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและความพึงพอใจของลูกค้าเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาสมาชิก เช่น สมาชิกร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน กำหนดกิจกรรมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม มีการพัฒนาความรู้ของสมาชิกโดยการจัดการศึกษาดูงานเพื่อเพิ่มเติมความรู้แก่สมาชิก รวมถึงให้ความสำคัญกับการติดตามผลการดำเนินงานและทบทวนปรับปรุงแผนงานเพื่อปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน อีกทั้งยังมีการเตรียมสืบทอดกิจการในอนาคต โดยการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานของสมาชิกกลุ่มด้วย

ผลสำเร็จจากการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ผลจากการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้การดำเนินกิจการของกลุ่มประสบผลสำเร็จในด้านต่าง ๆ ได้แก่

ด้านการบริหารธุรกิจ ทำให้มีการพัฒนาสินค้าอย่างต่อเนื่อง โดยการคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ให้ตรงกับความต้องการของตลาดและลูกค้า ควบคู่กับการรักษาคุณภาพและมาตรฐานที่ดีของสินค้า มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มอื่น ๆ บริหารจัดการทุนอย่างมีประสิทธิภาพทั้งทุนที่มาจากการรวมหุ้น และทุนที่ได้รับสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น โดยคำนึงถึงประโยชน์

ของกลุ่มเป็นหลัก มีแนวคิดในการจัดระบบวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้มีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และเกื้อกูลตามทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีแนวคิดในการจัดระบบสวัสดิการที่ดีกับสมาชิก เช่น ให้สมาชิกกลุ่มกู้เงินทุนของกลุ่มในยามฉุกเฉินได้ภายในเวลา ๓ เดือน โดยไม่คิดดอกเบี้ย แต่ต้องไม่เกินวงเงินของหุ้นที่สมาชิกมีอยู่

ด้านทรัพยากรและการเงิน เน้นการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้แผนงานบรรลุผลสำเร็จทั้งทรัพยากรมนุษย์ วัตถุดิบ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มาของเงินทุนและทรัพยากรมีความชัดเจน มีการลงบัญชีเงินลงทุนของกลุ่ม รวมถึงแจ้งให้สมาชิกทราบทุกครั้ง ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ และมีการจัดสรรผลกำไรและปันผลให้แก่สมาชิกกลุ่ม ตลอดจนมีการจัดกิจกรรมและผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ทำให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้นมีเงินทุนสำรองสำหรับประกอบการได้ต่อเนื่อง

ด้านบัญชี มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายทุกครั้ง มีการสื่อสารเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับการเงินและแจ้งให้สมาชิกทราบในการประชุมกลุ่มทุกครั้ง ตลอดจนใช้ประโยชน์จากข้อมูลบัญชีโดยนำมาทบทวนปรับปรุงการใช้จ่ายเงิน และตัดส่วนของรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก

ด้านการจัดสรรข้อมูล มีการรวบรวมข้อมูลจัดเก็บอย่างเป็นระบบ สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอก โดยเป็นวิทยากรให้แก่กลุ่มส่งเสริมอาชีพในจังหวัด

ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริม รักษา และมีความใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม โดยสมาชิกปลูกพืชสมุนไพรเองและไม่ใช้สารเคมี ทำให้เป็นที่ยอมรับของชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ความสำเร็จในการรวมกลุ่มสามารถสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เกิดรายได้หมุนเวียนภายในชุมชนและเกิดแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของใช้ในครัวเรือน สามารถสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการถ่ายทอดให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงาน ทั้งนิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป

นายจรูญ นวลพลอย

ที่อยู่ : เลขที่ ๗๙ หมู่ ๔ บ้านบ่อหลวง ตำบลห้วยทรายเหนือ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ ด้านเกษตรผสมผสาน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

อาชีพก่อนร่วมโครงการ เกษตรกรล้มลุกคลุกคลาน

นายจรูญ นวลพลอย เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ เริ่มต้นชีวิตหลังแต่งงานด้วยเงินทุน ๗,๐๐๐ บาท ทำอาชีพไร่อ้อยในพื้นที่ ๑๐ ไร่ เมื่ออ้อยราคาไม่ดีจึงเปลี่ยนมาปลูกสับปะรด ฝ้าย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ในรูปแบบของเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว พึ่งพาสารเคมีเป็นหลัก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด ช่วงว่างเว้นจากการเก็บเกี่ยวจะใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการรับจ้างทั่วไป

สมัครร่วมโครงการปรับโครงสร้างการผลิตทางการเกษตร

ต่อมาได้สมัครใจเข้าร่วมโครงการปรับโครงสร้างและการผลิตทางการเกษตร และได้ปรับรูปแบบการเกษตรมาเป็นไร่นาสวนผสม และมีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และนำความรู้ที่ได้มาจัดระบบการปลูกพืชให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ในรูปแบบฟาร์ม

นายจรูญ เริ่มเรียนรู้จากการปลูกพืชโตเร็ว เช่น กล้วย ข้าวโพด พืชผักสวนครัว ให้เหมาะกับฤดูกาล เหลือกินก็ได้ขาย ปลูกพืชไม้ผลผสมผสาน ปลูกข้าวไว้สำหรับบริโภค ระยะเวลา ๓ ปีผ่านไปเริ่มเห็นผล จึงขยายพื้นที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามกำลัง หมั่นเรียนรู้พัฒนาการทำเกษตรผสมผสานอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเกิดองค์ความรู้ประยุกต์การเพาะปลูกกล้วยน้ำว้าให้ได้ ๑๒ หวีใน ๑ เครือ (ปรกติสูงสุดได้ ๑๐ หวี) และทำเป็นคู่มือแนะนำผู้เข้ามาเรียนรู้ ปัจจุบันนายจรูญมีรายได้ที่มั่นคงหมุนเวียนตลอดทั้งปี มีความเป็นอยู่ที่สมบูรณ์ สามารถเก็บเงินซื้อที่ดินเพิ่มขึ้น สร้างความสุขและความมั่นคงให้กับครอบครัว

กิจกรรมในพื้นที่ เน้นบริโภคเหลือขาย มุ่งสู่ความพอเพียง

การทำเกษตรแบบผสมผสานของนายจรูญนั้น ได้จัดสรรพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เพื่อลดรายจ่ายอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งพืชไร่ ผลไม้ พืชผักสวนครัว นาข้าว และได้นำความรู้จากการฝึกอบรมมาใช้ในการลดต้นทุนการผลิต เช่น การทำปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพไว้ใช้เองในแปลงเกษตร ซึ่งได้จัดสรรพื้นที่ไว้ดังนี้

พื้นที่จำนวน ๒๕ ไร่ ทำไร่อ้อย ซึ่งเป็นรายได้ประจำปี เนื่องจากต้องอาศัยระยะเวลาในการปลูกและเก็บเกี่ยวที่ยาวนาน จึงเปรียบเสมือนเงินโบนัสประจำปี

พื้นที่จำนวน ๓ ไร่ ทำนาปลูกข้าว ซึ่งประกอบด้วยนาข้าวขาวชัยนาท ๒ เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน นาข้าวไรซ์เบอรี่ ส่วนพื้นที่คันนาใช้ปลูกพืชผักสวนครัว เช่น คะน้า กวางตุ้ง ตะไคร้ สับเปลี่ยนหมุนเวียนกัน แต่ส่วนใหญ่นำมาบริโภค เหลือจากบริโภคจึงนำไปขาย

พื้นที่จำนวน ๒๐ ไร่ ทำเกษตรผสมผสานเป็นที่อยู่อาศัย สระน้ำ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ปลาดุก และปลูกพืชผักไม้ผล ได้แก่ มะม่วง กล้วย มะนาว กระท้อน ไผ่หวาน มะละกอ มะพร้าว ขนุน ไม้ใช้สอย ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจปลูกไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน

พื้นที่จำนวน ๒ ไร่ ปลูกไม้สน เพื่อตัดขายและสำหรับใช้ประโยชน์

นายสำรอง แตงพลับ

ที่อยู่ : เลขที่ ๖๙/๑ หมู่ ๔ ตำบลไร่ใหม่พัฒนา อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ ด้านเกษตรทฤษฎีใหม่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ลงทุนทำการเกษตรจนหนี้ท่วม

นายสำรอง แตงพลับ เกิดเมื่อปี ๒๔๘๘ เดิมเป็นคนตำบลดอนยาง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ประกอบอาชีพทำนา และตาลโตนด ได้ย้ายตามครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหนองเขื่อน เมื่อปี ๒๕๐๑ ยึดอาชีพทำนา ทำไร่มัน และปลูกข้าวโพดมาโดยตลอด แต่เนื่องจากสภาพดินที่เสื่อมโทรม ผลผลิตจึงได้ไม่มาก ภายหลังมีโรงงานสับปะรดมาตั้ง นายสำรองจึงเปลี่ยนมาทำไร่สับปะรด โดยกู้เงิน ธ.ก.ส. จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท มาลงทุนในพื้นที่ของตนเอง ๓๓ ไร่ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ด้วยความอยากรวยแบบก้าวกระโดด จึงตัดสินใจครั้งสำคัญอีกครั้ง โดยการกู้เงินก้อนโตเพื่อเช่าที่เพิ่มเติมโดยลงทุนปลูกอ้อยร่วม ๑๐๐ ไร่ สุดท้ายผลผลิตไม่ดี ต้นทุนสูงแต่ราคาอ้อยตก ทำให้ติดหนี้จากการลงทุนถึงเกือบ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท

ปรับความคิดเปลี่ยนแนวทางการทำเกษตรกรรม

กระทั่งปี ๒๕๓๘ กรมส่งเสริมการเกษตรได้เข้ามาส่งเสริมให้ทำเกษตรแบบผสมผสาน นายสำรอง จึงเริ่มมีความคิดปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรแบบผสมผสานแทน หลังจากที่ผิดหวังจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาครั้งแล้วครั้งเล่า

หลังจากที่นายสำรอง รวมกลุ่มเข้าอบรมกับกรมวิชาการเกษตร ได้เริ่มปลูกกล้าไม้ผลที่ได้รับแจกมา ปี ๒๕๔๐ เจ้าหน้าที่จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เชิญชวนให้เข้าร่วมการอบรมเรื่องการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อผ่านการอบรมจึงมีความเข้าใจในการทำการเกษตรมากขึ้น และนำไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี

หลังจากปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตร ได้เรียนรู้เพิ่มเติมในงานด้านต่าง ๆ มากขึ้น และได้รับคำแนะนำจากหลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงสัตว์ การพัฒนาและปรับปรุงดิน ตลอดจนการจัดหาแหล่งสำรองน้ำเพิ่มเติม การทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมัก เป็นต้น และได้นำมาปฏิบัติในพื้นที่ของตน อีกทั้งได้น้อมนำแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเสมอมา

จากการทำไร่นาสวนผสมและเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้นายสำรอง มีรายได้จากผลผลิตที่หลากหลาย เฉลี่ยปีละกว่า ๗๐๐,๐๐๐ บาท มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามลำดับจากเดิมที่เคยมีหนี้ก็ค่อย ๆ หมดไป ที่เหลือเก็บออมไว้ ประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรรมได้รับรางวัลมากมาย ตั้งแต่ระดับอำเภอ จนถึงระดับประเทศ เป็นวิทยากรในการฝึกอบรมอยู่เป็นประจำ ทำให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เพื่อนบ้านให้การยอมรับและมาขอคำปรึกษา

กิจกรรมในพื้นที่

ปัจจุบัน พื้นที่ทำกินจำนวน ๓๓ ไร่ของนายสำรอง เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับประชาชนและเกษตรกรผู้สนใจทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง และการทำเกษตรผสมผสานได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีการจัดสรรพื้นที่เป็นสัดส่วน ได้แก่ ที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำการเกษตร สระน้ำ โดยมีกิจกรรมในพื้นที่ ดังนี้

พื้นที่จำนวน ๑๘ ไร่ ปลูกกล้วยน้ำว้าแทนการทำนาที่เคยทำอยู่เดิม เพื่อลดปริมาณการใช้น้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด

พื้นที่จำนวน ๕ ไร่ ใช้เลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจหลากหลาย เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย เช่น หมู มีการเลี้ยงหมูแม่พันธุ์สำหรับขยายพันธุ์เอง และขายลูกหมู นอกจากนี้ยังมีวัว ไก่ไข่ เป็ด ห่าน และไก่เขียวห้วยทราย ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ตลอดทั้งปี มูลสัตว์นำมาทำเป็นปุ๋ยให้กับพืชและใช้ผลิตแก๊สหุงต้มในครัวเรือน

พื้นที่จำนวน ๓ ไร่ ปลูกพืชผักสวนครัวสำหรับบริโภคและจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ คะน้า กวางตุ้ง ผักบุ้ง ผักชี ชะอม พริก บวบ ฟักทอง ซึ่งปลูกหมุนเวียนกันไปตามอายุการเก็บเกี่ยวของพืชแต่ละชนิด

พื้นที่จำนวน ๔ ไร่ ใช้ปลูกมะม่วง และสำหรับพื้นที่ว่างในส่วนต่าง ๆ ปลูกแซมด้วยไม้ผลและไม้ใช้สอยอื่น ๆ ได้แก่ มะพร้าว ไผ่ ขนุน กระท้อน เป็นต้น

พื้นที่จำนวน ๓ ไร่ ขุดบ่อน้ำ จำนวน ๒ บ่อ สำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ได้เลี้ยงปลากินพืชไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย อีกทั้งยังแจกจ่ายให้เพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน

๒.๖ ตัวอย่างความสำเร็จภาคใต้

นางอัมพร สวัสดิ์สุข

ที่อยู่ : เลขที่ ๓๙ หมู่ ๔ ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

เกษตรกรตัวอย่าง ด้านการทำสวนส้มโอทับทิมสยาม

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พัฒนาความรู้ด้านการเกษตร

นางอัมพร สวัสดิ์สุข มีอาชีพเกษตรกร ภายหลังการแต่งงานมีครอบครัวเมื่อปี ๒๕๓๙ เก็บเงินซื้อที่ดินเพื่อทำการเกษตร ที่หมู่ ๑๕ ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง และเล็งเห็นว่าพื้นที่ของหมู่บ้านแสงวิมาน ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงสามารถปลูกส้มโอได้ผลดี จึงตัดสินใจปรับสภาพพื้นที่ประมาณ ๔๐ ไร่ของตนเองให้เป็นร่องสวนเพื่อปลูกส้มโอ โดยครั้งแรกปลูกส้มโอพันธุ์ทองดี เมื่อให้ผลผลิตปรากฏว่าได้ผลดี จึงได้ขยายพื้นที่และริเริ่มปลูกส้มโอพันธุ์ “ทับทิมสยาม” เมื่อปี ๒๕๔๔ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นส้มโอเงินล้านของนางอัมพร

ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม ไม่ใช่ส้มโอดั้งเดิมในพื้นที่ปากพนัง แต่เป็นพันธุ์ใหม่ที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านแสงวิมาน โดยนายสมหวัง มัสแหละ ได้นำกิ่งพันธุ์ส้มโอสีชมพู ซึ่งเป็นพันธุ์พื้นเมืองอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี มาทดลองปลูกและมีการปรับปรุงพันธุ์ ดูแลรักษาจนได้คุณภาพ สร้างชื่อจนมีคำกล่าวว่า "รสชาติหวานนุ่มไม่น่าเชื่อ สีของเนื้อแดงทับทิม ผิวผลนิ่มดังกำมะหยี่"

ปัจจัยความสำเร็จส้มโอทับทิมสยาม

การที่ส้มโอทับทิมสยามสามารถปลูกได้ผลดี โดยเฉพาะในพื้นที่ของนางอัมพร เพราะดินที่ปลูกได้รับผลดีจากประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ ในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สามารถควบคุมน้ำเค็มไม่ให้รุกเข้ามาในพื้นที่เพาะปลูก มีน้ำทำการเกษตรได้อย่างพอเพียง และบรรเทาการเกิดอุทกภัยน้ำท่วมขัง ประกอบกับคุณสมบัติของดินในพื้นที่ และความเอาใจใส่มุ่งมั่นสั่งสมประสบการณ์ เรียนรู้และพัฒนาสร้างองค์ความรู้ด้านการผลิตส้มโอ และการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเรื่อยมาของนางอัมพร จึงทำให้ประสบผลสำเร็จจนถึงทุกวันนี้

สร้างมาตรฐานสินค้าสู่ความไว้ใจของผู้บริโภค

นอกจากมุ่งพัฒนาคุณภาพผลผลิตแล้ว นางอัมพร ยังสร้างโอกาสเข้าสู่ระบบมาตรฐานสินค้า จนได้รับการรับรองแหล่งผลิต (GAP) ตามโครงการความปลอดภัยอาหาร (Food Safety) ด้านพืช ได้ใช้สัญลักษณ์ Q การเข้าร่วมโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทยที่ได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ระดับห้าดาว (OTOP ๕ ดาว) และขอขึ้นทะเบียนจนสามารถจดลิขสิทธิ์ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์, GI (Geographical Indication) นาม **"ส้มโอทับทิมสยามปากพนัง"** ส่งผลผลิตเข้าประกวดระดับประเทศ และได้รับรางวัลมาอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายในตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ

พื้นที่ ๕๒ ไร่ ของนางอัมพร มีส้มโอทับทิมสยาม ๒๖ ไร่ และส้มโอพันธุ์ทองดี ซึ่งปลูกไว้ก่อนแล้ว ๒๖ ไร่ ผลจากการทำตลาดที่มุ่งเน้นผลผลิตที่มีคุณภาพ และซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค ทำให้ผลผลิตในสวนเป็นที่ต้องการของผู้ซื้อและสามารถกำหนดราคาเองได้ รายได้จากการจำหน่ายผลผลิตเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ ปัจจุบันผลผลิตสวนของนางอัมพร สร้างรายได้อย่างมหาศาลปีละประมาณ ๑๑ ล้านบาท

นายสะแปอิง ยีดิง

ที่อยู่: เลขที่ ๑๑๘/๒ หมู่ ๑๑ บ้านคีรี ตำบลสะลุวอเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ ด้านการเกษตรผสมผสาน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

อดีตครูมุ่งมั่นสืบสานแนวพระราชดำริ

นายสะแปอิง ยีดิง อดีตครูผู้มุ่งมั่นที่จะสืบสานแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงด้วยการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ปัจจุบันมีอายุ ๖๔ ปี รับราชการครูตั้งแต่ปี ๒๕๒๓ ซึ่งระหว่างที่รับราชการแม้จะมีรายได้จากอาชีพครู จำนวน ๔๐๐,๐๐๐ กว่าบาทต่อปี แต่ด้วยใจรักในการทำการเกษตร จึงประกอบอาชีพเสริมด้วยการทำสวนแบบผสมผสานในพื้นที่ของตัวเอง โดยได้เข้ามาเรียนรู้และศึกษาแนวทางการทำเกษตรจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งแต่ปี ๒๕๓๗ หลังจากเกษียณอายุราชการก่อนกำหนด ในปี ๒๕๕๕ ได้หันมาทำงานในแปลงเกษตรของตนเองอย่างเต็มตัว

ศึกษาลงมือทำเกษตรผสมผสานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง สู่ความมั่นคงในชีวิต

หลังจากมีเวลาในการศึกษาและลงมือทำอย่างเต็มที่ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จนกระทั่งเกิดองค์ความรู้การบริหารจัดการด้านการเกษตรแบบผสมผสาน การจัดการดินเปรี้ยวจัด เพื่อปรับสภาพดินให้เหมาะสมกับการปลูกสละ และการใช้แมลงเป็นตัวช่วยในการผสมเกสรสละ ด้วยความมุ่งมั่นจนประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ทำให้ได้รับการคัดเลือกเป็นศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ ด้านเกษตรผสมผสานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปี ๒๕๕๒ และเป็นวิทยากรโครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลที่สนใจทั่วไป

จากการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่ฟุ้งเฟ้อ จึงทำให้ไม่ขัดสนเงินทอง และไม่มีหนี้สิน มีแหล่งอาหารที่มั่นคงจากผลผลิตในสวนของตนเองเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน

และแบ่งปันญาติพี่น้องในพื้นที่ ส่วนที่เหลือก็จะมีพ่อค้าแม่ค้ามารับซื้อถึงบ้าน ซึ่งสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้อย่างมั่นคง

กิจกรรมในพื้นที่ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ

กิจกรรมภายในพื้นที่ จัดเป็นศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ จำนวน ๑๖ ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นดังนี้

๑. บ้านที่อยู่อาศัย และพื้นที่ว่างรอบ ๆ บริเวณบ้าน เป็นพื้นที่ปลูกไม้ผลผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์และเพาะเห็ด จำนวน ๒ ไร่ ไม้ผลที่ปลูกได้แก่ ลองกอง จำปาดะไร้เม็ด ขนุน เงาะโรงเรียน สละ และระกำหวาน โดยปลูกสละเป็นพืชหลัก และมีระกำหวานเป็นพืชแซม เพาะเห็ด ๑ โรง เพื่อเก็บผลผลิตมาบริโภคในครัวเรือนและแบ่งปันเพื่อนบ้าน ส่วนก้อนเชื้อเห็ดที่หลังจากเก็บผลผลิตแล้ว นำไปเป็นปุ๋ยใส่ต้นไม้ต่อไป ส่วนการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ ไก่ แพะ แกะ โค สำหรับเป็นอาหารและมูลสัตว์ต่าง ๆ นำไปเป็นปุ๋ยสำหรับใส่ไม้ผลในสวน ซึ่งเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้เป็นอย่างดี

๒. การเลี้ยงปลา จำนวน ๒ ไร่ มีทั้งการเลี้ยงในบ่อดินและในกระชัง ได้แก่ ปลานิลจิตรลดา ปลาตะเพียน และปลาหมอ นอกจากนี้ ได้มีการทำปุ๋ยหมักโดยใช้เศษพืชต่าง ๆ กองไว้ในบ่อเพื่อให้เกิดแพลงตอน เพื่อเป็นอาหารธรรมชาติให้กับปลาในบ่อด้วย

๓. การปลูกป่าและไม้ผลผสมผสาน จำนวน ๒.๕ ไร่ นายสะแปอิง มีความสนใจในการปลูกป่าและมีแนวคิดที่จะทำเพื่อเป็นแบบอย่างแก่เกษตรกรรายอื่น ๆ จึงเริ่มทดลองปลูกป่า เช่น สยาแดง กันเกรา ตะเคียนทราย กฤษณา ฯลฯ ในพื้นที่เดียวกันกับไม้ผล ซึ่งพันธุ์ไม้เหล่านี้มีการเจริญเติบโตที่สมบูรณ์ทำให้เกิดสภาพสวนเกษตรแบบผสมผสานสนับสนุนเกื้อกูลกัน กลายเป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายของพรรณไม้และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อาศัยอยู่ร่วมกัน

๔. การปลูกปาล์มน้ำมัน ปลูกยางพารา ปลูกอ้อยแซมปาล์ม จำนวน ๙.๕ ไร่ ซึ่งศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้ให้การสนับสนุนการขุดยกร่องพร้อมทั้งให้ความรู้ด้านการปรับปรุงบำรุงดิน การทำปุ๋ยหมัก การปลูกพืชปุ๋ยสด เพื่อปรับปรุงบำรุงดินก่อนเพาะปลูกพืชและปลูกอ้อยแซมระหว่างต้นปาล์ม เพื่อเพิ่มรายได้และเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นางบุญเรือง ทองจำรัส

ที่อยู่ : เลขที่ ๑๘๕ หมู่ ๕ ตำบลดอนตรอ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครศรีธรรมราช

เกษตรกรตัวอย่าง ด้านเกษตรอินทรีย์ครบวงจร

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ก่อนเป็นเกษตรกรตัวอย่าง

นางบุญเรือง ทองจำรัส มีอาชีพทำนามาตั้งแต่สมัยพ่อแม่ในพื้นที่ ๓๔ ไร่ ซึ่งเดิมปลูกข้าวได้เพียงปีละครั้ง เพราะอยู่ไกลจากแหล่งน้ำต้องอาศัยเพียงน้ำฝนตามฤดูกาล ผลผลิตที่ได้จึงน้อย บางปีประสบปัญหานาล่มทำให้ขาดทุนมีหนี้สิน อีกทั้งต้องใช้ต้นทุนสูงในการทำนาจากค่าปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง รวมถึงค่าจ้างขนส่งข้าว เนื่องจากไม่มีถนนเข้าไปถึงพื้นที่ทำนาของตน นางบุญเรืองจึงต้องเช่าพื้นที่เพิ่มอีก ๓๐ ไร่ เพื่อให้มีรายได้เพียงพอในการเลี้ยงดูครอบครัว จนกระทั่งมีโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทำให้นางบุญเรือน เริ่มมีความหวังที่จะมีน้ำเพิ่มขึ้นในการทำนา

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังความหวังในการสร้างชีวิตใหม่

ปี ๒๕๔๘ เมื่อโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ เริ่มดำเนินการมาถึงพื้นที่นาของนางบุญเรือน การทำนาปีละ ๒ ครั้ง จึงเป็นจริงได้ พร้อมกับถนนหนทางที่สะดวกสบายขึ้นมาก อีกทั้งการช่วยเหลือ การให้ความรู้และคำแนะนำจากหน่วยงานที่ได้ติดตามมาอย่างต่อเนื่อง ด้วยความใฝ่รู้สู้กับความยากจนและต้องการปลดเปลื้องหนี้สิน ประกอบกับความขยัน มุ่งมั่นและมีจิตอาสา จึงมักเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมมือกับหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมให้การช่วยเหลืออยู่ตลอด โดยยึดมั่นในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ เพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นประจักษ์แก่คนในชุมชนว่า การทำนาสามารถสร้างเป็นอาชีพที่มั่นคงได้

จึงได้มีการศึกษาเรียนรู้ประสบการณ์แล้วนำมาปฏิบัติจริง ทำบัญชีรายรับรายจ่าย เพื่อจะได้รู้ต้นทุนการทำงานและประเมินสถานภาพของตัวเอง การคิดทบทวนแก้ไขส่วนที่ผิดพลาด พัฒนาอย่างเป็นระบบแบบค่อยเป็นค่อยไป ที่สำคัญคือการดำเนินกิจการผลิตข้าวแบบครบวงจร เป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กิจกรรมในพื้นที่การทำนาด้วยระบบเกษตรอินทรีย์

ด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจอย่างแท้จริงของนางบุญเรือน การทำนาด้วยระบบเกษตรอินทรีย์จึงพัฒนาได้อย่างรวดเร็วในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังฯ ซึ่งปัจจุบันผลิตข้าวอินทรีย์แบบครบวงจร ตั้งแต่การปลูกข้าวโดยวิธีโยนกล้า การผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง การกำจัดหอยเชอรรี่ด้วยการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง การทำฮอร์โมนจากไข่หอยเชอรี่ รวมถึงการเก็บเกี่ยวและการแปรรูปผลผลิตเองในกลุ่ม เพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มมูลค่าสินค้าให้ได้สูงที่สุด ซึ่งช่วยสร้างความมั่นคง พออยู่พอกินในอาชีพชาวนาได้ อีกทั้งยังได้จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ระบบการผลิตและระบบธุรกิจของกลุ่มด้วย

ปัจจุบันนางบุญเรือนลดพื้นที่การทำนาลงโดยทำเฉพาะที่นาตัวเอง ๓๔ ไร่ เพื่อลดต้นทุนและทำตามกำลังตัวเอง ซึ่งปัจจุบันใช้ต้นทุน ๒,๓๕๐ บาทต่อไร่ ได้ผลผลิตเฉลี่ย ๖๕๐ กิโลกรัมต่อไร่ และปลูกข้าวหลายชนิดเพื่อแปรรูปขายเอง ได้แก่

๑. ข้าวหอมนิล จำนวน ๑๐ ไร่ แปรรูปเป็นข้าวกล้อง

๒. ข้าวสังข์หยด จำนวน ๕ ไร่ แปรรูปเป็นข้าวกล้อง

๓. ข้าวหอมปทุม จำนวน ๕ ไร่ แปรรูปเป็นข้าวสาร

๔. การปลูกผัก เลี้ยงเป็ด เพื่อบริโภคในครัวเรือน

จากความสำเร็จของต้นแบบการดำเนินชีวิต สู่แรงบันดาลใจแก่ประชาชน

จากผลสำเร็จของเกษตรกรตัวอย่างที่ได้รับความรู้จากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยผ่านศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง ช่วยให้สามารถฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรค ทั้งจากปัญหาส่วนตัว และความไม่สมบูรณ์ของฐานทรัพยากรในการทำการเกษตร โดยใช้ความเพียรพยายาม ความรอบคอบ และความรู้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต จนสามารถเป็นต้นแบบให้เกษตรกรนำองค์ความรู้และแนวทางไปปฏิบัติตามให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความถนัดของตนเองได้ ขณะที่องค์กรธุรกิจ เกษตรกร และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ สามารถนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ เพื่อทำให้ธุรกิจเจริญเติบโตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน สร้างความสุขให้กับตนเอง พนักงาน ลูกค้า ชุมชน รวมถึงการรักษาสิ่งแวดล้อมรอบตัวให้ดีขึ้น นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ประสบการณ์ของตัวอย่างความสำเร็จ จะเป็นประโยชน์ในการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่เกษตรกร นักธุรกิจ และประชาชนที่สนใจนำความรู้ ความรอบคอบ บนความพอเพียง มาใช้ในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตเพื่อความสุขของตนเองและคนรอบข้างได้ต่อไปในอนาคต

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นแก่พสกนิกรชาวไทย ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานแนวพระราชดำริและโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาคน สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ บังเกิดความสมบูรณ์มั่นคงอย่างยั่งยืนโดยแท้จริง

"...การพัฒนาประเทศจะบรรลุผลตามเป้าหมายได้มากน้อยเพียงใดนั้น
ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยประกอบการหลายอย่าง.
อย่างแรก ต้องมีคนดี คือมีปัญญา มีความรับผิดชอบ
มีความวิริยะอุตสาหะ เป็นผู้ปฏิบัติ.
อย่างที่สอง ต้องมีวิทยาการที่ดี เป็นเครื่องใช้ประกอบการ.
อย่างที่สาม ต้องมีการวางแผนที่ดี ให้พอเหมาะพอควรกับฐานะ
เศรษฐกิจ และทรัพยากรที่มีอยู่
โดยคำนึงถึงประโยชน์อันพึงประสงค์
ของประเทศและประชาชน เป็นหลักปฏิบัติ. ..."

พระบรมราโชวาท
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ
วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๓๙

๓ สืบสาน "แนวพระราชดำริการพัฒนา" นำไทยสู่ความยั่งยืน

ส่วนที่ ๓

สืบสาน "แนวพระราชดำริการพัฒนา" นำไทยสู่ความยั่งยืน

ตลอด ๗๐ ปีแห่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระองค์ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ ก่อเกิดเป็นโครงการในพระราชดำริ ๔,๗๔๑ โครงการ โดยมีที่มาจากการที่ทรงเห็นความเดือดร้อนของพสกนิกร นำไปสู่แนวพระราชดำริในการแก้ปัญหาให้เหมาะสมไปตามพื้นที่ เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนทั่วทุกภูมิภาค ตลอดจนได้พระราชทานพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส และพระราชดำริในโอกาสต่าง ๆ รวมถึงหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชนชาวไทยนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต พัฒนาและแก้ไขปัญหาในระดับต่าง ๆ ที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่เกิดจากแนวพระราชดำริต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ได้ขจัดหรือบรรเทาความเดือดร้อนและยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทยให้ดีขึ้น จนเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวไทยและชาวโลก รวมถึงการครองแผ่นดินอย่างพ่อปกครองลูกที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม ได้ช่วยนำความสุขความเจริญสู่สังคมและประเทศชาติอย่างมั่นคงและยั่งยืน

๑. “ครองแผ่นดินโดยธรรม” พระราชปณิธาน การครองแผ่นดินของพระราชาผู้ทรงธรรม

เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม คือถ้อยคำที่พระองค์ทรงให้ไว้
ช่างแสนจะโชคดีที่เกิดเป็นคนไทย ได้ภาคภูมิใจเสมอมา

ถ้ามีใครถามทำไมคนไทย ถึงรักพระองค์อย่างนี้
แค่ได้ชมพระบารมีก็ยิ้มทั้งน้ำตา

ถ้าหากให้อธิบายเหตุผลนานา คงต้องใช้เวลาเท่าชีวิตนี้

เพราะท่านทำเพื่อคนไทย ด้วยธรรมะของพระราชา
หวังให้เราชาวประชาอยู่ดีกินดี
ท่านต้องเหนื่อยเพราะงานหนัก ไม่เคยพักจวบจนวันนี้

ช่างโชคดีที่แผ่นดินนี้ มีราชาผู้ทรงธรรม
ทรงเป็นนิยามแห่งความดี เป็นอัญมณีที่เลิศล้ำ
สดสวยใสกระจ่างสว่างด้วยธรรม ด้วยน้ำพระทัยที่เมตตา...

(เพลง พระราชาผู้ทรงธรรม คำร้อง/ ทำนอง : กมลศักดิ์ สุนทานนท์ ปิติ ลิ้มเจริญ
เรียบเรียง : วีรภัทร์ อึ้งอัมพร ขับร้อง : ธงไชย แม็คอินไตย)

เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเข้าสู่พระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบอย่างโบราณราชประเพณี ตั้งแต่พระราชพิธีการรับน้ำศักดิ์สิทธิ์จากราชบัณฑิตและพราหมณ์ที่พระที่นั่งอัฐทิศ และพระราชพิธีที่พราหมณ์ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ตลอดจนเครื่องราชูปโภคและพระแสงอัษฎาวุธ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ตั้งพระราชสัตยาธิษฐานจะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจปกครองอาณาจักรไทยโดยทศพิธราชธรรม ขณะประทับเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐ ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร โดยทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันศุกร์ ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ ความว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

พระบรมราชโองการดังกล่าวเป็นเสมือนสัญญาประชาคม เมื่อทรงอยู่ในฐานะพระมหากษัตริย์ทรงครองแผ่นดินตามสิทธิและหน้าที่และพระราชอำนาจทั้งปวงที่อยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายและยึดถือพระปฐมบรมราชโองการเป็นแนวทางปกครองแผ่นดิน นับแต่ทรงครองราชสมบัติเป็นต้นมา ปวงชนชาวไทยล้วนอยู่เย็นเป็นสุขใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารตลอดรัชกาล

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้อธิบายความนัยแห่งความหมายอันลึกซึ้งของพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ว่า พระองค์ตรัสว่า **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม"** ให้สังเกตว่า พระองค์ไม่ทรงใช้คำว่า "ปกครอง" แต่ทรงใช้คำว่า "ครอง" แทน คำว่า "ปกครอง" เป็นเรื่องการใช้อำนาจในการบริหารแผ่นดิน แต่การใช้คำว่า "ครอง" เช่น ครองสมณเพศ ครองชีวิตสมรส คำว่า "ครอง" นี้ไม่มีแนวความคิดเรื่องของอำนาจแม้แต่น้อย หากแต่เป็นการดูแลด้วยความเมตตา มีมิติของจิตใจ ความเคารพนับถือ และเหนืออื่นใดคือ ความรักและความรับผิดชอบ ซึ่งเหนือกว่าการปกครอง เพราะการปกครองไม่ต้องใช้ความรัก ใช้อำนาจเพียงอย่างเดียว

"แผ่นดิน" ปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิตและการคงความเป็นประเทศ

"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม" คำว่า **"แผ่นดิน"** ปัจจัยส่วนประกอบของแผ่นดินก็คือ **ดิน น้ำ ลม ไฟ** และชีวิตของเรานั่นเอง ที่พระองค์ทรงปฏิบัติมาตลอดอย่างเหน็ดเหนื่อยพระวรกาย เนื่องจากพระองค์ทรงรักษาแผ่นดินไว้ให้เรา ทรงรักษาดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งหมายถึงปัจจัยแห่งชีวิตไว้ให้เราและลูกหลานได้อยู่อย่างมีความสุข ตามพระราชปณิธานที่พระองค์รับสั่งไว้ว่า **"เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"**

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้ความสำคัญ และทรงทุ่มเทพระปรีชาสามารถและพระวิริยอุตสาหะด้วยความเหนื่อยยาก เพื่อรักษาดิน น้ำ ลม ไฟ หรือพูดง่าย ๆ คือ **"ธรรมชาติ"** ที่จำเป็นต่อชีวิต ทรงทำให้ทรัพยากรที่เสื่อมโทรมแล้วฟื้นกลับคืนมา ทั้งทรงแก้ไข ฟื้นฟู และบำรุงรักษาให้คงอยู่เพื่อยังชีวิตเราไว้ และรักษาสืบทอดไปยังลูกหลานของเรา

ด้วยราษฎรชาวไทยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องดินและน้ำอันเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตรกรรม ทรงศึกษาด้วยพระองค์เองจนทรงมีความรู้แตกฉานและรอบรู้เชี่ยวชาญทางการเกษตร จากนั้นจึงทรงนำมาสอนแก่ประชาชนให้รู้จัก ดิน น้ำ ลม ไฟ รู้จักธรรมชาติ และรู้จักคน เมื่อ ดร.สุเมธ ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในปี ๒๕๒๔ จึงไม่แปลกใจเลยเมื่อพระองค์ทรงกำชับว่า "ในการทำงานกับฉัน จะวางโครงการที่ไหน จะทำกิจกรรมที่ใด ให้เคารพคำว่าภูมิสังคม"

"ภูมิ" ก็คือ ภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ หรือเรียกแบบบ้าน ๆ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทำไมต้องเคารพ เพราะในแต่ละภาคนั้นมีภูมิประเทศที่ไม่เหมือนกัน ในส่วนคำว่า **"สังคม" ก็คือ คนซึ่งเป็นคนในมิติที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและค่านิยม ความคิดและการตัดสินใจของคนแต่ละพื้นที่** ดังนั้น ๒ สิ่งนี้มีความสำคัญมาก คือ ภูมิประเทศและคน ดังนั้นไม่ว่าจะอยู่ในระบบสังคมหรือระบบเศรษฐกิจใดก็ตาม และแม้กระทั่งเรื่องการเมืองนั้น ต้องออกแบบให้สอดคล้องกับภูมิสังคมเศรษฐกิจพอเพียงในเบื้องต้นนั้นคือ การประเมินตนให้รู้จักคน รู้จักภูมิประเทศ ทรงสอนให้มองมิติต่าง ๆ อย่างครบถ้วน **เวลาทำงานพัฒนาจึงต้องมองทุกมิติ ทุกอย่างต้องวางให้สอดคล้องกับภูมิประเทศและสังคมที่แตกต่างกันไป**

ทรงใช้ "ธรรม" ในการครองแผ่นดิน

นอกจากนี้ หากได้ศึกษาความหมายอันลึกซึ้งที่แฝงอยู่ในพระปฐมบรมราชโองการ เราจะได้ความรู้มากมายจากพระองค์ **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม"** ณ วันนั้นพระองค์ได้ทรงประกาศ Good Governance แล้ว แต่เรากลับต้องมารอให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจเสียก่อน จึงมาตระหนักถึงความสำคัญของคำว่า Good Governance หรือธรรมาภิบาลตามชาวต่างชาติ

พระองค์ตรัสว่า **ธรรมะ คือ ความดี ความถูกต้อง หรือความยุติธรรม** ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ใน **"ทศพิธราชธรรม"** หรือธรรมะของพระราชา ๑๐ ประการอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาพสกนิกรชาวไทยมาตลอด ๗๐ ปีแห่งการครองราชย์ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงครองธรรมที่ควรประพฤติ อาทิ จักรวรรดิวัตร ๑๒ สังคหวัตถุ ๔ ฯลฯ และทรงเสียสละกำลังพระวรกายและพระราชทรัพย์ เพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บ้านเมืองและความผาสุกของประชาชนมาโดยตลอด แม้ในยามที่ทรงพระประชวรก็มิได้ว่างเว้น

ทศพิธราชธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก "มหาหังสชาดก" สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มีพระพุทธดำรัสเรื่อง "ทศพิธราชธรรม" คือ ธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ หมายความว่าพระราชาที่ดีทรงประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้ แล้วประเทศชาติจะมั่นคงและมีความสุขความสงบโดยถาวร ได้แก่ ทาน ศีล บริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ขันติ ความเที่ยงธรรม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเสมอมา ดังนี้

๑.๑ ทาน (ทานํ) คือ การให้

"ทาน" แบ่งเป็น **"ธรรมทาน" คือการให้ธรรมะ** ถือเป็นการให้ทานอันสูงเลิศ และ **"อามิสทาน" คือการให้วัตถุสิ่งของ** อาทิ ให้ทรัพย์สินวัตถุสิ่งของ หรือองค์ประกอบที่ได้มาซึ่งวัตถุ อันหมายถึงเงิน เวลา กำลังกายของตน เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปฏิบัติธรรม และบำเพ็ญทานบารมีมากมายเกินที่จะพรรณนาได้ครบถ้วนทั้งสองประการ โดย **"ธรรมทาน"** ซึ่งถือเป็นทานอันเลิศทางพุทธศาสนา สามารถปัดเป่าความทุกข์ใจ ช่วยให้ใจเป็นสุขและตั้งมั่นอยู่ในความดีงาม **ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแฝงด้วยคติธรรมเป็นเครื่องเตือนใจในเรื่องต่าง ๆ** แก่พสกนิกรตามสถานะและวาระโอกาสอยู่เสมอ ในท้องถิ่นที่ต้องการความรู้ ได้พระราชทานความรู้และตรัสแนะนำในสิ่งที่จะนำประโยชน์มาให้ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่จะทรงช่วยดับทุกข์ประชาชนทั้งมวล รวมถึงข้าราชบริพารที่มักได้รับพระราชทานหนังสือและเทปคำสอนของพระอาจารย์ทั้งหลายเสมอ ดังเช่นที่ **พลตำรวจเอก วสิษฐ เดชกุญชร** อดีตนายตำรวจราชสำนักประจำ กล่าวไว้ในหนังสือ "สองธรรมราชา" ว่า

"...คำสอนถวายกัมมัฏฐานของครูบาอาจารย์ทั้งหลาย พระองค์จะทรงบันทึกเทปไว้ แล้วถ้าคำเทศน์คำสอนใดที่ทรงเห็นว่ามีประโยชน์สำหรับพวกเราที่หัดใหม่ทั้งหลาย มักจะพระราชทานมาให้ และพวกเรามักจะได้รับพระราชทานเทปจากในหลวงเสมอ ผมจำได้ว่า ที่ได้รับพระราชทานมาก็มีของสมเด็จพระสังฆราช ของหลวงพ่อฤาษีลิงดำ ของหลวงพ่อพุธ ฐานิโย เป็นต้น..."

หากศึกษาพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะเห็นได้ชัดแจ้งว่าคำสอนที่พระองค์พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ล้วนสะท้อนถึงความเข้าใจในหลักธรรมและการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉานของพระองค์ ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะผู้แทนพุทธสมาคมทั่วประเทศ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันเสาร์ ที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๒๓ ซึ่งมีความบางตอนที่ได้ทรงอรรถาธิบายเรื่องสมาธิไว้ว่า

"...สมาธินั้นเราอาจจะได้เป็นเวลาเพียงครึ่งวินาที นั่นก็เป็นสมาธิแล้ว แต่ว่าเป็นสมาธิย่อที่อ่อนมาก แต่ก็เป็นสมาธิ ข้อสำคัญที่จะต้องได้อันนี้ ให้เป็นว่าสมาธิคืออะไร โดยมากคนเราเมื่อเป็นเด็กเป็นนักเรียนท่านก็สอน คือหมายความว่าครูบาอาจารย์หรือพ่อแม่ก็สอนให้ตั้งจิตตั้งใจเรียน ก็หมายความว่าทำสมาธินั้นเอง แล้วเราก็เรียนว่าถ้าเราตั้งใจในสิ่งนั้น ๆ ให้ดีมันก็ทำได้ เรียกว่ามีสมาธิ เพราะว่าจิตเราไปเพ่งอยู่อันเดียว แต่คนเราถ้าไม่มีสมาธิเสียเลย หมายความว่าเป็นคนฟุ้งซ่านจริง ๆ เป็นคนที่ไม่ได้เรื่องจะเรียนอะไรไม่ได้ จะอ่านหนังสือไม่ได้ จะพูดก็ไม่ได้ ไม่มีทางอะไรเลย คือว่าขึ้นชื่อว่าเป็นคนก็มีสมาธิ ไม่ใช่ว่าคนเราเราเสียใจเหลือเกินว่าเรามันขาดสมาธิ ถ้าคิดว่าเราขาดสมาธิเท่ากับเรามีสมาธิอยู่แล้ว เพราะรู้ว่ามีคำว่าสมาธิ เราได้เรียนรู้แล้ว ถ้าไม่มีสมาธิในตัวเลยหมายความว่าไม่มีความดีเลยในตัว ก็ไม่สามารถที่จะแม้จะคิดว่ามีคำว่าสมาธิ ฉะนั้นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรมอยู่ที่ตัวสมาธินี้ซึ่งเรามีทุกคน เรามีความดีอยู่ในตัวทุกคนแต่ให้เห็นว่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม คือจากสมาธิที่เรามีธรรมดา ๆ ที่เมื่อเด็ก ๆ ครูบาอาจารย์พ่อแม่ได้สั่งสอนบอกว่าต้องตั้งใจ แค่นี้ก็เป็นจุดเริ่มต้นของสมาธิ..."

นอกจาก "ธรรมทาน" แล้ว **พระองค์ทรงมีพระเมตตาเป็นล้นพ้น ได้พระราชทานพระราชทรัพย์และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ อันเป็น "อามิสทาน" เพื่อแก้ความทุกข์ยากขาดแคลนแก่พสกนิกรเสมอมา** รวมทั้งช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากจากภัยธรรมชาติหลายต่อหลายครั้ง

พล.ร.อ.ม.จ.กาฬวรรณดิศ ดิศกุล อดีตสมุหราชองครักษ์ ได้ให้สัมภาษณ์ในหนังสือ "ในหลวงของเรา" ว่า *"...โครงการต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงริเริ่มเพื่อความกินดีอยู่ดีและความผาสุกของประชาราษฎร์นั้น พระองค์ท่านได้นำเอาพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์มาใช้เป็นจำนวนมากโดยตลอด พระองค์ท่านไม่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเอาเงินงบประมาณแผ่นดินมาใช้ในตอนริเริ่มของโครงการ เพราะถ้าโครงการนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ก็จะเป็นการสูญเสียงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งเป็นเงินที่เก็บมาจากภาษีอากรจากราษฎรเท่านั้น พระองค์ท่านจึงทรงยอมให้เสียเงินส่วนพระองค์เสียเอง เมื่อโครงการใดประสบผลสำเร็จแล้วและรัฐเห็นดีด้วย พระองค์ท่านจึงจะทรงมอบให้รัฐบาลไปดำเนินการต่อไป..."*

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงบำเพ็ญทานบารมีเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ ทรงหวังเพียงให้ประชาชนของพระองค์อยู่ดีกินดีและมีความสุข พระองค์มีพระราชดำริว่าการให้หรือช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากลำบากจะช่วยทำให้โลกนี้มีความสงบร่มเย็น และช่วยให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ด้วยความสุข จึงทรงมีหลักการในการพระราชทานความช่วยเหลือคือ **"ให้ เพื่อให้ช่วยตนเองได้"** ดังนั้น พระองค์จึงทรงมุ่งมั่นส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของราษฎรให้ **"พออยู่ พอกิน"** และสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งจะช่วยให้มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต อันจะส่งผลให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรือง และมีความมั่นคงในที่สุด

นอกจากนี้พระองค์มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือว่า เมื่อราษฎรประสบความเดือดร้อนจากภัยพิบัติต่าง ๆ จะพระราชทานความช่วยเหลือในทันทีทันใด จนอาจกล่าวได้ว่า **เมื่อเกิดความทุกข์แก่ราษฎรขึ้น ณ ที่ใด พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะทรงประทับอยู่ ณ ที่นั้น หรือหากเสด็จฯ ไปช่วยเหลือด้วยพระองค์เองไม่ได้ จะมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชบริพารที่ทรงไว้วางพระทัยเดินทางไปให้ความช่วยเหลืออย่างทันการณ์ โดยมีรับสั่งว่า "ไปให้ไว ไปให้ถึง ไปให้เร็ว"** ซึ่งนอกจากทรัพย์แล้ว "ทาน" ของพระองค์ยังหมายถึงพระราชทานความรู้ เพื่อประชาชนจะได้ใช้เป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพได้อย่างยั่งยืน ดังตัวอย่างพระราชกรณียกิจสรุปได้โดยสังเขป ดังนี้

(๑) มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งขึ้น สืบเนื่องจากมหาวาตภัยพายุโซนร้อน "แฮเรียต" ที่แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อปี ๒๕๐๕ มีผู้เสียชีวิตประมาณ ๑,๐๐๐ คน และทำความเสียหายแก่ภาคใต้ถึง ๑๒ จังหวัด พระองค์ทรงเป็นห่วงผู้ประสบภัย และทรงติดต่อขอเครื่องบินจากกองทัพอากาศให้กรมประชาสงเคราะห์เดินทางไปช่วยเหลือประชาชนโดยด่วน รวมทั้ง**ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อส. พระราชวังดุสิต ประกาศเชิญชวนให้ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์และสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัย ทรงรับและพระราชทานสิ่งของด้วยพระองค์เองเป็นเวลาเดือนเศษนับเป็นการใช้สื่อวิทยุในกิจการลักษณะนี้เป็นครั้งแรก**

หลังจากการให้ความช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบภัยเฉพาะหน้าแล้ว พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานเงินบริจาคส่วนที่เหลือจำนวน ๓ ล้านบาท ให้เป็นทุนประเดิมก่อตั้ง **"มูลนิธิราชประชานุเคราะห์"** โดยทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ **เพื่อให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือและบรรเทาทุกข์แก่ราษฎรที่ประสบสาธารณภัยทั่วประเทศ และให้การสงเคราะห์ด้านการศึกษาแก่ลูกหลานผู้ประสบภัย** โดยพระราชทานทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดีเยี่ยมในโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ฯ และเด็กกำพร้าหรืออนาถาที่ครอบครัวประสบสาธารณภัยทั่วประเทศ จนจบชั้นสูงสุด

(๒) โรงงานแขนขาเทียมพระราชทาน โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการอวัยวะแขนขาเทียมสำหรับทหารพิการ ทั้งนี้ ในระหว่างฝึกหัดการใช้อวัยวะแขนขาเทียมและฟื้นฟูสมรรถภาพ จะได้พิจารณาความถนัดและความต้องการของผู้ป่วย เพื่อฝึกอาชีพต่อไป โดยได้มีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพให้แก่ทหารผ่านศึกพิการภายในโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าด้วย

(๓) งานคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือราษฎรเจ็บป่วยที่ยากจนซึ่งทรงพบในระหว่างเสด็จฯ ทรงเยี่ยมราษฎรทั่วประเทศ รวมถึงผู้ที่หน่วยแพทย์พระราชทาน หน่วยแพทย์ที่ตามเสด็จฯ แพทย์หลวงหรือผู้แทนพระองค์พบ หรือผู้ที่มีหนังสือมาขอพระราชทานการรักษาทั่วไปให้ความช่วยเหลือจัดส่งคนไข้เข้าโรงพยาบาล และติดตามผลระยะยาวไปจนกว่าจะสิ้นสุดการรักษา

(๔) มูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๘ **เพื่อช่วยเหลือทหารที่บาดเจ็บหรือพิการจากการปฏิบัติราชการสนามทั่วประเทศ** เยี่ยมเยียนให้กำลังใจในระหว่างการรักษา ช่วยติดตามทวงถามสิทธิราชการให้แก่ผู้ที่ได้รับสิทธิล่าช้า สอบถามทุกข์สุข ให้ความช่วยเหลือด้านอาชีพหรือการศึกษาแก่ทหารพิการและครอบครัว มอบเงินช่วยเหลือแก่ครอบครัวผู้เสียชีวิต และสำหรับผู้บาดเจ็บทุพพลภาพให้รับเป็นรายเดือนตลอดชีพ

(๕) การส่งเสริมอาชีพด้านงานฝีมือ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร **มีพระราชดำริให้ฟื้นฟูและพัฒนางานฝีมือพื้นบ้านในแต่ละภูมิภาคขึ้น โดย**

ส่งเสริมให้ราษฎรมีอาชีพเสริมตามทักษะความสามารถ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงสานต่องานตามพระราชดำริ โดยทรงจัดตั้ง **"มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"** ซึ่งนอกจากราษฎรจะมีรายได้เลี้ยงชีพแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์งานศิลปะท้องถิ่นอันทรงคุณค่าของชาติด้วย

นอกจากนี้ ในคราวเสด็จฯ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเพื่อทรงเยี่ยมทหารบาดเจ็บจากราชการสงครามในสาธารณรัฐเวียดนาม พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชปรารภว่า กองทัพบกควรมีหน่วยงานฟื้นฟูสมรรถภาพและฝึกอาชีพให้แก่ทหารพิการ เพื่อให้มีอาชีพเลี้ยงตนและครอบครัวได้ **"ศูนย์ฝึกอาชีพพระราชทาน"** จึงได้ก่อกำเนิดขึ้น ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า เมื่อปี ๒๕๑๓ ซึ่งต่อมาได้แยกออกมาสร้างเป็นสถานฝึกอาชีพที่ถนนวิภาวดีรังสิต โดยพระองค์ได้พระราชทานพระราชทรัพย์เป็นค่าก่อสร้างตึก และเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการรักษา สำหรับผู้ที่ขาดทุนทรัพย์ หรือผู้ทุพพลภาพที่ยังพอทำงานเลี้ยงตัวได้

(๖) งานฎีการ้องทุกข์ ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรตามภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ มีผู้ได้รับความเดือดร้อนจำนวนมากเฝ้าคอยรับเสด็จเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาอยู่เสมอ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประสานหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในเรื่องนั้น ๆ ตรวจสอบข้อมูล หากพบว่าราษฎรนั้นได้รับความเดือดร้อน ก็จะให้ความช่วยเหลือเพื่อคลี่คลายปัญหา หรือบรรเทาความเดือดร้อนต่อไป

ทั้งนี้ **พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำ "โครงการพระราชทานความช่วยเหลือ"** เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ราษฎรที่ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพิ่มเติม หากพบว่าราษฎรรายใดยังมีความเดือดร้อนอยู่ จะส่งให้คณะกรรมการโครงการฯ พิจารณาให้ความช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนตามหลักเกณฑ์ อันเป็นการพระราชทานความช่วยเหลือโดยตรง เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืนในที่สุด นอกจากนี้ หากพบว่า**ราษฎรกลุ่มใดได้รับความเดือดร้อน** ขาดแคลนปัจจัยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ **แม้ว่าจะมิได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา โครงการฯ จะพิจารณาให้ความช่วยเหลือ**ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามความเหมาะสมต่อไป ทั้งนี้ ในขณะที่พระองค์พระราชทานความช่วยเหลือต่อราษฎรที่ทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ในเรื่องต่าง ๆ **ทรงหาทางให้ราษฎรที่ได้รับการช่วยเหลือเหล่านี้รู้จักช่วยเหลือตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไปด้วย**

การที่มีราษฎรจำนวนมากทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา **แสดงถึงความเชื่อมั่นและความศรัทธาที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และตระหนักในน้ำพระทัยที่เปี่ยมล้นด้วยพระเมตตา ที่พระราชทานความช่วยเหลือต่อราษฎรของพระองค์ ประดุจบิดาที่ดูแลบุตรด้วยความรักและเมตตาอย่างสม่ำเสมอตลอดมา โดยไม่ทรงเคยเลือกว่าเขาเหล่านั้นจะเป็นใคร ทั้งยังแสดงถึงความไม่มีช่องว่างระหว่าง "พระเจ้าแผ่นดิน" กับ "ราษฎร" ซึ่งไม่มีแผ่นดินใดในโลกนี้เสมอเหมือน**

(๗) การส่งเสริมอาชีพด้านการแปรรูปและการตลาด พระองค์ทรงตระหนักถึงกลไกทางด้านการผลิตและการตลาดที่ทันสมัย จึงได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้ง**โครงการหลวงอาหารสำเร็จรูป**แห่งแรก เพื่อผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคภายใต้ตราสัญลักษณ์ **"ดอยคำ"** รวมทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จัดตั้ง **บริษัท มงคลชัยพัฒนา จำกัด** ขึ้นเพื่อศึกษาทดลองและดำเนินงานด้านการตลาด ตลอดจนแปรรูปสินค้าเกษตรไปสู่สินค้ารูปแบบใหม่ รวมทั้งวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าเกษตรที่ผลิตได้จากโครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา

นอกจากนี้ ทรงให้จัดตั้ง **บริษัท สุวรรณชาด จำกัด** ในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้น เพื่อจำหน่ายสินค้าใน**โครงการที่พระองค์ได้ส่งเสริมไว้จำนวนมาก ซึ่งสามารถผลิตสินค้าได้หลากหลายและมีคุณภาพมาตรฐาน** โดยพระราชทานนามร้านว่า **"โกลเด้น เพลซ"** (Golden Place) เพื่อพัฒนาช่องทางการค้าปลีกที่เหมาะสมแก่ผู้ผลิตและผู้บริโภค

๑.๒ ศีล (สีลํ) คือ ความประพฤติที่ดีงามทั้ง กาย วาจา และใจ

"ศีล" คือความประพฤติที่ดีงามตามหลักศาสนา เพื่อให้เกิดความปกติสุขแก่ตนเอง แก่ผู้อื่นและสังคมส่วนรวม

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นอกจากจะทรงเคร่งครัดรักษาศีลอันเป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นทางพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ยังมีพระราชจริยวัตรที่พิเศษอีกประการหนึ่ง ซึ่งคนทั่วไปปฏิบัติได้ยากคือ ในวันธรรมสวนะ (วันพระ) พระองค์จะทรงรักษาอุโบสถศีล หรือศีลแปดอย่างเคร่งครัด รวมทั้งมีพระราชศรัทธาในบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง โดยได้เสด็จออกทรงผนวชเพื่อทรงศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย อุทิศพระราชกุศลพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ตลอดระยะเวลาแห่งการทรงผนวชทรงดำรงพระองค์ได้งดงามบริสุทธิ์ แม้ภายหลังจากทรงลาสิกขาบทแล้ว พระองค์ยังคงทรงศึกษาพระธรรมด้วยพระองค์เองและทรงปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยทรง

ตั้งมั่นในสังวรรักษาพระอาการกาย วาจา สะอาดปราศจากโทษอันควรครหา **เป็นความดีงามของกาย วาจา ใจ ที่ประชาชนจะเห็นได้ในทุกพระราชจริยวัตรของพระองค์ ทั้งยังหมายถึงศีลในการปกครอง อันได้แก่กฎหมายและนิติราชประเพณี และในทางศาสนา**

มิเพียงเท่านั้น ตลอดระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์ พระราชจริยวัตรของพระองค์ในด้านพระพุทธศาสนาได้แจ้งประจักษ์อย่างชัดเจนว่าทรงเป็นพุทธมามกะผู้เคร่งครัดในการปฏิบัติบูชายิ่ง สมควรแก่การเป็นพุทธสาวก จนเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่พสกนิกรโดยทั่วหน้า นอกจากนี้ ในวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ พระองค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทั้งเป็นการส่วนพระองค์ อาทิ ทรงพระราชกุศล ทรงบาตรในพระราชนิเวศน์ เสด็จฯ ไปทรงถวายผ้าพระกฐินส่วนพระองค์ หรือในส่วนที่เป็นพระราชพิธีตามบุรพขัตติยประเพณี เช่น ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในวันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นต้น

พระองค์จึงทรงเป็นแบบอย่างให้พุทธศาสนิกชนได้เจริญรอยตามในการเป็นผู้รักษาและปฏิบัติศีล ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการส่งเสริมคุณค่าความสำคัญและการสร้างสรรค์ความมั่นคง รวมทั้งเผยแผ่ธรรมะแก่ประชาชน

๑.๓ บริจาค (ปริจาคํ) คือ การเสียสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งกว่า

"บริจาค" คือการเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์และความสุขส่วนรวม เป็นการเสียสละเพื่อหวังให้ผู้รับได้รับความสุข ซึ่งถือเป็นการลดความเห็นแก่ตัวและมีส่วนช่วยให้สังคมดีขึ้น

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงบำเพ็ญธรรมข้อนี้ได้อย่างสมบูรณ์ พระองค์ทรงเสียสละทั้งพระวรกาย พระสติปัญญา ความสุขส่วนพระองค์ ด้วยทรงคำนึงถึงประโยชน์สุขแห่งพสกนิกรเป็นที่ตั้ง โดยทรงเห็นว่า คนที่ให้เพื่อส่วนรวมนั้น มิได้ให้เพื่อส่วนรวมฝ่ายเดียว แต่เป็นการให้เพื่อให้ตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้ด้วย ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ นิสิต นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น วันจันทร์ ที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...ใครต่อใครก็บอกว่าขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อส่วนรวม อันนี้ฟังจนกระทั่งเบื่อหู อาจรำคาญด้วยซ้ำว่าใครต่อใครมาก็บอกว่าขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึกในใจว่า ให้ ๆ ๆ ให้อยู่เรื่อย แล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่าคนที่ให้เพื่อส่วนรวมนั้น มิได้ให้เพื่อส่วนรวมแต่ฝ่ายเดียว เป็นการให้เพื่อให้ตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้..."

นอกจากนี้ พระองค์ทรงพระราชดำริว่า งานทุกอย่างมีด้านหน้าด้านหลังเหมือนเหรียญบาท งานด้านหน้านั้น จะมีคนทำกันมากมาย และแย่งกันทำ งานด้านหลังที่ไม่ปรากฏต่อสายตาของคน ต้องเป็นคนที่เข้าใจงานและหน้าที่ และต้องเสียสละจริง ๆ ถึงจะทำได้ เพราะงานด้านหลังเป็นงานปิดทองหลังพระ ถ้าทำดีแล้วไม่จำเป็นต้องให้เห็นปรากฏ และต้องยอมรับว่าจะไม่ได้อะไรตอบแทน นอกจากความภูมิใจในการทำงานในหน้าที่ของตน จึงนับเป็นการเสียสละ เพื่อประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่

ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงยึดถือประโยชน์และความเจริญของชาติ ศาสนา รวมทั้งประโยชน์สุขของพสกนิกร สำคัญยิ่งกว่าพระองค์เอง พระราชกรณียกิจนานัปการจึงเป็นไปเพื่อความวัฒนาและประโยชน์สุขของชาวไทย โดยตลอดรัชสมัยพระองค์ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ และทรงงานหนักยิ่งเพื่อปฏิบัติพระราชภารกิจโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริสี่พันกว่าโครงการทั่วประเทศ อันเป็นพระราชกรณียกิจที่เป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนทั้งสิ้น ด้วยทรงถือว่าความทุกข์ความเดือดร้อนของพสกนิกรเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนของพระองค์เอง

ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดความเดือดร้อนแก่พสกนิกรในส่วนใดของประเทศ พระองค์จะเสด็จฯ ไป ไม่ว่าระยะทางจะไกลและทุรกันดารสักเพียงใด แดดจะร้อนแรงแผดเผา หนทางคดเคี้ยวเต็มไปด้วยขวากหนาม หรือรกเรื้อชื้นแฉะเต็มไปด้วยตัวทาก น้ำท่วมเจิ่งนอง ก็จะทรงก้าวพระบาทเสด็จฯ ไปให้ความช่วยเหลืออย่างไม่ย่อท้อ เพื่อดับความทุกข์ยากของพสกนิกรโดยเฉพาะในถิ่นทุรกันดาร **พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างในการเสียสละพระองค์ ซึ่งไม่มีประมุขประเทศใดจะเสียสละได้เทียบเท่าพระองค์**

๑.๔ ความซื่อตรง (อาชฺชวํ) คือ การสุจริตต่อหน้าที่การงานของตน ต่อมิตรสหาย ต่อองค์กรหรือหลักการของตน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชอัชฌาสัยซื่อตรง ดำรงในสัตย์สุจริต โดยพระองค์มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับความซื่อตรงดังพระบรมราโชวาทพระราชทานเพื่อเชิญลงพิมพ์ในหนังสือวันเด็ก ปี พุทธศักราช ๒๕๓๑ ความว่า

“ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง. เด็ก ๆ จึงต้องฝึกฝน อบรมให้เกิดมีขึ้นในตนเอง เพื่อจักได้เติบโตขึ้นเป็นคนดีมีประโยชน์ และมีชีวิตที่สะอาด ที่เจริญมั่นคง.”

พระองค์ทรงมีความซื่อตรงทั้งต่อพระองค์เอง ต่อหน้าที่ ต่อประชาชน และต่อประเทศชาติมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่**ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา** ผู้เชี่ยวชาญ

ด้านประวัติศาสตร์ไทย กล่าวไว้ในหนังสือ “ชีวิตของพ่อ” ว่า พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมสม่ำเสมอ นอกจากจะพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์แล้ว ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่ประชาชนทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางนำกลับคืนประชาชนส่วนรวม แม้จะทรงมีอภิสิทธิ์ไม่ต้องเสียภาษีอากร แต่ไม่ทรงใช้อภิสิทธิ์นี้ ทรงเต็มใจเสียสละให้เจ้าหน้าที่เก็บภาษี ๑๐๐% เท่ากับประชาชนทั่วไป

นับว่าพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้เป็นขวัญและกำลังใจ ให้ปวงพสกนิกรมุ่งมั่นสร้างคุณงามความดีตามรอยเบื้องพระยุคลบาท พ่อของแผ่นดินผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐของปวงชนชาวไทย

๑.๕ ความอ่อนโยน (มทฺทวํ) คือ การมีอัธยาศัยอ่อนโยน

“ความเป็นผู้อ่อนโยน” คือ การทำตัวสุภาพนุ่มนวล ไม่เย่อหยิ่ง มีอัธยาศัยไมตรี มีสัมมาคารวะทั้งกับผู้ใหญ่ ผู้น้อย หรือเพื่อนในระดับเดียวกัน การทำตัวเป็นผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตน จะทำให้ไปที่ไหนคนก็ต้อนรับ เพราะอยู่ใกล้แล้วสบายใจ

เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาวไทยว่า พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยนเพียบพร้อมทุกประการ **ความอ่อนโยนทางพระวรกาย** ทุกพระอิริยาบถที่ปรากฏไม่มีที่จะแสดงถึงความรังเกียจเดียดฉันท์หรือถือพระองค์ จะมีก็แต่ความอ่อนโยน นิ่มนวล งดงาม เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์พระราชหฤทัย ยังความชื่นชมโสมนัส และอบอุ่นใจให้เกิดแก่พสกนิกรโดยทั่วกัน

ความอ่อนโยนทางพระวาจา อันพึงเห็นได้จากการที่ทรงมีพระราชปฏิสันถารแก่ราษฎร ซึ่งเป็นชาวบ้านธรรมดา ที่มารับเสด็จอย่างใกล้ชิดสนิทสนม ทรงอ่อนโยนสุภาพ แม้จะทรงอยู่ในพระราชฐานะอันสูงสุด กลับทรงแสดงพระองค์อย่างธรรมดาที่สุด มิได้ทรงวางพระองค์ให้แตกต่างห่างไกลจากประชาชนที่ประกอบด้วยฐานะต่าง ๆ กัน ทางปฏิบัติพระองค์เป็นกันเอง เสมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรอันเป็นที่รัก ดังข้อความตอนหนึ่ง ในหนังสือ "๗๐ ปี รักแท้ของในหลวงและพระราชินี" ได้ยกบทสัมภาษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ตอนหนึ่งซึ่งตรัสถึงสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานแนะนำการวางพระองค์ ไว้ว่า

"...พระองค์ท่านก็ได้ปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่างทำให้ข้าพเจ้ารู้จักการทำตนใกล้ชิดกับราษฎร เช่น เวลามีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรไม่โปรดทรงยืน ทรงถือขนบธรรมเนียมไทยที่จะไม่ยืนค้ำผู้เฒ่าผู้แก่ จะประทับลงรับสั่งกับราษฎรเสมอมา แม้จะเป็นตอนเที่ยงแดดร้อนเปรี้ยงก็ตาม..."

นอกจากนี้ **หนึ่งใน**ภาพพระราชกรณียกิจ**ที่ประทับใจทุกคนอย่างยิ่ง ด้วยแสดงถึงพระราชจริยวัตรและพระราชอัชฌาสัยอันอ่อนโยน อย่างไม่ทรงถือพระองค์ คือภาพที่ทรงโน้มพระวรกายลงไปตรัสกับแม่เฒ่าคนหนึ่งอย่างใกล้ชิด** ต่อมาทราบว่าคือ คุณยายตุ้ม จันทนิตย์ หญิงชราวัย ๑๐๒ ปี บ้านธาตุน้อย ตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ซึ่งตามคำบอกเล่าของ นางเพ็ง จันทนิตย์ (ลูกสะใภ้) และนางหอม แสงพระธาตุ (น้องสาวของนางเพ็ง) ได้ความว่า ลูกหลานได้พาคุณยายตุ้มไปรอรับเสด็จตั้งแต่เช้า โดยนางหอมเป็นผู้จัด "ดอกบัวสีชมพู" ให้แก่คุณยายจำนวน ๓ ดอก เพื่อนำขึ้นจบบูชาพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพาออกไปรอเฝ้าฯ รับเสด็จที่แถวหน้าสุด เพื่อให้ได้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

คุณยายตุ้มได้ถือดอกบัวสายสีชมพู ๓ ดอก รอเฝ้าฯ รับเสด็จบนเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินทางสามแยกชยางกูร-เรณูนคร เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมพสกนิกรภาคอีสานเป็นครั้งแรก ตั้งแต่เช้าจนบ่ายของวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๘ แม้แสงแดดแผดเผาจนดอกบัวสายในมือแห้งเหี่ยว แต่ด้วยหัวใจจงรักภักดี คุณยายตุ้มก็ยังคงรับเสด็จต่อไปด้วยความตื่นเต้นและเบิกบานใจ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพล

อดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ มาถึง พระองค์ได้เสด็จตรงมาที่คุณยาย ด้านคุณยายได้ยกดอกบัวสายโรยรา ๓ ดอกนั้นขึ้นจนเหนือศีรษะ แสดงความจงรักภักดีอย่างสุดซึ้ง **พระองค์จึงทรงโน้มพระองค์ลงมาจนพระพักตร์เกือบชิดกับศีรษะของแม่เฒ่า ทรงแย้มพระสรวลอย่างอ่อนโยน พระหัตถ์แตะมือกร้านคล้ำของแม่เฒ่าอย่างนุ่มนวล ซึ่งเป็นภาพที่ชาวไทยคุ้นตาและประทับใจเป็นที่สุด**

ภาพที่คุณยายตุ้ม จันทนิตย์ ทูลเกล้าฯ ถวายดอกบัว ถ่ายโดยนายอาณัติ บุนนาค หัวหน้าช่างภาพส่วนพระองค์ ได้บันทึกภาพวินาทีสำคัญที่ถูกเรียกว่า **"ภาพดอกไม้แห่งหัวใจ"** เป็นภาพที่ใช้แทนคำพูดได้มากกว่าหนึ่งล้านคำ และได้กลายเป็นภาพประวัติศาสตร์ภาพหนึ่งของประเทศไทย

๑.๖ ความเพียร (ตปํ) คือ ความมุมานะ

"ตบะ" เป็นหลักธรรมที่สอนให้เราไม่ย่อท้อ แต่ให้ปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความมุมานะบากบั่น ฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ

ตบะในความหมายหนึ่งคือ ความเพียรเป็นเครื่องแผดเผาความเกียจคร้าน โดยความหมายนี้จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงประกอบด้วยพระราชอุตสาหะวิริยภาพเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ไม่โปรดที่จะประทับอยู่เฉย ทรงพอพระราชหฤทัยในการเสด็จพระราชดำเนินออกทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ แม้ในถิ่นห่างไกลทุรกันดาร เพียงเพื่อให้ทรงทราบถึงความเป็นอยู่และทุกข์สุขของราษฎรด้วยพระองค์เอง และทรงหาหนทางขจัดปัดเป่าความทุกข์ยากของราษฎรทั้งในด้านชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ สุขภาพอนามัย การศึกษา และอื่น ๆ ด้วยพระราชอุตสาหะวิริยะเช่นนี้ พระองค์จึงทรงยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่ราษฎรได้ในทุกภูมิภาค

ตบะ ในอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงความตั้งใจกำจัดความเกียจคร้านและการกระทำผิดหน้าที่ มุ่งทำกิจอันเป็นหน้าที่ที่พึงกระทำ ซึ่งเป็นกิจที่ดีที่ชอบ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงบำเพ็ญตบะในความหมายนี้ได้อย่างครบถ้วนในพระราชฐานะแห่งพระมหากษัตริยาธิราช ทรงมีหน้าที่ปกครองอาณาประชาราษฎร์ให้ได้รับความร่มเย็น

พระองค์ได้ทรงตั้งพระราชอุตสาหะวิริยะปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้เป็นไปด้วยดี ไม่มีข้อผิดพลาด ไม่เพียงเท่านั้น พระองค์ยังทรงติดตามกิจการที่ได้ทรงปฏิบัติหรือโปรดให้ปฏิบัติอย่างใกล้ชิด โดยเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง ไม่ว่าจะทรงลำบากตรากตรำพระวรกายเพียงไร แต่ด้วยพระราชหฤทัยที่เปี่ยมไปด้วยพระเมตตา จึงทรงพอพระราชหฤทัยที่จะทรงปฏิบัติพระราชภารกิจไม่ว่างเว้น และในวันหนึ่ง ๆ ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจได้มายมายจนไม่น่าที่จะเป็นไปได้ดังเช่นที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติ

ตบะ ในความหมายอีกอย่างหนึ่ง คือ ความเพียรในการละอกุศลกรรม เพียรอบรมกุศลบุญต่าง ๆ ให้บังเกิดขึ้น โดยความหมายนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเพียบพร้อมด้วยพระราชวิริยะที่จะทรงเอาชนะความชั่วต่าง ๆ ด้วยความดี

ทรงมีพระตบะเดชะเป็นที่เทิดทูนยำเกรง การสมาทานกุศลวัตรของพระองค์ จึงสามารถกำจัดอกุศลกรรมได้โดยสิ้นเชิง อาณาประชาราษฎร์ผู้อยู่ใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารจึงมีแต่ความสุขความเจริญพ้นจากความเดือดร้อนนานาประการ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงเป็นแบบอย่างของความเพียร โดยทรงมีพระวิริยอุตสาหะ ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยความอดทน เสด็จพระราชดำเนินไปทั่วทุกภูมิภาคเพื่อทอดพระเนตรปัญหาที่ต้นเหตุ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และเพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง อย่างไม่ย่อท้อ แม้ในบางพื้นที่บางเหตุการณ์จะเต็มไปด้วยอันตราย และแม้บางขณะจะทรงพระประชวร สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นได้จากพระราชนิพนธ์เรื่อง **"พระมหาชนก"** ที่พระราชทานให้ปวงชนชาวไทย นอกจากนี้พระองค์ทรงสอนว่าถ้าทุกคนมีความเพียรก็จะก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ตนเองและส่วนรวม ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่สมาคมไทยอาสาในสหรัฐอเมริกา เนื่องในมหามงคลที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๓๙ ความตอนหนึ่งว่า

"...ความเพียรที่ถูกต้องเป็นธรรมและพึงประสงค์นั้น คือ ความเพียรที่จะกำจัดความเสื่อมให้หมดไป และระวังป้องกันมิให้เกิดขึ้นใหม่ อย่างหนึ่ง กับความเพียรที่จะสร้างสรรค์ความดีความเจริญให้เกิดขึ้น และระวังรักษามิให้เสื่อมสิ้นไป อย่างหนึ่ง. ความเพียรทั้งสองประการนี้ เป็นอุปการะอย่างสำคัญแก่การปฏิบัติตนปฏิบัติงาน. ถ้าทุกคนในชาติจะได้ตั้งตนตั้งใจอยู่ในความเพียรดังกล่าว ประโยชน์และความสุขก็จะบังเกิดขึ้นพร้อมทั้งแก่ส่วนตัวและส่วนรวม. ประเทศชาติของเราก็จะสามารถรักษาความเป็นปรกติมั่นคง พร้อมกับพัฒนาให้เจริญรุดหน้าไปได้ดังปรารถนา."

ประชาชนชาวไทยควรยึดถือความเพียรที่ถูกต้องเป็นธรรมเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เพื่อสังคมที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทัดเทียมกับนานาประเทศสืบไป

๑.๗ ความไม่โกรธ (อกฺโกธํ) คือ การไม่แสดงอาการโกรธ

"ความไม่โกรธ" คือ การไม่มุ่งร้าย พยาบาทต่อผู้อื่น ไม่มีโทสะ แม้ในหลาย ๆ สถานการณ์จะทำได้ยาก แต่ถ้าเราสามารถฝึกฝนตนเองให้รู้จักระงับ ยับยั้งความโกรธ ก็จะช่วยให้เรารักษามิตรไมตรีกับผู้อื่นไว้ได้

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระอุปนิสัยที่ไม่โกรธ ทั้งทรงสามารถระงับความโกรธด้วยมีพระเมตตาซึ่งเปี่ยมไปด้วยสายธารพระราชหฤทัยอันเป็นดั่งน้ำใสดับไฟแห่งความโกรธให้กลับเยือกเย็นสุขุมคัมภีรภาพเป็นที่ตั้ง ช่วยให้ทอดพระเนตรเห็นปัญหาและหนทางแก้ไขปัญหานั้นได้โดยสงบ ทั้งยังไม่ทรงใช้พระราชอำนาจเพื่อมุ่งร้ายผู้อื่น แต่ทรงใช้เพื่อพระราชทานอภัยโทษตามควรแก่เหตุ ทรงดำรงสติและความสงบในพระราชหฤทัย ทรงแก้ไขสรรพปัญหาบนพื้นฐานของความมีเหตุผลมากกว่าอารมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารมณ์พิโรธอันเป็นบ่อเกิดแห่งหายนะนั้นไม่ทรงเคยบังเกิดขึ้นเลย

พระเกียรติคุณของพระองค์ในข้อนี้จึงเป็นที่ชื่นชมของชาวไทยและชาวต่างประเทศยิ่งนัก ดังข้อความบทหนึ่งในพระราชนิพนธ์เรื่อง**"ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ"** ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเล่าเหตุการณ์ที่ทรงตามเสด็จฯ ไปที่มหาวิทยาลัยเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย เพื่อรับการทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ในวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๐๕ ซึ่งในวันนั้นเอง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงถูกท้าทายจากกลุ่มนักศึกษากลุ่มหนึ่งที่มีความคิดรุนแรง ส่งเสียงโห่ฮาลบหลู่ ความตอนหนึ่งว่า

"...ข้าพเจ้าเห็นว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยเย็นเป็นที่สุด ข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าใจยังสั่นด้วยความน้อยใจปนความโกรธ นึกสงสารตัวเองเป็นกำลังว่าเรามาเหนื่อย ๆ เพื่อมาเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศเรากับประเทศเขา กลับมาโดนคลื่ป้ายไล่ทันทีที่มาถึง ใช่ว่าเราขอมาเมื่อไร เขาเชิญเรามาต่างหาก พระเจ้าอยู่หัวกลับรับสั่งปลอบว่า ให้เฉย ๆ ไว้ ทำใจเย็นเข้าสู้ อย่าได้แสดงความรู้สึก เช่น เสียใจหรือน้อยใจออกมาให้ทางฝ่ายบ้านเมืองเห็นเป็นอันขาด อันที่จริงก็เป็นการกระทำของผู้ก่อกวนเพียงคนเดียวหรือส่วนน้อย รัฐบาลออสเตรเลียได้ถวายพระเกียรติเต็มที่ และราษฎรก็ต้อนรับเราด้วยความไมตรีอันดียิ่ง อาจจะเป็นความประสงค์ของคนส่วนเดียวก็ได้ที่จะแกล้งทำให้เราโกรธจนหัวเสียไปตลอดเวลา ๑๘ วันที่ท่องเที่ยวอยู่ในประเทศออสเตรเลีย พระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำไม่ให้ข้าพเจ้าลืมว่า เมื่อกี้เป็นการกระทำของคนส่วนน้อย ไม่ใช่เป็นการกระทำของประชาชนทั่วประเทศ..."

เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ยืนยันถึงความเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่อาฆาตพยาบาทของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งทรงเป็นแบบอย่างที่ประชาชนชาวไทยควรยึดถือในการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุขสืบไป

การที่ประเทศไทยมีพระมหากษัตริยาธิราชผู้ทรงบำเพ็ญอักโกธะบารมี หรือความไม่โกรธได้อย่างมั่นคงเช่นนี้ จึงช่วยให้ประเทศไทยสามารถรักษาสัมพันธไมตรีอันดีกับนานาประเทศไว้ได้ตลอดมา พระเกียรติคุณของพระองค์ในข้อนี้จึงเป็นที่ชื่นชมของชาวไทยและชาวต่างประเทศยิ่งนัก

๑.๘ ความไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) คือ ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก้าวล่วงสิทธิของผู้อื่น

"**การไม่เบียดเบียน**" คือการไม่ก่อทุกข์หรือบีบบังคับผู้อื่น เป็นการไม่หลงระเริงในอำนาจหรือไปข่มเหงผู้ด้อยกว่า รวมทั้งไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสัตว์อีกด้วย มิเช่นนั้นผลร้ายจะย้อนกลับมาสู่เราและสังคม

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงบำเพ็ญอวิหิงสาบารมีโดยบริสุทธิ์ทุกสถาน ไม่ว่าจะเป็นทางพระวรกาย พระวาจา พระราชหฤทัย และไม่ว่าจะเป็นการอันทรงปฏิบัติต่อมวลมนุษย์หรือสรรพสัตว์ใด ๆ แม้การนั้นจะนำความสะดวกสบาย หากเป็นความยากลำบากแก่ทวยราษฎร์แล้ว พระองค์จะทรงงดเว้นเสีย โดยทรงยอมลำบากตรากตรำพระวรกายของพระองค์เองแทน ดังเหตุการณ์อันเป็นที่เปิดเผยจากวงการตำรวจจราจรเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๓๐ ว่า พระองค์มีพระราชดำริว่าตามปกติเวลาที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไป ณ ที่ใดเจ้าหน้าที่จราจรจะปิดถนนตลอดเส้นทางนั้นทุกครั้ง จึงมีกระแสพระราชดำรัสว่า ***ไม่ต้องให้เจ้าหน้าที่ปิดการจราจรเวลาเสด็จพระราชดำเนินไม่ว่าที่ใด หากการจราจรเกิดติดขัดก็มีพระมหากรุณาธิคุณที่จะทรงร่วมอยู่ในสภาวะแห่งการติดขัดนั้น เช่นเดียวกับพสกนิกรของพระองค์***

การบำเพ็ญอวิหิงสาบารมีของพระองค์ซึ่งแผ่ไพศาลไปทั่วทุกหนแห่ง จึงปกป้องคุ้มครองชีวิตไม่ว่ามนุษย์หรือสรรพสัตว์ทุกชีวิตบนผืนแผ่นดินไทยให้ดำรงอยู่ได้ด้วยความสุขสงบและร่มเย็น

๑.๙ ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อความทุกข์ยากและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีขันติเป็นเลิศ โดยทรงมีความอดกลั้น อดทนต่ออารมณ์ยั่วยุต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ ดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมาย แม้ว่าจะต้องเสด็จฯ ไปในท้องถิ่นทุรกันดารและมีภยันตราย พระองค์ก็ไม่ทรงย่อท้อ เพราะทรงตระหนักว่ายังมีราษฎรอีกเป็นจำนวนมากรอคอยความช่วยเหลืออยู่

ดังตัวอย่างความอดทนของพระองค์ที่มีการเล่าไว้ในหนังสือ "ครองใจคน หลากเหตุผลที่คนไทยรักในหลวง" ว่า ในเดือนหนึ่งของปี ๒๕๒๘ พระทนต์องค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร หักเฉียดโพรงประสาทฟัน พระทนต์องค์นั้นต้องการการถวายการรักษาเร่งด่วน แต่ขณะนั้นกรุงเทพมหานครกำลังประสบปัญหาอุทกภัย ต้องการบรรเทาทุกข์เร่งด่วนเช่นกัน

เมื่อทันตแพทย์เข้ามาถวายการรักษา พระองค์ทรงถามว่าจะต้องใช้เวลานานเท่าไร เมื่อแพทย์กราบบังคมทูลว่าจะต้องใช้เวลา ๑ – ๒ ชั่วโมง พระองค์จึงมีรับสั่งว่า *"ขอรอไว้ก่อนนะ ฉันทนได้ วันนี้ขอไปดูราษฎรและแก้ไขเรื่องปัญหาน้ำท่วมก่อน"*

นอกจากนี้ พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เรื่อง "ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ" ได้แสดงให้เห็นถึงความอดทนเพื่อทรงงานในฐานะพระมหากษัตริย์อย่างถึงที่สุด ดังความตอนหนึ่งว่า

> *"...เผอิญพระเจ้าอยู่หัวเริ่มประชวรหวัดตอนเสด็จฯ ถึงเบลเยียม ถ้าได้บรรทมพักผ่อนเสียสักวันหรือ ๒ วัน พระอาการก็คงจะไม่กำเริบ นี่ต้องเสด็จฯ ออกงานตั้งแต่เช้าจนค่ำไม่เว้นว่าง เสด็จฯ เดินทางไปตามเมืองต่าง ๆ อากาศก็ค่อนข้างเย็น ฝนตกทุกวัน ทำให้ทรงโดนละอองฝนที่หนาวเย็นอยู่ตลอดเวลา พอวันที่สองก็เลยประชวรไข้ หมอประจำพระองค์จึงถวายยาทุก ๔ ชั่วโมง เลยทำให้ทรงง่วง ซึม แต่พระอาการไข้ก็ไม่ลด แต่กระนั้นก็ทรงฝืนพระทัยทำกระปรี้กระเปร่าเสด็จฯ ออกงานทุกงานไม่เว้นว่าง ไม่มีใครนอกจากพวกเราที่ทราบว่าท่านประชวรเพียงไร... พระพักตร์พระเจ้าอยู่หัวซีดเซียว พระเนตรปรือเพราะพิษไข้ ข้าพเจ้าก็ยิ่งกลุ้มใจ แต่ก็สุดปัญญา มิรู้ที่จะแก้ไขอย่างไร ข้าพเจ้าทราบดีว่าท่านอดทนจนถึงที่สุดทีเดียว..."*

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีความอดทนต่อความทุกข์อันเกิดจากความยากลำบากในการเข้าหาประชาชนในถิ่นทุรกันดาร ทรงอดทนต่อความไม่สบายพระวรกาย ทรงอดทนต่อทุกข์อันเกิดจากโรคภัย ไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการช่วยเหลือประชาชน ทรงอดทนรักษาพระราชหฤทัย พระวาจา พระวรกาย และพระอาการ ให้สงบเรียบร้อยงดงามได้ในทุกสถานการณ์ พระองค์จึงทรงเป็นพระมหากษัตริยาธิราชผู้ทรงมีพระขันติธรรมเป็นยอดเยี่ยมอย่างหาผู้ใดเสมอเหมือน

๑.๑๐ ความเที่ยงธรรม (อวิโรธนํ) คือ ความหนักแน่น ถือความถูกต้อง เที่ยงธรรมเป็นหลัก

"**ความเที่ยงธรรม**" คือการวางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรม ไม่เอนเอียงหวั่นไหว ดำรงมั่นในระเบียบแบบแผนหลักการปกครองด้วยความสุจริตและยุติธรรม ตลอดจนถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงยึดมั่นในหลักของความยุติธรรม ทรงวางพระองค์หนักแน่น ไม่เอนเอียงหรือหวั่นไหว ไม่มีอคติโดยมิชอบ และทรงใช้ความรู้และพระปรีชาสามารถปฏิบัติหน้าที่โดยยึดหลักความถูกต้องเป็นหลัก ไม่หวั่นไหวต่อคำพูด อารมณ์ พระองค์ทรงรักษาพระราชหฤทัยได้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสทั้งมวล จึงมิได้ทรงหวั่นไหวต่ออำนาจแห่งอคติใด ๆ ทรงอุปถัมภ์ยกย่องผู้ควรอุปถัมภ์ยกย่อง

ในพระราชฐานะแห่งองค์พระประมุขของชาติไทยในระบอบประชาธิปไตย พระองค์มีพระบรมราโชวาทเตือนสติแก่รัฐบาล ข้าราชการ และประชาชนโดยทั่วไปอยู่เสมอว่า ให้ตั้งตนอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตยุติธรรมและเที่ยงธรรม ซึ่งเปรียบได้กับกฎหมายบ้านเมืองที่จำเป็นต้องมีไว้เพื่อดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมแก่ประชาชนทั้งปวง ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันอังคาร ที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๒๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...กฎหมายทั้งปวงจะธำรงความยุติธรรมและถูกต้องเที่ยงตรง หรือจะธำรงความศักดิ์สิทธิ์และประสิทธิภาพเต็มเปี่ยมอยู่ได้หรือไม่เพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับการใช้ คือถ้าใช้ให้ได้ถูกวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้น ๆ จริงแล้ว ก็จะทรงความศักดิ์สิทธิ์และประสิทธิภาพอันสมบูรณ์ไว้ได้ แต่ถ้าหากนำไปใช้ให้ผิดวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ โดยการพลิกแพลงบิดพลิ้วให้ผันผวนไปด้วยความหลงผิด ด้วยอคติหรือด้วยเจตนาอันไม่สุจริตต่าง ๆ กฎหมายก็เสื่อมความศักดิ์สิทธิ์และประสิทธิภาพลงทันที และกลับกลายเป็นพิษเป็นภัยแก่ประชาชนอย่างใหญ่หลวง ผู้ที่ต้องการจะใช้กฎหมายสร้างสรรค์ความผาสุกสงบและความเป็นปึกแผ่นก้าวหน้าของประชาชนและบ้านเมือง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาวัตถุประสงค์อันจริงแท้ของกฎหมายแต่ละฉบับไว้ให้แน่วแน่เสมอไป อย่างไม่มีข้อแม้ประการใด ๆ พร้อมทั้งต้องรักษาอุดมคติ จรรยาความสุจริต และมโนธรรมของนักกฎหมายไว้โดยรอบคอบเคร่งครัด เสมอด้วยรักษาชีวิตของตนเอง กฎหมายไทยจึงจะทรงคุณค่าอันสมบูรณ์บริบูรณ์ เป็นที่เชื่อถือยกย่องอยู่โดยตลอดได้ ไม่ต้องกลายเป็นกฎหมายโบราณล้าสมัย ดังที่มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์เกิดขึ้นในบางครั้งบางคราว..."

นอกจากนี้ พระองค์ไม่เพียงทรงมีความลึกซึ้งและทรงแตกฉานในกฎหมาย หรือ "หลักนิติธรรม" แต่พระองค์ยังทรงเป็นห่วงพสกนิกรที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในตัวบทกฎหมาย ซึ่งถ้าประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริต ควรได้รับความคุ้มครอง การรักษาความยุติธรรม ต้องครอบคลุมทั้งกฎหมาย ศีลธรรมจรรยา และเหตุผลตามความเป็นจริง ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันจันทร์ ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...กฎหมายมิใช่ตัวความยุติธรรม หากเป็นแต่เพียงบทบัญญัติหรือปัจจัยที่ตราไว้เพื่อรักษาความยุติธรรม ผู้ใดก็ตาม แม้ไม่รู้กฎหมาย แต่ถ้าประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริตแล้ว ควรจะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายเต็มที่ ตรงกันข้าม คนที่รู้กฎหมาย แต่ใช้กฎหมายไปในทางทุจริต ควรต้องถือว่าทุจริต และกฎหมายไม่ควรคุ้มครองจนเกินเลยไป เพราะฉะนั้น จึงไม่สมควรจะถือว่า การรักษาความยุติธรรมในแผ่นดินมีวงกว้างอยู่เพียงแค่ขอบเขตของกฎหมาย จำเป็นต้องขยายออกไปให้ถึงศีลธรรมจรรยา ตลอดจนเหตุและผลตามเป็นจริงด้วย..."

แนวพระราชดำริของพระองค์ยังคงทันสมัย สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิรูปและแก้ปัญหาของประเทศในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการทับซ้อนในที่ดินทำกิน หนี้ที่ไม่เป็นธรรม และการปรับปรุงกฎหมายให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ซึ่งล้วนมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ยังทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ภายใต้กฎหมาย และเมื่อเกิดเหตุการณ์วิกฤติด้านการเมือง พระองค์จะทรงเตือนสติให้สงบ โดยทรงระมัดระวังเรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ทรงให้ความเที่ยงธรรมกับทุกฝ่าย และทรงไม่เคยตัดสินถูกผิดให้แก่ผู้ใด ดังการบรรยายปาฐกถาพิเศษของ **ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล** เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา เรื่อง "พระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับความเที่ยงธรรมของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ความตอนหนึ่งว่า

"...ผมฟังมากับหูตัวเอง ทรงบอกว่าฉันต้องระวังตัว เพราะว่าอย่าลืมนะว่า ในจังหวะใดก็ตาม ยังมีรัฐบาลอยู่นั้น ฉันไม่มีหน้าที่อะไรต้องออกมา เพราะรัฐบาลนั้นเขาก็ต้องอิงกฎหมาย จะผิดจะถูกนี่ไม่ใช่ประเด็นนะ ถ้ายังมีกฎหมายอยู่ หรือมีรัฐบาลอยู่ รัฐบาลก็พึงจะใช้กฎหมายดำเนินการไป ผิดถูกเป็นเรื่องที่รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบ จะให้ฉันไปสอดแทรก จะให้ไปหยุด ฉันบอกให้อีกฝ่ายหนึ่งหยุด ก็หาว่าฉันเข้าข้างรัฐบาล ครั้นฉันจะไปห้ามรัฐบาลให้หยุด ฉันก็จะถูกหาว่าไปเข้าข้างฝ่ายแอนตี้รัฐบาล ฉันทำไม่ได้ ไม่ใช่หน้าที่ฉัน..."

พระราชาผู้ทรงธรรม พระองค์จะคงสถิตในดวงใจไทยตราบนิรันดร์

ตลอด ๗ ทศวรรษแห่งการครองราชย์พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ด้วยทรงสดับตรับฟัง ทรงศึกษา ทรงแสวงหาความรู้ความถูกต้องทั้งจากบุคคล ตำรา จากการที่ทรงสืบค้นด้วยพระองค์เอง และทรงนำมาประมวลใคร่ครวญด้วยพระปัญญา ความรู้ที่ทรงได้จึงเป็นความรู้ที่ชัดแจ้งและถูกต้อง แม้ว่าจะมีบางสิ่งบางอย่างที่ต้องแก้ไขอันเป็นธรรมดาของการทำงานทั้งปวง ก็ทรงปฏิบัติแก้ไขอย่างรอบคอบให้บังเกิดผลดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

นอกจากนี้ ในการพัฒนาแต่ละท้องถิ่นพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ยังได้ทรงศึกษาถึงภูมิประเทศ ลมฟ้าอากาศ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่ และความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นย่อมไม่เหมือนกัน การพัฒนาของพระองค์จึงเป็นการพัฒนาด้วยความเข้าใจ เหมาะสมและเหมาะแก่ความจำเป็นของท้องถิ่นนั้น ๆ การพัฒนาโดยวิธีทางที่ถูกต้องนี้เอง ช่วยให้พสกนิกรชาวไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วยพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานัปการที่พระองค์ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ ตรากตรำทรงงาน จนได้รับการยกย่องว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักมากที่สุดพระองค์หนึ่งของโลก **พระราชประสงค์เดียวของกษัตริย์ผู้ทรงครองราชย์นานที่สุดในโลกพระองค์นี้ มีเพียงประการเดียวคือ ช่วยให้ประชาชนชาวไทยมีชีวิตที่ดีขึ้น**

ด้วยพระราชจริยวัตรที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและพระราชหฤทัยที่ทรงเอื้ออาทรห่วงใยพสกนิกรชาวไทยทั่วประเทศเสมอมา จึงกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็น **"พระราชาผู้ทรงธรรม"** และด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ผู้ทรงเป็นยิ่งกว่าพระนาม **"ภูมิพล"** หรือ **"กำลังของแผ่นดิน"** พระองค์จักมิใช่ทรงครองแผ่นดินเท่านั้น แต่ยังทรงครองและร้อยรัดหัวใจของคนไทยทั้งแผ่นดินไว้ด้วย

...พระองค์จะคงสถิตในดวงใจไทยตราบนิรันดร์...

๒. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รากฐานการพัฒนาคนและสังคมที่ยั่งยืน

ด้วยพระปรีชาสามารถและพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกล พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสชี้แนะ **"ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง"** เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๔๐ ปี

พระองค์ทรงเน้นย้ำแนวทางการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ**ทางสายกลาง**และ**ความไม่ประมาท** โดยคำนึงถึง**ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี** ตลอดจนใช้**คุณธรรมความรู้** และ**ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร** เพื่อป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤตและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

พระองค์ทรงมองเห็นอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับสังคมไทยในอนาคต อันเนื่องมาจากการพัฒนาที่ขาดความสมดุล เน้นการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและวัตถุเป็นหลัก พึ่งพิงปัจจัยภายนอกสูง โดยมิได้คำนึงถึงการสร้างพื้นฐานความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ของประชาชนให้มีความเข้มแข็งก่อน จนสุดท้ายส่งผลให้ความเจริญส่วนใหญ่ยังกระจุกตัวอยู่ในเมืองและไม่กระจายไปสู่คนในชนบท หรือผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้อย่างทั่วถึง

พระราชดำรัสองค์แรก ๆ ที่พระราชทานเกี่ยวกับหลักการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พระองค์ทรงเน้นย้ำถึงการพัฒนาประเทศที่จะต้องทำตามขั้นตอน เพื่อนำความเจริญสู่ประเทศอย่างมั่นคงและยั่งยืน ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันศุกร์ ที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ความตอนหนึ่งว่า

"...การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัว ให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นต่อไปได้โดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญ ให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ ด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์ เพราะหากไม่กระทำด้วยความระมัดระวัง ย่อมจะหวังผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยได้โดยยาก..."

จากนั้นพระองค์ได้มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความพอเพียงอย่างต่อเนื่อง อาทิ พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดี ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ. สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน. แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง. อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง. อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร. บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไหร่ ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก. อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่าง ๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัย. จริง อาจจะล้าสมัย คนอื่นเขาต้องมีการเศรษฐกิจที่ต้องมีการแลกเปลี่ยน เรียกว่าเป็นเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียงเลยรู้สึกว่าไม่หรูหรา. แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิตให้พอเพียงได้. ..."

พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต วันศุกร์ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ ความตอนหนึ่งว่า

"...คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย. ถ้าทุกประเทศมีความคิด - อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ - มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมากคนเราก็อยู่เป็นสุข. พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น. ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง. ..."

แม้ว่าพระองค์จะมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความพอเพียงอย่างต่อเนื่อง แต่ผู้คนส่วนใหญ่ยังคงติดอยู่กับความเจริญทางวัตถุ ทำให้มิได้นำมาไตร่ตรองและปฏิบัติเท่าที่ควร จนกระทั่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี ๒๕๔๐ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ในฐานะหน่วยงานหลักในการวางแผนของประเทศ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสดังกล่าว จึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันกลั่นกรองพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง สรุปเป็นนิยามความหมาย "**ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**" และนำความกราบบังคมทูลฯ ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ซึ่งพระองค์ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ ให้ สศช. นำไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ รวมทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ซึ่งนับแต่นั้นมา สศช. ได้อัญเชิญ "**ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**" มาเป็นปรัชญานำทางในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔) ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ สศช. ได้ดำเนินงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง เช่น เมื่อปี ๒๕๔๖ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น โดยมี ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (ตำแหน่งในขณะนั้น) เป็นประธานอนุกรรมการฯ เพื่อเป็นกลไกหลักในการประสานเครือข่ายทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติให้นำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ครอบคลุม ๘ ภาคส่วน ได้แก่ ผู้นำทางความคิด นักวิชาการ สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง องค์กรภาครัฐ สื่อมวลชนและประชาชน ภาคธุรกิจ ชุมชนและประชาสังคม

โดยมีการเผยแพร่ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของทุกภาคส่วนอย่างหลากหลาย ศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนพอเพียง ๔๐ หมู่บ้าน เพื่อจัดทำคุณลักษณะชุมชนไทยในอุดมคติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จัดตั้งมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (มพพ.) เพื่อป็นกลไกหลักเชื่อมโยงให้เกิดการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ภาคเอกชนมีบทบาทนำในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและเสริมสร้างสังคม โดยยึดหลักบรรษัทภิบาลเชื่อมโยงเป้าหมายทางธุรกิจควบคู่กับการตระหนักถึงความรับผิดชอบและความเป็นธรรมต่อผู้บริโภค ชุมชน และสังคมโดยรวม รวมทั้งร่วมมือกับภาคีเครือข่ายการพัฒนาทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคการศึกษาถอดบทเรียนและขยายผลสู่กลุ่มต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ฯลฯ

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระราชทานให้ความสำคัญกับ “**การพัฒนาคน**” ในการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน การรู้จักพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ไม่ประมาท ตระหนักถึงความถูกต้องในหลักวิชา มีคุณธรรม เป็นกรอบในการดำเนินชีวิต โดยมีแนวคิดในการทำงานคือ “**เข้าใจ เข้าถึง และร่วมพัฒนา**” อย่างสอดคล้องกับ “**ภูมิสังคม**” ที่หลากหลายของระบบภูมินิเวศ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจ เป็นการมุ่งสู่ “**การพึ่งตนเอง**” ดำเนินการด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง “**ทำตามลำดับขั้นตอน**” มีการทดลองด้วยความเพียรจนมั่นใจ จึงนำไปใช้ประโยชน์ และเผยแพร่สู่สาธารณะ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน**ทางสายกลาง** โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง **ความพอประมาณ ความมีเหตุผล** รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมี**ระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี**พอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัย**ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง**อย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกใน**คุณธรรม** ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ประมวลและกลั่นกรองจากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

๒.๑ องค์ประกอบของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปในทางสายกลางที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่ของคนไทย โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุมีผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการอย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักคุณธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถ้วนถี่ “รู้จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส อุปสรรค” และคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ “รู้เขา รู้เรา รู้จักเลือกนำสิ่งที่ดีและเหมาะสมมาประยุกต์ใช้”

การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม จากทั้งภายในและต่างประเทศ เพื่อให้สามารถบริหารความเสี่ยง ปรับตัวและรับมือได้อย่างทันท่วงที

การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความพอเพียงนั้น จะต้องเสริมสร้างให้คนในชาติมีพื้นฐานจิตใจในการปฏิบัติตน ดังนี้

มีคุณธรรม ทั้งนี้ บุคคล ครอบครัว องค์กร และชุมชนที่จะนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ต้องนำระบบคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตมาประพฤติปฏิบัติก่อน โดยเริ่มจากการอบรมเลี้ยงดูคนในครอบครัว การศึกษาอบรมในโรงเรียน การสั่งสอนศีลธรรมตามหลักศาสนา ตลอดจนการฝึกจิต ข่มใจของตนเอง

ใช้หลักวิชาและความรู้ โดยนำหลักวิชาและความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ ทั้งในขั้นการวางแผนและปฏิบัติ ด้วยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่ง

ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร มีความอดทน มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ

๒.๒ การน้อมนำ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" สู่การปฏิบัติ

ทุกคนและทุกกลุ่มอาชีพสามารถน้อมนำหลักปรัชญาฯ มาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ โดยต้อง "**ระเบิดจากข้างใน**" คือการเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธา เชื่อมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน องค์กร สังคม และประเทศชาติต่อไป

ในปัจจุบันหลายภาคส่วนได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้นำทางชีวิตและประสบความสำเร็จอย่างดียิ่ง ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลจนถึงระดับองค์กร เป็นที่ยอมรับในวงกว้างตามลำดับ หลายกรณีมีการพิสูจน์ว่าสามารถใช้ได้ผลอย่างดียิ่ง ทั้งผู้ที่อยู่ในภาคเกษตรกรรม ภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม บริษัทขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ ล้วนน้อมนำปรัชญานี้มาประยุกต์ใช้ ส่งผลดีต่อชีวิต ธุรกิจ และสังคมโดยรอบ

ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว

แนวทางปฏิบัติ เริ่มจากตัวเองก่อน ด้วยการฝึกจิต ข่มใจตนเอง และอบรมเลี้ยงดูคนในครอบครัวให้มีคุณธรรม กินอยู่ตามอัตภาพ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถ ไม่ทำอะไรเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่พึ่งให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น การหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัวจากการประกอบสัมมาชีพ การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย ประหยัด แต่ไม่ใช่ตระหนี่ ลด ละ เลิกอบายมุข รู้จักคุณค่า รู้จักใช้ รู้จักออมเงิน และสิ่งของเครื่องใช้ ดูแลรักษาสุขภาพให้แข็งแรง มีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชน และสังคมรอบข้าง รวมถึงการรักษาวัฒนธรรมประเพณีและการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งบริหารความเสี่ยงด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

ตัวอย่างความพอเพียง เช่น ถ้ามีกระเป๋าถืออยู่ ๔ ใบ แต่อยากซื้อใบที่ ๕ ต้องคำนึงถึงหลักสำคัญในองค์ประกอบของปรัชญาฯ คือ พอประมาณ มีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน หากซื้อแล้วต้องพิจารณาว่ามีเงินพอใช้ถึงสิ้นเดือนหรือไม่ หากไม่พอ แสดงว่าภูมิคุ้มกันบกพร่อง จึงไม่ควรซื้อกระเป๋า แต่หากมีเงินเดือนมากพอ ไม่เดือดร้อน และจำเป็นต้องใช้ ก็สามารถซื้อได้ แต่ราคาต้องเหมาะสมด้วย หรือ

หากครอบครัวมีปัญหาเรื่องเป็นหนี้ ต้องดูเหตุปัจจัยของการเป็นหนี้ ทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ โดยลงบัญชีแบ่งประเภทรายรับรายจ่าย หากรายจ่ายใดสามารถควบคุมได้และเป็นรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ก็ให้ลดหรือยกเลิกไป เช่น โทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่ หรือสิ่งของที่เป็นอบายมุขทั้งปวง

ความพอเพียงในสถานศึกษา

แนวทางปฏิบัติ เริ่มจาก ***ครู และผู้บริหารสถานศึกษา*** เล็งเห็นความสำคัญและน้อมนำปรัชญาฯ มาปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง เป็นแม่พิมพ์และพ่อพิมพ์ที่ดีทั้งในด้านการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักคุณธรรม อาทิ ขยัน อดทน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการพนันและอบายมุข ไม่ฟุ้งเฟ้อ และพัฒนาระบบการเรียนการสอนตามหลักปรัชญาฯ อาทิ ตั้งใจสอน หมั่นหาความรู้เพิ่มเติม เปิดโอกาสให้เด็กแสดงความคิดเห็น เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครูกับนักเรียน กระตุ้นให้เด็กรักการเรียน คิดเป็น ทำเป็น และปลูกฝังคุณธรรมเพื่อเป็นการสร้างคนดี คนเก่ง ให้แก่สังคม

สำหรับ ***นักเรียน นักศึกษา*** ต้องรู้จักแบ่งเวลาเรียน เล่น และดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม ใฝ่หาความรู้ ใช้หลักวิชาและความรู้จริงในการตัดสินใจลงมือทำสิ่งต่าง ๆ คบเพื่อนเป็นกัลยาณมิตร รู้ รัก สามัคคี ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ แบ่งปัน กตัญญู รู้จักใช้จ่ายเงินอย่างมีเหตุผลและรอบคอบ รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมให้แก่ตนเอง อาทิ ไม่ลักขโมย ไม่พูดปด ไม่สูบบุหรี่ และไม่ดื่มสุรา

ตัวอย่างความพอเพียง เช่น ***ครู*** ต้องเป็นต้นแบบที่ดีให้เด็กเห็นและนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ด้านการบริหารและการเรียนการสอนของโรงเรียน ควรปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของแต่ละแห่ง โรงเรียนในเมืองก็ปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนในเมือง โรงเรียนในชนบทก็ปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตในชนบท สอนให้นักเรียนรักการศึกษา รู้ รัก สามัคคี เรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักการทำงาน การปลูกผักสวนครัว การใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นสินค้าและงานหัตถกรรม จัดให้มีธนาคารออมทรัพย์ของโรงเรียน จัดกิจกรรม ลด ละ เลิก อบายมุข ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส

สำหรับ***นักเรียน นักศึกษา*** ต้องมีวินัย เป็นเด็กดี มีความกตัญญู ตั้งใจเรียน และใช้เงินอย่างประหยัด รู้จักอดออม โดยใช้หลักรายได้ลบเงินออมเท่ากับรายจ่าย ขยันหมั่นเพียร เรียนรู้ พัฒนาโดยใช้สติ ปัญญาอย่างรอบคอบ เป็นต้น

ความพอเพียงในชุมชน

แนวทางปฏิบัติ คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ด้วยความรู้ รัก สามัคคี สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์หรือองค์กรการเงินชุมชน สวัสดิการชุมชน การช่วยดูแลรักษาความสงบ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์สุขได้อย่างเหมาะสม

ตัวอย่างความพอเพียง คนในชุมชนร่วมกันศึกษาข้อมูลในชุมชนเพื่อให้รู้จักตัวเอง ชุมชน ทรัพยากรในชุมชน โลกภายนอก และรู้สาเหตุปัญหา ที่มาของผลกระทบต่าง ๆ แล้วร่วมกันหาวิธีแก้ปัญหาและวางแผนป้องกันปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต รวมถึงพัฒนาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ แล้วนำมาต่อยอดเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชนในทางที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชุมชนให้มีความ “รู้ รัก สามัคคี” มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน รอบคอบ มีความเพียร มีสติปัญญา และที่สำคัญคือมีความสุขบนความพอเพียง ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่โลภ ไม่ติดการพนัน ไม่เป็นหนี้ ไม่ลุ่มหลงอบายมุข ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ชุมชนที่ปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถคงความเข้มแข็งและยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง

ความพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชน

แนวทางปฏิบัติ เริ่มจากความมุ่งมั่นในการดำเนินธุรกิจที่หวังผลประโยชน์หรือกำไรในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น แสวงหาผลตอบแทนบนพื้นฐานของการแบ่งปัน มุ่งให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสมและเป็นธรรม ทั้งลูกค้า คู่ค้า ผู้ถือหุ้น และพนักงาน ด้านการขยายธุรกิจต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ค้ากำไรเกินควร ไม่ลงทุนเกินขนาด ไม่กู้จนเกินตัว รวมทั้งต้องมีความรู้และเข้าใจธุรกิจของตนเอง รู้จักลูกค้า ศึกษาคู่แข่ง และเรียนรู้การตลาดอย่างถ่องแท้ ผลิตในสิ่งที่ถนัดและทำตามกำลัง สร้างเอกลักษณ์ที่แตกต่างและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง มีการเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบต่อสังคม และป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญต้องสร้างเสริมความรู้และจัดสวัสดิการให้แก่พนักงานอย่างเหมาะสม

ตัวอย่างความพอเพียง เช่น นักธุรกิจที่กำลังริเริ่มโครงการใหม่ ต้องมีความรอบรู้ที่เหมาะสมที่จะศึกษาดูต้นทุนของตัวเอง พร้อมกับศึกษาตลาดและคู่แข่งขัน และต้องสร้างฐานของธุรกิจให้มั่นคง ในช่วงแรก ๆ ต้องเริ่มแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่โลภมาก ต้องอดทน มีความเพียร มีสติปัญญา เป็นต้น และเมื่อประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแล้ว จึงค่อย ๆ ขยายกิจการต่อไป แต่ต้องมีความรอบคอบ ระมัดระวังในการลงทุน ไม่เล็งผลเลิศจนเกินไป โดยใช้เงินที่เก็บออมไว้มาขยายกิจการ หรือกู้เงินมาใช้ แต่ต้องประเมินแล้วว่าสามารถใช้คืนได้

นอกจากนี้ ต้องดูแลผู้ถือหุ้น และคืนทุนให้ลูกค้า ตลอดจนต้องพัฒนาบุคลากรในองค์กรให้เป็นผู้มีความรู้ ให้ผลประโยชน์ตอบแทนและสวัสดิการแก่พนักงานอย่างเป็นธรรม รวมถึงช่วยเหลือสังคมตามโอกาสที่เหมาะสม เช่น การบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ การบริจาคเงินให้แก่องค์กรสาธารณกุศล เพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส หรือการให้พนักงานร่วมเป็นอาสาสมัครออกไปช่วยเหลือสังคม เพื่อเชื่อมโยงธุรกิจเข้ากับสังคมได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

ความพอเพียงในองค์กรภาครัฐ

แนวทางปฏิบัติ ยึดมั่นในจรรยาบรรณข้าราชการที่ดี โดย***ระดับองค์กรหรือผู้บริหาร*** บริหารงานอย่างมีธรรมาภิบาล โปร่งใส มีคุณธรรม ประหยัด คุ้มค่า มีการบริหารความเสี่ยง ไม่ทำโครงการที่เกินตัว ปรับขนาดองค์กรให้เหมาะสม และจัดกำลังคนตามสมรรถนะ ความรู้ ความสามารถ ถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติงาน มีการพัฒนาทีมงาน และสร้างผู้สืบทอดที่ดี เก่ง ยึดประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

ระดับเจ้าหน้าที่ ควรปรับวิถีและใช้ชีวิตแบบพอเพียง รู้จักพอประมาณและมีเหตุผล ซื่อสัตย์สุจริต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง ใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า เหมาะสม

กับรายได้ พัฒนาตนเองและความรู้อยู่เสมอ หลีกเลี่ยงอบายมุข รักษาวัฒนธรรมไทย ยึดประโยชน์สุขของส่วนรวม รู้ รัก สามัคคี แบ่งปัน ให้บริการและช่วยเหลือประชาชนด้วยน้ำใจไมตรี อย่างรวดเร็ว เสมอภาค และสัมฤทธิ์ผล

ตัวอย่างความพอเพียง ***ในระดับองค์กรหรือผู้บริหาร*** สร้างวัฒนธรรมองค์กรตามหลักปรัชญาฯ ให้เป็นแนวทางปฏิบัติ เน้นการสร้างปัญญาให้คนในองค์กร เพราะคนเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุดขององค์กร การดำเนินงานคำนึงถึงประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาชนเป็นสำคัญ บริหารจัดการการใช้งบประมาณอย่างโปร่งใส ประหยัด มีประสิทธิภาพ ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงาน เงิน และคน

ระดับเจ้าหน้าที่ ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่เสพอบายมุข ใช้สมรรถนะ ความรู้ ความสามารถ ในการปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ เอาใจใส่ให้บริการประชาชนอย่างรวดเร็ว สัมฤทธิ์ผล เสมอภาค ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่รับสินบน ใช้ทรัพยากรของหน่วยงานอย่างประหยัดคุ้มค่า เช่น การใช้กระดาษรีไซเคิล และการประหยัดพลังงาน เป็นต้น

ความพอเพียงระดับประเทศ

แนวทางปฏิบัติ เน้นการบริหารจัดการประเทศ โดยเริ่มจากการวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกิน และพึ่งตนเองได้ มีความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้ รัก สามัคคี เสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดความพอเพียง นำสู่ "**สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน**" อย่างเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนสืบไป

ตัวอย่างความพอเพียง เช่น การกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศควรกระทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยเน้นการเพิ่มภูมิคุ้มกันและเสริมสร้างทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปลูกฝังคุณธรรม ความสามัคคี ความรู้ ความเพียร ความอดทน เกื้อกูล แบ่งปัน มีความซื่อสัตย์และความกตัญญู การดำเนินนโยบายการเงินการคลังและการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ต้องดำเนินการอย่างรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง คำนึงถึงความพอประมาณ คุ้มค่า มีเหตุผล โปร่งใส สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง และพอดีกับทรัพยากร รวมทั้งก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง ด้านการให้คำแนะนำประชาชนให้กระทำสิ่งใด ต้องศึกษาอย่างรอบคอบก่อน เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชน

มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนา หรือร่วมมือกันพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชน องค์กร และธุรกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง กลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักการแห่งความพอเพียง รู้ รัก สามัคคี ไม่เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ในที่สุด

๒.๓ “ความพอเพียง” ในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ

การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในระดับต่าง ๆ นั้น ต้องมีพื้นฐาน คือ การพึ่งตนเองได้ โดยพิจารณาถึงความพอเพียงในการดำเนินชีวิตทุกย่างก้าว ได้แก่

ด้านเศรษฐกิจ ไม่ใช้จ่ายเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด คิดและวางแผนอย่างมีเหตุผลและคุณธรรม รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวังเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน ด้วยการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสม สัมฤทธิ์ผล และทันการณ์

ด้านจิตใจ เข้มแข็ง กตัญญู มีความเพียร มีจิตสำนึกที่ถูกต้อง มีคุณธรรมอันมั่นคง สุจริต จริงใจคิดดี ทำดี แจ่มใส เอื้ออาทร แบ่งปัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

ด้านสังคมและวัฒนธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานสัมพันธ์ รู้ รัก สามัคคี เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักษาเอกลักษณ์ ภาษา ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาด ประหยัด และรอบคอบ ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและคงอยู่ชั่วลูกหลาน

ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมตามภูมิสังคม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

๒.๔ เศรษฐกิจพอเพียง... ทางรอดในโลกยุคโลกาภิวัตน์และดิจิทัล

“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาอันทรงคุณค่าที่ได้รับการยกย่องจากนานาประเทศ โดยเห็นว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่นำโลกสู่ความสมดุลอย่างยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน และจากหลักการทรงงานในลักษณะที่เน้นการพัฒนา “คน” ด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยไม่ทรงเลือกว่าเขาเหล่านั้นเป็นใคร จึงมิได้มีเพียงแต่ประชาชนชาวไทยเท่านั้นที่ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ ยังเป็นที่ประจักษ์แก่นานาประเทศทั่วโลกซึ่งต่างยกย่องสรรเสริญพระเกียรติคุณและได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายรางวัลเกียรติคุณมากมาย ตลอดจนได้รับการยกย่องว่าทรงเป็น King of Kings เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลกและใกล้ชิดประชาชนที่สุด

เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๔๙ นายโคฟี อันนัน เลขาธิการองค์การสหประชาชาติในขณะนั้น ได้ขอพระราชทานพระราชวโรกาสเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเหรียญ "**Lifetime Achievement Award on Human Development**" ซึ่งเป็นรางวัล "**ความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์**" ที่ถวายแด่พระองค์เป็นพระองค์แรกและพระองค์เดียว และกราบบังคมทูลว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เป็นประโยชน์เฉพาะกับประเทศไทย แต่เป็นประโยชน์กับทุกประเทศที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ความตอนหนึ่งว่า

"...พิธีมอบรางวัลเชิดชูเกียรตินี้มีความหมายสำคัญยิ่ง เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่สหประชาชาติได้จัดทำรางวัลเกียรติยศนี้ เพื่อมอบแด่บุคคลดีเด่น ที่ได้อุทิศตนตลอดช่วงชีวิตและสร้างคุณค่าของผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และเป็นคุณูปการที่ผลักดันความก้าวหน้าในการพัฒนาคน...

หากการพัฒนาคนหมายถึงการให้ลำดับความสำคัญประชาชนเป็นอันดับแรก ไม่มีสิ่งอื่นใดอีกแล้วที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าการพัฒนาคนภายใต้แนวทางการพัฒนาคนขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...

*อนึ่ง **ด้วยพระปรีชาสามารถในการเป็นนักคิดของพระองค์ท่าน ทำให้นานาประเทศตื่นตัวในการปรับรูปแบบการพัฒนาภายใต้แนวคิดใหม่***

*พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานปรัชญา **"เศรษฐกิจพอเพียง"** ชี้แนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นความสมดุล องค์รวมและยั่งยืน... ปรัชญาดังกล่าวซึ่งเน้นแนวทาง **"การเดินสายกลาง"** ทำให้สหประชาชาติมีปณิธานมุ่งมั่นพัฒนาคนให้ประชาชนเป็นเป้าหมายศูนย์กลางในการพัฒนา เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืนต่อไป...*

รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์นี้ สหประชาชาติมีปณิธานที่จะส่งเสริมประสบการณ์และแนวทางปฏิบัติ ในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอันทรงคุณค่าอย่างหาที่สุดมิได้ของพระองค์ท่าน เพื่อจุดประกายแนวความคิดการพัฒนาแบบใหม่สู่นานาประเทศ เพื่อเฉลิมพระเกียรติความสำเร็จสูงสุดและความมุ่งมั่นในพระราชหฤทัยในการพัฒนาคนสำหรับประชาชนของพระองค์..."

นอกจากนี้ โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย ได้จัดทำรายงานการพัฒนาคนของประเทศไทยปี ๒๕๕๐ เรื่อง "**เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน**" **(Thailand Human Development Report : Sufficiency and Human Development)** เผยแพร่ไปทั่วโลกเพื่อเทิดพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสมหามงคลสมัยทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มิได้พระราชทานเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับประชาชนชาวไทยเท่านั้น หากทรงแนะทางออกสำหรับชาวโลกในยุคโลกาภิวัตน์ด้วย เพื่อให้มนุษยชาติเดินทางไปในหนทางที่ถูกต้อง เหมาะสม พอเพียง และนำไปสู่ความสมดุล ยั่งยืน บนฐานของคุณธรรม จริยธรรม และคุณงามความดี ซึ่งนานาประเทศได้ให้ความสนใจและได้มีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้จนเห็นผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมแล้วมากมาย

๒.๕ สู่เป้าหมายการพัฒนาและสร้างสรรค์สันติภาพโลกที่ยั่งยืน

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่เพียงแต่จะช่วยพลิกฟื้นชีวิตของประชาชนชาวไทยและประเทศที่เห็นคุณค่าและน้อมนำไปปฏิบัติให้สามารถพึ่งพาตนเองได้เท่านั้น “**เศรษฐกิจพอเพียง**” ยังเป็นหลักคิดและวิถีปฏิบัติที่นำพาสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์สันติภาพที่ยั่งยืนให้กับสากลโลก

โดยในการประชุมเพื่อสันติภาพนานาชาติ ๒๕๖๐ (International Peace Conference 2017) หัวข้อ “Sustainable World Peace” ระหว่างวันที่ ๒๖ – ๒๘ กันยายน ๒๕๖๐ ณ สำนักงานใหญ่องค์การยูเนสโก กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่ง**องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.) จัดขึ้นเพื่อน้อมถวายราชสดุดีเทิดพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร** และเป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้การศึกษาด้านสันติภาพนานาชาติจากหลักพระพุทธศาสนาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนเพื่อศึกษาหลักพระพุทธศาสนาไปสู่การประยุกต์แก้ปัญหาโลกในปัจจุบัน โดยนำเสนอหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงนำหลัก “**ทางสายกลาง**” มาเป็นแนวทางดำเนินการ และเป็นหลักการที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนตามกรอบขององค์การสหประชาชาติ

ในการประชุมดังกล่าว ดร.ปรเมธี วิมลศิริ เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ตำแหน่งในขณะนั้น) ได้ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน : พระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เชิงประจักษ์ (Sufficiency Economy to Sustainable Development Goals : His

Majesty King Bhumibol Adulyadej's Compassion in Action)" ในฐานะผู้บริหารองค์กรซึ่งมีบทบาทสำคัญในการอัญเชิญ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" บรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) โดยนำเสนอแนวพระราชดำริเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียง" ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย และแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้ในนโยบายการพัฒนาประเทศไทยที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ นางอิริน่า โบโคว่า (Ms.Irina Bokova) ผู้อำนวยการใหญ่องค์การยูเนสโก และนายไมเคิล ว็อป ประธานกรรมการบริหารองค์การยูเนสโก พร้อมด้วยตัวแทนผู้แทนถาวรจากนานาประเทศ ตัวแทนผู้นำพระพุทธศาสนาจากประเทศต่าง ๆ และประธาน พ.ส.ล. ได้ร่วมถวายราชสดุดีเทิดพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ก่อนพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๖๐

การจัดประชุมในครั้งนี้ ถือเป็นการประชุมครั้งประวัติศาสตร์ที่ผู้นำองค์กรนานาชาติได้ร่วมถวายราชสดุดีเทิดพระเกียรติ และแสดงความอาลัยแด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น **พระมหากษัตริย์นักพัฒนา ต้นแบบแห่งเศรษฐกิจพอเพียง ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน** (Sustainable Development Goal หรือ SDGs) ซึ่งสมาชิกองค์การสหประชาชาติทั่วโลกตกลงร่วมกันที่จะใช้เป็นกรอบดำเนินการพัฒนาประเทศของตนให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนภายในปี ๒๕๗๓ และหากการพัฒนาประสบผลสำเร็จ ผู้คนทุกชาติทุกภาษาจะสามารถมีและใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ มีความสุข โดยไม่เบียดเบียนกัน รวมทั้งไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ย่อมจะนำพาสันติภาพที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นบนโลกใบนี้อย่างแน่นอน

๒.๖ เศรษฐกิจพอเพียง... นำสู่ความสุขของชีวิตอย่างยั่งยืน

แนวพระราชดำริ "**ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**" ถือเป็นปรัชญาอันทรงคุณค่าที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานให้แก่ปวงชนชาวไทยนำไปปฏิบัตินั้น สะท้อนถึงสายพระเนตรอันยาวไกลในการพัฒนาประเทศเพื่อก้าวสู่ความยั่งยืน โดยทรงส่งสัญญาณเตือนคนไทยตลอดมาถึงวิกฤตเศรษฐกิจ ความเสื่อมของสังคม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลมาจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจในเชิงปริมาณเป็นหลัก จนทำให้ประเทศต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจหลายครั้ง

ผลสำเร็จของโครงการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องยาวนานให้ประชาชนชาวไทยรับรู้มาโดยตลอด แสดงให้เห็นว่าทุกโครงการพัฒนาของพระองค์ล้วนให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยยึดพื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นที่ตั้ง และมุ่งสร้างความสมดุลของมิติต่าง ๆ ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างครบถ้วนรอบด้าน เพื่อนำสู่ความสุขของประชาชนในพื้นที่ โครงการพัฒนาตามหลักปรัชญาฯ จึงเป็นตัวอย่างของการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ปวงชนชาวไทยทุกคน จึงควรดำเนินตามเบื้องพระยุคลบาท โดยน้อมนำแนวพระราชดำริ "**ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**" มาเป็นวิถีการดำรงตน และประยุกต์ใช้กับสังคมทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระดับรัฐ หรือระดับประเทศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอันจะนำประโยชน์สุขมาสู่ประชาชนชาวไทยและประเทศชาติตลอดไป

๓. จากแนวพระราชดำริ สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับ **"การพัฒนาอย่างยั่งยืน"** มานานถึงเจ็ดทศวรรษ นับแต่เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ ก่อนที่จะมีการตื่นตัวและเกิดกระแสเรียกร้องให้ทุกประเทศหันมาให้ความสำคัญกับคน สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการบำบัดทุกข์บำรุงสุข และยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยทรงเน้นการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคม และไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนสะท้อนถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังพระราชดำรัสในการเสด็จออกมหาสมาคมในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช ๒๕๒๙ วันศุกร์ ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๙ ความตอนหนึ่งว่า

"...ทุกวันนี้ประเทศไทยยังมีทรัพยากรพร้อมมูล ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล ซึ่งเราสามารถนำมาใช้เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์และเสถียรภาพอันถาวรของบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี. ข้อสำคัญเราจะต้องรู้จักใช้ทรัพยากรทั้งนั้นอย่างฉลาด คือไม่นำมาทุ่มเทใช้ให้สิ้นเปลืองไปโดยไร้ประโยชน์ หรือได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า หากแต่ระมัดระวังใช้ด้วยความประหยัดรอบคอบ ประกอบด้วยความคิดพิจารณาตามหลักวิชา เหตุผล และความถูกต้องเหมาะสม โดยมุ่งถึงประโยชน์แท้จริงที่จะเกิดแก่ประเทศชาติ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันยืนยาว. ..."

โครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระองค์จะเริ่มต้นจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ก่อน แล้วค่อย ๆ สร้างเสริมให้ก้าวหน้ามั่นคงขึ้นเป็นลำดับ สำหรับเป็นรากฐานที่จะรองรับความเจริญก้าวหน้าและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นผลจากการพัฒนา เพื่อที่ประชาชนจะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

พัฒนาอย่าง "มั่นคง" เพื่อความเจริญและความสุขอย่างยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยทรงให้ความหมายของการพัฒนากับเยาวชนจังหวัดปทุมธานีดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะที่ปรึกษาเยาวชนและเยาวชนดีเด่น ซึ่งเดินทางมารับการอบรม ณ ศูนย์ฝึกอบรมเยาวชนวัยฉกรรจ์บ้านบางพูน จังหวัดปทุมธานี ณ ศาลาผกาภิรมย์ วันพฤหัสบดี ที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓ ความตอนหนึ่งว่า

"...คำว่า "พัฒนา" ก็หมายถึงทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศ ก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคงมีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข ฉะนั้นจึงเข้าใจได้ว่า การพัฒนาทุกอย่างเป็นสิ่งที่ดี เพราะว่าจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญและความพอใจของแต่ละบุคคลในประเทศ การพัฒนาคำเดียวนี้ก็กินความหมายมากมายดังที่ว่านี้ จึงต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่างที่จะให้สำเร็จผลตามที่ต้องการ ความมั่นคงและความสงบสุขของส่วนรวมเป็นอันที่หนึ่งสำหรับการพัฒนา วิชาการในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกสิกรรม จะเป็นอุตสาหกรรมหรืออื่น ๆ เป็นปัจจัยที่สอง ปัจจัยที่สามที่สำคัญที่สุดก็คือความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้ที่จะพัฒนาและผู้ที่อยู่ในกลุ่มชน จะเป็นหมู่บ้าน จะเป็นตำบล หรือจะเป็นอำเภอ เป็นจังหวัด และประเทศ ต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวไม่ขัดซึ่งกันและกัน จึงจะพัฒนาได้..."

จากพระราชดำรัสนี้แสดงว่า **การพัฒนาจะต้องทำให้เกิดความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติและประชาชน** โดยมีประเด็นที่สำคัญคือ การพัฒนาไม่ใช่การทำให้เกิดความก้าวหน้าแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องทำให้เกิดความมั่นคงด้วย นั่นหมายความว่าเป้าหมายของการพัฒนาตามแนวพระราชดำริคือ การพัฒนาเพื่อให้บรรลุถึงความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศนั่นเอง เมื่อประเทศชาติมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า ประชาชนในชาติก็จะมีความมั่นคงปลอดภัย มีความเจริญและความสุขตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม คนจำนวนไม่น้อยเห็นว่าการพัฒนาจะต้องพยายามเร่งรีบกระทำให้เกิดผลโดยเร็ว แต่พระองค์ทรงเห็นว่า การพัฒนาควรต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่ทำด้วยความกระหายในสิ่งใหม่หรือความแปลกใหม่ของสิ่งที่จะพัฒนา และมิใช่กระทำเพียงเพราะความต้องการของผู้พัฒนาเท่านั้น แต่พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของ **"การพัฒนาอย่างยั่งยืน"** ด้วย

ด้วยเหตุนี้ โครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงเน้นการพัฒนาที่ตัวคน โดยทรงเห็นว่าหากประชาชนในประเทศมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงพร้อมด้วยสุขภาพจิตที่ดีแล้ว ย่อมส่งผลให้เป็นบุคลากรมีความพร้อมในการร่วมเสริมสร้างและพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไป ในระยะแรกพระองค์จึงทรงวางรากฐานการพัฒนาประเทศด้วยการรักษาป้องกัน และเสริมสร้างสุขภาพอนามัย ตลอดจนสงเคราะห์ราษฎรที่ยากไร้ ดังคำกล่าวสดุดีจาก นายโคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติ ในโอกาสทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลอันเนื่องมาจากผลงานการพัฒนาชนบทมากมายของพระองค์ ความตอนหนึ่งว่า

"...พระองค์ทรงเอื้อมพระหัตถ์เอื้อไปยังบรรดาผู้ที่ยากจนที่สุด และเปราะบางที่สุดในสังคมไทย ทรงรับฟังปัญหาของพวกเขาเหล่านั้น และให้ความช่วยเหลือพวกเขาเหล่านั้นให้สามารถยืนหยัดดำรงชีวิตของตนเองต่อไปได้ด้วยกำลังของตัวเอง... โครงการเพื่อการพัฒนาชนบทต่าง ๆ ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังประโยชน์ให้กับประชาชนนับเป็นล้าน ๆ ทั่วทั้งสังคมไทย..."

พร้อม ๆ กับการดูแลสุขภาพและทุกข์สุขของราษฎร พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะทรงงานพัฒนาประเทศด้วยแผนงานหรือโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคม และไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยทรงมีพระราชกระแสเตือนให้ชาวไทยตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดอยู่เนือง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของ **"การพัฒนาอย่างยั่งยืน"** มานานแล้ว

ทรงนำ "แนวพระราชดำริ" พัฒนาไทยอย่างยั่งยืน

ความสำเร็จของการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เกิดขึ้นจากหลักและวิธีการทรงงานของพระองค์ ที่ทรงยึดมั่นปฏิบัติตลอดมา เห็นได้จากพระราชจริยาวัตรในการทรงงานของพระองค์ ทรงเป็นแบบอย่างของนักวางแผนโครงการที่ทรงใช้วิธีการหาข้อมูลและข้อเท็จจริงต่าง ๆ ด้วยการศึกษาวิจัยเบื้องต้น ดังมีแนวทางปฏิบัติที่เริ่มจากทรงศึกษาข้อมูลต่าง ๆ เป็นขั้นตอนอย่างละเอียดในการวางแผนโครงการใดโครงการหนึ่ง ก่อนจะพระราชทานพระราชดำรินั้น ๆ ซึ่งมีขั้นตอนโดยสรุปคือ

- **การศึกษาข้อมูล** ก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ใด ๆ จะทรงศึกษาเอกสาร ข้อมูล แผนที่ต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงสภาพในท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างละเอียดก่อนเสมอ

● **การหาข้อมูลในพื้นที่** เมื่อเสด็จฯ ถึงพื้นที่นั้น ๆ ก็จะทรงหาข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อมูลล่าสุด เช่น **สอบถามประชาชนถึงการประกอบอาชีพ** สภาพหมู่บ้าน ภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ สภาพแหล่งน้ำ ฯลฯ **สำรวจพื้นที่ที่เสด็จฯ** โดยทอดพระเนตรพื้นที่จริงที่ทรงคาดว่าควรดำเนินการพัฒนาได้ หรือ**สอบถามเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ** ถึงความเหมาะสมความเป็นไปได้ พร้อมทั้งทรงคำนวณวิเคราะห์ด้วยว่า เมื่อดำเนินการแล้วจะได้ประโยชน์อย่างไร คุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ เพียงใด และอย่างไร แล้วจึงพระราชทานพระราชดำริให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไปพิจารณาในรายละเอียดตามขั้นตอนต่อไป

นอกจากนั้น เมื่อได้จัดทำเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแล้ว จะเสด็จฯ กลับไปยังพื้นที่โครงการนั้น ๆ ทุกครั้งที่มีพระราชวโรกาส เพื่อทอดพระเนตรความก้าวหน้าของโครงการและทรงติดตามผล หากเกิดปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ พระองค์จะทรงแนะนำแนวทางในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงด้วย

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระราชทานแก่ประชาชนทั่วทั้งประเทศนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของความพยายามในการดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อที่จะให้พสกนิกรของพระองค์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นป่าลึกหรือขุนเขาทุรกันดาร เพื่อทรงสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ของพสกนิกรอย่างใกล้ชิด และทรงช่วยเหลือปัดเป่าหรือสนองความต้องการของเขาเหล่านั้น โดยมีเป้าหมายหลักคือพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนชาวไทย พร้อมทั้งอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน อันก่อให้เกิดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมายถึง ๔,๗๔๑ โครงการ ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นถึงสัจธรรมแห่งแนวพระราชดำริที่ได้นำประโยชน์สุขสู่ประชาชน และความเจริญก้าวหน้าของประเทศอย่างยั่งยืน เมื่อประมวลโดยสังเขปแล้ว มีหลักการสำคัญ ๆ ที่พระองค์ทรงยึดเป็นหลักในการดำริและพระราชทานแนวพระราชดำริ แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ รวม ๕ หลักการ ได้แก่ **เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เรียนรู้จากหลักธรรมชาติ บริหารแบบบูรณาการ มุ่งผลสัมฤทธิ์ และชัยชนะแห่งการพัฒนา** โดยแต่ละหลักการมีแนวพระราชดำริ ดังนี้

๓.๑ "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" ตอบสนองความต้องการของประชาชน

พระราชกรณียกิจทั้งปวงที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปฏิบัติมาตลอดเวลา ๗๐ ปีนั้น ส่วนใหญ่ทรงทุ่มเทเวลาเกือบทั้งหมดให้กับการแก้ไขปัญหาให้ราษฎร ดังข้อความส่วนหนึ่งในบทความพิเศษ คำอธิบายว่าด้วย "สถาบันพระมหากษัตริย์" จาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเผยแพร่โดยสถาบันคึกฤทธิ์ว่า "...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชภารกิจโดยมิได้ว่างเว้น ไม่มีวันหยุด ดังที่เคยมีพระราชดำรัสกับนักหนังสือพิมพ์ต่างประเทศว่า **การเป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้นต้องเป็นตลอด ๒๔ ชั่วโมง ไม่มีเวลาหยุดได้** แทนที่ราษฎรจะเข้าถึงพระองค์ได้ด้วยการเข้ามาสั่นกระดิ่งตีกลองขอเฝ้าฯ อย่างสมัยก่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปถึงตัวราษฎรในทุกหมู่บ้านทุกตำบลด้วยความห่วงใยและพระมหากรุณา ทรงขจัดความเดือดร้อนและความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏให้สิ้นไปโดยที่ราษฎรมิพักต้องทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา..."

นอกจากนี้ พระองค์ทรงตอบข้อซักถามของ ม.ร.ว.ทองน้อย ทองใหญ่ รองราชเลขาธิการ (ตำแหน่งในขณะนั้น) และวิทยากรพิเศษ สำนักราชเลขาธิการ ในช่วงที่เดินทางไปบรรยายพิเศษเรื่องพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กับประเทศไทย ที่นครลอสแองเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๓๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...ระบอบพระมหากษัตริย์ของไทยนั้นก็คือ ระบอบความต้องการของประชาชน ประชาชนจะต้องการให้พระมหากษัตริย์ไปทางไหน ระบอบพระมหากษัตริย์ก็จะตามไปทางนั้น..."

จากข้อความเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงมองว่าการเป็นพระมหากษัตริย์เป็นเรื่องของงาน เป็นพระราชภาระที่จะสนองความต้องการของราษฎร เพื่อให้ราษฎรดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การที่จะทรงงานให้ได้ผลตรงเป้าหมายได้นั้น จึงต้องทราบว่าประชาชนต้องการอะไร

“เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” วิถีแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

พระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปฏิบัติมาตลอด จึงเป็นการทรงงานเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะหมู่มวลพสกนิกรยากไร้และด้อยโอกาสที่ยังขาดปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ทั้งนี้เพื่อพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้พ้นจากความทุกข์ยาก โดยทรงใช้หลัก **“เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”** ในการทรงงานมาโดยตลอด

หลักการของ **“เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”** นี้จะต้องดำเนินในลักษณะของสามห่วงคล้องกัน ถ้าห่วงหนึ่งห่วงใดขาดออกไป การพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาก็จะไม่มีประสิทธิภาพ โดย ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ผู้ถวายงานใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทตั้งแต่ปี ๒๕๒๔ ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ประสบการณ์สนองพระราชดำริ เรียนรู้หลักการทรงงาน ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ในหนังสือ “การทรงงานพัฒนาประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ความว่า

“...ทรงใช้หลัก “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” นั่นคือก่อนจะทำอะไร ต้องมีความเข้าใจเสียก่อน เข้าใจภูมิประเทศ เข้าใจคนในหลากหลายปัญหา ทั้งด้านกายภาพ ด้านจารีตประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น และระหว่างการดำเนินการนั้น จะต้องทำให้ผู้ที่เราจะไปทำงานกับเขา หรือทำงานให้นั้น “เข้าใจ” เราด้วย เพราะถ้าเราเข้าใจแต่เขาฝ่ายเดียว โดยที่เขาไม่เข้าใจเรา ประโยชน์คงจะไม่เกิดขึ้นตามที่เรามุ่งหวังไว้ “เข้าถึง” ก็เช่นกัน เมื่อรู้ปัญหาแล้ว เข้าใจแล้ว ก็ต้องเข้าถึงเพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติให้ได้...”

ดังนั้น ผู้ที่จะปฏิบัติงานพัฒนาจึงต้องศึกษาอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เข้าใจความหมายของคำว่า **"เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา"** เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจการพัฒนาในขั้นต่อไปได้อย่างถูกต้อง ดังนี้

"เข้าใจ" คือการทำอะไรต้องมีความเข้าใจหรือเกิดปัญญารู้ข้อมูลพื้นฐานหรือความจริงทั้งหมดก่อน ในทุกมิติทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต การค้นหารากของปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการแสวงหาความรู้ เช่น การเข้าไปพูดคุย สร้างความคุ้นเคย คลุกคลีกับคนในพื้นที่ การวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลอย่างรอบด้านจากคนในพื้นที่ที่ประสบปัญหาจริง และไม่ได้หมายเพียงถึงการที่ข้าราชการต้องเข้าใจชาวบ้านในพื้นที่เท่านั้น แต่หมายรวมถึงข้าราชการผู้ปฏิบัติต้องทำให้บรรดาชาวบ้านในพื้นที่เข้าใจข้าราชการผู้ปฏิบัติ เข้าใจการทำงาน เข้าใจประโยชน์โพดผล ข้อดีข้อเสียในฐานะผู้รับผลกระทบ ผู้รับบริการ และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

"เข้าถึง" เป็นเรื่องการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วม โดยมุ่งสื่อสารสร้างความเข้าใจและความมั่นใจกับชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากที่สุด โดยผู้พัฒนาจะต้องมีจิตใจหรือรู้สึกถึงปัญหา ความทุกข์ ความเจ็บปวดของคนในพื้นที่ และเกิดสำนึกร่วมฝ่าฟันปัญหาต่าง ๆ ไปด้วยกัน โดยยึดมั่นในความจริงที่ว่าไม่ว่ามนุษย์จะแตกต่างทางเชื้อชาติ สีผิว ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม แต่เราทุกคนเป็นมนุษย์เหมือนกัน

นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติต้องเข้าถึง "ใจ" คืออยู่ในใจของชาวบ้านในพื้นที่อย่างประทับใจในความถูกต้องดีงาม ปฏิสัมพันธ์เป็นไปอย่างเหมาะสม ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และจารีตประเพณี บนพื้นฐานของการให้เกียรติและให้อภัยซึ่งกันและกัน เป็นขั้นตอนที่ต้องใช้เทคนิควิธีที่แยบยล หากมีปัญหา อุปสรรคก็พร้อมที่จะร่วมมือแก้ไข ไม่ใช่หลีกหนีหรือปล่อยให้เป็นหน้าที่ความรับผิดของผู้ร่วมงาน

"พัฒนา" คือการใช้ทักษะการบริหารจัดการที่สามารถรวมปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทุน คน องค์ความรู้ เทคโนโลยี ศาสนา วัฒนธรรม มาช่วยพัฒนาคน สังคม และประเทศให้ดีขึ้นเจริญขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจที่ถูกต้องเป็นพื้นฐาน และมีการเข้าถึงเป็นพลังขับเคลื่อน ทำให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และไม่ได้จำกัดเพียงการพัฒนาวัตถุหรือการทำให้เกิดบริโภคนิยม แต่ต้องเป็นการพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบทและความต้องการอย่างแท้จริง ด้วยการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเสริมสร้างทำให้เจริญ หรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปในทางที่ดีขึ้น ด้วยมาตรการที่ถูกต้องตามหลักวิชา ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้ผลของการพัฒนาที่ทำนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด และจะละเลยสิ่งที่สำคัญที่สุดคือการพัฒนา "จิตใจ" ของทั้งข้าราชการและชาวบ้านไม่ได้

การตอบสนองความต้องการของประชาชนตามหลักการ **"เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา"** ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้คำนึงถึงสภาพภูมิประเทศและสังคมวิทยา หรือที่ทรงเรียกว่า **"ภูมิสังคม"** พร้อมกับ **"มุ่งพัฒนาคน"** เพื่อให้การพัฒนาเป็นการ **"ระเบิดจากข้างใน"** โดยการสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนมีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาหรือปรับตัวได้ทันกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ ทรงให้ยึดหลัก **"การมีส่วนร่วม"** ด้วยการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น โดยทรงให้ถือ **"ประโยชน์ส่วนรวม"** เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนโดยรวมและพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไป ตามแนวพระราชดำริและตัวอย่างพระราชกรณียกิจรวมทั้งโครงการต่าง ๆ ดังนี้

แนวพระราชดำริ

(๑) ภูมิสังคม : ดิน น้ำ ลม ไฟ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีแนวพระราชดำริว่า จะพัฒนาอะไรหรือทำการสิ่งใด ให้ยึดหลักสำคัญคือความสอดคล้องกับภูมิสังคม คือคำนึงถึงสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม หมายรวมถึงคน ซึ่งย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ตลอดจนควรตระหนักถึงอัตลักษณ์ และภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยดังแนวพระราชดำริดังนี้

- **ภูมิ** คือสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ อันได้แก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และ สังคม คือมนุษย์ที่อยู่ในสภาพแวดล้อม

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศย่อมแตกต่างกัน เช่น ทางเหนือเป็นภูเขา ทางใต้มีทั้งภูเขาและทะเล และบางพื้นที่เป็นพรุ ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่ม ส่วนอีสานเป็นที่ราบสูง เป็นต้น และที่สำคัญคือ **"คน"** ที่อยู่ในพื้นที่ต่างกันย่อมคิด ตัดสินใจต่างกันไปตามวัฒนธรรม ค่านิยม สิ่งแวดล้อม ประเพณี และการอบรม พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงยึดหลักว่า จะพัฒนาอะไรหรือทำการสิ่งใด ให้ยึดหลัก **ความสอดคล้องกับภูมิสังคม** เป็นสำคัญ

- **ศึกษาและพัฒนาโดยยึดปัญหาและสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่เป็นหลัก แก้ไขปัญหาให้สอดคล้องสัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศ สภาพเศรษฐกิจ และสังคม คำนึงถึง "คน"** ซึ่งย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่ต่างกัน

พระองค์ทรงมีหลักว่า การดำเนินงานใดก็ตามต้องคำนึงถึงประชาชนในท้องถิ่นก่อน เพราะประชาชนเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงาน ดังนั้น จึงต้องเรียนรู้ศึกษาสภาพของธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้และลึกซึ้ง ซึ่งจะช่วยเป็นหนทางนำไปสู่การวางแผนดำเนินงานที่สอดคล้อง และตอบสนองความต้องการของราษฎรในชุมชนและประสบผลสำเร็จ

- **ตระหนักและเคารพในอัตลักษณ์**ของแต่ละสังคมและภูมิภาค รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่า **"ภูมิปัญญาท้องถิ่น"** หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสังเกต ความคิดตลอดจนการประดิษฐ์คิดค้นของชาวบ้าน ทั้งในรูปของวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ และในรูปของนามธรรม เช่น ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น และนำมาประพฤติปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับในท้องถิ่น

พระองค์ทรงเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องนำมาศึกษาให้เข้าใจ และนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องและกลมกลืนกับวิชาการแผนใหม่อย่างเป็นระบบและต่อเนื่องเป็นกระบวนการเดียวกัน เป็นการผสมผสานเทคโนโลยีเก่าใหม่ให้กลมกลืน ชาวบ้านสามารถรับไปและนำไปใช้ได้จริงอย่างเหมาะสมลงตัว และเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่ชาวบ้านด้วย และที่สำคัญคือ จะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ใช้ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เกิด และเป็นผู้ที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่ในท้องถิ่นนั้น

(๒) ระเบิดจากข้างใน

การจะเข้าไปพัฒนาชุมชนใด ๆ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงยึดหลักว่า คนในชุมชนนั้นต้องมีความพร้อมและยินดีที่จะร่วมดำเนินการพัฒนานั้น ๆ ประหนึ่งว่าต้องเป็นการระเบิดจากข้างใน หรือประสงค์ที่จะร่วมดำเนินการนั้นเอง จึงจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้อย่างแท้จริง โดยหากได้ผลดีแล้วจึงขยายผลออกไปในวงกว้างต่อไป ดังแนวพระราชดำริ ดังนี้

- **สร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่เข้าไปพัฒนา** ให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนา เมื่อคนในชุมชนพร้อมแล้วจะระเบิดความพร้อมภายในที่มีอยู่ข้างในตนเอง ทั้งความคิด ความร่วมมือ ความสามัคคี ออกมาพัฒนา สร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้เอง นอกจากนี้ หากประชาชนไม่ต้องการก็ไม่ควรยัดเยียดอะไรให้ ดังเช่นการดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะพระราชทานพระราชดำริในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชนที่จะเข้าไปพัฒนาก่อนแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่เสมอ ๆ

- **เมื่อคนในชุมชนเข้มแข็งแล้ว จึงดำเนินงานพัฒนาและขยายออกไปสู่สังคมภายนอก** ไม่ใช่เอาความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไปสู่ชุมชนหรือหมู่บ้าน ซึ่งมักจะเกิดปัญหา เพราะประชาชนไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกและก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา

นอกจากนี้ พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริหลักการ **"บวร"** ให้นำ**บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่เป็นสายใยยึดเหนี่ยวชุมชนมาแต่อดีต มาใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาในระดับชุมชน** ในลักษณะ ๓ ประสาน ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจแก้ปัญหาตนเองและชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ

(๓) การมีส่วนร่วม

ก่อนจะพระราชทานแนวพระราชดำริโครงการใด ๆ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะทรงให้ความสำคัญกับการสอบถามประชาชนโดยการทำ **"ประชาพิจารณ์"** เน้นการอธิบายถึงความจำเป็นและผลที่จะเกิดจากโครงการด้วยวิธีประนีประนอม เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง โดยยึดหลักประโยชน์สูงสุดของส่วนรวมและประเทศชาติ ดังแนวพระราชดำริดังนี้

- **เน้นการทำประชาพิจารณ์ตั้งแต่ก่อนเริ่มโครงการ** โดยศึกษาข้อมูลพื้นที่และนำมาวางแผนให้ความช่วยเหลือ โดยทรงให้ความสำคัญกับการรับฟังความคิดเห็นรวมทั้งคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างชาญฉลาดซึ่งคือการระดมสติปัญญา และประสบการณ์ที่หลากหลายมาอำนวยประโยชน์ในการปฏิบัติงาน ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วันพฤหัสบดี ที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๖ ดังนี้

"ข้าราชการมีหน้าที่สำคัญส่วนหนึ่ง ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลทั้งปวง ด้วยความสุจริตจริงใจ วางตัวให้พอเหมาะพอสมกับฐานะตำแหน่ง พร้อมกับรักษาความสุภาพอ่อนโยนไว้ให้เหนียวแน่นสม่ำเสมอ. นอกจากนั้น ยังจะต้องมีความเสียสละอดทน รู้จักเกรงใจ ให้อภัย ทั้งโอนอ่อนผ่อนตามกันและกันด้วยเหตุผล. และสำคัญที่สุดจะต้องหัดทำใจให้กว้างขวางหนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดความเห็นแม้กระทั่งคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาด เพราะการรู้จักรับฟังอย่างฉลาดนั้น แท้จริงคือการระดมสติปัญญาและประสบการณ์อันหลายหลาก มาอำนวยประโยชน์ในการปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง. "

- **เน้นการรอมชอมในการเจรจา หลีกเลี่ยงการจะสร้างปัญหาความเดือดร้อน**ให้คนกลุ่มหนึ่งโดยสร้างความสะดวกสบายและผลประโยชน์ให้คนอีกกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าพื้นที่หรือโครงการนั้น ๆ จะมีความเหมาะสมทางด้านเทคนิคและวิชาการ ตลอดจนก่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมประการใดก็ตาม

- **อธิบายถึงความจำเป็นและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น** หากจะทำโครงการใดจะทรงชี้แจงถึงเหตุผลความจำเป็นและผลที่จะเกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย รวมทั้งผู้นำชุมชนในท้องถิ่น เมื่อประชาชนในพื้นที่เห็นด้วยแล้ว หน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและร่วมดำเนินการมีความพร้อม จึงจะพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินโครงการนั้น ๆ ต่อไป โดยมีหลักปฏิบัติในการมีส่วนร่วม

- **ยึดหลักประชาชนทุกคนต้องได้ประโยชน์จากโครงการสาธารณะ** และคนส่วนใหญ่ต้องดูแลช่วยเหลือคนส่วนน้อย โดยวิธีการทำประชาพิจารณ์ของพระองค์ เป็นวิธีที่เรียบง่ายและตรงไปตรงมา พระองค์จะทรงอธิบายถึงวัตถุประสงค์และผลที่จะได้รับจากโครงการพัฒนากับพสกนิกรที่มาเฝ้าฯ หลังจากนั้นจะทรงถามถึงความสมัครใจและให้ตกลงกันเองในกลุ่มที่จะได้รับประโยชน์และกลุ่มที่จะต้องเสียสละในขณะนั้นเลย หลังจากได้มีการตกลงใจโดยเสียงเป็นเอกฉันท์แล้ว ก็จะทรงเรียกผู้นำท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จนกระทั่งถึงนายอำเภอ และผู้ว่าราชการจังหวัด ให้มารับทราบและดำเนินการในขั้นต้น เช่น การจัดการในปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ก่อนที่จะพระราชทานให้หน่วยงานปฏิบัติที่เกี่ยวข้องดำเนินการในเชิงบริหารและวิชาการต่อไปจนเสร็จสิ้นโครงการ

(๔) ประโยชน์ส่วนรวม

ในการดำเนินการใด ๆ เพื่อให้เกิด "ประโยชน์ ส่วนรวม" นั้น พระบาทสมเด็จพระบรม

ชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเน้นให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถลงมือทำ โดยต้องปรับเปลี่ยนความคิดและวิธีปฏิบัติให้สอดคล้องกัน ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก โดยผู้ที่ทำให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมย่อมได้รับประโยชน์ส่วนตนด้วย กิจการที่ดำเนินการนั้นก็จะสามารถบรรลุผล และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง ดังแนวพระราชดำริดังนี้

● **ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถ** ผู้ที่มีภาระหน้าที่ในเรื่องใดอยู่ควรเร่งกระทำให้สำเร็จอย่างเต็มกำลังความรู้ความสามารถ โดยบริสุทธิ์ใจและจริงใจ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๒๘ ความตอนหนึ่งว่า

"...ผู้ใดมีภาระหน้าที่อันใดอยู่ ก็เร่งกระทำให้สำเร็จลุล่วงไป ให้ทันการณ์ ทันเวลา โดยเต็มกำลังความรู้ความสามารถ และโดยบริสุทธิ์จริงใจ. ผลงานของแต่ละคนจักได้ประกอบส่งเสริมกันขึ้นเป็นความสำเร็จและความมั่นคงวัฒนาของประเทศชาติในที่สุด. ..."

● **ลงมือทำความสำเร็จจึงจะเกิดมีขึ้น** โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาต้องลงมือทำเลย จะไม่เสียเวลาและเกิดผลทันที ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันพฤหัสบดี ที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๔๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...คนเราถึงจะมีความรู้ความคิดสักเพียงใด ถ้าไม่ลงมือทำ ก็มีแต่พาตัวให้ฟุ้งเฟ้อไปต่าง ๆ โดยปราศจากประโยชน์และความสำเร็จ. เมื่อลงมือทำ ประโยชน์และความสำเร็จจึงจะเกิดมีขึ้น. ..."

● **ปรับเปลี่ยนความคิดและวิธีปฏิบัติให้สอดคล้องกัน** เพื่องานส่วนรวมของคนทั้งชาติ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๓๕ วันอังคาร ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...การทำนุบำรุงบ้านเมืองนั้น เป็นงานส่วนรวมของคนทั้งชาติ จึงเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะต้องมีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้าง จะให้ทุกคนทุกฝ่ายมีความคิดเห็นสอดคล้อง

ต้องกันตลอดทุก ๆ เรื่องไป ย่อมเป็นการผิดวิสัย. เพราะฉะนั้น แต่ละฝ่าย แต่ละคน จึงควรจะคำนึงถึงจุดประสงค์ร่วมกัน คือความเจริญไพบูลย์ของชาติ เป็นข้อใหญ่. ทุกฝ่ายชอบที่จะทำใจให้เที่ยงตรงเป็นกลาง ทำความคิดความเห็นให้กระจ่างแจ่มใส ทำความเข้าใจอันดีในกันและกันให้เกิดขึ้น แล้วนำความคิดเห็นของกันและกันนั้น มาพิจารณาเทียบเคียงกันโดยหลักวิชา เหตุผล ความชอบธรรม และความเมตตาสามัคคี ให้เห็นแจ้งจริง. ทุกฝ่ายจะสามารถปรับเปลี่ยนความคิดและวิธีปฏิบัติ ให้สอดคล้อง เข้ารูปเข้ารอยกันได้ทุกเรื่อง. ...”

- **การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม** ต้องสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนและเที่ยงตรง และข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ทุกฝ่ายต้องตระหนักถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นเป้าหมายหลักในการปฏิบัติตนและปฏิบัติงาน ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๓๓ ความตอนหนึ่งว่า

“...การแก้ปัญหานั้น ถ้าไม่ทำให้ถูกเหตุถูกทาง ด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มักจะกลายเป็นการเพิ่มปัญหาให้มากและยุ่งยากขึ้น. แต่ละฝ่ายจึงควรจะตั้งใจพยายาม ทำความคิดความเห็นให้กระจ่างและเที่ยงตรง เพื่อจักได้สามารถเข้าใจปัญหาและเข้าใจ กันและกันอย่างถูกต้อง. ความเข้าใจที่ถูกต้องแน่ชัดนี้ จะช่วยให้เล็งเห็นแนวทางปฏิบัติ แก้ไขอันเหมาะสม ซึ่งจะนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ. อีกประการหนึ่ง อันเป็นข้อสำคัญ ทุกฝ่ายจะต้องตระหนักในใจเสมอ ว่าประโยชน์ส่วนรวมนั้นเป็นประโยชน์ที่แต่ละคนพึง ยึดถือเป็นเป้าหมายหลัก ในการปฏิบัติตนและปฏิบัติงาน เพราะเป็นประโยชน์ที่ยั่งยืน แท้จริง ซึ่งทุกคนมีส่วนได้รับทั่วถึงกัน. ...”

- **คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ** ผู้ที่ทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมย่อมได้รับประโยชน์ส่วนตนด้วย ผู้ที่ทำงานโดยเห็นแก่ตัวเบียนประโยชน์ส่วนรวมย่อมบั่นทอนความมั่นคงของประเทศ และที่สุดตนเองจะเอาตัวไม่รอด ทุกคนจะมีความสุขความเจริญได้ก็ด้วยทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร และอนุปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาสาขาวิชาและวิชาต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๑๒ ความตอนหนึ่งว่า

“...ทุกคนมีชาติบ้านเมืองเป็นที่เกิดที่อาศัย ทุกคนจะมีความสุขความเจริญได้ ก็เพราะบ้านเมืองเป็นปรกติมั่นคง ผู้ที่ทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ย่อมได้รับประโยชน์เป็นส่วนของตนด้วย ผู้ที่ทำงานโดยเห็นแก่ตัวเบียดเบียนประโยชน์ส่วนรวม ย่อมบั่นทอนทำลายความมั่นคงของประเทศชาติ และที่สุดตนเองก็จะเอาตัวไม่รอด ขอให้ทุกคนเตรียมกายเตรียมใจทำงานเพื่ออนาคตของชาติไทยของเราต่อไป...”

ตัวอย่างพระราชกรณียกิจ

การจะเข้าไปพัฒนาชุมชนใด ๆ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงยึดหลัก **"ภูมิสังคม : ดิน น้ำ ลม ไฟ"** ที่ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวคน รวมทั้งทรงทำประชาพิจารณ์ให้ประชาชนได้เข้ามา **"มีส่วนร่วม"** โดยทรงเน้นอธิบายถึงความจำเป็นและผลที่จะเกิดจากโครงการ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง รวมทั้งสอบถามความเห็นว่ามีความพร้อมและยินดีที่จะร่วมดำเนินการพัฒนานั้น ๆ หรือไม่ เพื่อให้เป็นการ **"ระเบิดจากข้างใน"** โดยยึด **"ประโยชน์สูงสุดของส่วนรวมและประเทศชาติ"** โดยหากได้ผลดีแล้วจึงขยายผลออกไปในวงกว้างต่อไป ดังพระราชกรณียกิจและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมายที่ล้วนมุ่งประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติเป็นหลักใหญ่ โดยทรงเริ่มตั้งแต่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต เพื่อให้พสกนิกรของพระองค์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จนถึงการวางรากฐานการพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน อาทิ

● การเกษตร

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางเกษตรที่สำคัญคือ การที่ทรงเน้นในเรื่องของการค้นคว้า ทดลอง และวิจัยหาพันธุ์พืชต่าง ๆ ใหม่ ๆ ทั้งพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าว หม่อนไหม ยางพารา ฯลฯ พืชเพื่อการปรับปรุงบำรุงดิน และพืชสมุนไพร ตลอดจนการศึกษาเกี่ยวกับแมลงศัตรูพืช รวมทั้งพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ที่เหมาะสม เช่น โค กระบือ แพะ พันธุ์ปลา และสัตว์ปีกทั้งหลาย เพื่อแนะนำให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติได้ ราคาถูก ใช้เทคโนโลยีที่ง่ายและไม่สลับซับซ้อน พระองค์ทรงเห็นว่าการพัฒนาการเกษตรที่จะได้ผลจริงนั้น ต้องลงมือทดลองค้นคว้า ปฏิบัติอย่างค่อยเป็นค่อยไป มุ่งใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้มากที่สุด

● การส่งเสริมอาชีพ

สำหรับการส่งเสริมอาชีพนั้น หากเป็นโดยทางอ้อมแล้วโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริส่วนใหญ่ เมื่อได้ดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแล้วจะทำให้เกิดการส่งเสริมอาชีพแก่ราษฎรในพื้นที่ใกล้เคียง โดยเฉพาะศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้งหลายนั้น จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการจัดตั้งขึ้นมาเพื่อที่จะให้มีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนั้น ๆ เพื่อให้ราษฎรสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง

ส่วนโครงการประเภทการส่งเสริมอาชีพโดยตรงนั้นมีจำนวนไม่น้อย ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ดังเช่น โครงการศิลปาชีพทั่วประเทศ โครงการฝึกอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์มขนาดเล็ก โครงการศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่ จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการอื่น ๆ อีกมาก

● สาธารณสุข

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้ความสำคัญกับงานสาธารณสุขเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้ว่าโครงการที่พระราชทานให้กับประชาชนในระยะแรก ๆ เป็นการพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการก่อสร้างสถานบริการสาธารณสุข และระยะต่อมาเป็นโครงการพัฒนาสุขภาพอนามัยให้แก่ประชาชน เมื่อประชาชนมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงจะนำไปสู่สุขภาพจิตที่ดี และส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมดีตามไปด้วย

● สวัสดิการและสังคม

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้านสวัสดิการสังคม เป็นโครงการเพื่อช่วยเหลือราษฎรให้มีที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ทั้งนี้เป็นการส่งเสริมให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยจัดหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แก่ราษฎร ตลอดจนสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ประชาชนพึงจะได้รับ เช่น แหล่งน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค เพื่อให้มาตรฐานความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น พออยู่ พอกิน ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความผาสุก

● โครงการพระราชดำริที่สำคัญอื่น ๆ

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่สำคัญอื่น ๆ ได้แก่ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ นอกเหนือจากโครงการทั้ง ๘ ประเภทที่ระบุมาแล้วข้างต้น เช่น โครงการก่อสร้างเขื่อนป้องกันน้ำทะเลกัดเซาะอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี และโครงการด้านการศึกษา การวิจัย การจัดและพัฒนาที่ดิน เป็นต้น

บทสรุป : "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" หลักการพัฒนาเพื่อความสุขของปวงประชาอย่างยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ของภูมิสังคมได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมนุษย์ที่จะต้องดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ทรงชี้แนะถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาคน ดังนั้น ความเสื่อมโทรมและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากการใช้อย่างฟุ่มเฟือย ไม่ยั้งคิด ขาดความระมัดระวังนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการสร้างเสริมขึ้นมาทดแทน เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อวงจรชีวิตของการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งในระบบนิเวศ ซึ่งเป็นไปตามแนวพระราชดำริในเรื่อง **"การพัฒนาอย่างยั่งยืน"** ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย วันพฤหัสบดี ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๒๓ ความตอนหนึ่งว่า

"...การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญขึ้นนั้น จะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ก่อนทั้งสิ้น ถ้าพื้นฐานไม่ดี หรือคลอนแคลนบกพร่องแล้ว ที่จะเพิ่มเติมเสริมต่อให้เจริญขึ้นไปอีกนั้นยากนักที่จะทำได้ จึงควรจะเข้าใจให้แจ้งชัดว่านอกจากจะมุ่งสร้างความเจริญแล้ว ยังจะต้องพยายามรักษาพื้นฐานให้มั่นคงไม่บกพร่องพร้อม ๆ กันไปด้วย..."

๓.๒ เรียนรู้จากหลักธรรมชาติ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงยึดธรรมะเป็นที่ตั้งในการหาวิธีการแก้ปัญหาหรือแนวทางการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดิน น้ำ อาชีพ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งคำว่า **"ธรรมะ"** ในที่นี้ คือ **"ธรรมชาติ"** พระองค์ทรงศึกษา เรียนรู้หลัก **"ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ"** เพื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน ทรงมองปัญหาธรรมชาติอย่างละเอียด โดยหากต้องการแก้ไขธรรมชาติจะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วย อาทิ การแก้ไขน้ำเน่าเสีย แทนที่จะทรงพิจารณาถึงโรงงานบำบัดน้ำเสีย กลับทรงมองว่าในธรรมชาติจะมีขบวนการอะไรที่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ เช่น การใช้บ่อตกตะกอน เพื่อให้เกิดการตกตะกอนขึ้นโดยกระบวนการทางธรรมชาติ

นอกจากนี้ พระองค์ทรงใช้หลัก **"การใช้อธรรมปราบอธรรม"** ในการบำบัดน้ำเสีย ด้วยการพิจารณาหาพืชบางชนิดที่สามารถกรองน้ำเน่าเสียมาใช้เป็นเครื่องกรองน้ำธรรมชาติที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม การนำน้ำดีขับไล่น้ำเสีย เพื่อเจือจางน้ำเสียให้กลับเป็นน้ำดี โดยใช้หลักของน้ำขึ้นน้ำลงตามธรรมชาติ ตลอดจนทรงอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืนโดยใช้วิธีการ **"ปลูกป่าในใจคน"** เป็นต้น โดยมีแนวพระราชดำริและตัวอย่างพระราชกรณียกิจ รวมทั้งโครงการต่าง ๆ ดังนี้

แนวพระราชดำริ

(๑) ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ

การใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ เป็นการแก้ปัญหาที่ประหยัด และไม่ก่อให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติดังต่อไปนี้

- พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร **ทรงทำความเข้าใจธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง** โดยทรงสนพระราชหฤทัยและศึกษาปรากฏการณ์ของธรรมชาติที่เชื่อมโยงกันด้วยวิถีทางธรรมชาติอย่างเป็นวัฏจักรตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะกรรมการสโมสรไลออนส์สากล ภาค ๓๑๐ (ประเทศไทยและประเทศลาว) ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๑๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...ก็อาจมีบางคนเข้าใจว่าทำไมจึงสนใจ และบางคนไม่เข้าใจว่าทำไมฉันเอง ทำไมสนใจเรื่องชลประทานหรือเรื่องป่าไม้ จำได้ว่าเมื่ออายุ ๑๐ ขวบ ที่โรงเรียนมีครูคนหนึ่งซึ่งเดี๋ยวนี้ตายไปแล้ว สอนเรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องการอนุรักษ์ดิน แล้วให้เขียนว่าภูเขาต้องมีป่าไม้อย่างนั้น เม็ดฝนลงมาแล้วจะชะดินลงมาเร็วทำให้ไหลตามน้ำไป ไปทำให้เสียหาย ดินหมดจากภูเขา เพราะไหลตามสายน้ำไป ก็เป็นหลักของป่าไม้เรื่องการอนุรักษ์ดิน และเป็นหลักของชลประทานที่ว่า ถ้าเราไม่รักษาป่าไม้ข้างบน จะทำให้เดือดร้อนตลอด ตั้งแต่ดินบนภูเขาจะหมดไปกระทั่งการที่จะมีตะกอนลงมาในเขื่อน มีตะกอนลงมาในแม่น้ำ ทำให้เกิดน้ำท่วม นี่น่ะ เรียนมาตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ..."

● พระองค์มีพระราชประสงค์**ให้ประชาชนใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม** ปลูกจิตสำนึกให้ราษฎรรัก หวงแหน และร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังพระราชดำรัสพระราชทานในพิธีปิดการสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ ณ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ วันพฤหัสบดี ที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...ถ้าหากเราทำ "ป่า ๓ อย่าง" ให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์และได้ใช้ประโยชน์ เขาก็จะรักษาประโยชน์. เขาจะไม่ทำลาย และใครมาทำลาย เขาก็ป้องกัน. หมายความว่าชาวบ้านนั้น ถ้าเราให้โอกาสให้เขามีอยู่มีกินพอสมควร ก็จะเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้เราเป็นจำนวนมาก. อย่างในร่องหุบเขาเล็ก ๆ ที่มีเพียง ๕๐ ไร่ ก็จะทำเป็นหมู่บ้านให้ชาวบ้านมาอยู่. คำว่าชาวบ้านนี้จะเรียกว่าชาวบ้านก็ได้ ชาวเขาก็ได้ ก็เป็นชาวบ้านทั้งนั้น. เคยไปถามชาวเขา พูดถึงเรื่องว่าจะทำโครงการอะไร ๆ "เราก็ต้องช่วยกันรักษานะ" เขาบอกว่า "หมู่เฮาก็เป็นคนไทยเหมือนกัน" ก็หมายความว่า เป็นชาวบ้านเหมือนกัน ช่วยกันทำ เขาก็อยากอยู่ใต้กฎหมาย ทำงานที่สุจริต. ถ้าเราทำอะไรที่ดี มีเหตุผล เขาก็จะรักษา "ป่า ๓ อย่าง" ให้เรา. ..."

● ทรงมองอย่างละเอียดถึงปัญหาธรรมชาติ หาก**ต้องการแก้ไขธรรมชาติ จะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือ** เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อาทิ การจัดการน้ำเสียตามแนวพระราชดำริใช้หลักการ "น้ำดีไล่น้ำเสีย" หลักการบัดน้ำเสียด้วยผักตบชวา ฯลฯ รวมทั้งพระองค์มีพระราชดำริให้ปลูกหญ้าแฝกเพื่อแก้ไขปัญหาการพังทลายของหน้าดิน เป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยใช้หลัก**ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ** เนื่องจากแนวลำต้นของหญ้าแฝกช่วยชะลอความเร็วของน้ำที่ไหลผ่านและป้องกันการพังทลายของหน้าดิน โดยได้มีพระราชดำริให้ศึกษาพันธุ์หญ้าแฝกที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ต่าง ๆ และทรงให้ทดลองปลูกในลักษณะที่เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศ

ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ วันศุกร์ ที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...การปลูกหญ้าแฝก จะต้องปลูกให้ชิดติดกันเป็นแผง และวางแนวให้เหมาะสมกับลักษณะของภูมิประเทศ. เป็นต้นว่า บนพื้นที่สูง จะต้องปลูกตามแนวขวางของความลาดชันและร่องน้ำ. บนพื้นที่ราบ จะต้องปลูกรอบแปลงหรือปลูกตามร่องสลับกับพืชไร่. ในพื้นที่เก็บกักน้ำ จะต้องปลูกเป็นแนวเหนือแหล่งน้ำ. หญ้าแฝกที่ปลูกโดยหลักวิธีดังนี้ จะช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดิน รักษาความชุ่มชื้นในดิน เก็บกักตะกอนดินและสารพิษต่าง ๆ ไม่ให้ไหลลงแหล่งน้ำ ซึ่งจะอำนวยผลเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การอนุรักษ์ดินและน้ำ ตลอดจนการฟื้นฟูดินและป่าไม้ให้สมบูรณ์ขึ้น. ..."

(๒) ใช้อธรรมปราบอธรรม

แนวพระราชดำริการแก้ไขปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การใช้ความเป็นไปและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ และทรงใช้สิ่งที่ไม่มีประโยชน์ให้เกิดประโยชน์ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ไม่ต้องใช้เงินลงทุนมาก แต่มีประสิทธิภาพสูง โดยมีแนวพระราชดำริดังต่อไปนี้

- **ใช้ความเป็นไปและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แก้ปัญหาและเปลี่ยนแปลงสภาวะที่ไม่ปกติให้เป็นปกติ** อาทิ อาศัยปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลง ในการจัดระบบควบคุมระดับน้ำในคลองสายต่าง ๆ เช่น การจัดระบบระบายน้ำในกรุงเทพมหานคร สมควรวางระบบให้ถูกต้องตามสภาพการณ์และลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ แผน คือแผนสำหรับใช้กับในฤดูฝนหรือในฤดูน้ำมาก เพื่อประโยชน์ในการป้องกันน้ำท่วมและเพื่อบรรเทาอุทกภัยเป็นสำคัญ และแผนกระบายน้ำในฤดูแล้ง ต้องจัดการอีกแบบที่ต่างกันไป เพื่อการกำจัดหรือไล่น้ำเน่าเสียออกจากคลองดังกล่าวเป็นหลัก ซึ่งทั้งสองระบบนี้ควรจะพิจารณาถึงวิธีการระบายน้ำ โดยอาศัยแรงโน้มถ่วงของโลกให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการควบคุมระดับน้ำในแม่น้ำลำคลอง

- **ใช้สิ่งที่ไม่มีประโยชน์ให้เกิดประโยชน์** อาทิ การใช้ผักตบชวาเป็นวัชพืชในการบำบัดน้ำเสีย โดยใช้ผักตบชวาที่มีอยู่ทั่วไปนั้น ดูดความโสโครกออกมาแล้วก็ทำให้น้ำสะอาดขึ้น ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่คณะทำงานฝ่ายวิชาการ และคณะทำงานฝ่ายปฏิบัติการ คณะกรรมการโครงการปรับปรุงบึงมักกะสัน กับคณะกรรมการระบายน้ำหนองหาน เพื่อปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อม เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร วันศุกร์ ที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ ความตอนหนึ่งว่า

"...เดิมแรกมีปัญหาของน้ำเสียในกรุงเทพมหานคร และการที่จะกำจัดน้ำเสียนั้น จะต้องใช้เครื่องเป็นโรงงานใหญ่ สำหรับโครงการเริ่มแรกที่ว่าจะทำที่แถวบึงมักกะสันนี้ ก็จะต้องลงทุนถึงประมาณสองร้อยล้านบาท ซึ่งถ้าลงทุนสองร้อยล้านบาทแล้วการทดลองไม่ได้ผล ก็จะเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณอย่างมาก ฉะนั้นก็ได้ดำริใช้บึงมักกะสันนี้ทำโครงการที่เรียกว่าแบบคนจน โดยใช้หลักว่าผักตบชวาที่มีอยู่ทั่วไปนั้นเป็นพืชที่ดูดความโสโครกออกมาแล้ว ก็ทำให้น้ำสะอาดขึ้นได้ เป็นเครื่องกรองธรรมชาติใช้พลังงานแสงอาทิตย์และธรรมชาติของการเติบโตของพืช จึงได้ขอให้ดำเนินการที่บึงมักกะสันซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสม เพราะว่ามีคลองสามเสนอยู่ในบริเวณใกล้ สามารถที่จะนำน้ำของคลองสามเสนซึ่งโสโครกอย่างยิ่งเข้ามากรองในเครื่องกรองธรรมชาตินี้ นอกจากนี้ก็อยู่ในระยะใกล้เคียงพอสมควรกับคลองแสนแสบด้วย วัตถุประสงค์หลักอันแรกก็คือกำจัดน้ำโสโครก คือกรองน้ำโสโครกให้เป็นน้ำที่ไม่อันตราย ในการนี้ก็ใช้หลักของผักตบชวาดังกล่าว..."

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริให้นำขยะและมูลสัตว์ซึ่งเป็นของเสียมาผลิต**แก๊สชีวภาพ**เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิง โดยทรงเริ่มต้นจากการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลโคนมในการดำเนินงานโรงโคนมสวนจิตรลดา เพื่อไม่ให้มูลโคที่เป็นของเสียเหล่านั้นต้องทิ้งไปอย่างเปล่าประโยชน์ โดยนำมาเก็บใส่ถังหมักผลิตเป็นแก๊สชีวภาพใช้ในโรงโคนม ซึ่งได้ก๊าซมีเทนกว่า ๕๐ เปอร์เซ็นต์ และก๊าซอื่น ๆ ที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงได้

(๓) ปลูกป่าในใจคน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเล็งเห็นถึงการแก้ไขปัญหาการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยการปลูกจิตสำนึกในการรักผืนป่าให้แก่คนเสียก่อน เพื่อให้พวกเขารักและดูแลผืนป่าของตนเองด้วยตนเอง ด้วยการสร้างความเข้าใจกับราษฎรให้รู้ถึงประโยชน์ของป่า และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จนสามารถจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า เพื่อช่วยกันดูแลรักษาป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ ดังพระราชดำริที่พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ณ หน่วยงานพัฒนาต้นน้ำทุ่งจ๊อ เมื่อปี ๒๕๑๙ จากหนังสือจอมปราชญ์แห่งการพัฒนา รักษ์ป่า : รักษาสิ่งแวดล้อม จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้น ก็พากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง

ทั้งนี้ การปลูกป่าในใจคนมีหลักการสำคัญคือ

- **สร้างความเข้าใจกับราษฎรให้รู้ถึงประโยชน์ของป่า** และการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่ง ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้ขยายความถึงแนวพระราชดำริปลูกป่าในใจคน ในบทความเรื่องสวนพฤษศาสตร์กับบทบาทการอนุรักษ์พรรณไม้ หนังสือพิมพ์แนวหน้า วันจันทร์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๓ ว่า *"...คำว่าปลูกต้นไม้ในใจคน หมายถึง ประการที่ ๑ ต้องเข้าใจว่าเราปลูกต้นไม้ทำไม ไม่ใช่แค่เอาต้นไม้ลงหลุม ถ่ายรูปกันเสร็จแล้วก็ทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ จริง ๆ คือต้องให้เห็นประโยชน์ ว่าประโยชน์คืออะไร จำเป็นต่อชีวิตอย่างไร ประการที่ ๒ ปลูกต้นไม้เป็นการปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดินน้ำลมไฟที่อยู่รอบตัวเรา..."*

- **ให้ราษฎรเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่า** เพื่อให้เกิดความความรู้สึกรักและหวงแหนต้นไม้ รวมถึงป่าที่ตนเองได้ปลูกไว้

- เกิดการ**จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า**ช่วยกันดูแลรักษาป่า การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น ป้องกันการตัดไม้ การเกิดไฟป่า ตลอดจนรู้จักนำพืชป่ามาบริโภคใช้สอย

ตัวอย่างพระราชกรณียกิจ

จากแนวพระราชดำริข้างต้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงนำไปใช้ในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ใช้ธรรมชาติในการดูแลธรรมชาติ ก่อให้เกิดความสมดุลอย่างยั่งยืน ดังโครงการตามแนวพระราชดำริหลายโครงการ อาทิ การใช้เครื่องกรองน้ำธรรมชาติ แก๊สชีวภาพจากมูลโคในโครงการส่วนพระองค์ตามแนวพระราชดำริ การบำบัดน้ำเสียด้วยระบบบ่อบำบัดและพืชน้ำ สระเติมอากาศชีวภาพบำบัด การเติมอากาศโดยใช้กังหันน้ำชัยพัฒนา การผสมผสานระหว่างพืชน้ำกับระบบเติมอากาศ ระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำด้วยรางพืชร่วมกับเครื่องกลเติมอากาศ การใช้น้ำดีไล่น้ำเสีย การจัดการลุ่มน้ำบางนรา การทดลองปลูกหญ้าแฝก

ภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และพื้นที่ต่าง ๆ การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก การปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง การสร้างฝายอนุรักษ์ต้นน้ำ การฟื้นฟูป่าชายเลน โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาวอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดังตัวอย่างโครงการต่าง ๆ โดยสังเขปที่กล่าวแล้วในส่วนที่ ๑

เรียนรู้จากหลักธรรมชาติ : วิถีปฏิบัติสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

การใช้ธรรมชาติมาช่วยในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งการใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ การใช้หลักอธรรมปราบอธรรม และการใช้วิธีการปลูกป่าในใจคน เพื่อให้คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน นำสู่ผลสำเร็จของโครงการตามแนวพระราชดำริต่าง ๆ ที่ช่วยแก้ปัญหาเรื่องดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อมให้กลับมามีสภาพอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริ จะนำพาให้ประชาชนคนไทยทุกคนมีชีวิตที่มีความสุขอย่างยั่งยืนตลอดไป

๓.๓ บริหารงานแบบประสานเชื่อมโยงกัน

เอกลักษณ์อย่างหนึ่งในการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร คือการที่**ทรงประยุกต์นำความรู้แขนงต่าง ๆ มาทรงใช้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ ทรงศึกษาวิทยาการแต่ละประเภทอย่างลึกซึ้ง** จนสามารถเข้าใจในวิทยาการเหล่านั้น และสามารถนำจุดดี จุดเด่นของความรู้ต่าง ๆ มา **"ประสานเชื่อมโยง"** ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของประเทศ และสภาพสังคมของแต่ละพื้นที่ เพื่อให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพ มีความต่อเนื่อง และตอบสนองความต้องการของราษฎรได้ตรงจุด ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา วันจันทร์ ที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๑๙ ความตอนหนึ่งว่า

"...ผู้ที่ออกไปนึกว่าจะไปพัฒนา คือไปให้ประโยชน์ต่อผู้อื่นก็จะต้องมีความรู้รอบด้าน และติดต่อกับผู้อื่นที่อยู่ในระดับเดียวกันของตัวให้สอดคล้องกัน หมายความว่าผู้ที่เป็นนักศึกษาที่จะออกไปพัฒนา ออกไปช่วย และในเวลาเดียวก็ได้ความรู้ ขอให้มีความสอดคล้อง มีความรู้จัก และปรึกษาหารือกับนักศึกษาเพื่อนนักศึกษาที่ศึกษาในแขนงอื่น วิชาการอื่น ๆ ด้วย ปรึกษาหารือกันในกิจการที่กำลังทำ และในกิจการอื่นที่ไม่ใช่ว่ากำลังทำ แต่ว่าก็เกี่ยวข้องกับตัวเหมือนกัน ให้ปรึกษาหารือกัน รู้จักกันทุกคนในทางราบ หมายความว่า จำพวกผู้ที่มีความรู้พอ ๆ กัน และที่มีความคิดคล้าย ๆ กัน ไม่ใช่ว่าได้รับคำส่งให้ออกพัฒนาก็ไปพัฒนา ไปถามคนอื่นที่รับคำสั่งพัฒนาถามเขาว่า เขารับคำสั่งจากที่ไหน ถามเขาว่าเขามาพัฒนาอะไรแล้วก็แลกเปลี่ยนความคิดความเห็นอันนี้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อตนประโยชน์ต่อชาวบ้านผู้ที่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มเปี่ยม มิฉะนั้นผู้ที่รับการพัฒนาจะไม่ได้รับประโยชน์เพราะว่า ต่างคนต่างเอาวิชาของตัวเป็นใหญ่มาให้ ซึ่งอาจจะไม่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านถ้าประสานกันกับวิชาอื่น แนวอื่น สายอื่น ก็จะมีประโยชน์ได้เต็มที่เพราะว่าผู้ที่ไปพัฒนาก็สอดคล้อง ผู้ที่ได้รับการพัฒนาก็จะได้รับวิชาการหรือได้รับบริการช่วยเหลือที่สอดคล้องเหมาะกับชีวิต เหมาะกับพื้นที่..."

พระราชดำรัสในโอกาสที่นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๒๗ เฝ้า ฯ ทูลเกล้า ฯ ถวายเงินรายได้จากการแข่งขันกอล์ฟและโบว์ลิ่ง เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศลตามพระราชอัธยาศัย ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพฤหัสบดี ที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๒๘ ความตอนหนึ่งว่า

"...มีข้อสังเกตอยู่ว่าแม้จะมีความรู้ความสามารถในการทำงานในสาขาของแต่ละคนนั้นได้เต็มเปี่ยมแล้ว งานจะไม่เสร็จถ้าหากว่าไม่ได้เห็นวิชาการข้างเคียงหรือวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานของตัว และยิ่งกว่านั้นบางวิชาการก็มีความไม่เกี่ยวข้องกันเลย โดยเฉพาะวิชาการแต่ละอันก็อยู่ของตัว แต่แท้จริงวิชาการทั้งหมดทุกด้าน ทั้งในด้านศิลปะทั้งในด้านวิทยาศาสตร์ย่อมต้องเกื้อกูลกัน เพราะว่าแต่ละคนหรือแต่ละบุคคลจะต้องใช้ทุกอย่างเพื่อจะมีชีวิตได้ประเทศชาติก็เช่นเดียวกัน ก็ต้องใช้วิชาการทุกด้านเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของประเทศชาติ..."

หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อแก้ไขความเดือดร้อนในเรื่องต่าง ๆ ให้แก่พสกนิกรนั้น ทรงมีวิธีคิดอย่าง **"องค์รวม"** หรือมองอย่างครบวงจร ในการที่จะพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งนั้น จะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น และแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงกัน จากนั้นพระองค์จะทรง **"ทำตามลำดับขั้น"** โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นของประชาชนที่สุดก่อน แล้วจึงแก้ไขปัญหาในเรื่องต่อ ๆ ไป หรือทรงทำ

ในสิ่งที่ง่ายไปหาสิ่งที่ยาก ทำสิ่งเล็กไปหาสิ่งใหญ่ อย่างเป็นลำดับขั้นโดยไม่ก้าวกระโดด นอกจากนี้ทรงเน้นการ **"บริการรวมที่จุดเดียว"** ในลักษณะบริการแบบเบ็ดเสร็จ เพื่อความสะดวกและประโยชน์แก่ประชาชน ดังแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจ รวมทั้งโครงการต่าง ๆ ดังนี้

แนวพระราชดำริ

(๑) องค์รวม และบริการรวมที่จุดเดียว

การเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ ให้แก่ราษฎรนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีวิธีการคิด และทรงมองปัญหาตั้งแต่ภาพใหญ่จนถึงภาพเล็กในทุก ๆ มิติ โดยทรงมองทุกอย่างเชื่อมโยงกัน จากนั้นทรงแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบครบวงจรในทุกขั้นตอน ดังแนวพระราชดำริ ดังนี้

- พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีวิธีคิดอย่างองค์รวม (Holistic) **ทรงมองสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบครบวงจร ทั้งในขั้นตอนการวางแผนและการปฏิบัติ** โดยการวางแผนจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน เตรียมการแก้ไขปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาว สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ และวิเคราะห์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างเป็นองค์รวม เพื่อมิให้เกิดปัญหาขึ้นในอนาคต ดังพระราชดำริในหนังสือแนวพระราชดำริด้านการบริหารจัดการกรุงเทพมหานคร ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ว่าการจัดระบบควบคุมน้ำในคลองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดระบบระบายน้ำในกรุงเทพมหานครนั้น สมควรวางระบบให้ถูกต้องตามสภาพการณ์และลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งควรแบ่งออกเป็น ๒ แผนด้วยกัน คือ แผนสำหรับใช้กับในฤดูฝนหรือในฤดูน้ำมาก เพื่อประโยชน์ในการป้องกันน้ำท่วม และเพื่อบรรเทาอุทกภัย

เป็นสำคัญ แต่แผนการระบายน้ำในฤดูแล้งนั้นก็ต้องจัดอีกแบบหนึ่งต่างกันไป เพื่อการกำจัดหรือไล่น้ำเน่าเสียออกจากคลองดังกล่าวเป็นหลัก ซึ่งทั้งสองระบบนี้ควรจะพิจารณาถึงวิธีการระบายน้ำ โดยอาศัยแรงโน้มถ่วงของโลกให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการควบคุมระดับน้ำตามลำคลองเหล่านี้

- **ทรงมองทุกสิ่งเป็นพลวัตที่ทุกมิติเชื่อมต่อกัน** ในการที่จะพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งนั้น **ทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น และแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงกัน** ดังเช่นเรื่อง **"น้ำ"** ที่ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ทรงพระราชดำริตั้งแต่จากฟากฟ้าสู่ทะเล จะเห็นได้ว่า ทรงพระราชดำริ**ฝนหลวง** เพื่อแก้ไขปัญหาความแห้งแล้ง เมื่อฝนตกลงมาแล้วมีพระราชดำริให้หาทางเก็บกักน้ำไว้ใช้ โดยการอนุรักษ์และเพิ่มพื้นที่**ป่าไม้ สร้างฝายต้นน้ำ ปลูกหญ้าแฝก สร้างอ่างเก็บน้ำบริเวณเชิงเขา และสร้างเขื่อน** เมื่อลงมาพื้นที่ราบมีพระราชดำริ**ทฤษฎีใหม่** ให้ประชาชนกันพื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ รวมทั้งการสร้าง**แก้มลิง คันกั้นน้ำ สร้างทางให้น้ำผ่าน การบำบัดน้ำเสียด้วยกังหันน้ำชัยพัฒนา สร้างทางระบายน้ำลงทะเล และการอนุรักษ์ป่าชายเลน**

- **ทรงมองปัญหาตั้งแต่ภาพใหญ่จนถึงภาพเล็กในทุก ๆ มิติ** ดังเช่นการแก้ไขปัญหาการจราจรนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมองภาพรวมในการแก้ปัญหาจราจรทั้งระบบ และมีพระราชดำริให้แก้ปัญหาในภาพย่อยทีละจุด โดยจัดลำดับการดำเนินโครงการที่ได้ผลเร็วก่อน จากนั้นจึงมีโครงการอื่นที่ต่อเนื่องอีก เนื่องจากการแก้ปัญหาจราจรทั้งระบบเป็นเรื่องใหญ่และต้องใช้เวลานาน จึงต้องแก้ไขปัญหาในจุดย่อยทีละจุดก่อน หรือแก้ปัญหาในส่วนที่ทำได้ก่อน เพื่อช่วยให้ปัญหาผ่อนคลายลง และเมื่อปัญหาในจุดย่อยแต่ละจุดได้รับการแก้ไข ปัญหาภาพรวมทั้งระบบก็จะค่อย ๆ หมดไป ดังพระราชดำริในหนังสือแนวพระราชดำริด้านการบริหารจัดการกรุงเทพมหานคร ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ว่าโครงการที่ได้ผลเป็นที่ทันใจ ลำดับแรกเป็นโครงการใหญ่พอสมควร คือการทำทางแยกที่เชิงสะพานพระปิ่นเกล้า ซึ่งจะใช้เวลาเพียงสามสี่เดือนก็ทำสำเร็จ และเข้าใจว่าจะช่วยได้มาก ต่อจากนั้นได้ขยายสะพานผ่านฟ้า และกำลังทำการขยายสะพานมัฆวาน ต่อไปยังมีโครงการที่ต่อเนื่องไปอีกจะเห็นได้ว่าที่ทำนี้เป็นส่วนเดียวของการจราจร แต่ว่าไม่สามารถที่จะทำแก้ไขจราจรได้เบ็ดเสร็จทั้งหมด ซึ่งจะกินเวลาเป็นปี และงานเหล่านี้ก็เป็นส่วนเดียวของการแก้ปัญหา

จากพระราชดำริองค์รวม พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริให้จัดบริการรวมที่จุดเดียวแก่ประชาชน เพื่ออำนวยความสะดวก ประหยัดเวลา และค่าใช้จ่าย โดยมีแนวพระราชดำริ ดังนี้

- **ลดช่องว่างระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง** ที่มักจะต่างคนต่างทำ และยึดติดกับการเป็นเจ้าของเป็นสำคัญ ให้แปรเปลี่ยนเป็นการร่วมมือกัน โดยไม่มีเจ้าของ ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างมีเอกภาพ เพื่อสามารถอำนวยประโยชน์สูงสุดให้แก่ประชาชน เป็นการพัฒนาแบบผสมผสานที่ให้ผลเป็นการ **"บริการรวมที่จุดเดียว" รูปแบบการบริการแบบเบ็ดเสร็จ หรือ One Stop Service ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในระบบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยคือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ**

- การแก้ไขปัญหาของประเทศชาติที่มีอยู่มากมายนั้น **จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วนและเบ็ดเสร็จในขั้นตอนเดียว** โดยอาศัยความร่วมแรงร่วมใจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อประสานความร่วมมือ นับตั้งแต่การ**ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมกันกำหนดแผนงาน ร่วมกันปฏิบัติ และร่วมกันประเมินผลการทำงาน** เพื่อให้ผลของการดำเนินงานไปถึงประชาชนที่ยากไร้อย่างแท้จริง

- **อาศัยหลักวิชาการที่หลากหลายมาแก้ไขปัญหาร่วมกันแบบสหวิทยาการ** ดังที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณ วรราชภักดี สิริกิจการิณีพีรยพัฒน รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานสัมภาษณ์ในหนังสือ "พระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา" ความตอนหนึ่งว่า

นับเป็นการศึกษารูปแบบหนึ่ง คือเป็นการศึกษาของคนที่อยู่ต่างหน่วยงานราชการ ต่างความรู้ ต่างความคิด มาทำงานร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน จะนำความรู้ของตนเองมาทำอย่างไรให้พื้นที่ตรงนี้เจริญ สามารถใช้ได้ แล้วคนรอบข้างมีความสุข อย่างเช่น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จังหวัดนราธิวาส จะแก้ปัญหาในท้องถิ่นเรื่องดินเปรี้ยว จะทำอย่างไรจึงจะแก้ไขปัญหานี้ได้ ไม่ใช่ว่ากรมชลประทานอยู่ส่วนชลประทาน กรมพัฒนาที่ดินอยู่ส่วนพัฒนาที่ดิน กรมป่าไม้อยู่ส่วนป่าไม้ กรมปศุสัตว์อยู่ส่วนของปศุสัตว์ แต่จะมารวมกันทุกหน่วยทุกคนนำความรู้และเทคนิคของตัวเองมาลงในโครงการเดียวกัน เป็นการศึกษาร่วมกันในรูปแบบใหม่ เสร็จแล้วราษฎรก็มาดู นักพัฒนาก็มาศึกษา เพื่อนำความรู้ตรงนี้ไปปรับใช้ในที่ของตัวเอง หมู่บ้านบริวาร เขาก็จะนำไปทำ เมื่อทำได้ผล สามารถล้างหนี้สินได้ คน ๆ นั้นก็จะเป็นวิทยากรสอนคนอื่น มีน้ำใจที่จะให้ความรู้ในการช่วยคนอื่นต่อไป บางคนเมื่อเขาปลูกได้แล้วเหลือกิน ใครมาขอเขาก็ให้

- **การติดตามดูแล คอยแก้ไข ตรวจสอบ และปรับปรุงวิธีการอย่างสม่ำเสมอ** ทั้งในส่วนของการบริหาร การจัดการ และการปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืน และจะทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่หลากหลายหน่วยงานได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้น จะส่งผลให้ราษฎรผู้รับผลของการพัฒนาเกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การดำเนินการด้วยตนเอง เกิดการพึ่งพาตนเองและเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนในที่สุด

(๒) ทำตามลำดับขั้น

ในการทรงงาน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นที่สุดของประชาชนก่อน จากนั้นจึงทรงช่วยเหลือในเรื่องอื่น ๆ ต่อไปตามลำดับของความจำเป็น โดยทรงทำสิ่งที่ง่ายไปหาสิ่งที่ยาก ทำสิ่งเล็กไปหาสิ่งใหญ่ ทรงเน้นการพัฒนาที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในช่วงเวลาที่เหมาะสม เพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด ตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

- การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีลักษณะเด่นที่การ**ทำตามลำดับขั้น ความเรียบง่าย เป็นไปโดยมีเหตุผล และทำอย่างเป็นระบบ** โดยทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นของประชาชนที่สุดก่อน ได้แก่ สาธารณสุข เมื่อมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงแล้ว ก็จะสามารถทำประโยชน์ด้านอื่น ๆ ต่อไปได้

ต่อจากนั้นจะเป็นเรื่องสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ อาทิ ถนน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค ที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการให้ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่เรียบง่าย เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎรสามารถนำไปปฏิบัติและเกิดประโยชน์สูงสุด

จากนั้นจึง**แก้ไขปัญหาในเรื่องต่อ ๆ ไป** ด้วยทรงตระหนักว่า เมื่อร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงจึงสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง และเมื่อได้รับการส่งเสริมให้สามารถหารายได้เลี้ยงตนเองได้แล้ว จึงขยายไปสู่การพัฒนาสังคมและพัฒนาประเทศต่อไป

- การพัฒนาประเทศ**จำเป็นต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ก่อน** จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและเศรษฐกิจขั้นสูงโดยลำดับต่อไป ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันพฤหัสบดี ที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ความตอนหนึ่งว่า

"...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น. ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลย์ในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้..."

- ในการดำเนินโครงการพัฒนา หลักสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานอยู่ตลอดเวลาคือ **การทำสิ่งที่ง่ายไปหาสิ่งที่ยาก ทำสิ่งเล็ก ไปหาสิ่งใหญ่ อย่าก้าวกระโดด หรือใช้แนวทางอนุรักษ์นิยมสุดโต่ง** ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย วันศุกร์ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๓ ความตอนหนึ่งว่า

"...ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะต้องค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กละน้อยตามลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหาย ที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกความใหม่ เพราะความจริงสิ่งที่ใหม่แท้ ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่า และต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า ในเมื่อมีวัฒนาการคืบหน้าต่อไปอีกลำดับหนึ่ง การพัฒนาปรับปรุงงานจึงควรจะค่อย ๆ ทำด้วยความมีสติรู้เท่าทัน ไม่จำเป็นต้องรีบร้อนแต่ประการใด ผลที่บังเกิดขึ้นจึงจะแน่นอน มีหลักเกณฑ์ และเป็นประโยชน์แท้แต่ฝ่ายเดียว..."

● การดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมุ่งสร้างรากฐานที่มั่นคงก่อน จากนั้นจึงดำเนินการเพื่อความเจริญก้าวหน้าในลำดับต่อ ๆ ไป พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเน้นการพัฒนาที่มุ่ง**สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนก่อน** แล้วมีการพัฒนาต่อไปให้**ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้** นั่นคือ ทำให้ชุมชนหมู่บ้านมีความเข้มแข็งก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก

พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะช่วยเหลือราษฎรตามความจำเป็นและเหมาะสมกับสถานภาพ เพื่อที่ราษฎรเหล่านั้นจะสามารถพึ่งตนเองได้ต่อไป ดังพระราชดำรัสในพิธีเปิดการประชุมการสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ครั้งที่ ๕ ณ ห้องประชุมศาลาสันติธรรม วันอาทิตย์ ที่ ๖ เมษายน ๒๕๑๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...การเข้าใจถึงสถานการณ์และสภาพการของผู้ที่เราจะช่วยเหลือนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด การช่วยเหลือให้เขาได้รับสิ่งที่เขาควรจะได้รับตามความจำเป็นอย่างเหมาะสม จะเป็นการช่วยเหลือที่ได้ผลดีที่สุด เพราะฉะนั้น ในการช่วยเหลือแต่ละครั้งแต่ละกรณี จำเป็นที่เราจะพิจารณาถึง ความต้องการและความจำเป็นก่อน และต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่เราจะช่วย ให้เข้าใจด้วยว่า เขาอยู่ในฐานะอย่างไร สมควรที่จะได้รับความช่วยเหลืออย่างไรเพียงใด อีกประการหนึ่ง ในการช่วยเหลือนั้น ควรจะยึดหลักสำคัญว่า เราจะช่วยเขาเพื่อให้ เขาสามารถช่วยตนเองได้ต่อไป..."

● **หลักการทรงงานตามลำดับขั้นตอนนั้น** ทรงพระราชดำริว่าสามารถปรับลำดับขั้นตอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ สภาพพื้นที่และบุคคลที่เราจะไปช่วย ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะผู้บริหารงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ระดับผู้ว่าราชการจังหวัด ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน วันศุกร์ที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...ที่เห็นแผนพุทธเจดีย์ นั้นก็ดูสวยดีว่าเป็นเจดีย์ รูปร่างเป็นเจดีย์มั่นคงดี พื้นฐานกว้างแล้วยอดแหลมขึ้นไป นำมาเปรียบเทียบกับงานพัฒนาก็ดูรู้สึกว่าทำให้น่าเลื่อมใสดี แต่ว่าวิธีการที่จะทำ บางทีจะเอามาเปรียบเทียบง่าย ๆ อย่างนั้นไม่ได้ เช่นถ้ายกตัวอย่างในแผนตอนพื้นฐานนั้น มีตัวอย่างว่าจะต้องสร้างถนน สร้างชลประทานสำหรับให้ประชาชนใช้ สำหรับให้เจ้าหน้าที่ได้เข้าไปปฏิบัติการได้ คือไปช่วยประชาชนในทางบุคคลหรือในทางที่จะพัฒนาให้บุคคลมีความรู้และ อนามัยแข็งแรง ด้วยการให้การศึกษา และการรักษาอนามัย ขั้นที่สามถึงยอดนั้น ก็คือ การให้ประชาชนในท้องที่สามารถทำการเพาะปลูกหรือทำการงานและค้าขายได้ สามขั้นนี้อาจต้องกลับหัวกันบ้างก็ได้ เพราะว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน แล้วแต่ท้องที่ แล้วแต่บุคคลที่เราจะไปช่วย จะยกตัวอย่างเช่นว่า การสร้างถนนนั้นอาจไม่ใช่เป็นวิธีการพื้นฐานที่จะทำ เพราะว่าได้เคยประสบมาแล้วว่าการสร้างถนนก่อนแล้วไม่ได้นำสิ่งของที่อยู่บนยอดเจดีย์*

** แผนภูมิการพัฒนาของ ร.พ.ช ทำเป็นรูปเจดีย์*

ไปให้ทันทีจะกลับทำให้ได้ผลตรงกันข้าม ในภาคอีสานมีบุคคลหนึ่งเป็นชาวต่างประเทศที่ความรู้ดี ได้ไปเยี่ยมตามชนบทแล้วก็มาเล่าให้ฟังว่าไม่สร้างถนนเสียดีกว่า เพราะว่าสร้างถนนแล้วแทนที่จะเอาความเจริญไปให้เขากลับไปดูดจากเขาออกมา จึงทำให้เกิดการก่อการร้าย ข้อนี้ฟังเขาพูดแล้วก็อาจไม่เชื่อ เพราะว่าไม่น่าเชื่อว่าสร้างถนนแล้วจะไม่ดี สร้างถนนแล้วก็ควรจะทำให้เราสามารถเข้าไปแนะนำ ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ข้างในสามารถนำสินค้าออกมาขายได้ราคาดีขึ้น ข้อนี้อาจจริงแต่ว่าก็มีข้อสำคัญซึ่งถ้าเราไม่ได้ปฏิบัติทันทีจะเกิดหายนะจริง ๆ เหมือนกัน...”

ตัวอย่างพระราชกรณียกิจ

พระราชกรณียกิจที่แสดงถึงการคิดอย่างเป็นองค์รวมในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นั้นมีมากมาย ขอยกตัวอย่างพอสังเขป ได้แก่ การบริหารจัดการน้ำพระราชกรณียกิจที่แสดงถึงการทำตามลำดับขั้นตอนของความจำเป็นเร่งด่วน ที่ทรงให้ความสำคัญในลำดับแรก ๆ คือการพัฒนาด้านการแพทย์และสาธารณสุข ลำดับต่อ ๆ มา คือการพัฒนาและอนุรักษ์ดิน นอกจากนี้ ทรงให้ความสำคัญกับการสร้างและให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็นของราษฎรก่อน สำหรับพระราชกรณียกิจที่เป็นต้นแบบในการบริการรวมที่จุดเดียวนั้น คือการจัดตั้งและดำเนินงานศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งได้กล่าวไว้ในส่วนที่ ๓ เรื่องศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระราชกรณียกิจแต่ละเรื่องดังกล่าว สรุปสาระสำคัญโดยสังเขปได้ ดังนี้

● การบริหารจัดการน้ำโดยประสานเชื่อมโยงกันทั้งระบบ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชประสงค์ให้ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำทั้งประเทศทำงานโดยประสานและเชื่อมโยงกัน เพื่อเตรียมวางแผนร่วมกันรับมือกับปัญหาน้ำที่จะเกิดขึ้น เมื่อปี ๒๕๔๑ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงมีพระราชดำริให้หน่วยงานราชการและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศรายงานสรุปสถานการณ์น้ำในประเทศไทย ผ่านระบบเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำแห่งประเทศไทย เพื่อสามารถบริหารจัดการน้ำร่วมกัน โดยระบบดังกล่าวสามารถใช้งานได้จริงในปี ๒๕๔๕

นอกจากนี้ สืบเนื่องจากการเกิดปัญหาน้ำแล้งมากในปี ๒๕๓๗ ต่อเนื่องจนถึงปี ๒๕๓๘ และเกิดน้ำท่วมใหญ่ในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ในปี ๒๕๓๙ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเล็งเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้งหน่วยงานสำหรับดูแลเรื่องการบริหารจัดการน้ำขึ้นโดยเฉพาะ อันเป็นที่มาของการจัดตั้ง **“สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร”** เมื่อปี ๒๕๔๘ ดูแลและประสานระบบเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำ ของประเทศไทยในภาพรวม

● โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

โครงการนี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาหรือการบริหารจัดการที่ประสานเชื่อมโยงกันโดย**ยึดสภาพพื้นที่และปัญหาของพื้นที่เป็นหลักในการวางแนวทางแก้ไขปัญหา การกำหนดวัตถุประสงค์และภารกิจร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาอย่างครอบคลุมในทุก ๆ ด้านให้กับพื้นที่** โดยไม่คำนึงถึงเส้นแบ่งเขตการปกครอง

พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่ได้รับพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินการแก้ไขปัญหา มีพื้นที่รวมประมาณ ๑.๙ ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๓ จังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง มีปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำสวนยางพารา ทำให้ดินถูกกัดเซาะและไหลลงแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขา ทำให้ลำน้ำธรรมชาติมีปริมาณลดลงเรื่อย ๆ จนถึงจุดวิกฤตที่ทำให้สภาพน้ำจืดในลุ่มน้ำที่เคยมีปีละ ๙ เดือน เหลือเพียงปีละ ๓ เดือน ทั้งยังเกิดปัญหาอุทกภัย การไหลบ่าของน้ำเค็ม และสภาพดินเปรี้ยวส่งผลกระทบต่อเกษตรกรอย่างรุนแรง

การแก้ไขปัญหาที่ดำเนินการมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๘ – ๒๕๔๘ ปรากฏผลที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การป้องกันน้ำเค็มจากทะเลที่จะไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขาได้อย่างสมบูรณ์ ช่วยให้มีน้ำจืดไว้ใช้ตลอดทั้งปี และสามารถลดพื้นที่น้ำท่วมและย่นระยะเวลาในการระบายน้ำออกจากพื้นที่เกิดอุทกภัยในอำเภอปากพนัง เชียรใหญ่ และหัวไทร รวมทั้งมีแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปา จนสามารถส่งน้ำเพื่อผลิตน้ำประปาในเขตอำเภอบางจาก เชียรใหญ่ ปากพนัง บ่อล้อ ชะอวด และหัวไทร

นอกจากนี้ การควบคุมระดับน้ำในพรุช่วยลดปัญหาการเกิดดินเปรี้ยว น้ำเปรี้ยว และไฟไหม้ป่าพรุได้ การแบ่งเขตน้ำจืดและน้ำเค็มยังช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำกับเกษตรกรที่ใช้น้ำจืดทำการเกษตร และช่วยลดความเสียหายแก่พื้นที่นาข้าว สามารถขยายพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังได้ผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น ตลอดจนส่งเสริมให้ราษฎรเปลี่ยนอาชีพทำนากุ้งมาทำเกษตรผสมผสานมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

● พระราชกรณียกิจด้านการแพทย์และสาธารณสุข

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเห็นความสำคัญในด้านการแพทย์และสาธารณสุขเป็นลำดับต้น ๆ ของพระราชกรณียกิจทั้งปวง ในช่วงเวลา ๒๐ ปีแรกที่ทรงขึ้นครองสิริราชสมบัตินั้น การแพทย์และสาธารณสุขของไทยยังไม่เจริญ มีโรคระบาดเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การคมนาคมยังไม่สะดวก ราษฎรที่อยู่ในท้องถิ่นที่ห่างไกลและทุรกันดารจึงเดินทางไปสถานพยาบาลลำบากมาก และส่วนมากยังอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองในการดำรงชีวิต เมื่อมีโรคระบาดจึงติดต่อและระบาดได้ง่าย จึงทรงพระราชดำริว่า ร่างกายที่แข็งแรงและจิตใจที่แจ่มใสเบิกบาน เป็นหัวใจของการทำให้ชีวิตมีความสุข ดังนั้นสุขภาพอนามัยของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา ดังพระราชดำรัสในพิธีพระราชทานรางวัลมหิดล ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วันศุกร์ ที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๔๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...การแพทย์และการสาธารณสุขเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาประเทศ. ไม่มีประเทศใดในโลกจะเจริญก้าวหน้าได้อย่างสมบูรณ์แบบ หากประชากรในประเทศนั้น ๆ ยังมีสุขภาพพลานามัยไม่ดีพอ. ..."

● การสร้างและให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็นก่อน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานพระราชดำรัส เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศว่า**ต้องวินิจฉัย พิจารณาให้รอบคอบว่าอะไรควรทำเร่งด่วน อะไรควรทำได้ก่อน และอะไรที่ยังไม่ควรทำ** ดังที่ทรงยกตัวอย่างการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรหมู่บ้านหนึ่งที่จังหวัดสุโขทัย มีราษฎรเข้ามากราบบังคมทูลขอให้พัฒนาถนนลูกรังซึ่งสัญจรไปมามีฝุ่นมาก ให้เป็นถนนลาดยาง ซึ่งพระองค์ทรงมองว่าการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นเรื่องที่จำเป็น แต่ถนนลูกรังก็ยังใช้การได้พอสมควร มีสิ่งที่เร่งด่วนกว่าคือแหล่งน้ำ เพื่อเก็บกักน้ำไว้เพาะปลูกและไว้ใช้อุปโภคบริโภคได้ตลอดปี ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น ๒-๓ เท่า แล้วการพัฒนาถนนก็คงเป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายในลำดับถัดไป ดังในพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันพฤหัสบดี ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๒๓ ว่า

"...ก็เลยถามเขาว่า พวกเราชอบกินอะไร ชอบกินข้าวหรือชอบกินฝุ่น เขาก็บอกว่าชอบกินข้าว ถ้าชอบกินข้าวก็สมควรที่จะพัฒนาให้ข้าวมีมากขึ้น ให้มีรายได้ เมื่อกินข้าวได้แล้วและมีรายได้มากขึ้น การลาดยางพัฒนาถนนนั้นเป็นเรื่องเล็กง่ายมาก เขาก็พอเข้าใจ..."

และเมื่อเดือนกันยายน ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ทรงเยี่ยมวัดสมัยสุวรรณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจ้าอาวาสได้ทูลขอพระราชทานอุโบสถ ซึ่งเดิมมีโบสถ์อยู่แล้วแต่เป็นเพียงหลังคาสังกะสี เสาไม่มีฝา ใคร ๆ อาจจะนึกว่าคงจะมีพระราชศรัทธาพระราชทานโบสถ์ใหม่ทั้งหลัง สร้างอย่างวิจิตรตามแบบของกรมศิลปากร แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ทรงพระกรุณาพระราชทานไม้และสังกะสีกับตะปูแก่วัด มีพระราชกระแสรับสั่งกับเจ้าอาวาสให้ใช้วัสดุก่อสร้างที่พระราชทานนั้นต่อเติมตัวโบสถ์ที่มีอยู่ก่อนแล้ว ให้พอที่จะใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรมไปก่อน

แสดงให้เห็นชัดในพระบรมราโชบายที่จะให้พัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่โปรดที่จะให้เกิดโบสถ์หลังงามและงดงามขึ้น ท่ามกลางกระท่อมซอมซ่อของประชาชนผู้ยากไร้และขัดสน

บทสรุป : บริหารงานแบบประสานเชื่อมโยงกัน การทรงงานเพื่อประโยชน์สุขอย่างยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีสัจธรรมแห่งแนวพระราชดำริที่ปรากฏชัดเป็นรูปธรรมในการทรงงานทุก ๆ เรื่องเพื่อแก้ไขปัญหาและความเดือดร้อนให้แก่พสกนิกร ทรงมองภาพใหญ่ของการแก้ไขอย่างเป็น **"องค์รวม"** เสมอ และหากย้อนกลับไปดูโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งถึงปัจจุบัน จะเห็นว่าแนวทางการพัฒนาเหล่านั้นเป็นไปตาม **"ลำดับขั้นตอน"** ตามความจำเป็น และทรงเน้นการ **"บริการรวมที่จุดเดียว"** โดยทรงมีเป้าหมายสำคัญคือเพื่อ **"ประโยชน์สุขแก่ประชาชน"** และหัวใจอันสำคัญยิ่งของการพัฒนาในทุกพระราชกรณียกิจนั้นคือ พระองค์ได้ **"ทรงวางรากฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน"** ให้แก่การดำรงชีวิตของประชาชนและการพัฒนาประเทศไทยไว้แล้วอย่างรอบคอบและครบถ้วน

๓.๔. มุ่งผลสัมฤทธิ์

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จึงทรงทำทุกวิถีทางเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ดังพระราชประสงค์ แนวพระราชดำริในการพัฒนาของพระองค์จึงมีลักษณะพิเศษคือ ทรงมุ่งผลของความ **"คุ้มค่า" มากกว่าความ "คุ้มทุน" ดังที่เคยมีพระราชกระแสว่า "ขาดทุนคือกำไร" การลงทุนที่ไม่คุ้มทุนแต่ให้ผลคุ้มค่า คือความอยู่ดีมีสุขของประชาชน** ถือเป็นกำไรที่จำเป็นต้องลงทุน แม้การลงทุนนั้นจะไม่คุ้มทุนและไม่กลับมาเป็นตัวเงิน อีกทั้งยังมีลักษณะ **"ไม่ติดตำรา"** คือเป็นการพัฒนาที่อนุโลมและรอมชอมกับสภาพแห่งธรรมชาติ และสภาพของสังคมจิตวิทยาแห่งชุมชน รวมทั้งไม่ผูกยึดติดอยู่กับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะกับสภาพที่แท้จริงของคนไทย

นอกจากนี้ โครงการต่าง ๆ ที่พระองค์มีพระราชดำริและทรงศึกษาจนมีพระบรมราชวินิจฉัยออกมาในท้ายที่สุดแล้ว มักจะพบว่าเป็นเรื่องง่ายและธรรมดา จนไม่เคยมีผู้ใดคาดคิดมาก่อน ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีในหมู่นักพัฒนาและนักวิชาการว่า **พระองค์โปรดที่จะทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่าย ทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่าย** ดังมีพระราชกระแสอยู่เนือง ๆ ถึงคำว่า **"ทำให้ง่าย"** ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาทุกโครงการของพระองค์ ทั้งในแนวความคิดและด้านเทคนิควิชาการจะต้องสมเหตุสมผล ทำได้รวดเร็ว และสามารถแก้ไขปัญหา ก่อประโยชน์ได้จริง ตลอดจนมุ่งไปสู่วิถีแห่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีแนวพระราชดำริรวมทั้งตัวอย่างพระราชกรณียกิจและโครงการต่าง ๆ ดังนี้

แนวพระราชดำริ

(๑) ขาดทุนคือกำไร

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงถือว่า **"การให้"** และ **"การเสียสละ"** เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร โดยทรงทำทุกอย่างที่จำเป็นในช่วงเวลาที่เหมาะสม แม้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายมากหรือต้องขาดทุน ทรงถือเป็นการลงทุนเพื่อความอยู่ดีมีสุขของราษฎร ตามแนวพระราชดำริดังต่อไปนี้

- **"การให้" และ "การเสียสละ" เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร คือ ความอยู่ดีมีสุขของราษฎร** ดังเห็นได้จากการสละทั้งพระราชทรัพย์ พระวรกาย พระสติปัญญา และเวลาเกือบทั้งหมดของพระองค์ในการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงช่วยเหลือราษฎรตามถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศ ในปีหนึ่ง ๆ รวมเวลาประมาณ ๘ เดือน โดยทรงให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอันจะช่วยแก้ไขปัญหาและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ปวงประชาชาวไทย เช่น ในคราวเสด็จฯ เยือนประชาชนในเขตหัวหิน ทรงเห็นความลำบากของประชาชนในหมู่บ้านเขาเต่า ขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค อีกทั้งช่วงน้ำทะเลขึ้นได้ไหลเข้าท่วมพื้นที่เกษตร ทำให้ผลผลิตเสียหาย พระองค์จึงทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน ๖๐,๐๐๐ บาท ให้กรมชลประทานก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเขาเต่า ซึ่งนับเป็นโครงการตามพระราชดำริแห่งแรก

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงสละความสุขส่วนพระองค์ในการมุ่งมั่นปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งปวง ดังเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวไทยและชาวโลก เพื่อขจัดทุกข์ บำรุงสุขแก่เหล่าพสกนิกร แม้ขณะทรงพระประชวร ประทับภายในโรงพยาบาลก็ยังทรงงานติดตามและทรงคอยให้คำแนะนำการปฏิบัติงานพัฒนาด้านต่าง ๆ เสมอมิได้ขาด

พระองค์ทรงงานเพื่อชาวไทยนับแต่ทรงครองสิริราชสมบัติจวบจนเสด็จสู่สวรรคาลัย

● **การดำเนินการใด ๆ แม้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายมากหรือต้องขาดทุน หากเป็นการแก้ไขปัญหาและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนก็เท่ากับได้กำไร** กล่าวคือ การพัฒนาเพื่อการอยู่ดีกินดีของประชาชนนั้น ไม่ต้องคำนึงถึงกำไรหรือผลตอบแทนแต่อย่างเดียว การทำอะไรต้องลงทุนลงแรงและปัจจัยบางอย่างเสียก่อนเพื่อสร้างผลกำไรในอนาคต คือ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาให้ประชาชนและประเทศชาติ ซึ่งไม่อาจประเมินค่าได้ หากผลที่ได้นั้นคือความสุขของประชาชน

ดังแนวพระราชดำริของพระองค์ ตามคำบอกเล่าของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ในหนังสือ "การทรงงานพัฒนาประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙" ความตอนหนึ่งว่า *"...สำหรับพระองค์ จะเป็นการแก้ไขปัญหาโดยใช้ค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด ต่ำที่สุด แต่หากเห็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์นั้น บางครั้งแพงแสนแพงก็ต้องทำ เพราะชีวิตของมนุษย์เราจะไปตีราคาแบบวัสดุสิ่งของไม่ได้ ซึ่งพระองค์ตรัสว่า ...ขาดทุน คือ กำไร Our loss is our gain... การเสียคือการได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้น เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้..."*

● **การลงทุนเพื่อประโยชน์ของประชาชนและส่วนรวม** ทรงเห็นว่าการลงทุนบางอย่างแม้จะต้องใช้ทุนทรัพย์มหาศาล แต่หากผลที่ได้คือ**ความอยู่ดีมีสุขของราษฎรอย่างยั่งยืน นับเป็นผลกำไรของประชาชนและประเทศชาติ** ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันพุธ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...ในการกระทำใด ๆ ถ้าเรายอมลงทุนลงแรงไปก็เหมือนเสียเปล่า แต่ในที่สุดเรากลับจะได้รับผลดี ทั้งทางตรง ทางอ้อม. เรื่องนี้ตรงกับงานของรัฐบาลโดยแท้. ถ้าหากว่าอยากให้ประชาชนอยู่ดีกินดี รัฐจะต้องลงทุน ต้องสร้างโครงการซึ่งต้องใช้เงินจำนวนเป็นร้อยเป็นพันเป็นหมื่นล้าน. ถ้าทำไปก็เป็น "loss" เป็นการเสีย เป็นการขาดทุน เป็นการจ่าย คือ รัฐบาลต้องตั้งงบประมาณรายจ่าย ซึ่งมาจากเงินของประชาชน. แต่ว่าถ้าโครงการดี ในไม่ช้าประชาชนก็จะได้กำไร จะได้ผล. ราษฎรจะอยู่ดีกินดีขึ้น จะได้ประโยชน์ไป ส่วนรัฐบาลไม่ได้อะไร. แต่ข้อนี้ถ้าดูให้ดี ๆ จะเห็นว่าถ้าราษฎรอยู่ดีกินดี มีรายได้ รัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก ไม่มีการหนีภาษี เพราะเมื่อมีรายได้ดีขึ้นเขาก็สามารถเสียภาษีได้มากขึ้น. ..."

● **การ "ขาดทุน" เพื่อการได้ "กำไร" อันเป็นความอยู่ดีมีสุขของประชาชนนั้นประมาณค่าไม่ได้** โดยมีแนวพระราชดำริว่า การลงทุนเพื่อการใดแล้วช่วยก่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุขแก่ราษฎรนั้น ประมาณค่ามิได้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเหนือกว่าเงิน แต่ถ้าจะให้คิดเป็นมูลค่าเงินก็ทำได้ด้วยการดูงบประมาณที่เราใช้ในการสงเคราะห์ ซึ่งที่จริงแล้วเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นถ้าเราทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ตั้งแต่ต้น ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันพุธที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...การที่คนอยู่ดีมีความสุขนั้น เป็นกำไรอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งนับเป็นมูลค่าเงินไม่ได้. แต่ว่าถ้าจะคิดให้เป็นมูลค่าเงินจริง ๆ ก็คิดได้. เราต้องจ่ายในสิ่งที่ไม่น่าจะต้องจ่าย เช่นทางรัฐบาล โดยกระทรวงมหาดไทย โดยกรมประชาสงเคราะห์ หรือกรมอื่น ๆ จะต้องไปสงเคราะห์ราษฎรที่ยากจน ซึ่งในปีหนึ่ง ๆ ต้องใช้เงินเป็นจำนวนหลายร้อยหลายพันล้าน ในการสงเคราะห์ชาวบ้านที่ยากจน โดยไม่ได้อะไรกลับคืนมา. เพราะว่าราษฎรที่ยากจนนี้ เขาไม่มีกำลังที่จะตอบแทนอะไรได้เลย. แม้จะทำงานก็ไม่ค่อยได้เพราะความยากจน. แต่ว่าถ้าเราสามารถที่จะทำให้เขาอยู่ดีกินดีขึ้นหน่อย. เขาจะสามารถหารายได้ได้มากขึ้น เราก็จะลดการสงเคราะห์ลงได้. ..."

● **การ "ลงทุน" ในช่วงเวลาที่เหมาะสม ย่อมส่งผลคุ้มค่ามากกว่าการที่จะปล่อยให้เสียโอกาสการพัฒนานั้นไป** กล่าวคือ การลงทุนอย่างทันท่วงทีในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน อาจจะดูเหมือนขาดทุนในตอนต้น แต่ผลที่ได้คือ ประชาชนจะได้รับประโยชน์อย่างทันท่วงทีแล้วจากนั้นก็มีแต่กำไร ดีกว่าปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปเรื่อย ๆ จะทำให้ขาดทุนยิ่งขึ้นไปอีก ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันพุธ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...เราเห็นว่าที่ไหนที่ทำโครงการได้ เราก็ต้องทำโดยเร่งด่วน แม้จะยังไม่ได้ประกวดราคาอย่างถูกระเบียบ หรือแม้ราคาของโครงการนั้นอาจแพงกว่าจริงบ้าง.

ยกตัวอย่าง สมมุติว่าโครงการแห่งหนึ่งต้องลงทุน ๑๐ ล้านบาท. ถ้าทำการศึกษาอย่างรอบคอบแล้วมีการประกวดราคาตามระเบียบ ราคาอาจตก ๘ ล้านบาท แต่การนี้จะต้องเสียเวลาเป็นเดือนเป็นปี. แต่ว่าถ้าหากทำไปเลยตก ๑๐ ล้าน โดยที่ปลายปีนั้นหรือก่อนปลายปี โครงการจะให้ผลแล้วประชาชนจะได้กำไร คือประชาชนจะมีรายได้แล้ว. เป็นอันว่าปลายปีนั้น ไม่ต้องสงเคราะห์คือไม่ต้องเอาเสื้อผ้า เอาอาหาร เอาอะไรต่าง ๆ ไปแจก ไม่ต้องสงเคราะห์. ก็ประหยัดการสงเคราะห์ไปได้. ในปีแรกอาจประหยัดไปถึงล้านบาทก็ได้ แต่อย่างน้อยก็เป็นแสน. แล้วก็ไม่ต้องปราบปราม เพราะว่าคนที่เดือดร้อนไม่มีเงินใช้ มักจะต้องไปขโมยบ้าง

หรือไปหากินที่อื่น และระหว่างทาง ต้องเผชิญความเดือดร้อนจึงทำผิดกฎหมายบ้าง หรือแม้จะไม่ทำผิดกฎหมาย ก็จะต้องเสียเวลาเสียค่าเดินทาง ก็เสียทั้งนั้น ซึ่งถ้ามีงานทำในท้องที่ของตัวก็ไม่ต้องเสีย. เงินที่ใช้ในการทำโครงการ ส่วนที่เกินไปหน่อยมันกลับคืนมาแล้ว.

หมายความว่า ถ้าหากรีบทำโครงการ ๑๐ ล้านบาทนั้น ก็ได้กำไรแล้วในปีแรก. ชดเชยจำนวน ๒ ล้านบาทที่ว่าแพงเกินไปนั้นได้แล้ว. แต่ข้อสำคัญที่สุด ถ้าอยากทำโครงการให้ได้เป็นมูลค่า ๘ ล้านบาทนั้น จะต้องเสียเวลาสอบราคา เสียเวลาทำแผนให้รอบคอบ จึงยังทำไม่ได้ในปีนี้. ปีนี้ชาวบ้านจึงยังไม่ได้รับผลดีจากโครงการ. ครั้นปีต่อไปปูนซีเมนต์ก็แพงขึ้น เศรษฐกิจก็เปลี่ยนแปลงไป ๘ ล้านบาทไม่พอแล้ว ตกลงต้องใช้ ๙ ล้านบาท. จึงต้องของบประมาณเพิ่มเติม. และแล้วงบประมาณเพิ่มเติมนั้นก็ถูกตัด. ปีที่สองจึงยังทำไม่ได้. จนกระทั่งเอาจริงในปีที่สาม อนุมัติ ๑๐ ล้าน ก็ทำได้. แต่ผลดีที่ควรจะได้รับตั้งแต่ต้นจากโครงการนั้นก็ไม่ได้รับ. แล้วก็เป็นอันว่าต้องเสียเงิน ๑๐ ล้านบาทอยู่ดี แต่ประชาชนต้องทนเดือดร้อนไปอีกสองสามปี. ถ้ายอม "ขาดทุน" คือยอมเสีย ๑๐ ล้านบาทตั้งแต่ต้น ก็สามารถที่จะ "ได้กำไร" คือประชาชนจะได้ผลดีตั้งแต่ปีแรก. ทางวิชาเศรษฐกิจแท้ ๆ ก็เป็นอย่างนี้ได้เหมือนกัน. มติหรือคติพจน์ที่ว่า "ขาดทุนทำให้มีกำไรได้" นั้น ก็เป็นอันพิสูจน์ได้แล้ว. ..."

(๒) ไม่ติดตำรา

หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเน้นการอนุโลมและรอมชอมกับสภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน โดยทรงประยุกต์ใช้หลักวิชาอย่างซื่อสัตย์และมีเหตุผล มุ่งเรียนรู้

จากประสบการณ์และทดลองหาแนวทางปฏิบัติโดยไม่ยึดติดกับทฤษฎีและหลักวิชาการ รวมทั้งเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของคนไทย โดยมีแนวพระราชดำริดังต่อไปนี้

- **อนุโลมและรอมชอมกับสภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สภาพสังคม และความเป็นอยู่ของประชาชนภายในชุมชน** เพื่อให้การพัฒนาในแต่ละพื้นที่ไม่ทำลายหรือฝืนกับสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่นั้น ๆ จนทำให้เกิดความเสียหาย โดยการพัฒนาใด ๆ ควรอยู่บนพื้นฐานของการให้คนและธรรมชาติอยู่ร่วมกันอย่างอาศัยเกื้อกูลกัน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ จะต้องสอดคล้องและเข้าได้กับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นในแต่ละแห่ง ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนานั้นได้รับความร่วมมือจากราษฎร และเกิดผลที่เป็นรูปธรรมอย่างยั่งยืน

ดังจะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อเป็นศูนย์รวมของการศึกษาค้นคว้าทดลอง วิจัย และแสวงหาแนวทางและวิธีพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ในภูมิประเทศนั้น ๆ โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริงของพื้นที่และปัญหาเป็นที่ตั้ง

- **ไม่ผูกมัดยึดติดกับวิชาการ ประยุกต์ใช้หลักวิชาอย่างซื่อสัตย์และมีเหตุผล** โดยไม่ยึดติดอยู่กับตำราหรือทฤษฎีจนเกินไป พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมุ่งหมายให้ทุกคนตระหนักว่า หลักวิชาทั้งหลายจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ด้วยวิจารณญาณอย่างมีเหตุผล และประสานสอดคล้องกับวิชาการอื่น ๆ อย่างเหมาะสม ด้วยความซื่อสัตย์และสุจริตใจต่อวิชาการและวิชาชีพของตน รวมทั้งมีความหนักแน่นและรอบคอบในหลักการ ไม่นำ

วิชาการไปใช้อย่างผิดพลาด เพราะจะเป็นการทำลายเกียรติภูมิของตนเอง และอาจก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงได้ ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันพฤหัสบดี ที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...การใช้วิชาความรู้ให้ถูกต้องเป็นประโยชน์ มีหลักสำคัญพึงยึดถือดังนี้. ประการแรก ในฐานะผู้มีวิชาการและวิชาชีพระดับสูง จะต้องซื่อตรงบริสุทธิ์ใจต่อวิชาการและวิชาชีพระดับสูง จะต้องซื่อตรงบริสุทธิ์ใจต่อวิชาการและวิชาชีพของตน หมายความว่าแต่ละคนจะต้องพยายามควบคุมความคิดจิตใจให้มั่นคง หนักแน่น และรอบคอบในหลักการ ไม่ให้มักง่าย ไม่ให้ประมาทเลินเล่อ แล้วนำวิทยาการซึ่งเป็นของสูง ไปใช้อย่างผิดพลาด เพราะการกระทำดังนั้นเป็นการทำลายวิชาและทำลายเกียรติภูมิของตนโดยตรง ทั้งยังอาจก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงมากมายขึ้นได้อย่างคาดไม่ถึง. ประการที่สอง จะต้องเข้าใจให้ถูกว่า การซื่อตรงบริสุทธิ์ใจต่อวิชาการนั้น มิได้หมายถึงการยึดตำราหรือยึดทฤษฎีจนเหนียวแน่นอย่างเอาหัวชนฝา. หากมุ่งหมายให้ทุกคนตระหนักว่า หลักวิชาทั้งหลายจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ด้วยวิจารณญาณ ให้ถูกเหตุถูกผล ให้ถูกสัดถูกส่วน และให้ประสานสอดคล้องกับวิชาการอื่น ๆ อย่างพอเหมาะพอดี. ..."

- **ไม่ยึดติดกับเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสม** โดยต้องคำนึงถึงภูมิประเทศเป็นสำคัญ โดยหลักการคือการทำให้สิ่งที่มีอยู่ให้เกิดเป็นสิ่งที่นำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า แม้แต่สิ่งที่เป็นของเสีย ของเหลือใช้ควรใช้เทคโนโลยีแปรสภาพให้เป็นของใช้ได้ เพื่อช่วยให้ผู้ที่มีทุนน้อยมีโอกาสนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม ดังพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันพฤหัสบดี ที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๒๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...เทคโนโลยีนั้น โดยหลักการ คือการทำให้สิ่งที่มีอยู่ให้เกิดเป็นสิ่งที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้น เทคโนโลยีที่ดี ที่สมบูรณ์แบบ จึงควรจะสร้างสิ่งที่จะใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า และมีความสูญเปล่าหรือความเสียหายเกิดขึ้นน้อยที่สุด แม้แต่สิ่งที่เป็นของเสียเป็นของเหลือทิ้งแล้ว ก็ควรจะได้ใช้เทคโนโลยีแปรสภาพให้เป็นของใช้ได้ เช่น ใช้ทำขยะและมูลสัตว์ให้เป็นแก๊สและปุ๋ยเป็นต้น โดยทางตรงข้ามเทคโนโลยีใดที่ใช้การได้ไม่คุ้มค่า ก่อให้เกิดความสูญเปล่าและความเสียหายได้มาก จัดว่าเป็นเทคโนโลยีที่บกพร่อง ไม่สมควรจะนำมาใช้ไม่ว่าในกรณีใด..."

พระราชดำรัส ในพิธีทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเหรียญทองเฉลิมพระเกียรติคุณ ฯ แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย วันอังคาร ที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๓๐ ความตอนหนึ่งว่า

"...การใช้หลักวิชาหรือใช้ทฤษฎีให้เกิดประโยชน์ได้แท้จริงนั้น จะต้องใช้ให้ถูกต้อง และสอดคล้องพอเหมาะพอดีกับความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อถือ และวัฒนธรรม ตามสภาพที่เป็นจริงในภาคพื้นต่าง ๆ. ..."

- **เรียนรู้จากประสบการณ์**และ**ทดลองหาแนวทางปฏิบัติโดยไม่ยึดติดกับทฤษฎี** บางครั้งการดำเนินงานประสบปัญหา และไม่มีวิธีการแก้ไขหรือปรากฏอยู่ในตำรา ต้องนำประสบการณ์ไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา โดยพินิจพิจารณาอย่างลึกซึ้ง และทดลองหาแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เพื่อก่อประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด ดังกระแสพระบรมราโชวาทเนื่องในโอกาสพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ข้าราชการ ณ ศาลาดุสิดาลัย พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดี ที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๑๖ ความตอนหนึ่งว่า

"...งานนี้จะต้องทำด้วยความรู้ คือความรู้หลักวิชาในแต่ละงานที่ท่านได้ประกอบอยู่ นอกจากความรู้ในหลักวิชาการแล้ว จะต้องมีความรู้ที่จะมาปฏิบัติ นำเอาวิชานั้นมาปฏิบัติให้ถูกต้องตามเหตุการณ์ ซึ่งบางทีก็ไม่มีอยู่ในตำรา และจะต้องอาศัยความคิดพิจารณาที่รอบคอบของตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ บางสถานการณ์เมื่อเราไปเจอก็พยายามที่จะชักเอาหลักวิชาที่ได้เล่าเรียนมาหรือได้ประสบมามาปฏิบัติก็ไม่สามารถที่จะทำให้ลุล่วงไปโดยเรียบร้อย แต่ถ้ามาใช้ความพิจารณาที่รอบคอบที่ลึกซึ้ง ก็จะผ่านพ้นอุปสรรคทั้งหลายนั้นไปโดยดีเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม..."

(๓) ทำให้ง่าย

อาจกล่าวได้ว่าการ **"ทำให้ง่าย"** หรือ **"Simplicity"** เป็นหลักคิดที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศในรูปแบบของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงคิดค้น ดัดแปลง ปรับปรุง และใช้กฎธรรมชาติเพื่อแก้ไขปัญหาของประชาชนอย่างง่าย ๆ แต่ตรงจุดและได้ผล ซึ่งมีแนวพระราชดำริสำคัญ ดังนี้

- **ดัดแปลง ปรับปรุง และหาวิธีแก้ไขงานพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริ ด้วยวิธีง่าย ๆ ทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่าย ทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่าย** และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ ทั้งประเพณีและแนวปฏิบัติของสังคมในชุมชนนั้น โดยหากใช้หรือทดลองแล้วได้ผล สามารถนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติต่อไปได้

- **คิดค้นการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาให้ประชาชนในลักษณะการดำเนินงานที่ง่าย** ไม่ยุ่งยากซับซ้อน หรือใช้เทคโนโลยีสูงเกินไป เพราะจะทำให้ไม่คุ้มกับการลงทุน และอาจทำให้เกษตรกรเป็นหนี้ โดยอาศัยประสบการณ์ การเรียนรู้ และการสังเกต

- **ใช้กฎแห่งธรรมชาติเป็นแนวทางดำเนินการแก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด** ด้วยรูปแบบง่าย ๆ และใช้ได้จริง รวมทั้งเหมาะสมกับสภาพปัญหา สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ และระบบนิเวศโดยส่วนรวม ตลอดจนยึดหลักการแก้ไขปัญหาจากมุมมองของผู้ที่เราจะเข้าไปให้ความช่วยเหลือ ดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "กษัตริย์นักพัฒนา" ความตอนหนึ่งว่า วิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นั้น ทรงใช้ความเรียบง่าย ใช้ธรรมชาติเข้าแก้ไขกันเองอยู่ตลอดเวลา ถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชน จะทรงสวมวิญญาณของเกษตรกรเข้าไปแก้ไขปัญหา พระองค์ตรัสอยู่เสมอว่า อย่าได้เอาอะไรที่ชาวบ้านไม่สามารถทำได้ไปยัดเยียดให้เขา วิธีการแก้ไขปัญหาของพระองค์นั้น บางครั้งเรียบง่ายจนกระทั่งเรานึกไม่ถึง

นอกจากนี้ ดร.สุเมธ ยังได้กล่าวถึงแนวพระราชดำริ **"ทำให้ง่าย"** ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ไว้ในหนังสือ **"ชีวิตพอเพียง"** ความตอนหนึ่งว่า ด้วยวิถีแห่งพระชนม์ชีพแล้ว เรียกว่า ทรงเรียบง่าย เวลามีปัญหาอะไร ก็ทรงค้นพบวิธีการที่เรียบง่ายเสมอในการหาทางออก คนเราหากบรรลุถึงจุดจุดหนึ่งแล้ว จะเห็นได้ว่าความเรียบง่ายนี่เป็นศิลปะชั้นสูงของสติปัญญาทั้งหมด แต่คนทั่วไปที่พอเป็นนักวิชาการแล้ว มักจะแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อนด้วยวิธีการที่ยุ่งยากซับซ้อน เพราะคิดว่านั่นเป็นของโก้ ถ้าแก้ง่าย ๆ แล้วอาจจะทำให้ดูหมดภูมิไป แต่สำหรับพระองค์แล้ว ทรงใช้สิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาตินั่นแหละแก้ไขธรรมชาติเอง ไม่ได้ยึดแบบพวกเราที่ต้องเอาเครื่องไม้เครื่องมือไฮเทคมาใช้

วิธีการมองในลักษณะนี้ ผมมองว่าต้องเป็นปราชญ์ถึงมองออก เหมือนพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า ธรรมะก็อยู่ตรงนั้นแหละ พระองค์ท่านไม่ได้มีพระราชดำริขึ้นมาใหม่ แต่ว่าทรงไปค้นพบ ฉันใดฉันนั้น ทรงมีรับสั่งว่า ปัญหาอยู่ตรงนั้น วิธีแก้ไขก็อยู่ตรงนั้น เพียงแต่จะทำอย่างไรจึงจะเอาสติปัญญามาคิดแก้จนสามารถส่งผลลัพธ์ออกมา

ตัวอย่างพระราชกรณียกิจ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการริเริ่มโครงการต่าง ๆ มากมาย โดยทรงตระหนักว่าผลลัพธ์จากการเสียสละนี้จะนำประโยชน์สุขสู่ประชาชนอย่างอเนกอนันต์ ทรงเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์และทดลองหาแนวทางปฏิบัติโดยไม่ยึดติดกับทฤษฎี และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและความเป็นอยู่ของประชาชน ทรงมุ่งพัฒนาบนรากฐานของการอนุรักษ์และพัฒนาที่สมดุล โดยผสมผสานวิธีการที่หลากหลายด้วยวิธีที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน สอดคล้องกับบริบทแวดล้อม ภูมิปัญญาดั้งเดิม รวมทั้งเทคโนโลยีที่ทันสมัย อาทิ

● การสร้างเขื่อนต่าง ๆ

การสร้างเขื่อนนับเป็นการลงทุนที่มีค่าใช้จ่ายรวมถึงผลกระทบที่เกิดแก่ประชาชนและพื้นที่ในบริเวณที่สร้างอย่างมหาศาล แต่ด้วยแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงยึดหลัก **“ขาดทุนคือกำไร”** ดังกล่าว พระองค์จึงมีพระราชดำริดำเนินโครงการสร้างเขื่อนต่าง ๆ หลายเขื่อน ซึ่งหากจะประเมินค่าการลงทุนแล้วนับว่าได้ก่อให้เกิดประโยชน์ที่คุ้มค่าและคุ้มทุนอย่างยั่งยืน โดยสามารถใช้ประโยชน์จากการสร้างเขื่อนได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการชลประทานเพื่อการอุปโภคบริโภค การเกษตร การผลิตกระแสไฟฟ้า และการบริหารจัดการน้ำเพื่อการป้องกันน้ำท่วมและน้ำแล้ง ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างประโยชน์อย่างมหาศาลให้กับประชาชนและประเทศชาติ อาทิ

เขื่อนเจ้าพระยา เป็นเขื่อนระบายน้ำที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ก่อสร้างระหว่างปี ๒๔๙๕ – ๒๕๐๐ เพื่อทดน้ำส่งให้พื้นที่ในเขตโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ ๑๗ จังหวัด ได้แก่ ชัยนาท นครสวรรค์ อุทัยธานี สุพรรณบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง ลพบุรี พระนครศรีอยุธยา สระบุรี นครปฐม ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพมหานคร นครนายก สมุทรสาคร สมุทรปราการ และฉะเชิงเทรา รวมพื้นที่ ๗,๒๕๐,๐๐๐ ไร่ เขื่อนนี้ใช้ประโยชน์ทางด้านการชลประทาน การทดน้ำเพื่อการเกษตร การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยระบายน้ำจากแม่น้ำในภาคเหนือสู่ภาคกลางและอ่าวไทย และสามารถใช้ผลิตไฟฟ้าด้วย

เขื่อนขุนด่านปราการชล ตั้งอยู่ที่บ้านท่าด่าน ตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริให้สร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำนครนายกที่ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ส่วนในฤดูฝนกลับเกิดปัญหาน้ำท่วม เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบที่มีความลาดเอียงน้อยทำให้น้ำระบายออกยาก น้ำจึงท่วมขังเป็นเวลานาน จากสภาวะน้ำท่วมแช่อยู่เป็นเวลานานสลับกับความแล้งซ้ำซากทำให้ดินกลายสภาพเป็นกรดที่เรียกว่า “ดินเปรี้ยว”

จากปัญหาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงพระราชทานพระราชดำริสร้างเขื่อนคลองท่าด่าน ซึ่งเขื่อนได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวลุ่มน้ำนครนายกอย่างมาก อาทิ เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ที่สามารถจัดสรรน้ำอย่างเป็นระบบ สำหรับพื้นที่เกษตรกรรมและการอุปโภคบริโภค และช่วยบรรเทาอุทกภัยแก่พื้นที่ทั้งสองฝั่งของแม่น้ำนครนายก เกษตรกรได้รับประโยชน์จากโครงการ รวมทั้งใช้น้ำชลประทานชะล้างดินเปรี้ยวเพื่อการเพาะปลูก และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาและแหล่งประมงน้ำจืด ตลอดจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แห่งใหม่ทำให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น

● การสร้างเส้นทางคมนาคม

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริให้เปิดเส้นทางการพัฒนาสู่ชนบทที่ห่างไกล อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการนำความเจริญไปสู่ชนบท เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยพระองค์ได้เสด็จฯ ไปในพื้นที่อันตรายหลายแห่ง เพื่อพระราชทานขวัญและกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่ที่เข้าไปดำเนินการบุกเบิกสร้างเส้นทาง นำมาซึ่งโครงการก่อสร้างถนนอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมายหลายสายที่พระราชทานแก่พสกนิกรทั่วประเทศ รวมทั้งทรงห่วงใยปัญหาการจราจรที่แออัดบนท้องถนนในกรุงเทพมหานคร จึงทรงให้พัฒนาการจราจรทางถนนทั้งเส้นทางสายหลักและสายรองต่าง ๆ ทั้งในเมืองและโดยรอบ

แม้ว่าการสร้างถนนดังกล่าวต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก แต่เมื่อ**ทรงพิจารณาถึงผลประโยชน์ที่ราษฎรจะได้รับในการสัญจร การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศโดยรวมแล้ว ทรงเห็นว่าคุ้มค่าที่จะลงทุน** โดยมีเส้นทางคมนาคมที่มีพระราชดำริให้ก่อสร้างหรือปรับปรุง อาทิ

๑) การสร้างถนนในภูมิภาคและชนบท อาทิ **ถนนสายห้วยมงคล** ซึ่งนับเป็นโครงการสร้างถนนสายแรกที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างเมื่อปี ๒๔๙๕ เมื่อครั้งเสด็จฯ ประทับแรม ณ วังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเสด็จพระราชดำเนินผ่านหมู่บ้านห้วยมงคล จนรถพระที่นั่งตกหล่ม บรรดาประชาชน ทหาร ตำรวจ กว่า ๑๐ คน ได้เข้ามาช่วยกันออกแรงดันรถให้หลุดจากหล่มและสามารถเดินรถต่อไปได้ในที่สุด พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงสอบถามชาวบ้านที่เข้ามาช่วยดันรถพระที่นั่งถึงสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรในหมู่บ้าน ชาวบ้านได้กราบบังคมทูลตอบว่า อยากได้ถนนมากที่สุด เพราะการเดินทางไม่สะดวก พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัด “ถนนสายห้วยมงคล” ออกสู่ตลาดหัวหิน เพื่อให้เกษตรกรได้มีถนนนำผลิตผลการเกษตรออกไปสู่ตลาดในเวลาเพียง ๑๕-๒๐ นาที นับเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ทวยราษฎร์ในกาลสืบมา

นอกจากนี้ พระองค์ทรงแนะนำหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องให้ก่อสร้างถนนอีกหลายเส้นทาง เพื่ออำนวยความสะดวกด้านการสัญจรของราษฎร รวมถึงเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศชาติ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ และมีพระราชดำริให้ดำเนินการปรับปรุงถนนในพื้นที่ทุรกันดาร เพื่ออำนวยประโยชน์ให้พสกนิกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ สามารถเดินทางติดต่อถึงกันด้วยความสะดวก รวดเร็ว และปลอดภัยตลอดเส้นทาง โดยมีเส้นทางที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้าง อาทิ

ปี ๒๕๑๓ เส้นทางสายอำเภอรามัน-บ้านตะโละหะลอ อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส เพื่อพัฒนาความมั่นคงทางการเมืองและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ปี ๒๕๑๙ สายปราจีนบุรี-เขาใหญ่ ทางหลวงหมายเลข ๓๐๗๗ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นเส้นทางสายยุทธศาสตร์ให้รถยนต์ทหารผ่าน เพื่อความมั่นคงของประเทศบริเวณชายแดนกัมพูชา

ปี ๒๕๒๑ สายอำเภอระแงะ-บ้านดุซงญอ-นิคมพัฒนาภาคใต้ และ**สายบ้านสามแยก-อำเภอ**

สุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้ง**สายบ้านวาก-บ้านใหม่-บ้านแม่ตะไคร้ ทางหลวงหมายเลข ๑๒๒๙** จังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน เพื่อปรับปรุงเส้นทางข้ามภูเขา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ไปอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสังคม

๒) การแก้ไขปัญหาการจราจรในกรุงเทพมหานคร ตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา แม้จะมีการพัฒนาโครงข่ายถนนมากมาย แต่ยังไม่เพียงพอกับปริมาณรถที่เพิ่มขึ้นในอัตราก้าวกระโดด และการเดินทางของผู้คนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑลที่มีมากถึง ๑๗ ล้านคนต่อเที่ยวต่อวัน อันนำมาสู่ปัญหาการจราจรติดขัด

ทุกความเดือดร้อนของประชาชนล้วนอยู่ในสายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสมอ พระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริเพื่อแก้ไขปัญหาการจราจรในกรุงเทพฯ มาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ปี ๒๕๑๔ ที่มีพระราชประสงค์ให้ปรับปรุงเส้นทางที่มีอยู่เดิม และก่อสร้างถนนสายใหม่เพื่อต่อเติมและเชื่อมโยงโครงข่ายถนนให้สมบูรณ์และสมดุล ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่คณบดีคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำคณะผู้ร่วมจัดการแข่งขันเดิน-วิ่ง เข้าเฝ้า ฯ ทูลเกล้า ฯ ถวายเงินรายได้จากการจัดงานเพื่อสมทบทุนโครงการแก้ปัญหาการจราจรตามพระราชดำริ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันอังคาร ที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๓๗ ความตอนหนึ่งว่า

"...สำหรับการจราจร เครื่องมือนั้น สำคัญที่สุดก็คือถนน. ก็ต้องมีถนนที่เหมาะสม มีเครื่องควบคุมการจราจรที่เหมาะสม และมีกฎเกณฑ์ของแต่ละแห่งแต่ละส่วน ของผิวจราจรนั้น ให้เหมาะสม. อันนี้ก็ไม่ใช่เรื่องของนิติศาสตร์ ไม่ใช่เรื่องของรัฐศาสตร์ หรือของตำรวจ หรือของศาล เป็นเรื่องของวิศวกรรม. ก็จะต้องทำ

วิศวกรรมให้ดีขึ้น คือหมายความว่าทำถนนให้ดีขึ้น ให้สอดคล้อง ซึ่งเป็นการบ้านที่หนักที่สุด เพราะว่ากรุงเทพฯ ได้สร้างมาเป็นเวลา ๒๐๐ ปีแล้ว ไม่ได้มีแผนผังเมืองที่จริง ๆ จัง ๆ. ก็มีการผังเมืองของทางการแต่ว่าก็ไม่ค่อยได้ประโยชน์มากนัก เพราะว่าคนไทย ตามชื่อเป็นคนไทย คือมีอิสระบังคับกันไม่ได้. จะสร้างอะไรก็สร้าง อยากจะสร้างเดี๋ยวนี้ก็สร้าง ก็ไปขวางกับคนอื่น คือขวางทางอื่น. อันนี้ก็เลยแก้ไขไม่ได้. ซึ่งทำให้เห็นได้ ถ้ากางแผนที่กรุงเทพฯ แล้วจะสั่นหัวกันทั้งนั้น หรือไม่สั่นหัว เพราะว่าอาจไม่เข้าใจก็ได้ อาจดูแผนที่ไม่เป็น. แต่ถ้าดูแผนที่จริง ๆ มีคนมาชี้แจงว่า เราอยากไปจากที่แห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง ต้องผ่านเส้นทางไหน จะเข้าใจว่ามันเป็นไปไม่ได้. สมมุติว่าคนสองคนในเมืองจะไปในเวลาเดียวกัน จากบ้านไปที่ทำงานจะสวนกัน. เมื่อสวนกันแล้วไม่ยอมถอยกันก็ชนกัน แล้วก็ทำให้ทั้งหมดเป็นอัมพาต. ฉะนั้นจะต้องมีผังเมืองให้ดีขึ้น หรือมีการสร้างถนนที่เหมาะสมขึ้น ให้เหมาะกับการจราจร. ...”

พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริ ทั้งการปรับปรุงและก่อสร้างถนนสายต่าง ๆ เกิดเป็นถนนวงแหวนชั้นในรอบกรุงเทพฯ หรือถนนรัศมีเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ของกรุงเทพฯ รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพถนนด้วยการขยายช่องทางจราจร เพื่อเชื่อมโยงโครงข่ายถนนให้สมบูรณ์ อาทิ

การขยายผิวการจราจรและเพิ่มเส้นทางคมนาคม พระองค์ได้พระราชทานให้ดำเนินการทั้งแบบเร่งด่วนในจุดวิกฤต และแบบระบบโครงข่ายจราจร การแก้ปัญหาจราจรเฉพาะหน้าอย่างเร่งด่วน อาทิ โครงการก่อสร้างถนนเลียบทางรถไฟสายใต้จากสถานีบางกอกน้อยถึงถนนจรัญสนิทวงศ์ และพระราชทานนามว่า **“ถนนสุทธาวาส”** การขยายพื้นผิวจราจร เช่น โครงการถนนหยดน้ำ และการปรับปรุงขยายผิวจราจรโดยรอบอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย โครงการก่อสร้างถนนเลียบบึงมักกะสันจากถนนศรีอยุธยาถึงถนนอโศก-ดินแดง การขยายช่องทางโดยไม่ทำลายภูมิทัศน์เดิม เช่น โครงการสะพานผ่านฟ้าลีลาศ และโครงการก่อสร้างสะพานคู่ขนานสะพานมัฆวานรังสรรค์ เป็นต้น

การแก้ปัญหาการจราจรอย่างเป็นระบบโครงข่าย พระองค์ได้มีพระราชดำริให้ก่อสร้างเส้นทางใหม่ เชื่อมต่อถนน และสร้างทางวงแหวนเลี่ยงเมือง เพื่อบรรเทาปัญหาจราจรภายในกรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นจุดศูนย์กลางในการลำเลียงขนส่งสินค้าเข้าและออก อาทิ เมื่อปี ๒๕๑๔ มีพระราชประสงค์ให้สร้างถนนเพิ่มขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาจราจร พระราชทานเป็นของขวัญแก่ประชาชน คือ **“โครงการถนนวงแหวนรัชดาภิเษก”** (ถนนวงแหวนชั้นใน) แทนการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ที่ทางราชการจะจัดสร้างและน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นของขวัญ เนื่องในโอกาสมหามงคลพระราชพิธีรัชดาภิเษก **“โครงข่ายจตุรทิศตะวันตก-ตะวันออก และเหนือ-ใต้”** เพื่อเชื่อมเส้นทางจราจรด้วยถนน สะพาน และปรับปรุงเส้นทางเดิมและเส้นทางใหม่ให้เชื่อมกันอย่างสมบูรณ์

โครงการพระราชดำริทางคู่ขนานลอยฟ้าถนนบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทอดพระเนตรเห็นการจราจรที่ติดขัดเป็นอย่างมากบริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ต่อเนื่องไปจนถึงถนนบรมราชชนนี จึงพระราชทานแผนที่

การก่อสร้างทางคู่ขนานที่ทรงร่างด้วยลายพระหัตถ์ของพระองค์เองแก่กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาหาแนวทางแก้ไข โดยการก่อสร้างทางคู่ขนานลอยฟ้าจากแยกอรุณอมรินทร์ไปจนถึงแยกพุทธมณฑลสาย ๒ อันเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับการจราจร จากบริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าจนถึงทางแยกตลิ่งชันถนนบรมราชชนนีทั้งขาเข้าและขาออกโดยไม่ติดสัญญาณไฟจราจร

โครงการสะพานพระราม ๘ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชดำริชี้แนะว่า ควรก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มขึ้นอีก ๑ แห่ง บริเวณถนนอรุณอมรินทร์ไปเชื่อมกับถนนวิสุทธิกษัตริย์ใกล้กับธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อรองรับปริมาณการจราจรที่เพิ่มขึ้นจากการเปิดใช้เส้นทางคู่ขนานลอยฟ้า ถนนบรมราชชนนี รวมทั้งเพิ่มจุดเชื่อมโยงกรุงเทพมหานครฝั่งพระนครและธนบุรี และเป็นจุดเชื่อมต่อ “โครงข่ายจตุรทิศ” พระองค์จึงได้พระราชทานแนวแผนผังสะพานให้กรุงเทพมหานครนำไปศึกษาความเหมาะสมในการดำเนินการ อีกทั้งโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อของสะพานแห่งใหม่นี้ว่า **“สะพานพระราม ๘”** ซึ่งได้ช่วยแบ่งเบาปริมาณการจราจรที่ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า และผ่อนคลายปัญหาการจราจรในถนนที่ต่อเนื่องจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าทั้งฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรีเป็นอันมาก

โครงการสะพานภูมิพล ๑ และสะพานภูมิพล ๒ หรือชื่ออย่างไม่เป็นทางการว่า **“สะพานวงแหวนอุตสาหกรรม”** เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างขึ้นเชื่อมต่อเขตราษฎร์บูรณะและเขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร กับอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นเขตอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อเป็นโครงข่ายถนนรองรับการขนถ่ายลำเลียงสินค้าจากท่าเรือกรุงเทพฯ ต่อเนื่องไปจนถึงพื้นที่อุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรปราการ และภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ เพื่อไม่ให้รถบรรทุกวิ่งเข้าไปในตัวเมืองหรือทิศทางอื่น อันเป็นสาเหตุของการจราจรติดขัดโดยรอบ

การแก้ไขปัญหาการจราจรรอบโรงพยาบาลศิริราช แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะประทับ ณ โรงพยาบาลศิริราช พระองค์ยังทรงห่วงใย

ที่จะแก้ไขปัญหาให้พสกนิกรอยู่ตลอดเวลา โดยเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔ พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเฝ้าฯ กราบบังคมทูลถวายรายงานโครงการแก้ไขปัญหาการจราจรโดยรอบโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งเป็นการดำเนินการต่อเนื่องกับโครงการทางคู่ขนานลอยฟ้าถนนบรมราชชนนี และสะพานพระราม ๘ เพื่อบรรเทาปัญหาการจราจรในบริเวณดังกล่าว

● การพัฒนาด้านการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างและพัฒนาความคิด สติปัญญา ความประพฤติ และคุณธรรมของคนในชาติ จึงมีพระราชปณิธานที่จะส่งเสริมการศึกษาให้แพร่หลาย ทั้งในเมืองและในชนบทที่ทุรกันดาร โดยเฉพาะเด็กยากจนและด้อยโอกาส เพื่อจะได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยมีแนวพระราชดำริด้านการศึกษาที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

๑) ทรงสนับสนุนให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงในทุกระดับ โดยทรงมีแนวพระราชดำริให้วางรากฐานความรู้และการศึกษาอย่างทั่วถึงและเพียงพอโดย **"สร้างโอกาสให้ประชาชนได้รับความรู้"** ในทุกระดับของการศึกษา ทั้งในและนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย นับตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคล จนถึงระดับประเทศ โดยทรงเห็นว่าการลงทุนเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาย่อมบังเกิดผลคุ้มค่า เนื่องจากคนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น วันพฤหัสบดี ที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๓๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...ที่ทุกคนได้สามารถที่จะเรียน ก็เพราะว่าทางมหาวิทยาลัยจะต้องมีงบประมาณคนละปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท ก็ขอให้เรียนเพื่อให้คุ้มเงินนี้ ถ้าเรียนได้ความรู้และสามารถไปปฏิบัติต่อไปก็คุ้ม ไม่มีใครเสียดายเงินนี้ เพราะว่าที่จะได้ประโยชน์จากผู้ที่เรียนดีแล้วก็ฝึกดีทำตัวให้เป็นประโยชน์ก็คุ้ม ประเทศชาติจะก้าวหน้าแล้วก็ไม่ต้องเป็นที่สงสัยว่าประเทศชาติซึ่งเราก็อ้างทุกคนว่าเราจะต้องทะนุบำรุงอุ้มชูก็ยังอยู่ต่อไป..."

พระองค์ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์หรือที่ดิน ในการจัดสร้างโรงเรียนต่าง ๆ อาทิ การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเยาวชนชาวเขาและเยาวชนในชนบทห่างไกล และพระราชทานนามโรงเรียนว่า **โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์** นอกจากนี้ ทรงจัดตั้ง **โรงเรียนร่มเกล้า** สำหรับเยาวชนในท้องถิ่นชนบทห่างไกลหรือพื้นที่เสี่ยงภัยในภาคต่าง ๆ ตลอดจนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ จัดสร้างโรงเรียนให้แก่ท้องที่ที่ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เรียกว่า **โรงเรียนราชประชานุเคราะห์** ซึ่งปัจจุบันมีกระจายอยู่ทั่วประเทศ และทรงสนับสนุนให้จัดตั้ง **โรงเรียนราชประชาสมาสัย** เพื่อเป็นสถานศึกษาอยู่ประจำสำหรับเยาวชนที่เป็นบุตรธิดาของคนไข้โรคเรื้อนซึ่งมิได้ติดโรคจากบิดามารดา ทรงส่งเสริมการจัดตั้งและดำเนินกิจการโรงเรียนสำหรับเด็กพิการทุกประเภท **โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน**ในวัดหลายแห่ง **โรงเรียนจิตรลดา โรงเรียนราชวินิต และโรงเรียนราชวินิตมัธยม** สำหรับบุตรข้าราชบริพารในพระราชวังและประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึง**โรงเรียนพระราม ๙ กาญจนาภิเษก** เป็นโรงเรียนพระราชทานสาธิตแห่งแรกของกรุงเทพฯ

ตลอดจนทรงรับ**โรงเรียนวังไกลกังวล และโรงเรียน ภ.ป.ร. ราชวิทยาลัย**ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ รวมทั้งทรงริเริ่มให้มีสถาบันเกี่ยวกับการพัฒนาการบริหาร อันเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยได้พระราชทานพระราชดำริให้ศึกษาแนวทางการก่อตั้ง**สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์** หรือ NIDA

๒) พระราชทานทุนการศึกษาในทุกระดับ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาพระราชทานทุนการศึกษาและรางวัลต่าง ๆ ทุกระดับการศึกษา เช่น ทุนการศึกษาในมูลนิธิช่วยนักเรียนขาดแคลน ทุนการศึกษาแก่นักเรียนชาวเขา รางวัลแก่นักเรียนและโรงเรียนดีเด่น ระดับประถมและมัธยมศึกษาทั่วประเทศ ทุนมูลนิธิราชประชานุเคราะห์เพื่อเกื้อหนุนครอบครัวที่ประสบสาธารณภัย รวมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ฟื้นฟูทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อส่งเยาวชนไปศึกษาวิทยาการระดับสูงสาขาต่าง ๆ ในต่างประเทศ

๓) จัดทำโครงการสารานุกรมสำหรับเยาวชน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่สำคัญแก่เยาวชน คือ โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน มีพระราชประสงค์ให้เป็นหนังสือความรู้ที่เหมาะแก่เด็กในวัยต่าง ๆ รวมทั้งผู้ใหญ่ก็สามารถใช้ประโยชน์ได้

โดยพระองค์**ทรงกำหนดหลักการทำคำอธิบายเรื่องต่าง ๆ แต่ละเรื่องเป็นสามตอนหรือสามระดับ สำหรับให้เด็กแต่ละรุ่นอ่านเข้าใจ ทั้งเด็กรุ่นเล็ก รุ่นกลาง และรุ่นใหญ่ รวมถึงผู้ใหญ่ผู้สนใจอ่านได้อีกระดับหนึ่ง** เพื่อเปิดโอกาสให้บิดามารดาสามารถใช้หนังสือนั้นเป็นเครื่องมือแนะนำวิชาแก่บุตรธิดา และให้พี่แนะนำวิชาแก่น้องเป็นลำดับกันลงไป นอกจากนั้น เมื่อเรื่องหนึ่งเรื่องใดมีความเกี่ยวพันต่อเนื่องถึงเรื่องอื่น ๆ ก็ให้อ้างอิงถึงเรื่องนั้น ๆ ด้วยทุกเรื่องไป ด้วยประสงค์จะให้ผู้ศึกษาทราบและตระหนักว่าวิชาการแต่ละสาขามีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกัน ควรศึกษาให้ครบถ้วนทั่วถึง

๔) พระราชทานการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ยังมีพระราชดำริด้วยว่าราษฎรในชนบท โดยเฉพาะในท้องที่ทุรกันดารควรได้รับการศึกษาเพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับความเป็นอยู่ ให้สามารถอยู่ได้โดยการ “พึ่งตนเอง” ซึ่งเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยพระราชทานโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ของราษฎรในท้องถิ่นชนบทให้ช่วยตัวเองได้

๕) สร้างศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ให้ราษฎรเรียนรู้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานศูนย์ศึกษาการพัฒนาจำนวน ๖ ศูนย์ กระจายอยู่ในภาคต่าง ๆ ตามสภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาสรรพวิชา ค้นคว้า ทดลอง สาธิต และดูงานทั้งของประชาชนและส่วนราชการ

โครงการธนาคารโค-กระบือ

เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในพื้นที่โครงการพัฒนาที่ราบเชิงเขา จังหวัดปราจีนบุรี ในครั้งนั้นราษฎรได้ถวายฎีกาว่าขาดแคลนวัวควายใช้ไถนา ต้องเช่ามาใช้งานในราคาแพงมาก บางคราวเมื่อจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรแล้วก็กลายเป็นค่าเช่าไปเกือบหมด พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงพระราชทานพระราชดำริให้กรมปศุสัตว์หาทางช่วยเหลือราษฎรโดยการตั้งธนาคารโค-กระบือขึ้น ซึ่งคำว่า **"ธนาคาร โค-กระบือ" เป็นศัพท์ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงคิดขึ้นใหม่ หมายถึง ศูนย์กลางรวบรวมโคและกระบือ** โดยมีบัญชีควบคุมดูแล รักษา แจกจ่ายให้ยืม เพื่อใช้ประโยชน์ในทางเกษตรกรรม และเพิ่มปริมาณโคและกระบือตามหลักการธนาคาร ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะสมาชิกผู้รับนมสดสวนจิตรลดา คณะสมาชิกผู้เลี้ยงโคนม และคณะผู้นำกลุ่มสหกรณ์ ณ บริเวณโรงโคนมสวนจิตรลดา วันพุธ ที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๒๓ ได้ทรงอธิบายถึงพระราชดำริในเรื่องนี้ความตอนหนึ่งว่า

"...เรื่องธนาคารกระบือนี้เป็นเรื่องที่นับว่าใหม่สำหรับโลก เพราะว่าโดยมากในโลกปัจจุบันนี้ก็นึกแต่ที่จะมีความก้าวหน้าในทางที่จะใช้เครื่องจักรกลไกสำหรับมาช่วยทำการเกษตรทำการกสิกรรม แต่มาเดี๋ยวนี้รู้สึกจะเกิดความลำบากเพราะว่าเชื้อเพลิงแพง จึงทำให้ความก้าวหน้า ในด้านเครื่องทุ่นแรงจะเสียไป ฉะนั้น จึงต้องพยายามหาทางที่จะใช้เครื่องทุ่นแรงแบบโบราณก็คือใช้สัตว์พาหนะสัตว์ที่จะใช้งานสำหรับการเกษตร เช่นโคหรือกระบือ การที่จะมีโคหรือกระบือนั้นก็มีปัญหามากเพราะว่าชาวนาชาวไร่ไม่มีทุนพอที่จะไปซื้อ หรือแม้จะเลี้ยงก็อาจจะลำบาก จึงมีความคิดขึ้นมาว่า ถ้าทำเป็นหน่วยหนึ่งที่มีโคหรือกระบือไว้พร้อมที่จะให้ชาวนาชาวไร่ได้ใช้ก็จะเป็นการดี จึงทำในรูปที่เรียกว่าธนาคาร..."

มุ่งผลสัมฤทธิ์ : เพื่อประโยชน์สุขของปวงประชาและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร งานด้านต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาให้ราษฎร โดยทรงทุ่มเทเสียสละความสุขส่วนพระองค์**เพื่อมุ่งผลสัมฤทธิ์คือประโยชน์สุขและความกินดีอยู่ดีของประชาชน**ที่ทรงถือเป็นกำไรของพระองค์ แม้จะต้องใช้เงินลงทุนหรือพระราชทรัพย์มากมายก็ตาม โดยทรงยึดหลักความเรียบง่าย และไม่ติดตำรา ด้วยการคิดค้นและดัดแปลงวิธีแก้ไขปัญหาหรือพัฒนางานด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นรูปแบบให้ประชาชนสามารถเข้าถึงและนำไปปรับใช้ได้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพิงหรือใช้จ่ายให้สิ้นเปลือง อันนำไปสู่การพึ่งตนเองและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๓.๕ ชัยชนะแห่งการพัฒนา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระบรมราโชวาทอธิบายความหมายของพระราชดำริ **"ชัยชนะแห่งการพัฒนา"** ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ วันศุกร์ ที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๓๙ ความตอนหนึ่งว่า

"...ประโยชน์อันพึงประสงค์ของการพัฒนานั้น ก็คือ ความผาสุกสงบ ความเจริญมั่นคง ของประเทศชาติและประชาชน. แต่การที่จะพัฒนาให้เป็นบรรลุผลเป็นประโยชน์ดังกล่าวได้ จำเป็นที่จะต้องพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนให้อยู่ดีกินดี เป็นเบื้องต้นก่อน เพราะฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนนั้น คือรากฐานอย่างสำคัญของความสงบและความเจริญมั่นคง. ถ้าประชาชนทุกคนมีฐานะความเป็นอยู่

ที่ดีแล้ว ความสงบ และความเจริญ ย่อมจะเป็นผลก่อเกิดต่อตามมาอย่างแน่นอน. จึงอาจพูดได้ว่า การพัฒนาก็คือการทำสงครามกับความยากจนเพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนโดยตรง. เมื่อใดก็ตาม ที่ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี และประเทศชาติมีความสงบ มีความเจริญ เมื่อนั้นการพัฒนาจึงจะถือได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นชัยชนะของการพัฒนาอย่างแท้จริง. ...”

นอกจากนี้ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ได้ให้สัมภาษณ์ในหนังสือ “การทรงงานพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ว่า พระองค์รับสั่งว่า การแก้ปัญหาของประชาชนและประเทศชาติไม่ใช่เรื่องง่ายเป็นงานยาก **การเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหา เหมือนกับการเข้าทำสงคราม แต่เป็นการทำสงครามที่ไม่ใช้อาวุธ เป็นการต่อสู้กับปัญหาเพื่อนำไปสู่ชัยชนะ โดยใช้กระบวนการพัฒนา** และในทัศนะของพระองค์ การพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หรืออะไรก็ตาม ต้องพัฒนา **“คน”** ด้วยการให้ความสำคัญในทุกมิติ ซึ่งเป็นธรรมดาที่หนทางไปสู่การพัฒนานั้นย่อมจะมีปัญหาและอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะการทำงานที่มีระเบียบแบบแผนของทางราชการที่จำเป็นต้องมีการปฏิบัติงานตามขั้นตอน ซึ่งในบางครั้งอาจไม่ทันต่อเหตุการณ์ในการช่วยเหลือประชาชนอย่างทันท่วงที

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงให้ก่อตั้ง **“มูลนิธิชัยพัฒนา”** ขึ้นในรูปแบบขององค์กรเอกชน เพื่อให้การดำเนินการช่วยเหลือประชาชนสามารถกระทำได้ด้วยความรวดเร็วและคล่องตัว **เพื่อมุ่งสู่ชัยชนะแห่งการพัฒนา และการกินดีอยู่ดีของประชาชน** ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันอาทิตย์ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ความตอนหนึ่งว่า

“...ชัยชนะของประเทศนี้ โดยงานของมูลนิธิชัยพัฒนานั้นก็คือ ความสงบ ไม่เป็นบอสเนีย เป็นไทยแลนด์ เป็นเมืองไทยที่จะมีความเจริญก้าวหน้า จนเป็นชัยชนะของการพัฒนา ตามที่ได้ตั้งชื่อ “มูลนิธิชัยพัฒนา”. ชัยของการพัฒนานี้ มีจุดประสงค์คือ ความสงบ ความเจริญ ความอยู่ดีกินดี. ...”

และพระราชดำรัสในโอกาสที่ประธานศาลฎีกา นำคณะข้าราชการตุลาการ และคณะผู้พิพากษาสมทบศาลเยาวชนและครอบครัวทั่วประเทศ เข้าเฝ้า ฯ ทูลเกล้า ฯ ถวายเงิน โดยเสด็จพระราชกุศลตามพระราชอัธยาศัย ณ ศาลาดุสิดาลัย วันพฤหัสบดี ที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ ความตอนหนึ่งว่า

“...มูลนิธิชัยพัฒนา มิได้มีหน้าที่โดยตรงที่จะบรรเทาทุกข์แก่ประชาชนที่ประสบภัยธรรมชาติ มีหน้าที่ในการสร้าง หรือเรียกว่าพัฒนาชีวิตของประชาชนให้มีกินให้สามารถที่จะดำเนินชีวิตที่สร้างสรรค์ โดยช่วยในการให้มีสิ่งที่เป็นอุปกรณ์หรือจะเป็นสิ่งที่เป็นปัจจัย ให้สามารถที่จะทำการทำมาหากินโดยมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเกี่ยวข้องกับโครงการในด้านการเกษตรก็ได้ทำมาก และในด้านเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมก็ได้ทำเพื่อที่จะให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตดีที่สุด. ดังที่ได้กล่าวเมื่อตะกี้ เป้าหมายก็คือความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ ซึ่งถือว่าเป็นชัยชนะ. ...”

ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงงานหนักโดยมิได้ว่างเว้นเสมอมาเพื่อต่อสู้กับความทุกข์ยากของประชาชน ดังคำกล่าวของพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ อดีตประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษในการปาฐกถาพิเศษ (ที่มา กองสารนิเทศ กรมกิจการพลเรือนทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด) ความตอนหนึ่งว่า พระองค์มิเคยทรงดูดายกับความทุกข์ความเดือดร้อนของประชาชน ไม่เคยทรงว่างเว้นที่จะคิดหาวิธีการอันทันสมัยมาพัฒนาการกินดีอยู่ดีของราษฎรของพระองค์ เพื่อให้ราษฎรได้รับประโยชน์สุข ทรงมีพระราชดำรัสอยู่เสมอว่า ประชาชนไทยส่วนใหญ่ยังยากจน พระองค์ต้องทรงต่อสู้กับศัตรูคือความยากจนของราษฎร โดยทรงหาวิธีการต่อสู้กับความทุกข์ยากอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ประชาชนของพระองค์ชนะความยากจนให้ได้

การมุ่งสู่ **"ชัยชนะแห่งการพัฒนา"** ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงเป็นการพัฒนาและยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรให้มีความเจริญ และอยู่ดีกินดี โดย **"ต่อสู้กับความยากจน"** ของมวลราษฎรด้อยโอกาสในชนบทที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศให้พ้นจากความทุกข์ยาก เมื่อประชาชนพ้นจากความทุกข์ยาก สามารถพึ่งตนเองได้ ก็จะมีอิสระและเสรีภาพ อันจะนำไปสู่การเป็น **"ประชาธิปไตย"** อย่างแท้จริง โดยมีแนวพระราชดำริที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

แนวพระราชดำริ

(๑) การต่อสู้กับความยากจน

การทรงงานแก้ไขปัญหาให้แก่พสกนิกรในทุก ๆ เรื่องของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นับเป็นการต่อสู้กับความยากจน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและให้ราษฎรสามารถมีชีวิตอยู่ได้ตามอัตภาพอย่างมีความสุขและยั่งยืน โดยการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนดูแลรักษาและส่งเสริมสุขภาพประชาชน ส่งเสริมอาชีพและรายได้ และความรู้ ดังแนวพระราชดำริดังนี้

- **การให้ความช่วยเหลือและพัฒนาคนในชนบทเป็นหลักใหญ่** ตั้งแต่การพระราชทานหรือสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการผลิตและประกอบอาชีพของประชาชน จนถึงการส่งเสริมความรู้และอาชีพ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ตามแนวพระราชดำริการต่อสู้กับความยากจน

- **การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยการพระราชทานสิ่งจำเป็นหรือสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต** อันเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ อาทิ แหล่งน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้เกษตรกรที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝนได้มีโอกาสที่จะผลิตได้ตลอดปี การผลิตได้ตลอดปีเป็นเงื่อนไขข้อแรกที่จะช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองในเรื่องอาหารได้ในระดับหนึ่ง และเมื่อชุมชนเข้มแข็งแล้ว ก็อาจจะมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการยกระดับรายได้ของชุมชน เช่น เส้นทางคมนาคม เพื่อการขนส่งพืชผล เป็นต้น

● **การดูแลรักษาและส่งเสริมสุขภาพประชาชน** ในระยะแรก ๆ ของการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในส่วนภูมิภาค สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้พระราชทานความช่วยเหลือ ด้านการแพทย์ สาธารณสุข และสังคมสงเคราะห์ เพื่อช่วยราษฎรที่ยากไร้ในถิ่นทุรกันดาร ด้วยทรงตระหนักว่าหากพสกนิกรทั้งปวงมีสุขภาพแข็งแรงพร้อมด้วยสุขภาพจิตที่ดีแล้ว ย่อมมีแรงกำลังในการประกอบอาชีพ ยกระดับความเป็นอยู่ของตนเอง ส่งผลให้เป็นบุคลากรที่มีความพร้อมในการร่วมเสริมสร้าง และพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไป รวมทั้งขจัดปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร วันจันทร์ ที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๒๒ ความตอนหนึ่งว่า

"...การรักษาความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายเป็นปัจจัยของเศรษฐกิจที่ดี และสังคมที่มั่นคง เพราะร่างกายที่แข็งแรงนั้น โดยปรกติ จะอำนวยผลให้สุขภาพจิตใจสมบูรณ์ด้วย และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดีพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ย่อมมีกำลังทำประโยชน์ สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสังคมของบ้านเมืองได้เต็มที่ ทั้งไม่เป็นภาระแก่สังคมด้วย คือเป็นแต่ผู้สร้าง มิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ..."

● **การส่งเสริมอาชีพและรายได้** เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตด้วยโครงการต่าง ๆ ให้ราษฎรสามารถเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง และสามารถยืนหยัดพึ่งตัวเองได้ เช่น การจัดตั้ง**ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในภูมิภาคต่าง ๆ** เพื่อเป็นศูนย์รวมการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย และแสวงหาแนวทางและวิธีพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยในแถบนั้น และการจัดตั้ง**บริษัท สุวรรณชาด จำกัด ในพระบรมราชูปถัมภ์** เพื่อจำหน่ายสินค้าที่ผลิตจากโครงการที่ทรงส่งเสริมไว้ เป็นต้น

● **การส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลนที่สำคัญคือ "ความรู้"** ทรงเห็นว่าชาวชนบทควรมีความรู้เรื่องการทำมาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม จึงทรงจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นในทุกภูมิภาค เพื่อให้ชาวชนบทได้มีแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่

● **การนำความรู้ด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเข้าไปถึงมือชาวบ้านอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง** เป็นขบวนการเดียวกัน เป็นเทคโนโลยีการผลิตที่ชาวบ้านรับได้ และสามารถนำไปปฏิบัติอย่างได้ผลจริง

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงนำความรู้ทางสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในทุกสาขาวิชามาใช้ในการพัฒนาทุกแขนง ไม่ทรงปิดกั้นเทคโนโลยีใหม่ จากต่างประเทศ ทรงเน้นว่าจะต้องใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์ ในด้านประหยัด โดยนำมาปรับปรุงใช้ให้เหมาะกับสภาพและฐานะของประชาชนและของประเทศ ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ประจำปีการศึกษา ๒๕๒๐ วันจันทร์ ที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๑ ความ ตอนหนึ่งว่า

"...การใช้เทคโนโลยีนั้นย่อมกระทำได้หลายแง่หลายมุม แง่หนึ่งที่ควรเพ่งเล็งเป็นพิเศษ ก็คือใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านประหยัด เพราะการประหยัดเป็นสิ่งพึงประสงค์อย่างยิ่ง ในที่ทุกแห่งและในกาลทุกเมื่อ เท่าที่ปรากฏแล้ว เทคโนโลยีช่วยให้ประหยัดได้อย่างดีเลิศ ในการสร้างเครื่องมืออิเลคโตรนิคส์ แต่ก่อนเครื่องมืออิเลคโตรนิคส์ทำได้ยากยิ่งและมีราคาสูงมาก คนส่วนน้อยเท่านั้น ที่ได้รับประโยชน์จากเครื่องมือดังกล่าว แต่ปัจจุบันเทคโนโลยีช่วยให้สร้างและผลิตได้ โดยง่ายและสะดวกด้วยราคาต่ำ อย่างเครื่องรับวิทยุทรานซิสเตอร์ เวลานี้ใช้กันได้อย่าง แพร่หลาย ทำให้คนทั่วไปได้รับประโยชน์ในด้านข่าวสารและการบันเทิงโดยทั่วถึง ในด้านอื่น ๆ เช่น เกษตรกรรม อุตสาหกรรม แม้จะเป็นเพียงงานระดับชาวบ้าน เทคโนโลยีก็อาจช่วยได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่นการทำยางพารา ถ้าทำตามแบบ พื้นบ้าน ซึ่งทำกันตามมีตามเกิด ขาดความระมัดระวังในความสะอาดเรียบร้อย ก็มัก ได้ยางแผ่นที่มีคุณภาพต่ำ ทำให้ขายไม่ได้เต็มราคา แต่ถ้านำเทคโนโลยีอย่างง่าย ๆ มาใช้ ให้มีการใช้กรรมวิธีที่ถูกต้องและแน่นอนสม่ำเสมอ ก็จะได้ยางแผ่นที่มีคุณภาพได้ มาตรฐาน ขายได้เต็มราคา..."

(๒) ประชาธิปไตย

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเห็นว่า การจะสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้กับประชาชนและประเทศได้นั้น จำเป็นจะต้องต่อสู้กับความยากจน เพราะหากประชาชนยังต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชีวิต จะทำให้ขาดอิสรภาพและเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็นหรือเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ รวมทั้งระบบการบริหารประเทศจะต้องเป็นไปด้วยความโปร่งใสและยุติธรรม จึงจะช่วยให้เป็นประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง ดังแนวพระราชดำริ ดังนี้

- **ประชาธิปไตยในฐานะพระมหากษัตริย์** พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีแนวพระราชดำริของคำว่า “หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบ ประชาธิปไตย” คือ ทำอะไรก็ตามที่เป็นประโยชน์ ดังความตอนหนึ่งที่พระองค์ได้มีพระราชดำรัสตอบคำถามบรรษัทการกระจายเสียงแห่งอังกฤษ หรือ British Broadcasting Corporation (BBC) ซึ่งขอพระราชทานสัมภาษณ์เมื่อปี ๒๕๒๒ เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ว่า

“...การที่จะอธิบายว่า “พระมหากษัตริย์” คืออะไรนั้น ดูเป็นปัญหาที่ค่อนข้างยากพอสมควร โดยเฉพาะในกรณีของข้าพเจ้า ซึ่งถูกเรียกโดยคนทั่วไปว่าเป็นพระมหากษัตริย์ แต่โดยหน้าที่ที่แท้จริงแล้ว ดูจะห่างไกลจากหน้าที่พระมหากษัตริย์ที่เคยรู้จัก หรือเข้าใจกันมาแต่ก่อน หน้าที่ของข้าพเจ้าในปัจจุบันก็คือ อะไรก็ตามที่เป็นประโยชน์ ถ้าจะถามว่า ข้าพเจ้ามีแผนการอะไรบ้างในอนาคต คำตอบก็คือไม่มี เราไม่ทราบว่าอะไรจะเกิดขึ้นภายภาคหน้า แต่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นก็ตาม เราก็จะเลือกทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ นั่นเป็นแผนการที่เพียงพอแล้วสำหรับเรา...”

- **ประชาธิปไตยที่แท้จริง** คือการที่ประชาชนมีความคิดที่จะให้ประเทศอยู่ได้อย่างมั่นคงโดยไม่เบียดเบียนกัน ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในโอกาสเสด็จ ฯ ไปทรงดนตรี ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันเสาร์ ที่ ๑ มีนาคม ๒๕๑๒ ความตอนหนึ่งว่า

“...ประชาธิปไตยนั้นที่แท้ก็คือ ประเทศที่มีประชาชนที่มีความคิด ที่มีความพิจารณาที่รอบคอบเพื่อให้บ้านเมืองมั่นคง ให้บ้านเมืองอยู่ได้โดย ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน...”

● **ประชาธิปไตยในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ** มีอยู่ในทุกขั้นตอนกระบวนการ ดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล กล่าวถึงพระปรีชาสามารถและพระปรีชาญาณด้านการพัฒนาประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ผ่านโครงการในพระราชดำริ ของพระองค์ว่า เป็นสิ่งที่หลายคนอาจจะมองไม่เห็นหรือมองข้ามไป ในพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่มีคนส่วนใหญ่เห็นว่าทำไปตามพระราชประสงค์หรือความปรารถนาของพระองค์ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วไม่ใช่ เห็นได้จากการตั้งชื่อโครงการ โดยโครงการในระยะแรก ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น โครงการหุบกะพงจะอยู่ภายใต้ชื่อ **"โครงการตามพระราชประสงค์"** ต่อมาปี ๒๕๒๔ เมื่อมีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ทรงเปลี่ยนใช้ชื่อว่า **"โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ"** หมายความว่ารับสั่งอะไรไปแล้ว เป็นหน้าที่ของฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะไปสังเคราะห์และดำเนินการ

● **ประชาธิปไตยในการปกครอง** ทรงยึดหลักความถูกต้องและยุติธรรม โดยทรงปฏิบัติและดำรงพระองค์ในทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัด ซึ่งตรงกับ **"ธรรมาภิบาล"** หรือ **"Good Governance"** ตามหลักสากลในปัจจุบัน โดย ดร.สุเมธ ได้กล่าวถึงเรื่องประชาธิปไตยในการปกครองของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ว่า *"ตลอดเวลาที่ผมได้รับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท พระองค์ทรงยึดหลักต้องถูกต้องทุกอย่างแม้กระทั่งชาวบ้านและเอกชนถวายเงินโดยเสด็จตามพระราชกุศล ซึ่งบางครั้งเราเห็นว่ามีเงินนี้อยู่ น่าจะนำไปทำโครงการ พระองค์จะไม่ทรงอนุญาต ทรงตรัสว่าคนเขาให้ทำบุญอย่างเดียว พระองค์จะทรงเคร่งครัดมาก*

สำหรับปัญหาเรื่องการเมืองการปกครอง พระองค์จะทรงรักษาความเป็นกลาง หากตราบใดทุกอย่างยังดำเนินการไปได้โดยกลไกที่มีอยู่ จะไม่ทรงเข้าไปยุ่งเกี่ยว แม้แต่โครงการของมูลนิธิชัยพัฒนา พระองค์ทรงเตือนให้ระวังอยู่เสมอ ไม่ให้ไปซ้ำซ้อนกับงานของรัฐบาล ในส่วนไหนที่รัฐบาลเข้าไปดูแลแล้ว มูลนิธิก็จะไม่เข้าไปอีก และเมื่อครั้งที่ผมเป็นเลขาธิการสภาพัฒน์ และเป็นเลขาธิการสำนักงาน กปร. ด้วย พระองค์จะทรงให้ตรวจสอบอยู่ตลอดว่าโครงการนี้รัฐบาลทำหรือยัง เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนโดยเด็ดขาด ยึดหลักว่า ไม่ซ้ำซ้อน ไม่แย่ง ไม่แข่ง แต่จะเป็นทีมเสริม สถาบันพระมหากษัตริย์ของเราในยามเกิดวิกฤตก็จะเป็นเหมือนเครื่องมือบางอย่างที่ทำให้ประเทศเดินหน้าไปได้..."

ตัวอย่างพระราชกรณียกิจ

การต่อสู้กับความยากจนตามแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้านต่าง ๆ มากมาย เพื่อให้ประชาชนของพระองค์หลุดพ้นจากความยากจนและความความทุกข์ยาก และพึ่งตนเองได้ อันจะนำไปสู่การมีอิสระและเสรีภาพที่จะนำพา "ประชาธิปไตย" มาสู่ประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง

พระราชกรณียกิจและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มุ่งต่อสู้ให้ประชาชนของพระองค์หลุดพ้นจากความทุกข์ยากดังกล่าว มีตั้งแต่การแก้ปัญหาเกษตรกรไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรคและรักษาพยาบาล การส่งเสริมอาชีพและรายได้ รวมทั้งการนำความรู้และเทคโนโลยีเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือเพิ่มผลผลิตให้เกษตรกร อาทิ

● การใช้พระราชอำนาจในการปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตย

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงลงพระปรมาภิไธยพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดจำกัดพระราชอำนาจของพระองค์เอง โดยทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และพระราชทานอำนาจสูงสุดไปสู่ปวงชนชาวไทย ในฐานะองค์พระประมุขอันเป็นที่เคารพสูงสุด ทรงอยู่เหนือการเมืองและการล่วงละเมิดทั้งปวง

พระองค์ทรงใช้อำนาจอธิปไตยทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ในการใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยตรากฎหมายต่าง ๆ นั้น เมื่อทรงลงพระปรมาภิไธย และประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว จึงให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ นอกจากนั้นยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกาต่าง ๆ โดยไม่ขัดต่อกฎหมาย

นอกจากนี้ พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของพระมหากษัตริย์ทั่วโลก ดังคำกล่าวของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ในการบรรยายเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเป็นประชาธิปไตยที่ยั่งยืน” การอบรมหลักสูตรพัฒนาการเมืองและการเลือกตั้งระดับสูง รุ่นที่ ๔ ณ สถาบันพัฒนาการเมืองและการเลือกตั้ง สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๖ ความตอนหนึ่งว่า

“...ความจริงพระมหากษัตริย์ทั่วโลกมีหน้าที่ความรับผิดชอบอยู่ ๓ ประการด้วยกัน ***ประการแรก คือ The Right to Advice หน้าที่และสิทธิในการให้คำแนะนำ*** *ซึ่งหากรัฐบาลเห็นด้วยก็นำไปปฏิบัติ และหากไม่เห็นด้วยก็ไม่ต้องนำไปปฏิบัติ ซึ่งไม่ถือว่ามีความผิด ดังตัวอย่างที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานแนวพระราชดำริและคำแนะนำ เรื่อง “การบริหารจัดการน้ำ” ตั้งแต่ปี ๒๕๓๘ โดยทรงให้รายละเอียดการบริหารจัดการ เช่น พื้นที่ตรงไหนควรทำ Flood way เป็นต้น แต่ไม่มีผู้ใดตระหนักถึงความสำคัญของแนวพระราชดำริดังกล่าว จนเกิดเหตุการณ์มหาอุทกภัยในปี ๒๕๕๔ จึงต่างระลึกได้ว่า พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงแนะนำมาเป็นเวลาล่วงหน้าถึง ๑๖ ปีแล้ว*

ประการที่สอง คือ The Right to be consulted หน้าที่และสิทธิในการทรงเป็นที่ปรึกษา *โดยใครมาขอพระราชทานคำปรึกษา พระองค์ก็จะพระราชทานให้ทุกครั้ง ดังที่นายกรัฐมนตรีขอเข้าเฝ้าฯ ถวายรายงานเรื่องน้ำ และขอพระราชทานคำปรึกษา ก็พระราชทานคำปรึกษาให้ หรือแม้แต่ลุงมี ลุงมาที่อยู่หัวไร่ปลายนาเขียนจดหมายมา พระองค์ยังทรงตอบ โดยพระองค์ทรงยึดถือว่า*

ใครเขาถามหรือมาปรึกษาอะไร ต้องตอบ โดยเฉพาะฎีกาที่ชาวบ้านร้องเรียนมา หรือขอคำแนะนำเรื่องน้ำ ดิน หรือการประกอบอาชีพ หรือตัวเองต้องทนทุกข์อะไร ต้องตอบพร้อมทั้งหาทางแก้ไขให้เขาด้วย

ประการสุดท้าย คือ The Right to Warn หน้าที่และสิทธิในการตักเตือน *เมื่อมีพระบรมราชวินิจฉัยว่าจะมีภัยอันตรายมาสู่ประเทศ พระองค์จะทรงเตือน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ* ***"เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาฯ"*** *และ* ***"พฤษภาทมิฬ"****... ขอให้สังเกตว่าทั้ง ๒ เหตุการณ์ที่พระองค์มีพระราชดำรัสนั้น ไม่เคยทรงระบุเลยว่าใครผิดใครถูก พระองค์รับสั่งกับผมว่า ไม่ทรงมีอำนาจที่จะไปชี้ว่าใครผิดใครถูก มีขบวนการทางกฎหมายอยู่แล้ว เพียงแต่พระองค์ทรงเรียกสติของผู้ที่เกี่ยวข้องกลับคืนมา พระองค์ไม่ทรงเข้าไปยุ่งเกี่ยว ทรงระวังพระองค์มาก..."*

การสร้างความมั่นคงเพื่อความเป็นประชาธิปไตยของประเทศ

เมื่อศึกษาถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงปฏิบัติมาเป็นระยะเวลายาวนานแล้ว จะพบว่าสิ่งที่พระองค์ทรงคำนึงถึงตลอดเวลา คือความสงบสุขและความมั่นคงของประเทศและสังคมไทย ดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา กล่าวไว้ในการบรรยายเรื่องเดียวกันข้างต้น ความตอนหนึ่งว่า

"...บทบาทของพระองค์ในการสร้างความมั่นคงของประเทศ จะไม่ทรงลงไปรบ แต่พระองค์ทรงไปชี้แนะ จึงเป็นที่มาของแนวพระราชดำริการจัดสรรที่ดิน ส.ป.ก. (สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) ให้ผู้ก่อการร้ายที่มามอบตัวได้มีที่ทำกินในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม โดยทรงเห็นว่ารัฐน่าจะดำเนินการตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่นั้น ๆ เพื่อให้กรรมสิทธิ์แก่ราษฎรได้ทำกินอย่างถูกกฎหมาย แต่มิได้เป็นการออกโฉนดที่จะสามารถนำไปซื้อขายได้

เพียงแต่ให้ออกใบสัญญารับรองสิทธิทำกิน (สทก.) แบบมรดกตกทอดแก่ทายาทให้สามารถทำกินได้ตลอดไป และด้วยวิธีการนี้ได้ช่วยให้ราษฎรมีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองและครอบครัว โดยไม่อาจนำที่ดินนั้นไปขาย และไม่ไปบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนอื่น ๆ...”

นอกจากนี้ นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พระมหากษัตริย์นักวิทยาศาสตร์ ความตอนหนึ่งว่า *“...เมื่อติดตามถึงพระราชกรณียกิจที่พระองค์ปฏิบัติตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน พบว่าสิ่งที่พระองค์ทรงคำนึงถึงตลอดเวลา ๓ ประการ คือ **ประการแรก ความสงบของสังคมไทย** ไม่ว่าจะเป็นพระราชกรณียกิจในเรื่องโครงการหลวง โครงการในพระราชดำริ ซึ่งเมื่อมองผิวเผินแล้วจะเห็นว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือต่อเกษตรกร แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นโครงการเสริมสร้างความมั่นคง เสถียรภาพของประเทศให้อยู่ดีกินดี*

***ประการที่สอง ทรงเน้นเตือนสติคนไทยให้รู้รักสามัคคี** บ้านเมืองไทยไม่มีปัญหาในเรื่องการแบ่งแยกเชื้อชาติ ดินแดน ศาสนา พระองค์จึงปลูกฝังให้คนไทยรู้จักปฏิบัติตนในหน้าที่ให้ถูกต้อง ใครมีปัญหาก็ให้แก้ไขกันไป ใครมีหน้าที่อะไรก็ปฏิบัติกันไป ส่วน**ประการสุดท้าย พระองค์ทรงให้ความช่วยเหลือต่อผู้ด้อยโอกาส** โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติ ได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถช่วยเหลือตนเองและสังคมได้...”*

● โครงการเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค และการรักษาพยาบาล

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมาย เพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง อาทิ **การส่งเสริมสุขภาพ** ทรงส่งเสริมการเลี้ยงปลาเพื่อเป็นแหล่งอาหารโปรตีนให้กับราษฎร รวมทั้งทรงทดลองเลี้ยงโคนม

ในบริเวณสวนจิตรลดา ซึ่งต่อมาทรงส่งเสริมให้มีการเลี้ยงโคนมอย่างกว้างขวาง ด้วยทรงตระหนักถึงคุณค่าของนมและทรงปรารถนาให้คนไทยได้บริโภคนมอย่างเพียงพอ

ด้าน**การป้องกันโรค** เช่น เมื่อปี ๒๕๐๑ เกิดอหิวาตกโรคระบาดในกรุงเทพฯ และอีก ๓๕ จังหวัด พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ให้จัดตั้ง **"ทุนปราบอหิวาตกโรค"** ขึ้น และพระราชทานเครื่องฉีดยาป้องกันแบบใหม่ที่ทันสมัยและฉีดได้รวดเร็ว พร้อมอุปกรณ์ผลิตวัคซีนแก่สภากาชาดไทย และทรงให้จัดตั้ง **"หน่วยยุวพุทธสงเคราะห์"** ขึ้น เพื่อจัดอบรมเยาวชนให้มีความรู้และเข้าใจพิษภัยของยาเสพติด เป็นต้น

สำหรับ**การรักษาพยาบาล** ทุกครั้งที่เสด็จฯ ทรงเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดาร จะพระราชทานแพทย์หลวงให้รักษาราษฎรที่เจ็บป่วย โดยทรงให้จัดตั้ง **"หน่วยแพทย์เคลื่อนที่พระราชทาน"** ซึ่งมีการจัดบริการอย่างเป็นระบบเสมือนเป็นโรงพยาบาลเคลื่อนที่ โดยไม่คิดค่ารักษาพยาบาล และหากมีผู้ใดเจ็บป่วยอาการร้ายแรง จะทรงรับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ และ **"โครงการแพทย์หลวงเรือเวชพาหน์"** เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ให้สภากาชาดไทยจัดหาเรือใช้เป็นพาหนะนำหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ไปรักษาราษฎรที่มีบ้านเรือนอยู่ตามลำน้ำ และเดินทางไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลในเมืองลำบาก เป็นต้น

นอกจากนี้ เพื่อให้ราษฎรได้รับบริการด้านการแพทย์เป็นการถาวร พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงพระราชทานพระราชดำริ **"โครงการหมอหมู่บ้าน"** โดยคัดเลือกคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านมารับการอบรมให้มีความรู้ สามารถให้ยาและรักษาพยาบาลเบื้องต้นเมื่อคนในหมู่บ้านเจ็บป่วย และติดต่อส่งตัวผู้ป่วยไปรักษา ณ โรงพยาบาลเมื่อจำเป็น รวมทั้งให้ความรู้ด้านบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยแก่คนในหมู่บ้าน และทรงจัดตั้ง **"คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา"** ให้บริการตรวจรักษาโรคแก่ประชาชนโดยไม่มุ่งผลกำไร มีแพทย์ผู้ชำนาญจากโรงพยาบาลต่าง ๆ หมุนเวียนมาปฏิบัติงาน ในระยะแรกพระองค์พระราชทานพระราชทรัพย์จำนวนหนึ่งจัดตั้งบริษัทขึ้นบริหารงาน ต่อมาได้โอนเป็นโรงพยาบาลของทางราชการ

● โครงการเกี่ยวกับเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเน้นเรื่องการค้นคว้า ทดลอง และวิจัย เพื่อนำความรู้ที่ได้เผยแพร่แนะนำให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติได้ด้วยราคาถูกและใช้เทคโนโลยีที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน โดยเกษตรกรสามารถทำได้ด้วยตนเอง อาทิ พระองค์มีพระราชดำริเสริมสร้างสิ่งที่ชาวบ้านชนบทขาดแคลนและต้องการในด้านเกษตรกรรม การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสม รวมทั้งศึกษาค้นคว้าและวิจัยพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ชนิดต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษาเกี่ยวกับแมลงศัตรูพืช การศึกษาสภาพของดินและพัฒนาให้สามารถทำการเกษตรได้ ดังนี้

ด้านพลังงานทดแทน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงห่วงใยเรื่องน้ำมันในโลกซึ่งนับวันจะค่อย ๆ หมดไป จึงสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับ

พลังงานทดแทนก่อนที่จะเกิดภาวะน้ำมันขาดแคลน ด้วยทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของแหล่งพลังงานทดแทนที่จะนำมาใช้ภายในประเทศ และช่วยเหลือให้เกษตรกรลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งสามารถผลิตพลังงานขึ้นมาใช้ได้เอง

พระองค์จึงทรงริเริ่มการศึกษาวิจัยเรื่องพลังงานทดแทนรูปแบบต่าง ๆ ผ่านโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาอย่างเป็นรูปธรรมมาอย่างต่อเนื่องกว่า ๓๐ ปี โดยมีพระราชดำริให้นำพืชผลการเกษตรมาผลิตเป็นพลังงานทดแทน เพื่อให้คนไทยพึ่งตัวเองได้ในด้านพลังงาน รวมทั้งรองรับปัญหาราคาพืชผลเกษตรตกต่ำ ตลอดจนเป็นการนำเศษวัสดุเหลือใช้มาทำประโยชน์ให้คุ้มค่าที่สุด และสร้างระบบนิเวศให้เกิดความสมดุล อาทิ ผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลโค ทั้งทำเป็นปุ๋ยสำหรับปรับปรุงสภาพดิน และทำเป็นเชื้อเพลิง โดยได้ทดลองนำวัสดุต่าง ๆ อาทิ แกลบบด ผักตบชวา และขี้เลื่อยจากถุงเพาะเห็ดมาอัดเป็นเชื้อเพลิงแท่งที่ให้ความร้อนได้ดี ซึ่งปัจจุบันมีจำหน่ายแก่บุคคลทั่วไป รวมทั้งผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลโคนม ได้ก๊าซมีเทนกว่า ๕๐ เปอร์เซ็นต์ และก๊าซอื่น ๆ ที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงได้

การวิจัยและพัฒนาโรงงานแปรรูปปาล์มน้ำมัน หรือไบโอดีเซล พระองค์ทรงค้นพบว่า ปาล์มน้ำมันเป็นพืชที่ให้ปริมาณน้ำมันสูงกว่าพืชน้ำมันชนิดใด ๆ ในโลก จึงมีพระราชดำริให้ทำการวิจัยและพัฒนาโรงงานแปรรูปปาล์มน้ำมัน โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ทำการวิจัยและพัฒนาโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มขนาดเล็กให้กลุ่มเกษตรกรสวนปาล์มรายย่อย และจัดสร้างโรงงานทดลองขึ้นที่สหกรณ์นิคมอ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ได้พัฒนาปรับปรุงเครื่องจักรหลายครั้ง

จนกระทั่งปี ๒๕๓๑ ได้รับสั่งให้สร้างโรงงานแปรรูปน้ำมันปาล์มขนาดเล็กครบวงจรที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนราธิวาส และในปี ๒๕๔๓ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา และกองงานส่วนพระองค์ วังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เริ่มการทดลองใช้น้ำมันปาล์มเป็นเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องยนต์ดีเซล และจากการทดสอบพบว่า น้ำมันปาล์มกลั่นบริสุทธิ์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ สามารถใช้เป็นน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องยนต์ดีเซล โดยไม่ต้องผสมกับน้ำมันเชื้อเพลิงอื่น ๆ หรืออาจใช้ผสมกับน้ำมันดีเซลได้ตั้งแต่ ๐.๐๑ เปอร์เซ็นต์ไปจนถึง ๙๙.๙๙ เปอร์เซ็นต์

จากการจุดประกายความคิดการพัฒนาพลังงานทดแทนดังกล่าว ประกอบกับเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์เขื่อนคลองท่าด่าน จังหวัดนครนายก ในวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๔๔ รถยนต์พระที่นั่งติดสติ๊กเกอร์ท้ายรถว่า **"รถคันนี้ใช้น้ำมันปาล์ม ๑๐๐ %"** ทำให้มีการเคลื่อนไหวและตื่นตัวในการศึกษาค้นคว้าทดลอง และทำวิจัยเกี่ยวกับการนำน้ำมันพืชมาใช้เป็นเชื้อเพลิงกันอย่างกว้างขวาง ส่วนใหญ่เป็นการนำน้ำมันพืชและน้ำมันมะพร้าวมาใช้ในเครื่องยนต์ และเรียกเชื้อเพลิงที่ได้จากน้ำมันพืชนี้รวม ๆ ว่า **"ไบโอดีเซล"**

ต่อมา สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพรยพัฒน รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานพระราชดำริให้สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนาประสานกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

จัดทำโครงการเกี่ยวกับปาล์มน้ำมันและพืชพลังงานทดแทน ประกอบด้วย โครงการจัดสร้างโรงงานสกัดน้ำมันพืชและผลิตไบโอดีเซล โครงการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีด้านไบโอดีเซลเพื่อการแข่งขัน โครงการวิจัยการทดสอบใช้น้ำมันปาล์มดิบและไบโอดีเซลในเครื่องยนต์ดีเซล และโครงการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีผลิตภัณฑ์จากอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมัน สำหรับใช้ในการศึกษาทดลองการผลิตน้ำมันที่จะใช้เป็นพลังงานทดแทนจากพืช และผลิตน้ำมันไบโอดีเซลแบบครบวงจรจากน้ำมันพืชที่ใช้แล้ว และน้ำมันพืชพลังงานชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนในโอกาสต่อไป

นอกจากนี้ จากบันทึกข้อมูลของสำนักราชเลขาธิการในการเข้าเฝ้าฯ ของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ประธานกรรมการกิตติมศักดิ์สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร และ ดร.รอยล จิตรดอน กรรมการและเลขานุการสถาบันฯ เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ พระองค์ได้รับสั่งเรื่องน้ำมันปาล์ม หรือการทำไบโอดีเซลว่า จะต้องคิดให้รอบด้าน ไม่เช่นนั้นจะเป็นการนำน้ำมันดีเซลมาทำไบโอดีเซล เนื่องจากต้องนำดีเซลมาใช้เติมรถเพื่อขนไบโอดีเซล การนำไบโอดีเซลให้มาใช้ประโยชน์ได้จริงควรทำเพื่อรองรับการใช้งานในพื้นที่ เพื่อไม่ต้องขนส่ง ตลอดจนสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดี สิริกิจการิณีพีรยพัฒนรัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ทรงเคยเล่าถวายว่า ได้ให้ทำวิจัยส่วนอื่นประกอบด้วย เพื่อเป็นผลผลิตข้างเคียง อาทิ กลีเซอรีน มาการีน และถ่าน หากทำได้ครบอย่างนี้ เป็นการเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้น ผลผลิตเพิ่มขึ้น และพึ่งตนเองได้

"แก๊สโซฮอล" พลังงานทดแทนน้ำมันเบนซิน สำหรับพลังงานทดแทนน้ำมันเบนซิน พระองค์มีพระราชดำริให้ศึกษาต้นทุนการผลิตเอทานอลจากอ้อย เพื่อรองรับสถานการณ์ในอนาคตที่อาจจะเกิดภาวะน้ำมันขาดแคลนหรือราคาอ้อยตกต่ำ ตั้งแต่ปี ๒๕๒๘ การนำอ้อยมาแปรรูปเป็นเอทานอลเพื่อใช้เป็นพลังงานทดแทน จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะแก้ปัญหา ซึ่งแม้ว่าในช่วงปี ๒๕๒๘-๒๕๓๐ น้ำมันเบนซินยังคงมีราคาถูก แต่พระองค์ยังทรงให้ศึกษาวิจัย ปรับปรุงและพัฒนาเอทานอลอย่างต่อเนื่องมาตลอด ดังนั้น เมื่อเกิดวิกฤตราคาน้ำมันขึ้นสูง จึงได้มีการนำผลการศึกษาวิจัยพลังงานทดแทนตามพระราชดำริมาต่อยอดขยายผลในเชิงพาณิชย์อย่างรวดเร็ว

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานเงินทุนวิจัยสำหรับการดำเนินงานเพื่อใช้จัดสร้างอาคารและซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ในขั้นต้น โดยในปี ๒๕๔๐ โครงการส่วนพระองค์ฯ ร่วมกับการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในปัจจุบัน) และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ดำเนินการปรับปรุงคุณภาพของเอทานอลที่ใช้เติมรถยนต์ โดยสามารถกลั่นเอทานอลที่มีความบริสุทธิ์ร้อยละ ๙๙.๕ แล้วนำกลับมาผสมกับน้ำมันเบนซินธรรมดาในอัตราส่วน ๑ : ๙ ได้แก๊สโซฮอลที่มีค่าออกเทนเทียบเท่าน้ำมันเบนซิน ๙๕

ต่อมา บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ร่วมกับโครงการส่วนพระองค์ฯ ผลิตและจำหน่ายน้ำมันแก๊สโซฮอล ซึ่งเปิดจำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไป และ**ภายในเวลาไม่กี่ปี น้ำมันแก๊สโซฮอลได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง เป็นพลังงานสำคัญในปัจจุบัน ซึ่งนอกจากช่วยลดการนำเข้าน้ำมันได้ส่วนหนึ่งแล้ว ยังช่วยลดมลพิษในอากาศได้อีกด้วย**

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกโครงการ ล้วนทรงศึกษาและทำประชาพิจารณ์ เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อาทิ โครงการเขื่อนขุนด่านปราการชลอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่บ้านท่าด่าน ตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ซึ่งขณะที่พระองค์ทรงรักษาพระอาการประชวร ณ โรงพยาบาลศิริราช ทรงเสด็จออก ณ ห้องประชุมสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ชั้น ๑๔ อาคารเฉลิมพระเกียรติ เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๕๔ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ นายธีระ วงศ์สมุทร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ขณะนั้น พร้อมคณะข้าราชการกรมชลประทานเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทกราบบังคมทูลรายงานผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และรับพระราชทานพระราชดำริเพื่อเป็นแนวทางการเชิญเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริดังกล่าว พระองค์ได้มีพระราชปรารภเกี่ยวกับโครงการนี้ว่า โครงการขุนด่าน เป็นโครงการที่น่าสนใจ ถือว่าเป็นเขื่อนที่มีความก้าวหน้า สร้างขึ้นมาด้วยเทคนิคสมัยใหม่ ใหม่ที่สุดที่มีอยู่ในเมือง นับว่าเป็นโครงการใหญ่ที่เป็นประโยชน์กับการชลประทานในภาคกลาง ซึ่งไม่เคยมีใหญ่โตขนาดนี้ ใกล้กรุงเทพฯ ถือว่าเป็นโครงการที่เรียกว่าแหวกแนว เราเลยสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว เป็นประโยชน์ต่อประชาชนทันทีเลย ซึ่งตามปกติโครงการในภาคกลางนี้สร้างยาก เพราะว่าหาที่ยาก และสถานที่ที่สร้างเป็นที่จำกัด แต่นี่นับว่าเป็นโครงการที่น่าดู แล้วก็โครงการที่มีประโยชน์อย่างมากสำหรับหลายจังหวัด รวมทั้งจังหวัดพระนคร ซึ่งต้องการโครงการชลประทานอย่างนี้ ที่โครงการชลประทานในภาคกลาง ใกล้กรุงเทพฯ ฝ่ายชลประทานน่าจะอธิบายกับประชาชนได้ว่าเป็นโครงการที่ทำยาก และเป็นโครงการที่สำเร็จขึ้นได้โดยนับว่าเร็ว จึงเป็นโครงการที่น่าสนใจ ชาวบ้านในเขตโครงการนั้นย่อมทราบดี ความสำคัญของโครงการนี้ เพราะว่าครั้งแรกที่ไปเขตนั้นได้คุยกับชาวบ้าน ชาวบ้านเขายินดีมาก เขาสนับสนุนโครงการนี้อย่างยิ่ง ซึ่งตามปกติโครงการแบบนี้จะมีการคัดค้านมาก เพราะว่าจะต้องมีปัญหาเรื่องที่ดิน มีปัญหาเรื่องที่ของชาวบ้าน แต่นี่ไม่มีปัญหา เขาเห็นด้วย และเขาอยู่ในท้องที่นั้นเขาเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำโครงการและโครงการมีประโยชน์จริง ๆ

บทสรุป : ชัยชนะแห่งการพัฒนา เพื่อความผาสุกและประชาธิปไตยของชาวไทย

ตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร ทรง **"ต่อสู้กับความยากจน"** ด้วยการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุขสูงสุด ช่วยให้ราษฎรโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ห่างไกลความเจริญและยากไร้ ได้กินดีอยู่ดีและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อาทิ ทรงดูแลรักษาและส่งเสริมสุขภาพประชาชน สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยการพระราชทานสิ่งจำเป็นหรือสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต ส่งเสริมอาชีพและรายได้ ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ และเมื่อพึ่งตนเองได้ก็จะมีอิสระและเสรีภาพ อันนำไปสู่การเป็น **"ประชาธิปไตย"** อย่างแท้จริง

๔. ทฤษฎีใหม่ : แนวคิดแห่งการพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริ

การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกรทั่วประเทศ ช่วยให้พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงสัมผัสกับสภาพดินฟ้า อากาศ และภูมิประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ รวมทั้งได้ทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ยากแร้นแค้น ตลอดจนปัญหาอุปสรรคในการดำรงชีวิตของประชาชนทั่วประเทศ พระองค์ทรงซักถามราษฎรเพื่อทราบถึงปัญหาอุปสรรคในการดำรงชีวิตด้วยพระองค์เอง พระองค์จึงทรงเข้าพระราชหฤทัยถึงสภาพความเป็นจริงและพบว่าปัญหาหลักที่เกษตรกรประสบอยู่นั้น คือ **การขาดแคลนน้ำสำหรับใช้ในการเพาะปลูก** โดยเฉพาะการปลูกข้าวที่ต้องใช้น้ำปริมาณมาก

เมื่อปี ๒๕๓๕ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรบริเวณพื้นที่บ้านกุดสิม อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ทรงพบว่าบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “กุดทิง” เป็นเวิ้งน้ำของลุ่มน้ำลำพะยัง ซึ่งในหน้าแล้งจะมีลักษณะเป็นโขดหินแห้งแล้งเป็นบริเวณกว้าง ภายหลังจากที่ได้เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรสถานที่จริง ทรงเห็นความทุกข์ยากของชาวบ้านที่ปลูกข้าวได้ผลผลิตไม่พอยังชีพ เพราะต้องทำนาในพื้นที่แห้งแล้ง

ในคืนนั้นพระองค์จึงทรงกางแผนที่โดยทรงใช้ไฟฉายส่อง และทรงวางแผนหาน้ำให้ราษฎรด้วยพระองค์เอง เกิดเป็นพระราชดำริให้สร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบน เพื่อให้ชาวบ้านแถวนั้นได้มีน้ำใช้ยามหน้าแล้ง และทรงให้สร้างอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งจะเป็นอ่างเก็บน้ำที่บรรจุน้ำ

ได้มาก สำหรับนำน้ำมาเติมในกรณีที่น้ำไม่พอ โดยการเติมน้ำเข้าพื้นที่ใช้วิธีเจาะอุโมงค์ผันน้ำยาว ๗๐๐ เมตร ลอดใต้ภูเขาส่งตรงไปยังไร่นาของราษฎร ซึ่ง**เหตุการณ์นี้นำมาสู่การพัฒนาพระราชดำริเรื่อง "ทฤษฎีใหม่" ในเวลาต่อมา**

พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าการมีพื้นที่สำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ภายในชุมชน จะเกิดประโยชน์เป็นอย่างมาก แต่ครั้นจะสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ก็จะเป็นการยาก เนื่องจากจะต้องใช้พื้นที่เป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจมีปัญหากับพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยของเกษตรกร ดังนั้น หากเกษตรกรแต่ละรายสร้างที่เก็บกักน้ำขึ้นภายในพื้นที่ของตนเอง ก็จะทำให้มีน้ำสำรองใช้อย่างเพียงพอสำหรับการเพาะปลูก และยังเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการสร้างบ่อเก็บกักน้ำขนาดใหญ่ อีกทั้งยังเกิดประโยชน์โดยตรงมากกว่าอีกด้วย จึงพระราชทานแนวพระราชดำริ **"ทฤษฎีใหม่"** ให้แก่เกษตรกร

๔.๑ หลักการของทฤษฎีใหม่

ก่อนที่พระองค์จะพระราชทานแนวพระราชดำริ **"ทฤษฎีใหม่"** ให้เกษตรกรนำไปปฏิบัตินั้น พระองค์มีพระราชกระแสให้มูลนิธิชัยพัฒนาจัดซื้อที่ดินบริเวณวัดมงคล (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่าวัดมงคลชัยพัฒนา เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๕) ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และเมื่อต้นปี ๒๕๓๖ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินการทดสอบ **"ทฤษฎีใหม่"** ด้วยการทำแปลงสาธิตในพื้นที่ดังกล่าวจำนวน ๑๕ ไร่ ๒ งาน ๒๔ ตารางวา โดยมีการบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในรูปแบบใหม่ อันเป็นแนวทางในการช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่ถือครองขนาดเล็กโดยเฉลี่ยประมาณ ๑๐ – ๑๕ ไร่ ที่มีสภาพแห้งแล้งขาดน้ำ และธาตุอาหารในดิน ให้มีสภาพที่สมบูรณ์ขึ้นจนสามารถนำไปทำประโยชน์ได้สูงสุด เพื่อให้พออยู่พอกินตลอดทั้งปี โดยมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

หลักการที่หนึ่ง ต้องเป็นระบบการผลิตแบบพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน โดยชุมชนต้องมีความสามัคคี เพราะความร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติ เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานได้อีกด้วย

หลักการที่สอง กำหนดให้ทุกครัวเรือนทำนา ๕ ไร่ เพราะข้าวเป็นอาหารหลักของชุมชนต้องปลูกเพื่อให้มีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคทั้งปี และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง

หลักการที่สาม ต้องมีน้ำเพื่อเพาะปลูกสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วงได้อย่างพอเพียง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางไว้ว่าต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อการเพาะปลูก ๑ ไร่ หากทำนา ๕ ไร่ และปลูกพืชผลอีก ๕ ไร่ รวมเป็น ๑๐ ไร่ จึงต้องมีน้ำ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อปี ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำ เพื่อให้มีน้ำพอเพียงต่อการทำการเพาะปลูกได้ตลอดปี

หลักการที่สี่ คือ เป็นการจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการถือครองที่ดินถัวเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๕ ไร่ แต่หากเกษตรกรมีพื้นที่ถือครองน้อยกว่าหรือมากกว่านี้ สามารถพิจารณาจากสัดส่วนการบริหารพื้นที่ ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ โดยปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมกับพื้นที่และตามสภาพของที่ดิน ปริมาณน้ำฝน และสภาพแวดล้อม ซึ่งสัดส่วนการบริหารพื้นที่ดังกล่าวมีรายละเอียดในแต่ละสัดส่วน ดังนี้

- **ส่วนแรก ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ให้เป็นพื้นที่สำหรับขุดสระน้ำ** เพื่อกักเก็บน้ำฝนในฤดูฝนไว้ใช้ โดยยึดหลักให้มีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ สำหรับปลูกพืชในฤดูแล้ง เพื่อจะได้ไม่ต้องพึ่งพิงน้ำจากธรรมชาติเพียงอย่างเดียว และสระน้ำนี้ยังสามารถใช้ปลูกพืชน้ำ อาทิ ผักบุ้ง ผักกระเฉด ฯลฯ และใช้เลี้ยงปลา เพื่อเป็นอาหารโปรตีนราคาถูกและขายเป็นอาชีพเสริมได้อีกด้วย

- **ส่วนที่สอง ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว** เพื่อไว้กินเป็นอาหารหลักของครอบครัวอย่างพอเพียงตลอดปี และใช้รำข้าวไว้เลี้ยงหมู ซึ่งพื้นที่ส่วนนี้ช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวสามารถปรับสภาพดินเพื่อปลูกพืชไร่ พืชผักอายุสั้นต่าง ๆ เพิ่มเติมเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

- **ส่วนที่สาม ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ พืชสวน ไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชสมุนไพรและผักสวนครัว** อาทิ หอม มะม่วง มะพร้าว มะขาม ขนุน ตะไคร้ กระเทียม ผักบุ้ง พริก โหระพา กระเพรา ฯลฯ สำหรับบริโภคในครัวเรือนและขายได้อีกด้วย เป็นการลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่ง

- **ส่วนที่สี่ ๑๐ เปอร์เซ็นต์ที่เหลือ ให้กันไว้เป็นบริเวณที่อยู่อาศัย** โรงเรือน ยุ้งฉาง โรงเก็บเครื่องมือ รวมทั้งไว้เป็นพื้นที่ปลูกพืชสวนครัวและเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน ตลอดจนให้ใช้วิธีธรรมชาติทั้งหมดในการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การควบคุมวัชพืชและการควบคุมแมลงศัตรูพืช ขณะที่ระบบการผลิตจะเน้นการเกื้อกูลกันระหว่างสัตว์เลี้ยงและพืชผล เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ต้นแบบการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ที่พระราชทานข้างต้นนี้ สามารถแก้ไขปัญหาจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวของเกษตรกรที่ดำเนินการมาหลายชั่วอายุคนได้ เพราะเป็นการปรับแนวคิดการทำเกษตรจากเดิมที่เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ต้องพึ่งพาสารเคมีและอิงกับความไม่แน่นอนของตลาดมากเกินไป แต่การทำเกษตรในรูปแบบใหม่นี้ ช่วยแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำ และเป็นวิธีการที่ทำให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้ มีผลผลิตหมุนเวียนตลอดปีเนื่องจากปลูกพืชหลากหลาย

๔.๒ ทฤษฎีใหม่ : จากการพึ่งพาตนเอง สู่การรวมกลุ่มในชุมชน และขยายความร่วมมือกับภายนอก

แนวคิดการพึ่งตนเองตามการทำเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ มิได้หมายถึงการอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่ติดต่อกับภายนอก แต่เป็นแนวทางการพึ่งตนเองให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคงและเป็นขั้นเป็นตอน โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่

ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น เป็นการพึ่งตนเองในลักษณะของการเสริมสร้างพื้นฐานให้เกษตรกรยืนอยู่ได้บนลำแข้งของตนเอง ให้พออยู่ พอกิน โดยการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยและทำกินออกเป็น ๔ ส่วน ตามอัตราส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ ตามหลักการของทฤษฎีใหม่ เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอที่จะบริโภคภายในครัวเรือนก่อน หากมีส่วนเกินจึงนำไปแลกเปลี่ยน ซื้อขายในตลาดท้องถิ่น เข้าสู่การพัฒนาร่วมกันในระดับที่สองต่อไป

ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง เป็นการพัฒนาให้มีความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับชุมชน หลังจากที่เกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนเองจนได้ผลแล้ว ไปสู่การเพิ่มการผลิตและทำให้มีสินค้าและบริการในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น ด้วยการนำเอาผลผลิตส่วนเกินในแต่ละครอบครัว

มาจัดการร่วมกันในระดับชุมชน ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายทาง เช่น ผ่านการจัดตั้งกลุ่มการผลิตร่วมกัน รวมกลุ่มกันในรูปสหกรณ์ออมทรัพย์ของชุมชน ร่วมมือกันด้านการผลิต จัดการตลาดและพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่อยู่บนพื้นฐานของความสามัคคีในท้องถิ่น เป็นต้น โดยมีพื้นฐานแนวคิดหลัก คือ มุ่งผลิตสินค้าและบริการเพิ่มขึ้นในชุมชนด้วยการแบ่งงานกันทำ เพื่อความประหยัดและคุ้มค่า ลดต้นทุน โดยการใช้ความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนเน้นการแลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชนเป็นหลักเพื่อสร้างความเข้มแข็งขั้นพื้นฐานในชุมชนก่อน แม้ว่าชุมชนจะเริ่มมีความสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้นบ้างแล้วก็ตาม

ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า เมื่อชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว และดำเนินการผ่านพ้นขั้นกลาง เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาไปสู่ขั้นก้าวหน้า โดย**การพัฒนาชุมชนให้สามารถติดต่อสัมพันธ์กับระบบตลาดและเศรษฐกิจนอกหมู่บ้าน** เพื่อจำหน่ายผลผลิตส่วนเกิน จัดหาทุน วิชาการ และแสวงหาความรู้ทางเทคโนโลยีและทรัพยากรจากภายนอกเพื่อใช้ในกิจการของชุมชน ซึ่งหากชุมชนมีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น ก็อาจมีการเจรจาต่อรองความร่วมมือกับบรรษัทต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของชุมชนและธุรกิจระหว่างประเทศเหล่านั้นได้

๔.๓ การนำทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ใช้

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงแนะนำการนำหลักการของทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ใช้ว่าต้องมีการปรับให้เข้ากับพื้นที่ โอกาส และงบประมาณ จึงไม่ใช่สิ่งที่นำไปใช้ง่ายแบบสำเร็จรูปได้เลยทันที ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันจันทร์ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๘ ความตอนหนึ่งว่า

"...การทำทฤษฎีใหม่นี้มิใช่เป็นของที่ง่าย ๆ แล้วแต่ที่ แล้วแต่โอกาส และแล้วแต่งบประมาณ. เดี๋ยวนี้ประชาชนทราบถึงทฤษฎีใหม่นี้อย่างกว้างขวาง. และแต่ละคนก็อยากได้ ให้ทางราชการขุดสระแล้วช่วย. แต่มันไม่ใช่สิ่งที่ง่ายนัก. บางแห่งขุดแล้วไม่มีน้ำ แม้จะมีฝน น้ำอยู่ไม่ได้ เพราะว่ามันรั่ว. หรือบางทีก็เป็นที่ที่รับน้ำไม่ได้. ทฤษฎีใหม่นี้จึงต้องมีที่ที่เหมาะสมด้วย. ..."

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสอนว่า ทฤษฎีใหม่นี้เป็นเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ที่นำไปปฏิบัติจะต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความเพียร และความอดทน และไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่าย ๆ ในพื้นที่ทุกแห่งจะต้องนำประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ เพื่อดัดแปลงการปฏิบัติตามทฤษฎีให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันศุกร์ ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ ความตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อเป็นทฤษฎีใหม่แล้ว ก็มาเข้าเป็นเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง. คนที่ทำนี้ ต้องไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ฟุ้งเฟ้อ. ได้เขียนไว้ในทฤษฎีนั้นว่าลำบาก เพราะผู้ที่ปฏิบัติ ต้องมีความเพียร และต้องอดทน. ไม่ใช่ว่าทำง่าย ๆ ไม่ใช่บอกว่าเป็นทฤษฎีของในหลวง แล้วจะทำได้สะดวก. และไม่ใช่ว่าทำได้ทุกแห่ง ต้องเลือกที่. ถ้าค่อย ๆ ทำไป ก็จะสามารถขยายความคิดของทฤษฎีใหม่นี้ไปได้ โดยดัดแปลงทฤษฎีนี้ แล้วแต่สภาพของภูมิประเทศ หรืออาจจะช่วยสภาพภูมิประเทศ โดยหาแหล่งน้ำเพิ่มเติม. ..."

อีกทั้งพระองค์ทรงเน้นย้ำว่า ทฤษฎีใหม่เป็นเรื่องที่สามารถยืดหยุ่นได้ อย่างเช่นการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินในอัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ ตามหลักทฤษฎีใหม่ ไม่ใช่สูตรตายตัว สามารถปรับเพิ่มขึ้นหรือลดลงตามความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง และความถนัดในการทำการเกษตรของเกษตรกรด้วย เช่นเดียวกับการดำเนินชีวิตของคนเราทุกคนที่ต้องมียืดหยุ่น ดังปรากฏในหนังสือทฤษฎีใหม่ หลักการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน โดยสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริว่า **"...ทฤษฎีใหม่...ยืดหยุ่นได้และต้องยืดหยุ่น เหมือนชีวิตของเราทุกคน ต้องมียืดหยุ่น..."**

๔.๔ แนวทางการจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน ช่วยฟื้นชีวิตเกษตรกร

ทฤษฎีใหม่ จึงนับเป็นองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่มุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ด้วยการบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นรูปแบบการเกษตรที่เหมาะสมกับเกษตรกรที่แม้จะมีฐานะยากจน มีที่ดินและทุนน้อย สามารถนำไปปฏิบัติและพัฒนารูปแบบการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและได้ผลจริง

กล่าวคือ มีการบริหารและจัดแบ่งที่ดินไม่ว่าจะเป็นแปลงใหญ่หรือแปลงเล็กออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน มีการคำนวณโดยหลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่จะกักเก็บให้พอเพียงต่อการเพาะปลูกได้ตลอดปี และมีการวางแผนที่สมบูรณ์แบบสำหรับเกษตรกรเป็น ๓ ระดับ เพื่อให้พอเพียง พออยู่พอกิน และมีรายได้สำหรับเลี้ยงตนเอง พึ่งตนเองได้ในขั้นต้น และพัฒนาไปสู่ทฤษฎีใหม่ในขั้นกลางและขั้นก้าวหน้าอย่างเป็นลำดับ

พระองค์ได้พระราชทานทฤษฎีใหม่สำหรับเกษตรกรเพื่อเดินทางไปสู่ความพอเพียง สามารถก้าวข้ามอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดจากระบบทุนนิยม ซึ่งมีการกระตุ้นให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพราะมีรายได้ดี แทนที่จะปลูกหลาย ๆ อย่างไว้กินและใช้เองในครอบครัว รวมถึงไว้ขาย หากพืชที่ปลูก

มีปัญหาล้นตลาด ราคาตกต่ำ ก็ไม่สามารถมีรายได้จากทางอื่น และยังต้องซื้อพืชอื่น ๆ มาบริโภคอีกด้วย เกษตรกรก็จะไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรของการพึ่งพิงตลาดหรือนายทุนไปได้

แต่หากเกษตรกรได้น้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่นี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ด้วยความอดทน ขยันหมั่นเพียร และไม่ใจร้อน จะเป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ช่วยลดความเสี่ยงจากความผันแปรของธรรมชาติ และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ทฤษฎีใหม่นี้ เป็นแนวพระราชดำริที่ได้รับการพิสูจน์และยอมรับกันอย่างกว้างขวางในหมู่เกษตรกรไทยแล้วว่า **พระราชดำริของพระองค์เกิดขึ้นด้วยพระอัจฉริยภาพสูงที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างแท้จริง** ความสมบูรณ์พูนสุขแห่งราชอาณาจักรไทยจึงได้บังเกิดขึ้นด้วยพระปรีชาสามารถอันเฉียบแหลม และน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่มิเคยทรงหยุดนิ่งในแนวพระราชดำริเพื่อประโยชน์สุขแห่งปวงประชา

๕. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แหล่งศึกษาและเผยแพร่ความรู้การเกษตรครบวงจร

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตระหนักถึงปัญหาพื้นฐานของเกษตรกรไทยที่วนเวียนอยู่กับเรื่องของปัญหาการขาดแคลนน้ำ ที่ทำกินและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปัญหาดินเสื่อม ดินเปรี้ยว ดินเค็ม ฯลฯ และปัญหาเรื่องความรู้พื้นฐานในด้านการทำเกษตรกรรม ซึ่งในแต่ละภูมิภาคจะมีปัญหา **"เฉพาะ"** แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์

ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง **"ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ"** ขึ้น โดยมีแนวคิดที่สำคัญคือเป็น **ศูนย์ศึกษา** และ **พัฒนา** (Research & Development) เพื่อให้เกษตรกรในพื้นที่และภูมิภาคนั้น ๆ ได้เรียนรู้เทคนิค วิธีการแก้ปัญหาจากของจริง ณ สถานที่จริง ซึ่งได้จำลองสภาพโดยรวมทางกายภาพของแต่ละภูมิภาคมาย่อส่วนไว้ ตลอดจนเพื่อให้เป็น **"ต้นแบบของความสำเร็จ"** หรือตัวอย่างของแนวทางการพัฒนาในแต่ละพื้นที่ให้เกษตรกรและบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจสามารถเรียนรู้และทำตามตัวอย่างได้โดยง่าย และขยายผลความสำเร็จสู่เกษตรกรและชุมชน

๕.๑ พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต ต้นแบบความสำเร็จ

"ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ" จึงกำเนิดขึ้นด้วยพระวิสัยทัศน์ที่เฉียบแหลม ลุ่มลึก และกว้างไกลของพระองค์ ที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้เป็นแหล่งรวบรวมสรรพวิชา

การค้นคว้าทดลอง และการสาธิตทางด้านเกษตรกรรม เป็นระบบบริการเบ็ดเสร็จที่จุดเดียว ที่ให้บริการแก่ประชาชนและเกษตรกร เป็นเสมือน **"พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต"** คือมิได้เป็นเพียงสถานที่ที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งของเท่านั้น หากเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีความเคลื่อนไหว มีกิจกรรมต่อเนื่อง

โดยมีกิจกรรมด้านการศึกษาและพัฒนาภายใต้ปัญหา ข้อจำกัด และสภาพทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่ประธานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ นำผู้เข้าร่วมสัมมนาและบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเฝ้า ฯ เพื่อรับพระราชทานพระบรมราโชบายเกี่ยวกับการดำเนินงานในช่วงต่อไป ณ ศาลาดุสิดาลัย วันศุกร์ ที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๓๑ ความตอนหนึ่งว่า

"...ที่พูดถึงว่าศูนย์ศึกษาไม่ใช่ก็คือไม่ใช่วิทยาลัยไม่ใช่โรงเรียน แต่ว่าเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่คนทุกระดับสามารถที่จะมาดู จะว่าเป็นโรงเรียนก็ไม่ใช่ แต่ว่าเป็นที่มาดูมาศึกษาก็ได้ คือเป็นทัศนศึกษา พานักเรียนนักศึกษาวิทยาลัยก็ตามหรือไม่ใช่นักเรียนเป็นข้าราชการทุกชั้น ตั้งแต่ชั้นผู้น้อยขึ้นมาจนถึงชั้นผู้ใหญ่ ทุกระดับ ทุกอย่าง คือหมายความว่าทุกหน้าที่สามารถมาดูในแห่งเดียวกัน วิธีการที่จะพัฒนาในสาขาต่าง ๆ ของวิชาการ อันนี้ก็เท่ากับเป็นเหมือนที่พิพิธภัณฑ์ที่จะมาดูอะไร มีวิชาการใดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา นอกจากนั้นไปดูศูนย์ศึกษาก็ไปหย่อนใจก็ได้ เพราะว่าทำงานมาเครียดก็ไปเที่ยวศูนย์ศึกษาเหมือนไปเที่ยวสวนสาธารณะก็ได้ ได้ความรู้ด้วย นี่แหละเป็นหลักของศูนย์ศึกษาการพัฒนา..."

ยิ่งไปกว่านั้น **"ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ"** ยังเป็น **"ต้นแบบ"** ของการบริหารที่เป็นการ **"รวมศูนย์"** โดยนำเอาส่วนราชการที่เกี่ยวข้องหลากหลายหน่วยงานมารวมไว้ ณ ที่แห่งเดียว และร่วมกันดำเนินงานโดยมิได้มีหน่วยงานใดเป็นเจ้าของ เพื่อเป็นจุดบริการเบ็ดเสร็จให้แก่เกษตรกร ซึ่ง**นับเป็นครั้งแรกของระบบบริหารราชการแผ่นดินไทยที่ได้มีการนำหน่วยงานต่างกอง ต่างกรม ต่างกระทรวง มาทำงานร่วมกัน** แลกเปลี่ยนแนวคิดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เป็นการผสมผสานความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อประชาชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการผนึกกำลังระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาและพัฒนาด้วยความพร้อมเพรียง เดินหน้าไปพร้อมกันทั้งหน่วยงานของรัฐและประชาชน โดยมิอาจดำเนินการในลักษณะต่างคนต่างทำ ดังทรงพระราชดำริที่เขียนไว้ในวารสาร สลค.สาร ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓ เดือนกันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๘ ว่า กรม กองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทุกด้านได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรองดองกัน ประสารกัน ตามธรรมดาแต่ละฝ่ายต้องมีศูนย์ของตนเอง แต่ว่าอาจจะมีงานถือว่าเป็นศูนย์ของตัวเอง คนอื่นไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาเป็นศูนย์ที่รวบรวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรม กอง ทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้านหางาน การส่งเสริมการศึกษามาอยู่ด้วยกันก็หมายความว่าประชาชนก็มาอยู่พร้อมกันในที่เดียวเหมือนกัน ซึ่งเป็นสองด้าน ก็หมายถึงว่า ที่สำคัญปลายทางคือ ประชาชนจะได้รับประโยชน์และต้นทางขอผู้ที่เป็นเจ้าหน้าที่จะให้ประโยชน์

นอกจากการประสานการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับการเป็นแหล่งเรียนรู้ คือ การติดตามดูแล แก้ไข ตรวจสอบ และปรับปรุงวิธีการอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในส่วนของการบริหารจัดการและการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืน ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ สิ่งที่หน่วยงานต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้น จะส่งผลให้ราษฎรที่รับผลของการพัฒนาเกิดการเรียนรู้ และนำไปสู่การดำเนินการด้วยตนเอง เกิดการพึ่งพาตนเอง และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

๕.๒ แนวทางและวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชประสงค์ให้**ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นศูนย์รวมของการศึกษาค้นคว้า ทดลอง ทดสอบ และปฏิบัติการพัฒนาในแขนงต่าง ๆ โดยยึดข้อเท็จจริงและปัญหาในแต่ละภูมิภาคที่มีความแตกต่างกัน** ทั้งสภาพพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คน เพื่อแสวงหารูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพ **"ภูมิสังคม"** เป็นหลัก โดยมีแนวทางและวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังนี้

เป็นสถานที่ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนา วิธีการแก้ปัญหา ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และการประกอบอาชีพของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่นั้น รวมทั้งขยายผลจากความรู้ หรือการทดลอง และการวิจัยให้กระจายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวางด้วยเทคนิควิธีการอย่างง่าย โดยผ่านการสาธิตและการอบรมในรูปแบบต่าง ๆ ในขณะเดียวกันก็มีผลการศึกษาทดลองที่ไม่ประสบผลสำเร็จ แต่มีคุณประโยชน์ในฐานะเป็นตัวอย่างที่ไม่ควรดำเนินการตาม นอกจากนี้ ยังมีส่วนของการสาธิตเทียบเคียง ระหว่างพื้นที่ก่อนและหลังการพัฒนา และการปรับปรุงดัดแปลงด้วย

เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติ และประชาชน โดยให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นแหล่งผสมผสานวิชาการและการปฏิบัติ โดยเป็นแหล่งความรู้ของราษฎร แหล่งศึกษาทดลองของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และแหล่งแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์และแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคน ๓ กลุ่ม คือ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และราษฎร

เป็นการพัฒนาแบบผสมผสาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นตัวอย่างที่ดีของแนวความคิดที่ควรจะเป็น เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในพื้นที่นั้น ๆ อันจะเป็นตัวอย่างว่า ในพื้นที่และรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ลักษณะหนึ่ง ๆ นั้น จะสามารถใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ได้โดยวิธีใดบ้าง โดยใช้ความรู้ทุกสาขาให้เป็นประโยชน์เกื้อหนุนกันอย่างที่สุด มิใช่การพัฒนาเฉพาะทางใดทางหนึ่ง และระบบของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จะเป็นการผสมผสาน ไม่เพียงเฉพาะเรื่องความรู้เท่านั้น แต่ต้องมีการผสมผสานเทคนิคการดำเนินงาน และการบริหารที่เป็นระบบด้วย

เน้นการประสานงานระหว่างส่วนราชการ แนวทางการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ทุกแห่งเน้นการประสานงาน การประสานแผน และการจัดการระหว่างกรม กอง และส่วนราชการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาระบบราชการ

เป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) กล่าวคือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีการศึกษา ทดลอง และสาธิต ให้เห็นถึงความสำเร็จของการดำเนินงานพร้อม ๆ กันในทุกด้าน ทั้งด้านการเพาะปลูก ปศุสัตว์ ประมง ตลอดจนการพัฒนาทางด้านสังคม และงานศิลปาชีพ ในลักษณะของ "**พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต**" เมื่อผู้สนใจเข้าไปศึกษาดูงานจะมีให้ดูได้ทุกเรื่อง ผู้สนใจหรือเกษตรกรจะได้รับความรู้รอบด้าน อีกทั้งมีความสะดวกรวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่การได้รับประโยชน์สูงสุด

เมื่อผลการศึกษาของแต่ละศูนย์ประสบผลสำเร็จ จะขยายผลไปยังหมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบ ๆ ศูนย์ฯ ซึ่งเมื่อก่อนนี้เรียกว่า "**หมู่บ้านบริวาร**" แต่ปัจจุบันเรียกว่า "**หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ**" ซึ่งเป็นหมู่บ้านเป้าหมายอันดับแรก โดยให้เกษตรกรเข้ามารับการอบรม หรือศึกษาดูงานในศูนย์ฯ หรือจัดส่งเจ้าหน้าที่ออกไปให้คำแนะนำ เมื่อส่งเสริมให้กับหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จนได้ผลในระดับหนึ่งแล้ว หมู่บ้านเหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นหมู่บ้านตัวอย่างให้เกษตรกรพื้นที่อื่น ๆ ที่ห่างออกไปได้เข้ามาศึกษาและดูงานได้ เพื่อสามารถขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ

นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ยังได้ขยายผลการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพแล้วไปสู่พื้นที่แห่งอื่นในลักษณะของ "**ศูนย์สาขา**" เพื่อทำการศึกษาเป็นการเฉพาะเรื่องในพื้นที่นั้น ๆ แล้วนำผลการศึกษาไปส่งเสริมให้เกษตรกรนำไปใช้ในการประกอบอาชีพให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

ปัจจุบันศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีอยู่ ๖ แห่ง กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แต่ละศูนย์มีสภาพปัญหาที่แตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นตัวแทนของแต่ละภูมิภาค ซึ่ง**พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาของแต่ละแห่งไว้อย่างชัดเจน และทรงให้ทำการศึกษา วิจัย และหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ** เพื่อพัฒนาให้มีสภาพสมบูรณ์สามารถทำการเกษตรได้ ดังนี้

๑. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ "ป่าหาย น้ำแห้ง ดินเลว... ก็พัฒนาได้"

"ปัญหาที่เกิดจากการตัดป่าแล้วปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพดและมันสำปะหลัง ทำให้ดินจืดและกลายเป็นทราย ในฤดูแล้งจะมีการชะล้างเนื่องจากลมพัด ในฤดูฝนจะมีการชะล้างเนื่องจากน้ำเซาะ"

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ แห่งแรกที่มีพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๒๒ ที่ตำบลเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เนื่องจากสภาพพื้นที่เสื่อมโทรมไม่สามารถทำการเกษตรได้ เนื้อดินเป็นทราย มีการชะล้างพังทลายของดินสูง ขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการบุกเบิกป่าที่สมบูรณ์เพื่อปลูกพืชชนิดเดียว อาทิ อ้อย มันสำปะหลัง และยูคาลิปตัส ติดต่อกันเป็นเวลานาน โดยไม่มีการปรับปรุงบำรุงดิน ทำให้ดินแปรสภาพเป็นทราย ผลผลิตพืชต่ำ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น เพื่อ**พัฒนาให้เป็นศูนย์ตัวอย่างด้านเกษตรกรรม ที่สมบูรณ์แบบ** มีการค้นคว้า ทดลอง และสาธิตการพัฒนาที่ทำกินของราษฎรให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำ ฟื้นฟูสภาพป่าและพืชพรรณธรรมชาติ วางแผนการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ และส่งเสริมศิลปาชีพหัตถกรรมพื้นบ้านและอุตสาหกรรมในครัวเรือน พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงสีข้าวพระราชทานไว้ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ เพื่อให้มีการศึกษาการสีข้าวแบบสหกรณ์ และให้บริการช่วยเหลือเกษตรกรในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ และบริเวณใกล้เคียง อีกทั้งเป็นแหล่งปลูกและรวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพร ๙๐๐ กว่าชนิด โดยมีกรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินงานในพื้นที่

ผลสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ได้ขยายผลไปสู่พื้นที่ตำบลเขาหินซ้อน ตำบลเกาะขนุน และตำบลบ้านซ่อง อำเภอพนมสารคาม และตำบลเสม็ดเหนือ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งประกอบด้วยหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ รวม ๑๙ หมู่บ้าน เนื้อที่ ๑๔๐,๗๘๙ ไร่ ดำเนินการฝึกอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรในการปลูกพืชผสมผสานและใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ สนับสนุนและช่วยเหลือดูแลให้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร จนมีความเข้มแข็งและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ที่ประสบความสำเร็จในการนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมในศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ไปประกอบอาชีพ ยังได้ใช้บ้านของตัวเองเป็นศูนย์เรียนรู้ตัวอย่างความสำเร็จตามแนวพระราชดำริ แก่คณะผู้สนใจที่เข้าเยี่ยมชมศึกษาดูงาน

๒. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “การพัฒนาจากยอดเขาสู่ท้องทะเล”

“ปัญหาดินเค็มเพราะน้ำทะเลขึ้นถึง ป่าชายเลนและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมอย่างรุนแรงจากการบุกรุก”

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๒๔ ที่ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ในอดีตที่ผ่านมาประชาชนได้รับความเดือดร้อนในการทำมาหากิน เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้และทะเลชายฝั่งใกล้เคียงอันเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำรวจข้อเท็จจริง ทรงพบว่า สภาพป่าชายเลนรอบชายฝั่งอ่าวคุ้งกระเบนซึ่งเป็นเขตป่าสงวนนั้น พื้นที่บางส่วนมีสภาพป่าเสื่อมโทรมลง และราษฎรได้บุกรุกเข้าไปจับจองและประกอบอาชีพอยู่จำนวนหนึ่ง พระองค์จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ขึ้น เพื่อศึกษาค้นคว้าปรับปรุงสภาพแวดล้อมด้านประมงชายฝั่ง เพื่อให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตเพื่อการพึ่งตนเองในระยะยาว

ศูนย์ฯ แห่งนี้ดำเนินงานในลักษณะ “**สหวิทยาการ**” โดยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน เพื่อสร้างรายได้และใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ หลายกิจกรรมครอบคลุมถึงการดูแลรักษาสภาพป่า โดยการส่งเสริมการปลูกพืช เลี้ยงปลา หอย กุ้งระบบปิด ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม รวมถึงนำเลนจากการเลี้ยงกุ้งมาใช้ประโยชน์ด้านเกษตรกรรมต่อ โดยมีการดำเนินงานในกิจกรรมที่สำคัญ อาทิ การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่รอยต่อป่าชายเลนและเชิงเขา การอนุรักษ์ป่าชายเลนที่สมบูรณ์รอบอ่าวคุ้งกระเบน การส่งเสริมและพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง โดยมีกรมประมงเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินงานในพื้นที่

ผลสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ทำให้สามารถพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งให้คงความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของนกเพิ่มขึ้น หญ้าทะเลมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ความหนาแน่นของสัตว์น้ำกลุ่มหอยเพิ่มขึ้น ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้เพิ่มขึ้น ปลาพะยูนหวนคืนกลับมาสู่อ่าวคุ้งกระเบน คุณภาพน้ำและดินอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน เป็นผลให้ระบบนิเวศในอ่าวคุ้งกระเบนมีความสมบูรณ์ทั้งชนิดและปริมาณสัตว์น้ำ ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของชาวประมงขนาดเล็กดีขึ้น อีกทั้งเป็นสถานที่ดึงดูดความสนใจสามารถสร้างกิจกรรมต่อเนื่องเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพัฒนาได้ในระยะยาว นอกจากนี้ ประชาชนได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากศูนย์ฯ ไปปรับใช้จนประสบความสำเร็จ และเกิดเป็นศูนย์เรียนรู้ตัวอย่างความสำเร็จตามแนวพระราชดำริ ในจังหวัดจันทบุรี

๓. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ "ป่าพรุเสื่อมโทรม สะสมดินเปรี้ยว แกล้งดินอย่างเดียว พัฒนาได้ยั่งยืน"

"เนื่องจากเป็นสภาพพรุเก่า ดินประกอบด้วยพืชที่ทับถมลงมาเป็นเวลานาน และผสมกับน้ำทะเล มีผลให้เป็นดินที่มีแร่กำมะถัน เมื่อสัมผัสกับอากาศก็กลายเป็นอ๊อกไซด์ และเมื่อผสมกับน้ำก็กลายเป็นกรดกำมะถัน (Sulfuric Acid)"

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๒๕ ที่ตำบลกะลุวอเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส สภาพพื้นที่เดิมเป็น "**ดินพรุ**" ซึ่งเป็นดินเปรี้ยวและคุณภาพต่ำ ศูนย์ฯ แห่งนี้จึงทำหน้าที่ศึกษาวิจัยดินพรุและพัฒนาดินอินทรีย์ ให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมได้มากที่สุด ตามแนวพระราชดำริ "**โครงการแกล้งดิน**" พร้อมทั้งส่งเสริมพัฒนาอาชีพ ในสาขาต่าง ๆ ทั้งการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และการเกษตรอุตสาหกรรมที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ตลอดจนส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาระบบนิเวศวิทยาให้คงความสมบูรณ์เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานพระราชดำริให้ศูนย์ฯ แห่งนี้ทดลองทำไบโอดีเซล นำน้ำมันปาล์มบริสุทธิ์มาใช้กับเครื่องจักรกลทางการเกษตร ต่อมาสำนักวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ร่วมกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ นำผลปาล์มน้ำมัน และน้ำมันพืชที่ใช้แล้วมาผลิตน้ำมันไบโอดีเซลเป็นพลังงานทดแทนน้ำมันเชื้อเพลิง โดยมีกรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินงานในพื้นที่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้ถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีในการแกล้งดินให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ประสบปัญหาดินเปรี้ยวจัด จนสามารถปลูกพืชตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ได้ นอกจากนี้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ยังได้รับผิดชอบศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ จำนวน ๒๑ จุด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้โดยปราชญ์ชาวบ้านของโครงการ

๔. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ "สร้างน้ำ เพิ่มป่า พัฒนาชีวิตที่พอเพียง"

"ต้นเหตุจากการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้ขาดน้ำในหน้าแล้ง ส่วนฤดูฝนน้ำไหลแรงจึงชะล้างหน้าดิน ดินผิวบางลงและเกิดเกลือในดิน"

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ ที่ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักประสบปัญหาดินคุณภาพต่ำ ไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้และมีความเค็ม เนื่องจากขาดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และแร่ธาตุ แหล่งน้ำธรรมชาติมีไม่เพียงพอ ทำให้ดินขาดความชุ่มชื้น ส่งผลต่อการเพาะปลูก และมีการแผ้วถางป่าเพื่อประกอบอาชีพ จนทำให้แหล่งต้นน้ำและระบบนิเวศถูกทำลาย

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น เพื่อ**เป็นแบบจำลองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นพื้นที่ส่วนย่อที่สอดคล้องกับการแก้ปัญหา** และศึกษาวิธีการพัฒนาของภูมิภาคนี้ได้อย่างเหมาะสม โดยมุ่งศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เน้นในด้านการปรับปรุงบำรุงดิน การเร่งรัดพัฒนาป่าไม้โดยอาศัยระบบชลประทาน และการปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเพิ่มรายได้ของเกษตรกร สำหรับเป็นตัวอย่างอันจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ต่อไป และให้ราษฎรนำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองได้

กิจกรรมสำคัญที่ดำเนินการในศูนย์ฯ อาทิ การพัฒนาป่าไม้ในเขตปริมณฑลของศูนย์ฯ ด้วยระบบชลประทาน การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค การส่งเสริมพัฒนาอาชีพการเกษตร ปศุสัตว์ และประมง รวมถึงการปลูกยางพารา ส่วนด้านการพัฒนาที่ดิน เน้นการจัดการดินลูกรังเพื่อปลูกไม้ผล โดยมีกรมชลประทานเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินงานในพื้นที่

ผลการศึกษา วิจัย ทดลอง ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ประสบความสำเร็จและมีความโดดเด่นมาอย่างต่อเนื่อง มีผลการทดลองกว่า ๒๐๐ เรื่อง สามารถพลิกฟื้นป่า ๑๑,๐๐๐ ไร่ ที่เคยแห้งแล้งกลับชุ่มชื้นเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย จากพื้นที่แล้งน้ำ ๒,๓๐๐ ไร่ กลับมีน้ำเพียงพอตลอดปี จากผืนดินที่เป็นทรายเปลี่ยนกลายเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ จากไม่มีเทคโนโลยีกลับเป็นแหล่งรวบรวมวิทยาการที่สอดคล้องกับภูมิสังคมของท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาขยายผลเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้

ได้มีการขยายผลสู่ศูนย์สาขา ๓ แห่ง ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำก่ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครพนม และโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำลำพะยังตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์ และศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริในจังหวัดสกลนคร นอกจากนี้ ประชาชนที่เข้ามาฝึกอบรมได้นำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการประกอบอาชีพจนประสบความสำเร็จ

๕. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ "ต้นทางเป็นป่าไม้ ปลายทางเป็นประมง ระหว่างทางเป็นเกษตรกรรม"

"ปัญหาจากการลักลอบตัดไม้และไฟไหม้ป่า ในฤดูฝนจะมีการชะล้างเนื่องจากน้ำเซาะ จนเหลือแต่ หิน กรวด ไม่สามารถรักษาความชุ่มชื้นของพื้นดินไว้ได้"

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๒๕ ที่บริเวณป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงตรวจเขื่อนห้วยฮ่องไคร้ตอนล่าง ทรงพบว่าผืนดินดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งเกิดจากการลักลอบตัดไม้และจากไฟไหม้ป่า และดินส่วนใหญ่ถูกชะล้างเหลือเป็นหินลูกรังและกรวด

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงขอใช้บริเวณลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ทั้งลุ่มน้ำจัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และได้**พระราชทานแนวทางการดำเนินงานเน้นการศึกษาค้นคว้ารูปแบบที่เหมาะสมของการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมทั้งรูปแบบการพัฒนาต่าง ๆ ที่ทำให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้**โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อาทิ การพัฒนาให้เน้นเรื่องการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารเป็นพิเศษ ได้แก่ การปลูกป่าในพื้นที่ที่มีการนำระบบชลประทานภายนอกเข้ามาเสริม การปลูกป่าตามแนวร่องเขาโดยใช้ฝายกักเก็บน้ำขนาดเล็กรักษาความชุ่มชื้นหรือที่เรียกว่า

ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) ซึ่งจะช่วยชะลอการไหลของน้ำและเก็บกักน้ำ รวมถึงตะกอนดิน เพื่อรักษาความชุ่มชื้นของพื้นที่ลุ่มน้ำไว้ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างฝายเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น คือ ไม้ไผ่และก้อนหิน

การพัฒนาโดยการปลูกป่าในเขตพื้นที่รับน้ำฝน ศึกษาระบบการควบคุมไฟป่าด้วยระบบป่าเปียก หรือที่เรียกว่า แนวป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Break) ซึ่งเป็นผลจากการทำงานของระบบก้างปลา หรือคูน้ำที่ขุดต่อเชื่อมจากลำห้วยธรรมชาติในลักษณะแผ่กระจายเป็นก้างปลาที่ช่วยกระจายความชื้นเข้าสู่ผืนป่า จนสามารถทำหน้าที่เป็นแนวป้องกันไฟป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับงานศึกษาพัฒนาป่าต้นน้ำลำธาร

นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้ราษฎรในหมู่บ้านที่อยู่บริเวณรอบอ่างเก็บน้ำห้วยฮ่องไคร้เข้ามาอยู่ในแผนงานโครงการ โดยให้กรมประมงวางแผนจัดระบบการจับสัตว์น้ำ ให้พัฒนาพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ และให้ศึกษาผลผลิตเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม เช่น หอม กระเทียม หญ้าหวาน รวมทั้งสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยและไม้หอม โดยมีกรมชลประทานเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินงานในพื้นที่

ผลการดำเนินงานของศูนย์ฯ ได้ขยายผลให้มีการก่อสร้างฝายทั้งในรูปแบบฝายผสมผสาน ฝายกึ่งถาวร และฝายถาวร รวมทั้งสิ้นกว่า ๒๖,๓๙๑ แห่งในพื้นที่ต่าง ๆ นอกจากนี้ ได้ถ่ายทอดความรู้จากผลการศึกษาแก่ผู้สนใจผ่านกระบวนการศึกษาและฝึกอบรมทั้งในด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ลำธารต้นน้ำ การทำประมงน้ำจืด การเกษตร และการเพาะเห็ดเศรษฐกิจ ขยายเป็นเครือข่ายเกิดศูนย์เรียนรู้ตัวอย่างความสำเร็จตามแนวพระราชดำริเป็นจำนวนมาก

๖. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ "ฟื้นดิน คืนป่า พัฒนาคุณภาพชีวิต"

"สาเหตุเกิดจากการตัดไม้และการปลูกพืชไร่ จนดินจืดกลายเป็นทราย เมื่อถูกลมและน้ำชะล้างไปหมด จึงเหลือแต่ดินดานแข็งไร้ประโยชน์"

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๖ ในเขตพื้นที่ของพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ที่ตำบลห้วยทรายและตำบลชะอำ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ในอดีตพื้นที่นี้มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าโดยเฉพาะเนื้อทรายอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่า "**ห้วยทราย**" ภายหลังราษฎรจากพื้นที่ต่าง ๆ อพยพเข้ามาอาศัยทำกินโดยบุกรุกแผ้วถางป่า ทำการเกษตรอย่างผิดวิธี ทำให้พื้นที่บริเวณนี้แปรสภาพอย่างรวดเร็ว ดินกลายเป็นดินทรายและดินดานที่ไม่มีแร่ธาตุ ส่งผลให้ระบบนิเวศเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงมีพระราชดำริให้พัฒนาพื้นที่ห้วยทรายให้เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ด้วยการปลูกป่าและจัดหาแหล่งน้ำ โดยจัดให้ราษฎรที่ทำกินเดิมได้มีส่วนร่วมในการรักษาป่าไม้และได้ประโยชน์จากป่าไม้ ควบคู่ไปกับการพัฒนาเกษตรกรรมที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชจากพระราชดำริ ที่นำไปสู่ทฤษฎีการป้องกันการเสื่อมโทรมและพังทลายของดิน โดยทรงศึกษาถึงศักยภาพ "**หญ้าแฝก**" และได้พระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินการศึกษาที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ซึ่ง

มีทรายแข็ง ดินเหนียว หินปูน และแร่ธาตุต่าง ๆ รวมตัวกันเป็นแผ่นแข็งคล้ายหิน ยากที่พืชชั้นสูงจะเจริญเติบโต เมื่อปลูกหญ้าแฝกในดินดานพบว่า รากหญ้าแฝกสามารถหยั่งลึกลงไปในเนื้อดินดานทำให้ดินแตกร่วนขึ้น ส่วนหน้าดินจะมีความชื้นเพิ่มขึ้น

ศูนย์ฯ แห่งนี้จึงเป็นแบบอย่างของการฟื้นดินโดยปลูกหญ้าแฝก เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำในรูปแบบต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำริ และการพัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม โดยวิธีการให้เกษตรกรมีส่วนในการปลูก ปรับปรุง และรักษาสภาพป่า พร้อม ๆ กับมีรายได้และผลประโยชน์จากป่าด้วย โดยมีกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินงานในพื้นที่

ผลสำเร็จยิ่งของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ คือการพลิกฟื้นผืนดินทรายที่เสื่อมโทรมซึ่งยากต่อการปลูกพืชผลใด ๆ กลับเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยการปลูก "หญ้าแฝก" อันเป็นแนวพระราชดำริทฤษฎีการป้องกันการเสื่อมโทรมและพังทลายของดิน ซึ่งประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้น้อมนำแนวพระราชดำรินำหญ้าแฝกไปปลูกต่างพบว่า นอกจากหญ้าแฝกจะช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำแล้ว ยังสามารถแก้ปัญหาความแห้งแล้ง ใบใช้เป็นปุ๋ย เป็นอาหารให้โค กระบือ และนำไปทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ รวมทั้งปลูกเป็นพันธุ์ไว้ขายได้ ตลอดจนสามารถป้องกันน้ำท่วมได้ เนื่องจากคุณสมบัติของหญ้าแฝกที่สามารถดูดซับและชะลอการไหลบ่าของน้ำได้ นับเป็นแบบอย่างที่ดีของการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผืนดินที่เคยแห้งแล้งจากการถูกทำลายมาเป็นเวลาหลายสิบปีได้พลิกฟื้นกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์เฉกเช่นเดิมอีกครั้ง

นอกจากนี้ ประชาชนที่อาศัยโดยรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ จำนวน ๒๒ หมู่บ้านและในภูมิภาคอื่น ๆ ที่มีปัญหาในลักษณะใกล้เคียงกัน ได้น้อมนำแนวพระราชดำริมาดำรงชีวิต อาทิ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ และการปลูกหญ้าแฝกตามแนวพระราชดำริ โดยนำมาปรับใช้ในพื้นที่ของตนและประสบความสำเร็จ สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ จนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยบางรายเป็นต้นแบบถ่ายทอดความรู้ให้เกษตรกรในพื้นที่และประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาดูงานและนำไปประยุกต์ใช้

ต้นแบบความสำเร็จ นำมาซึ่งการศึกษา พัฒนา และเรียนรู้อย่างครบวงจร

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง ได้ดำเนินงานสนองพระราชดำริเพื่อเป็นแหล่งศึกษา ทดลอง สาธิต และเผยแพร่แนวพระราชดำริมากว่า ๓ ทศวรรษ ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นในแต่ละแห่ง ได้แสดงให้เห็นถึงการนำแนวพระราชดำริในเรื่องต่าง ๆ รวมถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติอย่างได้ผลเป็นรูปธรรม เป็นสิ่งที่จับต้องมองเห็นได้ในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริที่ได้พระราชทานนั้น ทำให้พื้นดินมีสภาพที่ดีขึ้น ป่าไม้มีความสมบูรณ์ พรรณไม้และสัตว์นานาชนิดมีปริมาณเพิ่มขึ้น อีกทั้งน้ำฝนในพื้นที่ก็มีปริมาณเพิ่มขึ้นด้วย ส่งผลให้สามารถทำการเกษตรกรรมได้ผลผลิตดียิ่งขึ้น

ในวันนี้ **ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงเป็นแหล่งศึกษาและเผยแพร่ความรู้อย่างครบวงจร** ที่สร้างประโยชน์ให้แก่ผืนแผ่นดินไทย และราษฎรได้นำไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพอย่างถูกต้องและเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ส่งผลให้ราษฎรได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึงและยั่งยืน จากความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และมีเงินออมในครัวเรือน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในการประสานเชื่อมโยงด้านการบริการอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการคน การบริหารงบประมาณ รวมทั้งการวางแผนเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน เป็นวิธีการที่ทรงใช้มากว่า ๓๐ ปี เป็นตัวอย่างให้แก่หน่วยงานของรัฐนำไปใช้ปฏิบัติและดำเนินการในปัจจุบัน อาทิ โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท โครงการทฤษฎีใหม่ การบริหารงานโดยการประสานเชื่อมโยงกันของผู้ว่าราชการจังหวัด และการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และมีเป้าหมายสำคัญคือ เพื่อ “**ประโยชน์สุขของประชาชน**” ยิ่งไปกว่านั้นพระองค์ได้ “**ทรงวางรากฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน**” ให้แก่การดำรงชีวิตของประชาชนและการพัฒนาประเทศไทยไว้อย่างรอบคอบและครบถ้วน

"ปลื้มปีติยินดีที่ได้พบท่าน และได้ยินคำปฏิญาณด้วยความปรารถนาดีของคณะรัฐมนตรี
ในการที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติและประชาชน
และเพื่อความสุข ความมั่นคง ตลอดจนความก้าวหน้าของประเทศ.

ก็ขอให้พรให้ทุกท่านมีกำลังกาย กำลังใจ และกำลังปัญญา
ตลอดจนขวัญ และความสุข ที่จะปฏิบัติหน้าที่ เพื่อประเทศและประชาชน.
ถ้าปฏิบัติได้ดี มีความตั้งใจและมีขันติ มีความอดทน
ตลอดจนมีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาปัญหาและแก้ปัญหา
ก็จะได้ผลต่อประเทศ และเป็นบุญหรือเป็นกุศลที่ท่านได้ทำให้กับตนเองด้วย.
เพราะว่าการปฏิบัติงานนั้น ไม่ว่าจะปฏิบัติงานใด ย่อมมีปัญหา ย่อมมีอุปสรรค
ซึ่งปัญหาและอุปสรรคนั้น คือบททดสอบ.
แล้วก็บททดสอบอันนี้จะเป็นบทเรียน และเป็นสิ่งที่จะเพิ่มความสามารถให้แก่ท่าน.
มีอะไรก็ปรึกษากันหาข้อมูลที่ถูกต้อง
แล้วก็ปฏิบัติด้วยความรอบคอบทันการณ์สมกับสถานการณ์และเหตุผล. ..."

พระราชดำรัส
ในโอกาสที่นายกรัฐมนตรี นำคณะรัฐมนตรีซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้ง
เข้าเฝ้า ฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่
ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต
วันจันทร์ ที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๙

๕ สืบสาน รักษา ต่อยอด
สร้างสุขปวงประชา

ส่วนที่ ๔
สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ไปทรงเยี่ยมราษฎรในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรและเข้าพระราชหฤทัยในความเดือดร้อนทุกข์ยากของราษฎร โดยเฉพาะในท้องถิ่นทุรกันดาร ทรงสั่งสมประสบการณ์เกี่ยวกับบ้านเมืองและหลักการทรงงานต่าง ๆ ที่ล้วนนำมาซึ่งความผาสุกสงบแก่ปวงชนชาวไทย และความมั่นคงมาสู่ชาติบ้านเมือง

สืบสานพระราชปณิธาน เพื่อประโยชน์ของปวงชนชาวไทย

เมื่อทรงเจริญวัยได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ เพื่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทยโดยมิได้ทรงย่อท้อ ทั้งที่ทรงปฏิบัติแทนพระองค์และทรงปฏิบัติในส่วนของพระองค์เองนานัปการ หลังจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จสวรรคต และพระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑๐ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนองพระราชปณิธานพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และเพื่อประโยชน์ของประชาชนชาวไทยทั้งปวง จึงทรงตอบรับการเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติเข้าเฝ้าทูลละอองพระบาท ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดี ที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๙ ความว่า

"ตามที่ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ปฏิบัติหน้าที่ประธานรัฐสภา ได้กล่าวในนามของปวงชนชาวไทย เชิญข้าพเจ้าขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ ว่าเป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และเป็นไปตามบทบัญญัติของกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ กับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนั้น ข้าพเจ้าขอตอบรับ เพื่อสนองพระราชปณิธาน และเพื่อประโยชน์ของประชาชนชาวไทยทั้งปวง."

พระราโชบาย สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภในครั้งเสด็จออก ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พระราชทานพระราชวโรกาสให้พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับพระราชทานวีดิทัศน์ "สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา" ดังความตอนหนึ่งในเว็บไซต์มติชน หัวข้อข่าวในพระราชสำนักว่า "พระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของเรามีมากหลายด้วยพระบารมี และพระเมตตาได้ทรงพระราชทานแนวความคิดพระราชดำริ และข้อปฏิบัติในการพัฒนาความเจริญ และความสุขให้แก่ประเทศชาติ และประชาชนมาหลายด้านหลายสิ่ง หากจะได้ศึกษาและน้อมนำ พระราชดำริต่าง ๆ นี้มาปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมและพอเพียงต่อสถานการณ์ และก็เชื่อแน่ว่าจะแก้ปัญหา และทำให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมประเทศชาติ และตนเอง ซึ่งจะนำพามาสู่ความสุขและความเจริญกับทุก ๆ คนตามพระราชปณิธานของล้นเกล้าล้นกระหม่อมตลอดไป..."

พระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะสืบสานพระราชปณิธานของพระราชบิดา โดยการ **"สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา"** ดังนี้

สืบสาน นำองค์ความรู้ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาสืบสานในการทรงงาน เช่น โครงการที่เกิดจากฎีกา โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ เป็นต้น

รักษา พระราชทานพระราชดำริแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ให้เกิดความยั่งยืน

ต่อยอด สานต่อโครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เช่น โครงการอ่างเก็บน้ำนฤบดินทรจินดา โครงการพัฒนาแหล่งเก็บน้ำเหนือเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ โครงการเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา และโครงการบริหารจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงน้อมนำพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ไปดำเนินการตามรอยพระยุคลบาทของล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์ เพื่อเป็นการสืบสาน รักษา และขยายผลต่อยอดอย่างเป็นรูปธรรม โดยแบ่งเป็นด้านต่าง ๆ สรุปโดยสังเขปได้ดังนี้

๔.๑ ด้านการแพทย์และสาธารณสุข

พระองค์ทรงตระหนักถึงสุขภาพอนามัยของประชาชน จึงทรงให้ความสำคัญด้านการแพทย์และสาธารณสุข และทรงใส่พระราชหฤทัยกับการออกกำลังกายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย ซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาด้านต่าง ๆ ไปสู่ความยั่งยืน

(๑) โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช โรงพยาบาลเพื่อปวงชน

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๙ ให้จัดสร้างโรงพยาบาลขึ้นน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยประชาชนผู้จงรักภักดีจากทั่วประเทศพร้อมใจกันบริจาคเงิน ทรัพย์สิน และที่ดิน สมทบทุนเป็นจำนวนมาก

พร้อมทั้งได้จัดตั้งมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชขึ้น เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๒๐ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานมูลนิธิ และมอบหมายให้กระทรวงสาธารณสุขดำเนินการจัดสร้างโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นที่ห่างไกลและทุรกันดาร จำนวน ๒๐ แห่ง ใน ๒๐ จังหวัด โดยสร้างขึ้นครั้งแรกเป็นโรงพยาบาลขนาด ๓๐ เตียง

ในการก่อสร้างครั้งแรกใช้เงินของ “มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช” ทั้ง ๒๐ แห่ง เป็นเงิน ๑๖๔,๔๖๒,๕๑๕ บาท และได้จัดสร้างเพิ่มอีก ๑ แห่งรวมเป็น ๒๑ แห่ง ได้แก่

- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชเชียงของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชตะพานหิน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชปัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชหล่มเก่า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชเด่นชัย อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชเดชอุดม อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชท่าบ่อ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชกระนวน อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชกุฉินารายณ์ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชสว่างแดนดิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชเลิงนกทา อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชบ้านดุง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชสระแก้ว อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชจอมบึง อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชเวียงสระ อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชฉวาง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชสายบุรี อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี
- โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา

โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชทุกแห่งได้เปิดให้บริการแก่ประชาชน ทหาร ตำรวจ และพลเรือนได้อย่างกว้างขวาง จึงทำให้ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสมทบค่าก่อสร้างในการขยายโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชเป็นโรงพยาบาลขนาดใหญ่ขึ้น และได้มีการพัฒนาคุณภาพของโรงพยาบาลขึ้นเป็นลำดับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์นายกกิตติมศักดิ์ของมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธาน ในพิธีวางศิลาฤกษ์และเปิดโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชด้วยพระองค์เองทั้ง ๒๑ แห่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเน้นย้ำให้ผู้ปฏิบัติงานให้กับโรงพยาบาลให้ความใส่ใจในการรักษาผู้ป่วยเป็นอย่างดีและเสมอภาคกัน ซึ่งปรากฏในเวปไซต์สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ว่าทุกคนที่ทำงานให้กับโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช จะต้องไม่ลืมว่าโรงพยาบาลนี้

กำเนิดขึ้นจากความมุ่งปรารถนาอันแรงกล้าของคนไทยทั่วราชอาณาจักร ที่ต้องการจะเห็นผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดารทุกหนแห่งได้รับความเอาใจใส่ รักษาพยาบาลเป็นอย่างดี ให้ปลอดภัยจากความเจ็บไข้โดยทั่วถึงเสมอหน้ากัน

นอกจากนี้ ยังทรงติดตามกิจการและผลการดำเนินงานของโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชอย่างสม่ำเสมอ เมื่อปี ๒๕๒๙ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชทั้ง ๔ ภาค เพื่อทรงศึกษาปัญหาและหาแนวทางพัฒนาโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชให้มีประสิทธิภาพสามารถบริการให้เป็นที่ศรัทธาของประชาชน

ในปี ๒๕๓๐ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชทั้ง ๒๑ แห่ง และได้พระราชทานพระราโชบาย ๑๒ ประการแก่กระทรวงสาธารณสุข เพื่อใช้ในการพัฒนาโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชต่อไป ได้แก่ (๑) พระราชประสงค์ในโอกาสเสด็จฯ ตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลฯ เพื่อทรงรับทราบขอบขีดความสามารถ และปัญหาขัดข้องของโรงพยาบาลแต่ละแห่ง เพื่อพระราชทานพระราชดำริในการแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม (๒) พัฒนาขีดความสามารถตามมาตรฐานของโรงพยาบาลแต่ละขนาด เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่โรงพยาบาลชุมชนอื่น ๆ

(๓) บริหารจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางแผนการควบคุมกำกับการและการประเมินผลงาน (๔) ต้องเชิญชวนภาคเอกชนมามีส่วนร่วมให้มากขึ้น เพราะงบประมาณของกระทรวงสาธารณสุขมีจำกัด (๕) พัฒนาบุคลากรทุกประเภทของโรงพยาบาล เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของการทำงาน ทั้งด้านการบริหารจัดการบริการสาธารณสุข เทคนิควิชาการต่าง ๆ ให้ทันสมัย และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมท้องถิ่น (๖) พัฒนาบุคลากรให้สามารถใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการปฏิบัติงาน (๗) ต้องสร้างสรรมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันทุกระดับทุกรูปแบบและจัดให้มีการประชาสัมพันธ์โดยสื่อมวลชนและเครื่องมือประชาสัมพันธ์อื่น ๆ

(๘) เน้นหนักเรื่องความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโรงพยาบาล เพื่อให้เป็นตัวอย่างที่ดี (๙) ปรับปรุงโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชให้มีบทบาทมากขึ้น (๑๐) จัดให้มีการประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างคณะกรรมการมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช ผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงสาธารณสุข ผู้บริหารงานโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช และเจ้าหน้าที่ในกองงานในพระองค์ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและความร่วมมือที่ดี (๑๑) สร้างสิ่งจูงใจ ขวัญ กำลังใจ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาโรงพยาบาล และจัดให้มีการประกวดโรงพยาบาลดีเด่นเป็นประจำทุกปี และ (๑๒) ส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า วิจัยระบบงานสาธารณสุขทั้งด้านบริการ วิชาการ และบริหาร เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีและคุณภาพของระบบงานดังกล่าวให้ดีและเหมาะสมยิ่งขึ้นตามลำดับ

(๒) กิจกรรมปั่นจักรยานเฉลิมพระเกียรติ และสร้างเสริมสุขภาพประชาชน

ในปี ๒๕๕๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชปณิธานในการจัดกิจกรรมจักรยานเฉลิมพระเกียรติและถวายความจงรักภักดี เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

พระองค์ได้ทรงจักรยานพระที่นั่งนำประชาชนทั่วประเทศปั่นจักรยานในกิจกรรม **Bike for Mom ปั่นเพื่อแม่** เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๘ และกิจกรรม **Bike for Dad ปั่นเพื่อพ่อ** เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๘ ซึ่งประชาชนได้ร่วมใจกันแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ตลอดเส้นทางมีพสกนิกรเฝ้าฯ รับเสด็จอย่างเนืองแน่น

กิจกรรมทั้ง ๒ ครั้งดังกล่าว นอกจากเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีของคนในชาติ เสริมสร้างสุขภาพของประชาชนในการออกกำลังกาย และการมีน้ำใจนักกีฬาอีกด้วย

๔.๒ ด้านการศึกษาและพัฒนาศักยภาพเด็กไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยด้านการศึกษามาเป็นเวลานาน ทรงเห็นว่าการศึกษาคือความมั่นคงของประเทศ จึงมีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคนไทยให้มีคุณสมบัติที่ดี คือ มีทัศนคติที่ดีและถูกต้อง มีพื้นฐานชีวิตที่มั่นคงเข้มแข็ง มีงานทำ มีอาชีพ และเป็นพลเมืองดี มีระเบียบวินัย และด้วยน้ำพระราชหฤทัยและพระมหากรุณาธิคุณต่อเด็กและเยาวชนไทย พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ตลอดจนมีพระราชดำริให้ดำเนินโครงการทุนการศึกษาพระราชทานขึ้น สำหรับการศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจนจบปริญญาตรีหรือเทียบเท่า และดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีแล้ว

(๑) โรงเรียนในพระราชูปถัมภ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบเป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนดังกล่าว รวมถึงทรงรับโรงเรียนบางแห่งเข้าอยู่ในพระราชูปถัมภ์ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาฤกษ์การก่อสร้างอาคารเรียนด้วยพระองค์เอง ถึงแม้จะอยู่ในถิ่นทุรกันดาร นอกจากนี้ ยังพระราชทานความช่วยเหลือแก่ครูและนักเรียนในด้านอุปกรณ์การเรียนและทรงติดตามการดำเนินงานของโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์อย่างสม่ำเสมออีกด้วย ปัจจุบันมีโรงเรียนที่อยู่ในพระราชูปถัมภ์ ๑๔ แห่ง ได้แก่

- โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา ๑ นครพนม
- โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา ๒ กำแพงเพชร
- โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา ๓ สุราษฎร์ธานี
- โรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี ๑ อุดรธานี
- โรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี ๒ สงขลา
- โรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี ๓ ฉะเชิงเทรา
- โรงเรียนทีปังกรวิทยาพัฒน์ (ทวีวัฒนา) ในพระราชูปถัมภ์ ฯ
- โรงเรียนทีปังกรวิทยาพัฒน์ (มัธยมวัดหัตถสารเกษตร) ในพระราชูปถัมภ์ ฯ
- โรงเรียนทีปังกรวิทยาพัฒน์ (วัดโบสถ์) ในพระราชูปถัมภ์ ฯ
- โรงเรียนทีปังกรวิทยาพัฒน์ (วัดน้อยใน) ในพระราชูปถัมภ์ ฯ
- โรงเรียนทีปังกรวิทยาพัฒน์ (วัดประดู่) ในพระราชูปถัมภ์ ฯ
- โรงเรียนทีปังกรวิทยาพัฒน์ (วัดสุนทรสถิต) ในพระราชูปถัมภ์ ฯ
- โรงเรียนอนุราชประสิทธิ์ (จังหวัดนนทบุรี)
- โรงเรียนมกุฎเมืองราชวิทยาลัย (จังหวัดระยอง)

(๒) โครงการทุนการศึกษาพระราชทาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

จุดเริ่มต้นของทุนการศึกษาพระราชทาน มุ่งสร้างโอกาสให้เด็กนักเรียนยากไร้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ไปในท้องถิ่นทุรกันดารในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ ทรงพบเห็นเยาวชนที่เรียนดี ประพฤติดี แต่มีฐานะยากจน ขาดโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก

ด้วยพระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่มุ่งสร้างความรู้ สร้างโอกาสแก่เยาวชนไทย จึงได้มีพระราชดำริให้ดำเนิน **"โครงการทุนการศึกษาพระราชทาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร"** ขึ้นเมื่อปี ๒๕๕๒ เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถและศักยภาพแก่เยาวชนไทย โดยทรงนำพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์และเงินบริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลมาพระราชทานเป็นทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนที่มีฐานะยากจน และมีชีวิตความเป็นอยู่ยากลำบาก แต่มีความประพฤติดี มีคุณธรรม ขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการศึกษา ให้ได้รับโอกาสทางการศึกษาต่อเนื่องในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจนสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีตามความสามารถของแต่ละคน

ในปีต่อมาได้มีพระราชดำริให้จัดตั้ง **"มูลนิธิทุนการศึกษาพระราชทาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (ม.ท.ศ.)"** ขึ้นเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓ โดยทรงเป็นองค์ประธานกรรมการ ม.ท.ศ. และให้นำโครงการทุนการศึกษาพระราชทานฯ มาอยู่ภายใต้มูลนิธิฯ เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งจะช่วยให้เยาวชนเหล่านั้นได้พัฒนาตนเอง ทั้งด้านวิชาการ ทักษะชีวิต และทักษะอาชีพ ให้พึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง และเป็นกำลังสำคัญของชาติที่จะกลับไปสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคมต่อไป

การดำเนินงานโครงการทุนการศึกษาพระราชทาน ม.ท.ศ. มีคณะกรรมการมูลนิธิฯ กำกับดูแลอำนวยการระดับนโยบาย ซึ่ง**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์ประธานกรรมการด้วยพระองค์เอง** และมีคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนงาน ม.ท.ศ. และการติดตามประเมินผลฯ ช่วยขับเคลื่อนประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกลไกคณะกรรมการระดับจังหวัดจากทุกจังหวัด ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน เพื่อร่วมดำเนินกระบวนการคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าเฝ้าฯ รับทุนพระราชทาน พร้อมทั้งร่วมกันติดตามดูแลอย่างเป็นระบบ

โดยมีสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นหน่วยหลักประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร่วมสนับสนุนดำเนินโครงการฯ ด้านต่าง ๆ รวมทั้งพัฒนาศักยภาพและเครือข่ายนักเรียนทุนฯ โดยได้รับการสนับสนุนความร่วมมือจากมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ พระองค์ได้พระราชทานหลักการให้กระจายทุนครบในทุกจังหวัด และดำเนินการแสวงหา คัดเลือก คัดสรร และกลั่นกรอง จนได้ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้ารับพระราชทานทุน และทรงเน้นย้ำ ดังพระราโชวาทเมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในโอกาสที่นักเรียนทุนเข้าเฝ้า ฯ รับพระราชทานทุนการศึกษา ณ ศาลามิตราภิรมย์ วังศุโขทัย วันเสาร์ ที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๔ ความตอนหนึ่งว่า

"...ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวย้ำกับท่านทั้งหลายว่า งานของมูลนิธิ ทุนการศึกษานั้น เป็นภารกิจที่ต่อเนื่องและยาวนาน จำเป็นต้องเอาใจใส่ปรับปรุง อยู่ตลอดเวลา และต้องติดตามประเมินผลอย่างสม่ำเสมอด้วย จึงจะสำเร็จผล ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้. ..."

การดำเนินงานโครงการทุนการศึกษาพระราชทาน ม.ท.ศ. ตั้งแต่ปี ๒๕๕๒ - ๒๕๕๙ ได้จัดสรรทุนพระราชทานให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม โดยผ่านกระบวนการคัดเลือก คัดสรร จากระดับจังหวัด มีการตรวจสอบข้อมูลเชิงประจักษ์ และสอบทานจากส่วนกลาง จนสามารถกลั่นกรองได้นักเรียนทุนฯ รุ่นที่ ๑ – รุ่นที่ ๘ ไปแล้วรวม ๑,๒๒๘ ราย และต่อมาในปี ๒๕๖๐ ได้มีการปรับปรุงหลักการแนวคิดแนวทางหลักเกณฑ์การดำเนินงานโครงการทุนฯ ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผลยิ่งขึ้นตามพระบรมราโชบาย ยึด ๓ หลักเกณฑ์สำคัญ ได้แก่ เกณฑ์เรียนดี เกณฑ์ความประพฤติดี และเกณฑ์ความพร้อมที่จะเข้ารับการฝึกและพัฒนาศักยภาพ รวมทั้งปรับเพิ่มให้มีการคัดกรองขั้นสุดท้าย และกำหนดให้มีการทำสัญญารับทุนและชดใช้ทุน นอกจากนี้ ได้ปรับให้เชื่อมโยงกับโครงการกองทุนการศึกษา โดยเพิ่มกลุ่มเป้าหมายนักเรียนจากโครงการกองทุนการศึกษา ให้เข้ามาสู่การเป็นนักเรียนทุน ม.ท.ศ. โดยเริ่มใช้ในการคัดเลือกนักเรียนทุนฯ ม.ท.ศ. รุ่นที่ ๙ เป็นต้นมา

นับตั้งแต่ปี ๒๕๕๒ - ๒๕๖๒ มีเยาวชนได้รับทุนการศึกษาพระราชทานแล้ว รวม ๑๑ รุ่น จำนวน ๑,๗๖๔ คน จากทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ รวมเงินทุนพระราชทานไปแล้วจำนวน ๔๖๑,๗๓๙,๙๒๕ บาท ซึ่งขณะนี้นักเรียนทุนรุ่นที่ ๑ ถึงรุ่นที่ ๕ ได้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพแล้ว ทั้งในหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ประกอบอาชีพส่วนตัว และบางส่วนศึกษาต่อในระดับปริญญาโท

ก้าวต่อไปของทุนการศึกษาพระราชทานฯ มุ่งสร้างพลเมืองดี มีความพร้อมเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นชุมชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์ประธานกรรมการ ม.ท.ศ. ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างพลเมืองไทยให้มีความเข้มแข็งด้านวิชาการ มีทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล มีวินัยและความรับผิดชอบ มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรง มีศักยภาพพร้อมเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ และมีจิตสาธารณะ เพื่อเป็นกำลังที่สำคัญของการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า มั่นคง และยั่งยืน การดำเนินงานโครงการทุนการศึกษาพระราชทาน ม.ท.ศ. ในปี ๒๕๖๓ ยึดหลักการแนวคิด และแนวทางการดำเนินงานที่ได้มีการทบทวนตามพระบรมราโชบายองค์ประธานกรรมการ ม.ท.ศ. มาอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

๑. ยึดหลักการพระราชทานทุนการศึกษาให้แก่ผู้ที่เรียนดี ประพฤติดี มีคุณธรรม ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายต่อเนื่องจนจบปริญญาตรี โดยมุ่งเน้นสาขาความต้องการของประเทศ สาขาขาดแคลน สาขาด้านการเกษตร รวมทั้งสาขาด้านความมั่นคง ไม่ยึดไม่กำหนดสัดส่วนชายหญิง ไม่กำหนดสัดส่วนจำนวนทุนแต่ละจังหวัด และเพิ่มให้มีกระบวนการฝึกพัฒนาศักยภาพเพื่อคัดกรองในขั้นสุดท้าย

๒. ยึดหลักการที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างทัศนคติที่ถูกต้องดีงามต่อสถาบันและประเทศชาติ บ่มเพาะความมีวินัย สร้างศักยภาพความสามารถในการเรียนรู้ให้นักเรียนทุนฯ เติบโตเป็นคนดีมีคุณภาพ เป็นพลเมืองดี มีสัมมาชีพที่มั่นคง กลับคืนถิ่นไปทำงานช่วยเหลือชุมชน สังคม และประเทศชาติ

๓. ยึดหลักการที่กำหนดให้มีการทำสัญญารับทุนและชดใช้ทุน ภายใต้เงื่อนไขเมื่อจบการศึกษาให้ชดใช้ทุนพระราชทาน ด้วยการเข้าสู่เส้นทางอาชีพอย่างมั่นคงตามที่โครงการทุนการศึกษาพระราชทาน ม.ท.ศ. จะเชื่อมโยงตำแหน่งงานรองรับ สู่การเป็นข้าราชบริพารในพระองค์ฯ หรือการทำงานในภาครัฐ (ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์การมหาชน) หรือการทำงานในสายงานความมั่นคง ทหาร ตำรวจ

สำหรับหลักเกณฑ์การคัดเลือก คัดสรรผู้รับทุน ม.ท.ศ. ยึดตาม ๓ หลักเกณฑ์ ได้แก่ **ยึดเกณฑ์เรียนดี** จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ด้วยผลการเรียนดี มีคะแนนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๓.๐๐ เป็นผู้มีความประสงค์มุ่งมั่นจะเรียนต่อจนจบปริญญาตรี **ยึดเกณฑ์ความประพฤติดี** ไม่บกพร่องในศีลธรรมอันดี มีทัศนคติที่ดีถูกต้อง มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และประเทศชาติ และ**ยึดเกณฑ์ความพร้อมที่จะเข้ารับการฝึกและพัฒนาศักยภาพ** มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงสมบูรณ์ ใฝ่เรียนรู้ เข้าใจ และพร้อมเข้ารับการฝึกบ่มเพาะเสริมสร้างทัศนคติที่ถูกต้อง ดีงาม มีวินัย พัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ ทักษะชีวิต และทักษะอาชีพ

ผู้ผ่านการคัดเลือกจะได้รับจัดสรรทุนการศึกษาพระราชทาน ม.ท.ศ. ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กำหนดให้ทุนละ ๑๘,๐๐๐ บาทต่อปีในสายสามัญ และทุนละ ๒๒,๐๐๐ บาทต่อปีในสายอาชีพ สำหรับทุนศึกษาต่อเนื่องไปจนจบปริญญาตรีหรือเทียบเท่า จะครอบคลุมทั้งค่าเรียนและค่าหอพักตามที่จ่ายจริง ส่วนค่าครองชีพและค่าหนังสืออุปกรณ์การเรียนจัดสรรให้เท่ากันทุกคน ๆ ละ ๕๘,๐๐๐ บาทต่อคนต่อปี

นอกจากนี้ โครงการทุนการศึกษาพระราชทาน ม.ท.ศ. ได้ให้ความสำคัญกับการติดตามดูแลนักเรียนทุนฯ อย่างเป็นระบบตลอดช่วงการเป็นนักเรียนทุนฯ และเมื่อจบการศึกษา ทั้งในด้านการเรียน ความประพฤติ และการใช้จ่ายเงินทุนพระราชทาน การช่วยเหลือนักเรียนทุนพระราชทานฯ เป็นกรณีเฉพาะ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพของนักเรียนทุนฯ และพัฒนาเครือข่ายนักเรียนทุน ม.ท.ศ. ให้มีความเข้มแข็ง เพื่อสามารถช่วยเหลือดูแลกันในรูปแบบ “พี่ช่วยน้อง พี่ดูแลน้อง เพื่อนช่วยเพื่อน”

เรียนดี ความรู้ดี การงานดี ชีวิตสดใส ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ มีความสุข

นักเรียนทุนการศึกษาพระราชทานฯ ทุกคนล้วนมีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้รับโอกาสในการศึกษาอย่างมั่นคงและต่อเนื่อง ช่วยให้รอดพ้นจากอุปสรรคที่ขัดสน ยากจน ส่งผลให้มีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความมุ่งหวังในอนาคต นักเรียนทุนการศึกษาพระราชทานฯ ต่างน้อมนำยึดมั่นปฏิบัติตนตามแนวพระราชดำรัส **“เรียนดี ความรู้ดี การงานดี ชีวิตสดใส ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ มีความสุข”** มาเป็นเป้าหมายในการดำรงตนในฐานะนักเรียนทุนพระราชทาน ที่มีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ เติบโตเป็นกำลังคุณภาพของประเทศ ที่พร้อมตอบแทนคุณแผ่นดิน ดังส่วนหนึ่งของบทเพลงต้นกล้าของแผ่นดินที่เป็นเสียงจากหัวใจและความมุ่งมั่นของนักเรียนทุนการศึกษาพระราชทานฯ ว่า

“...เราจะก้าวเดินตามรอยแห่งศีลธรรม จะขอสืบสานปณิธานที่ทรงชี้นำ ลูกจะจดจำ น้อมนำไปเป็นแนวทาง ขอสัญญาจะรักษาคุณความดี มีศักดิ์ศรี เป็นคนดีของแผ่นดิน ขอยึดมั่นสถาบันชั่วชีวิน ตอบแทนแผ่นดิน ตราบสิ้นลมหายใจ...”

(๓) โครงการจักรยานพระราชทาน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริพระราชทานจักรยานให้แก่เด็กนักเรียนที่ยากจนและด้อยโอกาส โดยมีพระบรมราชโองการให้กองกิจการในพระองค์จัดจักรยานพระราชทานให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่ครอบครัวยากจน และมีความจำเป็นต้องใช้จักรยานเป็นพาหนะในการเดินทางไปเรียนหนังสือ เขตพื้นที่การศึกษาละ ๕๐ คัน รวมทั้งหมดจำนวนมากกว่า ๑๐,๐๐๐ คัน โดยจัดสรรอย่างเป็นธรรม โปร่งใส ด้วยการพิจารณาคัดเลือกนักเรียนตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด คือ บิดา มารดา ผู้ปกครอง มีรายได้ไม่เกิน ๔๐,๐๐๐ บาทต่อปี บ้านอยู่ห่างไกลจากโรงเรียนระยะทาง ๓ กิโลเมตรขึ้นไป และเดินทางพื้นที่ราบ

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงมีพระเมตตาห่วงใยเด็กนักเรียนที่อยู่ห่างไกลให้มีจักรยานเป็นพาหนะเพื่อความสะดวก รวดเร็ว และช่วยลดระยะเวลาในการเดินทางจากบ้านไปโรงเรียน ช่วยให้เด็กนักเรียนมีเวลาในการเรียนหนังสือเพิ่มมากขึ้น และเป็นการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการได้อีกทางหนึ่ง

๔.๓ ด้านศาสนา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก และได้ทรงพระผนวชเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๑ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และได้ประทับอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ตลอดระยะเวลา ๑๕ วันแห่งการผนวช ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานาประการ อาทิ ทรงร่วมทำวัตรเช้า-เย็น ทำสังฆกรรมสดับพระธรรมเทศนา เสด็จพระราชดำเนินไปทรงรับภัตตาหารบิณฑบาตจากพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชน ณ สถานที่ต่าง ๆ และทรงศึกษาพระธรรมวินัยร่วมกับพระภิกษุอื่น ๆ

นอกจากนี้ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ เช่น การพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร การพระราชพิธีอุปสมบทนาคหลวง และการพระราชพิธีในวันสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิธีมหามงคล

บำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และเจริญพระพุทธมนต์ถวายพระพรชัยมงคลสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระลานพระราชวังดุสิต เนื่องในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ โดยพระองค์ได้ทรงร้อยเรียงบทเจริญพระพุทธมนต์ และโปรดให้จัดพิมพ์บทเจริญพระพุทธมนต์ สืบสานพระราชปณิธานธรรมราชาและธรรมราชินี พระราชทานแก่ประชาชนเพื่อเป็นสิริมงคล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับศาสนาอื่น ๆ ตามกาละอันสมควรด้วย เช่นพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดงานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นงานฉลองสำคัญของชาวไทยมุสลิม และร่วมกิจกรรมส่งเสริมคริสต์ศาสนา ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และศาสนาซิกซ์ เป็นต้น

๔.๔ ด้านการทหาร

นับแต่ยังทรงพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระอุปนิสัยโปรดความมีระเบียบวินัยและทรงสนพระราชหฤทัยในกิจการเกี่ยวกับกองทัพอยู่เสมอ ได้เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมที่ตั้งกองทหารหน่วยต่าง ๆ ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในความเป็นอยู่ของทหารและตำรวจเป็นนิจ พระองค์ทรงศึกษาด้านวิชาการทหารทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทรงสำเร็จการศึกษาด้านการทหารและวิชาการทหารชั้นสูงจากประเทศออสเตรเลีย ซึ่งต้องผ่านการทดสอบและการฝึกอย่างหนัก

เมื่อเสด็จนิวัติประเทศไทย ทรงรับราชการทหารเป็นนายทหารประจำการ และทรงศึกษาต่อที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบก รุ่นที่ ๔๖ หลังจากพระองค์ทรงเข้าประจำการเมื่อปี ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยเกิดปัญหาการก่อความไม่สงบของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก พระองค์ได้เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมให้กำลังใจแก่ทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่อาสารักษาดินแดน (อส.) บริเวณพื้นที่อันตราย และทรงเข้าร่วมปฏิบัติการรบในการต่อต้าน

การก่อการร้าย ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ **พระองค์ทรงร่วมรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับทหารหาญแนวหน้าอย่างกล้าหาญ โดยมิได้ทรงหวาดหวั่น**

นอกจากนี้ พระองค์ทรงเข้ารับการฝึกหลักสูตรอื่น ๆ โดยเฉพาะหลักสูตรการบิน ทรงมีชั่วโมงฝึกบินอย่างต่อเนื่องที่สูงมาก ทรงเป็น **"เจ้าฟ้านักบินขับไล่ไอพ่น"** พระองค์แรกแห่งราชวงศ์จักรี ที่ทำการบินกับเครื่องบินกองทัพอากาศเกือบทุกรูปแบบ และทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะพัฒนากองทัพอากาศให้แข็งแกร่ง เพื่อประโยชน์ต่อความมั่นคงของประเทศชาติ

เมื่อปี ๒๕๕๓ พระองค์ได้ทรงทำการบินเที่ยวบินมหากุศล ในตำแหน่งนักบินที่ ๑ เที่ยวบินพิเศษของบริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) นำคณะพุทธศาสนิกชนไปกราบสักการะบูชาสังเวชนียสถาน ณ ตำบลพุทธคยา (สถานที่ตรัสรู้) สาธารณรัฐอินเดีย ในโอกาสนี้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์เพื่อประโยชน์ทางศาสนา จึงมีผู้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเงินสมทบทุนเพื่อการกุศลอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก

และเนื่องในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๕ รอบ วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงทำการบินเที่ยวบินมหากุศล เส้นทางไปกลับกรุงเทพฯ – ขอนแก่น นำคณะพุทธศาสนิกชนจำนวน ๑๑๓ คน ไปสักการะพระบรมสารีริกธาตุ ณ วัดป่าวิเวกธรรม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น รายได้จากการจำหน่ายบัตรและเงินบริจาคสมทบจากผู้มีจิตศรัทธาครั้งนี้ บริษัท การบินไทยฯ ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อสมทบทุน "มูลนิธิทุนการศึกษาพระราชทานฯ"

จากการที่ได้ทรงศึกษาด้านวิชาทหารมานาน ทรงมีความรู้เชี่ยวชาญอย่างมาก ทรงพระวิริยอุตสาหะเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ด้านการทหารอยู่เสมอ และได้พระราชทานความรู้เหล่านั้นให้แก่ทหาร ๓ เหล่าทัพ ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างแก่นายทหาร เอาพระทัยใส่ในความเป็นอยู่ทุกข์สุขของทหารผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาอย่างทั่วถึง รวมทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนการศึกษาแก่บุตรของทหาร สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดความเทิดทูนและความจงรักภักดีของเหล่าทหารเป็นอย่างยิ่ง

๔.๕ ด้านสังคมสงเคราะห์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตาและทรงห่วงใยคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของราษฎรเสมอ ได้เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานครหลายแห่ง พร้อมทั้งให้หน่วยงานในพระองค์ร่วมพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น กำจัดวัชพืชที่กีดขวางทางเดินของน้ำในแหล่งน้ำตามชุมชนต่าง ๆ และเมื่อมีราษฎรต้องประสบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ อาทิ อุทกภัย วาตภัย ดินถล่ม คลื่นยักษ์สึนามิ และอัคคีภัย ฯลฯ พระองค์ได้พระราชทานพระราชานุเคราะห์แก่ราษฎรผู้ตกทุกข์ได้ยากจากเหตุการณ์ดังกล่าวโดยตลอด ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมในสถานที่เกิดภัยพิบัติด้วยพระองค์เอง แม้ในพื้นที่ที่เสี่ยงภัยมาก ทรงติดตามความเป็นอยู่ของผู้ประสบภัยอย่างใกล้ชิด พระราชทานกำลังใจ อาหาร น้ำ ถุงยังชีพ และพระราชทานพระราชูปถัมภ์แก่เด็กกำพร้าอันเนื่องมาจากภัยพิบัติ ผู้ขาดที่พึ่ง ให้มีบ้านและมีการศึกษาต่อไป

ในส่วนของมิตรประเทศซึ่งประสบภัยพิบัติ พระองค์ได้พระราชทานพระราชานุเคราะห์เช่นกัน อาทิ ได้เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปสาธารณรัฐปากีสถาน พระราชทานสิ่งของช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวเมื่อเดือนมกราคม ๒๕๔๙ และพระราชทานความช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากพายุไซโคลนนาร์กีส สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา เมื่อปี ๒๕๕๑ จากแผ่นดินไหวสาธารณรัฐเฮติ เมื่อปี ๒๕๕๓ และจากคลื่นยักษ์สึนามิ ประเทศญี่ปุ่น เมื่อปี ๒๕๕๔ ตลอดจนพระราชทานความช่วยเหลือทีมหมูป่าอะคาเดมี่ทั้ง ๑๓ คนที่สูญหายในถ้ำหลวง วนอุทยานถ้ำหลวง ขุนน้ำนางนอน อ.แม่สาย จ.เชียงราย เมื่อปี ๒๕๖๑ เป็นต้น

๔.๖ ด้านการพัฒนาการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญด้านการพัฒนาการเกษตรมาโดยตลอด เนื่องจากเป็นอาชีพหลักของประชาชนชาวไทยที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจของชาติ ตั้งแต่

ยังทรงพระเยาว์พระองค์ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ไปทอดพระเนตรการทำนา พร้อมกับทรงขับรถไถนาและทรงหว่านเมล็ดข้าว ณ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา

ครั้นเมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษาแล้ว ทรงสนพระราชหฤทัยในการพัฒนาประสิทธิภาพและเพิ่มผลผลิตการเกษตร รวมทั้งกิจกรรมด้านการเกษตรครบวงจร โดยเฉพาะการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม พระองค์ทรงยึดแนวทางการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการดูแลช่วยเหลือราษฎร ทรงสืบสานการสร้างความมั่นคงอาชีพเกษตรกรรม รวมทั้งปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ และป่า เพื่อส่งต่อทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้สืบเนื่องถึงลูกหลานไทยในอนาคต ดุจดังแนวทางที่สมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนีทรงวางไว้ ดังจะเห็นได้จากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริหลาย ๆ โครงการที่ได้พระราชทาน อาทิ

(๑) โครงการ “เกษตรวิชญา”

โครงการเกษตรวิชญาเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตร ที่ตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อปี ๒๕๔๙ ได้พระราชทานที่ดินส่วนพระองค์บริเวณบ้านกองแหะ หมู่ที่ ๔ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เนื้อที่จำนวน ๑,๓๕๐ ไร่ ให้กับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นำไปทำคลินิกเกษตร เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยและเทคโนโลยีการเกษตรจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในรูปแบบของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีชุมชน เป็นศูนย์ฝึกอบรมและวิจัยพัฒนาการเกษตรให้เหมาะสมกับพื้นที่ รวมทั้งเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้เกิดเป็นระบบนิเวศที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งผลิตอาหารธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งพื้นที่ป่าโดยรอบนั้น ชาวบ้านได้รับการปลูกฝังให้ร่วมกันฟื้นฟูดูแลให้เป็นธนาคารอาหารชุมชน รวมถึงเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากแหล่งอาหารธรรมชาติในป่า และสมุนไพรอย่างคุ้มคุณค่า

ผลการดำเนินงานที่สำคัญ คือ เพาะชำกล้าไม้โตเร็วจำนวน ๕๐,๐๐๐ กล้า เพื่อแจกจ่ายให้ราษฎรนำไปปลูกขยายผลใช้ประโยชน์ในชุมชนและครัวเรือน ปลูกป่าไม้ใช้สอย ไม้โตเร็ว จำนวน ๑๒๐ ไร่ เพื่อให้ราษฎรมีพื้นที่ป่าไว้ใช้ประโยชน์ เป็นถ่านฟืนหุงต้มอาหาร และดำเนินกิจกรรมส่งเสริมราษฎรผลิตและใช้เชื้อเพลิงชีวมวลจำนวน ๒ หมู่บ้าน อีกทั้งจัดฝึกอบรมหลักสูตร “การผลิตและใช้เชื้อเพลิง อย่างมีประสิทธิภาพ” ให้แก่ราษฎร ช่วยลดปริมาณการใช้ไม้ฟืนจากป่าธรรมชาติ ส่งผลให้ราษฎรเกิดความรัก ความหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ และเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

(๒) โครงการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่

โครงการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บริการแก่เกษตรกรในการแก้ไขปัญหาด้านการผลิตทางการเกษตรได้อย่างรวดเร็วและทันการณ์ โดยการประสานความร่วมมือระหว่าง

หน่วยงานวิชาการ หน่วยงานส่งเสริม และศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ทั้งด้านพืช สัตว์ ประมง พัฒนาที่ดิน ฯลฯ ในการพัฒนาฟื้นฟูเกษตรกรให้สามารถทำการผลิตทางการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งเริ่มดำเนินโครงการฯ มาตั้งแต่ปี ๒๕๔๕ และปัจจุบันได้นำผลสำเร็จในการดำเนินงานไปเผยแพร่ให้เกษตรกรได้รับความรู้ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาด้านการทำกินและการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น จนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยกิจกรรมในโครงการประกอบด้วย ๒ ส่วน ได้แก่

(๒.๑) กิจกรรมด้านคลินิก ได้แก่ การให้คำปรึกษา ตรวจวิเคราะห์ วินิจฉัย และให้บริการโดยการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือทางห้องปฏิบัติการเข้าช่วยในการปฏิบัติงาน เพื่อกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดการตื่นตัวและยอมรับนวัตกรรมใหม่ ๆ ได้เป็นอย่างดี ประกอบด้วยคลินิก ดังนี้

- คลินิกพืช ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับโรคและแมลงศัตรูพืช วัชพืช สารพิษตกค้าง การขาดธาตุอาหารพืช วัตถุมีพิษทางการเกษตร ดูแลโดยกรมวิชาการเกษตร
- คลินิกดิน ให้บริการวิเคราะห์และตรวจสอบดินและปุ๋ย ดูแลโดยกรมพัฒนาที่ดิน
- คลินิกสัตว์ ให้บริการเกี่ยวกับโรคสัตว์ ควบคุมบำบัดโรคสัตว์ ตรวจรักษาพยาบาลและฉีดวัคซีนสัตว์ ดูแลโดยกรมปศุสัตว์
- คลินิกประมง ให้บริการเกี่ยวกับโรคสัตว์น้ำ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ คุณภาพน้ำ ดูแลโดยกรมประมง

(๒.๒) กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ การฝึกอบรม และจัดนิทรรศการ ที่เป็นความต้องการของเกษตรกรหรือเป็นเทคโนโลยีที่เกษตรกรควรรู้ อาทิ

- คลินิกบัญชี ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีฟาร์ม รวมถึงบัญชีครัวเรือน ดูแลโดยกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

- คลินิกชลประทาน ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำ ฯลฯ ดูแลโดยกรมชลประทาน

- คลินิกสหกรณ์ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านสหกรณ์ ระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ดูแลโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์

- คลินิกกฎหมาย ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านกฎหมายที่ดิน ดูแลโดยสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

โดยในปี ๒๕๔๕ – ๒๕๕๙ การดำเนินโครงการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ ได้ช่วยแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรให้เกษตรกรไปแล้วจำนวนมากกว่า ๓.๓ ล้านคน สามารถแก้ไขปัญหาทางการเกษตรอย่างยั่งยืน สร้างภูมิคุ้มกันให้กับเกษตรกร เกษตรกรสามารถเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งมีรายได้ทางการเกษตรมากขึ้น

นอกจากนี้ รูปแบบกิจกรรมของโครงการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร ได้จำลองแบบผลสำเร็จของเกษตรกรที่ได้รับประโยชน์จากโครงการฯ นำไปเผยแพร่ให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจ โดยแบ่งเป็นคลินิกด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งได้ช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจและช่วยแก้ไขปัญหาของเกษตรกรได้อย่างรวดเร็วอีกด้วย

(๓) โครงการพัฒนาพื้นที่แก้มลิงแบบเพิ่มรายได้ชุมชนคลองรังสิต จังหวัดปทุมธานี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงยึดแนวพระราชดำริของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ที่ทรงมุ่งมั่นในด้านการพัฒนาให้ **“ประชาชนพึ่งตนเองได้ และการสร้างความเข้มแข็งจากชุมชน เป็นการระเบิดจากข้างใน”** เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๒๐ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเอกสารสิทธิ์แก่เกษตรกรในโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ตามที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้มีพระราชประสงค์ไว้แต่ต้น ณ พื้นที่บริเวณคลอง ๘ คลอง ๙ และ คลอง ๑๐ ท้องทุ่งรังสิต จังหวัดปทุมธานี ที่ดินผืนนี้เกษตรกรจะได้ใช้ทำเกษตรกรรม อันนับเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ และมีพื้นที่ทำกินเป็นหลักแหล่งอย่างแท้จริง

แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาพื้นที่แห่งนี้ ต้องประสบภาวะวิกฤติอุทกภัยมาหลายต่อหลายครั้ง ท่ามกลางความท้อแท้ ยังมีความหวัง ชุมชนบริเวณนี้จึงได้รวมตัวกันคิดร่วมกันบริหารจัดการพื้นที่แก้ปัญหาอุทกภัยตามแนวพระราชดำริ **“แก้มลิง”** จนสามารถสร้างตนเองเป็นชุมชนเข้มแข็งในรูปแบบที่เรียกว่า โครงการพัฒนาพื้นที่แก้มลิงแบบเพิ่มรายได้ชุมชนคลองรังสิต อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี โดยมีการพัฒนาพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันให้เป็นพื้นที่แก้มลิงรองรับน้ำ และกักเก็บน้ำในพื้นที่ร่องสวนปาล์มน้ำมัน รวมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำในคูคลองต่าง ๆ อนุรักษ์และใช้ประโยชน์พื้นที่ริมคลองสาธารณะ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงติดตามเรื่องการรวมตัวของชุมชนคลองรังสิตแห่งนี้ตลอดมา

จากที่ดินที่พระองค์ได้พระราชทานในครั้งนั้น ในวันนี้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าแต่เดิมมาก ชาวบ้านตั้งตัวได้จากการทำเกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ที่มีประสิทธิภาพ ด้วยการบริหารจัดการกันเอง โดยแทบไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากทางราชการ เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง

(๔) โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่งอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดยโสธร

พื้นที่หนองอึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ มีแม่น้ำสองสายมาบรรจบกันคือแม่น้ำชีและลำน้ำยัง และเป็นเส้นทางน้ำไหลผ่าน ทำให้ประสบกับปัญหาน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน ราษฎรจำนวน ๗ หมู่บ้าน ประสบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากทุก ๆ ปี เส้นทางสัญจรถูกตัดขาดติดต่อไม่ได้ พื้นที่การเกษตรเพาะปลูกข้าวนาปีมีความเสียหาย เมื่อถึงช่วงฤดูแล้งน้ำแห้ง ไม่มีน้ำเพียงพอเพื่อการอุปโภคบริโภค ทำการเกษตรไม่ได้ผล เพื่อความอยู่รอด ชาวบ้านจึงทำทุกอย่างแม้แต่การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย และเพิ่มพื้นที่ทำไร่เลื่อนลอย ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรม ชาวบ้านโดยรวมจึงมีชีวิตยากลำบากยิ่งขึ้น ราษฎรส่วนหนึ่งต้องพากันอพยพย้ายถิ่นออกไปรับจ้างเลี้ยงตัวเองและครอบครัว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำริในปี ๒๕๔๓ ให้ขุดลอกหนองอึ่ง ซึ่งมีพื้นที่ ๔๕๐ ไร่ ที่ตำบลฆ้อเหนือ จังหวัดยโสธร เพื่อเป็นแหล่งรับน้ำ เก็บน้ำ ป้องกันยามเกิดอุทกภัย และเป็นน้ำทำการเกษตรในหน้าแล้ง พร้อมกับให้ฟื้นฟูป่าไม้โดยรอบพื้นที่ ซึ่งต่อมาในปี ๒๕๔๖ ได้จัดตั้งเป็น “ป่าชุมชนดงมัน” เพื่อสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการ **“ฟื้นฟูสภาพป่าเพื่อให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล”** โดยชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันช่วยฟื้นฟูดูแลผืนป่าให้เติบโตงอกงาม อีกทั้งโครงการฯ ยังมีการศึกษาการเพาะเห็ดธรรมชาติ การเพาะพันธุ์ไม้ เพื่อเพาะปลูกในป่าชุมชน ซึ่งประชาชนในพื้นที่ได้รับประโยชน์จากป่า เช่น ได้รวมกลุ่มทำผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารจากป่าในชุมชนที่หลากหลาย ในชื่อ วนาทิพย์ โอทอป ชุมชนคนรักป่า สามารถสร้างรายได้ให้กับกลุ่มได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ พระองค์มีพระราชดำริให้การช่วยเหลือราษฎรที่ประสบปัญหาในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค รวมถึงสภาพพื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ โดยการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ทำนบดิน และพัฒนาพื้นที่ อาทิ อ่างเก็บน้ำพร้อมระบบส่งน้ำเพื่อบรรเทาปัญหาขาดแคลนน้ำให้ราษฎรหลายหมู่บ้านในตำบลหนองแคน และตำบลดงมอน อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร โครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพื้นที่ตำบลยางหัก อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี โครงการพัฒนาพื้นที่บ้านกูแบสีรา ตำบลกอลำ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี โครงการก่อสร้างฝายบ้านเขาแดงพัฒนา ตำบลทับช้าง อำเภอสอยดาว จังหวัดจันทบุรี และโครงการก่อสร้างทำนบดินบ้านไทรนอง ๒ ตำบลสองพี่น้อง อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ฯลฯ ซึ่งภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้พระราชทานความช่วยเหลือแก่ราษฎรอย่างต่อเนื่อง

๔.๗ ด้านการต่างประเทศ

ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จฯ ออกแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้เอกอัครราชทูตต่างประเทศเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นและอักษรสาส์นตราตั้งเป็นเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศไทย รวมทั้งเสด็จออกรับพระประมุขและประมุขต่างประเทศที่เสด็จฯ มาเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการอยู่เนือง ๆ

อีกทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับมิตรประเทศ โดยทรงเยือนมิตรประเทศทั่วทุกทวีปอย่างเป็นทางการเป็นประจำทุกปี เช่น เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนประเทศอิตาลี และทรงเข้าเฝ้าสมเด็จพระสันตะปาปา เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๕ เสด็จพระราชดำเนินทรงเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนระหว่างวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ถึง ๘ มีนาคม ๒๕๓๐ และเสด็จพระราชดำเนินทรงเยือนประเทศญี่ปุ่น ทรงเข้าเฝ้าสมเด็จพระจักรพรรดิและสมเด็จพระจักรพรรดินี เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๓๐ และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญสัมพันธไมตรีในฐานะผู้แทนพระองค์อีกหลายครั้ง

นอกจากนี้ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญสัมพันธไมตรีในส่วนของพระองค์เองอีกเป็นจำนวนมาก อาทิ ประเทศอิหร่าน ประเทศเนปาล สาธารณรัฐสังคมนิยมศรีลังกา สหพันธ์เอกวาดอร์ ประเทศกรีซ และประเทศออสเตรเลีย โดยทุกครั้งก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนประเทศต่าง ๆ พระองค์ทรงศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประเทศที่จะเสด็จฯ ไปทรงเยือน และทอดพระเนตรกิจการต่าง ๆ ของประเทศนั้น ๆ เพื่อนำมาเป็นประโยชน์ในการพัฒนาบ้านเมืองไทยให้เจริญก้าวหน้า

๔.๘ โครงการจิตอาสาพระราชทาน “เราทำความดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์”

เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หน่วยราชการในพระองค์ ร่วมกับหน่วยราชการต่าง ๆ และประชาชนทุกหมู่เหล่าที่มีจิตอาสาบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน และแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำท่วมในเขตชุมชน ปัญหาการจราจร และอื่น ๆ เพื่อสืบสานพระราชปณิธานพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงห่วงใยปัญหาน้ำท่วมและปัญหาการจราจรในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครและจังหวัดต่าง ๆ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้หน่วยทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ หน่วยทหารรักษาพระองค์ ร่วมกับข้าราชบริพาร หน่วยราชการในพระองค์ และหน่วยงานราชการ รวมทั้งประชาชนจิตอาสา “**เราทำความดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์**” ดำเนินการเก็บผักตบชวา วัชพืช ขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล สิ่งกีดขวางทางน้ำ และขุดลอกคูคลองระบายน้ำ รวมทั้งทำความสะอาดพื้นที่สาธารณะ วัด และตลาดในชุมชน โดยดำเนินการเริ่มแรกในพื้นที่ต่างๆ บริเวณรอบพระราชวังดุสิต ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นแบบอย่างในการพัฒนาสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่ในชุมชนให้มีสภาพที่ดีขึ้น และได้ขยายผลการดำเนินโครงการไปทุกจังหวัดทั่วประเทศ

ทั้งนี้ จัดให้มีการลงทะเบียนจิตอาสาจากทุกจังหวัดทั่วประเทศ โดยประชาชนจิตอาสาที่เข้าร่วมกิจกรรมนี้ จะได้รับสิ่งของพระราชทานเพื่อเป็นกำลังใจให้ทำความดีต่อไป ได้แก่ หมวกพระราชทาน ผ้าพันคอประชาชนจิตอาสาพระราชทาน และสมุดบันทึกความดีประชาชนจิตอาสาพระราชทาน

๔.๙ จิตอาสาเฉพาะกิจ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบรมราชชนก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมอย่างหาที่สุดมิได้ ได้ทรงประจักษ์ถึงพลังแห่งความรัก ความศรัทธาเทิดทูน พลังน้ำใจ และความจงรักภักดีของปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นับตั้งแต่วันที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จสวรรคตเป็นต้นมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณให้ประชาชนทุกภาคส่วน ได้มีส่วนร่วมแสดงความอาลัยรักถวายแด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และร่วมบำเพ็ญประโยชน์ ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในช่วงปลายเดือนตุลาคม ๒๕๖๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต

ให้จัดตั้ง **"จิตอาสาเฉพาะกิจ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ"** ขึ้น เพื่อเป็นการรวมพลังความรักอันมีค่าและพลังน้ำใจของปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าที่จะน้อมถวายแด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ก่อนเสด็จสู่สวรรคาลัย โดยมีช่วงเวลาการปฏิบัติงานระหว่างวันที่ ๑๘ – ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๐ แบ่งเป็นงาน ๘ ประเภท อาทิ งานดอกไม้จันทน์ งานด้านประชาสัมพันธ์ และงานบริการประชาชน ซึ่งมีประชาชนที่เข้าร่วมเป็นจิตอาสาเฉพาะกิจครั้งนี้เป็นจำนวนหลายแสนคนด้วยใจรักและภักดียิ่ง

ในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์คือ ในนามของประชาชนชาวไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้พิพากษาประจำศาลซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธย เข้าใจกระจ่างถึงนิยามแห่งคำว่าในพระปรมาภิไธยอย่างถูกต้อง เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่ออำนวยความยุติธรรม เป็นที่พึ่งให้แก่ประชาชนได้ โดยทรงไขความเฉลยพระราชทานไว้ว่า หมายถึงในนามของประชาชนชาวไทย ในนามสถาบันหลักของประเทศทั้ง ๓ สถาบัน เพื่อความสุขร่มเย็นและความมั่นคงของประเทศ ดังพระราชดำรัสในโอกาสที่ประธานศาลฎีกานำผู้พิพากษาประจำศาล สำนักงานศาลยุติธรรม เข้าเฝ้า ฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต วันศุกร์ ที่ ๒ มีนาคม ๒๕๖๑ ความตอนหนึ่งว่า

"การที่ปฏิบัติ หรือถือปฏิบัติสืบต่อกันมาว่า ปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์นั้น ความจริงความหมายก็คือ ปฏิบัติหน้าที่ในนามของสถาบันทั้งสามสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาชน. ในพระปรมาภิไธย ในนัยนี้ หมายถึงสถาบันที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายของชาติ และความสุข ความร่มเย็น และมั่นคงของราชอาณาจักร ซึ่งเป็นบ้านของเราทุกคน. อันนี้ความหมายที่จะขอไขให้ ในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ก็คือ ในนามของประชาชนชาวไทย ในนามของสถาบันสูงสุดทั้งหลายของชาติและประชาชน คือให้ความยุติธรรม ให้ความถูกต้อง โปร่งใส และเป็นที่พึ่งของประชาชนและสังคม. ..."

สืบสาน “พระราชปณิธาน” ดั่งพระที่คุ้มครองและแสงสว่างนำทางชีวิต

ด้วยพระราชหฤทัยอันมุ่งมั่นของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามินทราธิเบศรราชวโรดมบรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีพระราชประสงค์สืบสาน รักษา และต่อยอดพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในทุก ๆ ด้าน พระองค์ทรงสานต่อโครงการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี รวมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ อาทิ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดีสิริกิจการิณีพีรยพัฒน รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี และทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ทรงงานต่อเนื่อง

ด้วยทรงตระหนักถึงประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ ในโอกาสที่นายกรัฐมนตรีนำคณะรัฐมนตรีซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้ง เข้าเฝ้า ฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต วันจันทร์ ที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงชี้แนะให้คณะรัฐมนตรีศึกษาแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร การปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอันเป็นการสนองพระราชปณิธานของพระองค์ และเปรียบเสมือนแสงสว่างที่จะคุ้มครองปวงชนชาวไทยและนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองต่อไป ดังพระราชดำรัสในโอกาสดังกล่าว ความตอนหนึ่งว่า

"...ขอพระบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงคุ้มครอง ทรงชี้แนะ และปกป้องรักษาพวกท่าน เพราะว่า ตลอดระยะเวลา ๗๐ ปี ได้มีพระมหากรุณาธิคุณ ได้ทรงปฏิบัติมามาก และหลายอย่างก็ได้พระราชทานพระราชดำริ พระราชทานแนวทางไว้. จึงขอฝากให้ท่านได้ศึกษาพระราชดำริ ศึกษาวิเคราะห์พระราชปณิธาน และศึกษาในพระราชกิจพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ทรงปฏิบัติมา. อันนี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้เป็นสิริมงคล และถือว่าพระองค์ท่านเป็นเทพที่คุ้มครองพวกเรา. การปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเป็นการระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ เพื่อสนองตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนี้ จะเป็นทางสว่าง ที่คุ้มครองนำพาพวกเราต่อไป. ..."

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. **จดหมายเหตุเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.** นครปฐม : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๘.

กระทรวงศึกษาธิการ. **บันทึกประวัติศาสตร์ "ปั่นเพื่อพ่อ" เฉลิมพระเกียรติ ๘๘ พรรษา ทวยราษฎร์จงรักล้ำปิตุรงค์.** กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๙.

กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ. **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๑๗ – ๒๕๑๙.** กรุงเทพฯ : บริษัท เกรย์ แมทเทอร์ จำกัด, ๒๕๕๐.

กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ. **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๒๙ – ๒๕๓๔.** กรุงเทพฯ : บริษัท เกรย์ แมทเทอร์ จำกัด, ๒๕๕๐.

กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ. **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๓๕ – ๒๕๓๘.** กรุงเทพฯ : บริษัท เกรย์ แมทเทอร์ จำกัด, ๒๕๕๐.

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง.** ม.ป.ท., ๒๕๕๐.

งานเลขานุการโครงการทุนการศึกษาฯ ม.ท.ศ.. (๒๕๖๑). คู่มือ และแผนปฏิบัติการการดำเนินงานโครงการทุนการศึกษาพระราชทาน ม.ท.ศ. ปี ๒๕๖๑.

ดนัย จันทร์เจ้าฉาย. **ตามรอยพระยุคลบาท.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ DMG, ม.ป.ป..

ตรีวิทย์ วินิชสำเภาทิพย์. **พระคุณ ธ รักษา ประชาเป็นสุขศานต์.** สมุทรปราการ : บริษัทออฟเซ็นพลัส จำกัด, ๒๕๕๙.

บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน). **๖๐ พรรษา มหาวชิราลงกรณ.** กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕.

มูลนิธิเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. **พระเมตตาใต้ฟ้าเดียวกัน.** กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ม.ป.ป..

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การทรงงานพัฒนาประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง, ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.** กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๒.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **พระมหากษัตริย์นักพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา.** กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง, ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง.** ม.ป.พ..

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สัจธรรมแห่งแนวพระราชดำริสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ๖๐ ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาราษฎร์ **ทฤษฎีใหม่ ชีวิตที่พอเพียง.** ม.ป.ท., ๒๕๕๐

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ผลสำเร็จ**โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ๘๔ พรรษา ประโยชน์สุขสู่ปวงประชา.** กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). ๒๕๕๕.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **๘๐ พรรษา ปวงประชาเป็นสุขศานต์.** กรุงเทพฯ : บริษัท พรี สเกล จำกัด, ๒๕๕๐.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **วารสารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ** ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๐. กรุงเทพฯ : Creative Tone Content & Design for Social Change, ๒๕๖๐.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **วารสารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๖๐.** กรุงเทพฯ : Creative Tone Content & Design for Social Change, ๒๕๖๐.

อภิชาติ ศรีสอาด และพัชรี สำโรงเย็น. **เกษตรตามรอยพ่อ พออยู่ พอกิน พอเพียง.** กรุงเทพฯ : นาคา อินเตอร์มีเดีย, ๒๕๖๐.

เว็บไซต์

มูลนิธิชัยพัฒนา. **แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (SELF RELIANCE)** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา **http://www.chaipat.or.th/site_content/70-3/283-self-reliance.html** (๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑)

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. **บ้านดอกบัว** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา **http://www3.oae.go.th/rdpcc/images/filesdownload/Success/community/bandorkbua-payao.pdf** (๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑)

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนบ้านดอกบัว** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา **https://projects.rdpb.go.th/studyCenter/5741711728836608** (๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑)

คณะที่ปรึกษาจัดทำหนังสือ “แนวพระราชดำริการพัฒนาสู่ความยั่งยืน”

ประธาน

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร.สนิท อักษรแก้ว ประธานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ทศพร ศิริสัมพันธ์ เลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

คณะทำงานจัดทำหนังสือ “แนวพระราชดำริการพัฒนาสู่ความยั่งยืน”

ประธาน

นายวิโรจน์ นรารักษ์ รองเลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

รองประธาน

นางสาวกัญญารักษ์ ศรีทองรุ่ง ที่ปรึกษาด้านนโยบายและแผนงาน

คณะทำงาน

นางจันทร์ทิพย์ ปาละนันทน์
นางสาวพุทธิดา เชี่ยวชาญพานิชย์
นางรุ่งนิภา สวนขยัน
นางสาวณัฐรินทร์ พิบูลบุญวัฒน์
นางสาวเมฐติญา วงษ์ภักดี
นางสาวปราณี ขวัญเกิด
นายธนเทพ ปลายแก่น
นางสาวช่อผกา แก้วใหญ่
นางสาวรวีวรรณ เลียดทอง
นายคมสัน วรวิวัฒน์
นางสาววันทนีย์ สุขรัตนี
นางสาวกุลนันทน์ ยอดเพ็ชร
นางสาววรารัตน์ พรหมเสนา
นายอภิชาติ แดงดี

ฝ่ายจัดการ

นางสาวพัชนี นิยมจันทร์
นางจินดารัตน์ ศรีอัมพร

ข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือ “แนวพระราชดำริการพัฒนาสู่ความยั่งยืน”

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๓

จำนวน ๗,๕๐๐ เล่ม

ISBN ๙๗๘-๖๑๖-๒๓๕-๓๕๒-๙

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

พิมพ์ที่ บริษัท สหมิตรพริ้นติ้ง แอนด์ พับลิสซิ่ง จำกัด

"...คำว่า "พัฒนา" ก็หมายถึงทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า
การพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคงมีความเจริญ
ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้
ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข
ฉะนั้นจึงเข้าใจได้ว่า การพัฒนาทุกอย่างเป็นสิ่งที่ดี เพราะว่าจะนำมาซึ่ง
ความสุขความเจริญ และความพอใจของแต่ละบุคคลในประเทศ
การพัฒนาคำเดียวนี้ก็กินความหมายมากมายดังที่ว่านี้
จึงต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่างที่จะให้สำเร็จผลตามที่ต้องการ
ความมั่นคงและความสงบสุขของส่วนรวมเป็นอันที่หนึ่งสำหรับการพัฒนา
วิชาการในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกสิกรรม จะเป็นอุตสาหกรรมหรืออื่น ๆ
เป็นปัจจัยที่สอง
ปัจจัยที่สามที่สำคัญที่สุดก็คือความเข้าใจซึ่งกันและกัน
ระหว่างผู้ที่จะพัฒนาและผู้ที่อยู่ในกลุ่มชน
จะเป็นหมู่บ้าน จะเป็นตำบล หรือจะเป็นอำเภอ เป็นจังหวัด และประเทศ
ต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวไม่ขัดซึ่งกันและกัน จึงจะพัฒนาได้..."

พระบรมราโชวาท
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
พระราชทานแก่คณะที่ปรึกษาเยาวชนและเยาวชนดีเด่น ซึ่งเดินทางมารับการอบรม
ณ ศูนย์ฝึกอบรมเยาวชนวัยฉกรรจ์ บ้านบางพูน จังหวัดปทุมธานี
ณ ศาลาผกาภิรมย์
วันพฤหัสบดี ที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)
๙๖๒ ถนนกรุงเกษม เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๘-๒๘๙๗ โทรสาร ๐-๒๖๒๘-๒๘๙๖
www.nesdc.go.th Email : pr@nesdc.go.th